

'ספר הנעלם', קטעים חדשים מספר 'אור זרוע' ובירורים בחיבוריו המוקדמים של ר' משה די ליאון: עיון ומהדורות מדעיות

מאת

אבישי בר-אשר

השלב המוקדם ביצירתו של ר' משה די ליאון (רמד"ל) בקבלה החל להתברר בעקבות גילוי קשרים בין כתביו הידועים ובין חיבורים אנונימיים שחותמו האישי וסגנונו הייחודי הוטבעו בהם. ראש וראשון לחיבורים אלה הוא ספר 'אור זרוע', שרמד"ל הזכירו באחד מכתביו המאוחרים והמזוהים. חלק מן הספר נשתמר בשרידים בכתבי יד, ועל פיהם שוחזר ואף הוהדר. לבד מכך נקשרו אל 'אור זרוע' שרידים מחיבורים אנונימיים אחרים, הקרובים אליו בתוכן, בלשון ובסגנון. אף על פי שזמן כתיבתם של חיבורים אלה לא פורש, כמה סימנים מעידים שקדמו בזמן לכל חיבוריו של רמד"ל בקבלת הספירות, ושהם שייכים לשלב קדם-תאוסופי. מוצגת בחיבורים אלה שיטה אזוטריה המתמקדת במשמעותם של רכיבי השפה הראשוניים – אותיות, שמות, נקודות וכיוצא באלה – בתוך מערך רחב של עיסוק בתורת הגלגלים, בתורת המלאכים, בסתרי המרכבה ועוד, שיטה שבאה לידי גיבוש מיוחד ב'אור זרוע'. אחד החיבורים המרכזיים בקבוצה זו, ששרד בכתבי יד רבים מאלה של כל יתר החיבורים גם יחד, כונה בדרך כלל 'סוד דרכי האותיות והנקודות'. חיבור מסתורי זה קרוב לשיטתו היסודית של 'אור זרוע', אך הוא ייחודי מאוד באופיו הפסידו-אפיגרפי. בין תעלומותיו השונות בולטת הזכרתו של חיבור בשם 'ספר הנעלם', שנעשו בעבר ניסיונות לזהותו כחיבור ממשי שנותרו ממנו שרידים ידועים.

במאמר זה אתאר חיבורים אלה מחדש וביתר דיוק משנעשה בעבר, וזאת על סמך בחינה מחודשת של כתבי היד שבהם נשתמרו, ואעמוד על השלב העיוני שאליהם הם שייכים. במקד המחקר ניצבת תעודה חשובה אשר לא עמדה בעבר לעיני החוקרים שדנו בזיהוי החיבורים

* מאמר זה נכתב במסגרת עבודת מחקר שאני עוסק בה בהדרכת פרופ' משה אידל, ובמהלך כתיבת הדברים הסב פרופ' אידל את תשומת לבי לכמה עניינים חשובים. המכון לכתבי יד מזורחים שבאקדמיה הרוסית בסנקט פטרבורג העניק אישור לפרסום קטעים מכ"י D 21 שבאוספו, העומד במקד מחקר זה ובבסיס המהדורות שבנספחותיו.

האנונימיים ובוהות מחבריהם. מתוך העיון בתעודה זו ספר 'אור זרוע' מתגלה לראשונה בשלמותו, ומתוארים חלקיו שלא היו ידועים עד כה. כמו כן זיהוי שריד ארוך מ'ספר הנעלם' האבוד חושף את נתיבי הפתרונים לתעלומת ספר זה. בצד בירור זיקתו ליתר החיבורים האנונימיים שנקשרו ל'אור זרוע', תוצגנה ראיות לזיהוי של רמד"ל כמחברו של הספר. מהדורות ל'אור זרוע' ולחלק הפתיחה מ'ספר הנעלם' תבואנה בנספחות.

גילויים וזיהויים של ממצאים אלה, שחלקם היו עד כה בגדר השערה, תורמים רבות לידיעותינו על השלב המוקדם ביצירתו של רמד"ל בקבלה. השריד מ'ספר הנעלם' חושף עדות יקרת ערך לשלב המוקדם ביותר בפעילותו הפסידו־אפיגרפית, ובאמצעותו אפשר לפענח כמה נעלמים הפזורים בחיבורים האנונימיים האחרים. כמו כן החיבורים החדשים פותחים פתח להערכה שונה של היחסים בין השיטות השונות לאורך שנות יצירתו בקבלה. תחת שרטוט תפנית חדה בין שתי שיטות נבדלות, מוצעת במחקר זה תמונה של מעבר הדרגתי, שלפיה לאורך שלביה השונים של יצירתו הענפה נרקמו יחסי גומלין בין השיטות.

*

החיבור האנונימי 'אור זרוע', שנסדר ברובו כפירוש לפרשת בראשית, יוחס כאמור לרמד"ל, ובדין.¹ רמד"ל עצמו הזכיר חיבור בשם זה באחד מכתביו העיוניים המאוחרים ששמו קבוע עליהם, 'ספר המשקל', הביא שם דברים ידועים ממנו,² וחותמו האישי בולט מאוד לכל אורכו, ואינו מותיר מקום לספק באשר לזהות מחבר הספר.³ ב'אור זרוע', שלא ככתביו המאוחרים של רמד"ל, אין רעיונות תאוסופיים, ומשולבת בו שיטה הדורשת את התכונות הגרפיות, הפונולוגיות והנומרו־לוגיות של רכיבי השפה: האותיות, הנקודות וכיוצא באלה, וכן את שמות האל, בתוך מערך מבוסס ורחב של אונטולוגיה וקוסמולוגיה, הכולל את תורת הגלגלים, תורת המלאכים והמרכבה.⁴

1 עיין: G. Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism*³, New York 1954, pp. 194, 395, nn. 132–133; א' אלטמן, 'ספר אור זרוע לר' משה די ליאון: מבוא, טקסט קריטי והערות', קבץ על יד, ט [יט] (תש"ם), עמ' 219–221.

2 בספרו 'ספר המשקל' ('הנפש החכמה'), העיר רמד"ל: 'וגם אשר התעוררתי בספר אור זרוע'. וראה: J. H. A. Wijnhoven, 'Sefer Ha-Mishkal [By Moshe de León]: Text and Study', Ph.D. Thesis, Brandeis University, 1964, p. 42. דבריו הנוכרים מצויים בסוף החלק השישי ב'אור זרוע'; עיין: אלטמן, אור זרוע (שם), עמ' 291–292. וראה על כך: A. Jellinek, *Moses ben Schem-Tob de Leon und Sein Verhältniss zum Sohar: eine historisch-kritische Untersuchung über die Entstehung des Sohar*, Leipzig 1851, p. 19; M. Steinschneider, *Catalogus Librorum Hebraeorum in Bibliotheca Bodleiana*, Berlin 1852, p. 1849. וכן ראה ההערה שנוספה בשער המאוחר שצורף לכ"י ורשה 900, הנזכר להלן הערה 5.

3 עיין: אלטמן, אור זרוע (שם), עמ' 220–221.

4 כך אפיין את הספר לראשונה שלום, והוא הדגיש את הממד הפילוסופי של החיבור. ראה: G. Scholem, 'Eine unbekannte mystische Schrift des Moses de Leon', *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 71 (1927), p. 121. ראה גם: E. R. Wolfson, 'Moisés de León y

חציו הראשון של הספר נשתמר בשני כתבי יד,⁵ ושריד מחציו השני זוהה בידי גרשם שלום בכתב יד שלישי וכן בליקוטים מכל רחבי הספר בכתב יד נוסף.⁶ לאור זאת הרכיב ושחזר אלכסנדר אלטמן את נוסחו החלקי של 'אור זרוע' וההדירו.⁷ לפי חתימת ההקדמה וכותרת הפרק האחרון הוא שיער כי בספר שבעה פרקים, ואף עלה בידו לקבץ קטעים מכולם, העולים לדבריו לכדי מרביתו של הספר.⁸ עם זאת כפי שציין, 'רוב רובו של חלק ד ושל חלק ז' היו חסרים, ומשני חלקים אלה מצא שורות מעטות בלבד.⁹ במחקרו הציג אלטמן ראיות רבות לקרבתו הניכרת של 'אור זרוע' לקבלת השמות והאותיות שבכתבי ר' יוסף ג' קטילה (רי"ג) – בייחוד בספרו 'גנת אגוז' משנת ל"ד (1274) – וכן לקטעים מן החטיבה 'מדרש הנעלם' שבספר ה'זוהר'.¹⁰ בפירושו של ממצאים אלה קיבל אלטמן את דעתו של שלום שרמל"ל הושפע בכתבו את 'אור זרוע' מקבלת האותיות הקדם-תאוסופית של רי"ג.¹¹ לעומת זאת באשר לזמן כתיבתו המשוער של הספר חלק

el Zohar', J. F. Valinna et al. (eds.), *Pensamiento y mística hispano judía y sefardí*, Cuenca 2001, pp. 167-168

5 כ"י אוקספורד, בודליאנה 296 Poc. (נויבאואר 1278), דף 193א–200 (העתקה רצופה); כ"י ורשה, המכון להיסטוריה יהודית 900 (לפנים כ"י אוסף כרמולי 244; כ"י וינה, הקהילה 12 [שוורץ 246]), דף 10א–10ב (העתקה חסרה בהשוואה לכ"י אוקספורד, וכוללת כנראה כמה שרובים. ראה בעניין זה דיונו המפורט של אלטמן, אור זרוע [לעיל הערה 1], עמ' 222–223).

6 כ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית 428 ebr., דף 80א–90ב; 'אור זרוע: פירוש קבלי לפרשת בראשית', כ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית 212 ebr. עיין: B. Richler, *Hebrew Manuscripts in the Vatican Library*, Vatican 2008, pp. 369, 151 idem, 'Moses', *Encyclopaedia Judaica*, XIV, p. 555 ben Shem Tov de León', *Encyclopaedia Judaica*, XIV, p. 555

7 אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 217–293. הקדמת הספר נדפסה לראשונה מכ"י ורשה 900 בידי א' ילינק, קונטרס תרי"ג, וינה תרל"ח, עמ' 36–39.

8 אלטמן, אור זרוע (שם), עמ' 225.

9 שם.

10 שם, עמ' 221, 235–240. וכן ראה: N. Wolski, 'Metatron and the Mysteries of the Night in *Midrash ha-Ne'elam*: Jacob ha-Kohen's *Sefer ha-Orah* and the Transformation of a Motif in the Early Writings of Moses de León', *Kabbalah*, 23 (2010), pp. 69-94

11 שלום, זרמים עיקריים (לעיל הערה 1). ראה גם: א' פרבר, 'עקבותיו של ס' הזוהר בכתבי ר' יוסף ג' קטילה', עלי ספר, ט (תשמ"א), עמ' 70 (נדפס שוב [בשינויים קלים]: פירוש המרכבה לר' יוסף ג' קטילה, מהדורת א' פרבר, לוס אנג'לס תשנ"ח, עמ' 28–41); הנ"ל, 'קטע חדש מהקדמת ר' יוסף ג' קטילה לספר גנת אגוז', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, א (תשמ"א), עמ' 158–163; וכן ראה: S. Blickstein, 'Between Philosophy and Mysticism: A Study of the Philosophical-Qabbalistic Writings of Joseph Gikatilla (1248 - c.1322)', Ph.D. dissertation, The Jewish Theological Seminary of America, New York 1983, pp. 115-123; E. Morlok, *Rabbi Joseph Gikatilla's Hermeneutics*, Tübingen 2011, pp. 23-35. לכטר ערער לאחרונה על ההבחנה החדה בין כתביו המוקדמים של רי"ג לכתביו המאוחרים.

ראה: H. Lachter, 'Kabbalah, Philosophy, and the Jewish-Christian Debate: Reconsidering the Early Works of Joseph Gikatilla', *Journal of Jewish Thought and Philosophy* 16, 1 (2008), pp. 1-58

אלטמן על דעתו של שלום, והקדים את זמנו של החיבור למחצית השנייה של שנות השבעים.¹² על יסוד שרידים שבכתבי יד, כדוגמת 'סוד האצבעות', שיער שלום שרמד"ל חיבר חיבור נוסף בקבלת השמות והאותיות, וכי זה אבד.¹³ כמו כן קשר את שמו של רמד"ל – יחד עם ר"ג – לחיבור הפסידור-אפיגרפי 'סוד דרכי האותיות והנקודות', וטען שמחברו נשען על קבלת האותיות שלהם.¹⁴

ציון הדרך החשוב ביותר בחקר חיבורים אלה הוא מחקרה המקיף של אסי פרבר מלפני שלושה עשורים, 'למקורות תורתו הקבלית המוקדמת של ר' משה די ליאון'.¹⁵ במחקר זה הצביעה פרבר על קרבתה של קבוצת חיבורים בקבלת האותיות שבכתבי יד (ובהם השניים הנזכרים) לספר 'אור זרוע' ולשיטתו המיוחדת וכן על השתקפות שיטה זו בקטע הארוך שנשתמר בחיבורו התאסופי של רמד"ל בכ"י מינכן, ספריית המדינה הבוורית Cod. hebr. 47, חיבור ששמו לא נודע.¹⁶ להוכחת הקרבה בין החיבורים הציגה דוגמאות להקבלות בין קטעים ידועים ב'אור זרוע' ובין העתקות ועיבודים ב'סוד דרכי האותיות והנקודות' הנזכר וכן בקטעים הפזורים בחיבור הלקטני המכונה לדבריה 'ספר הנעלם', כמות שהוא מוכר מכ"י פריז, הספרייה הלאומית 817. heb.¹⁷ היא אף

12 עיין: G. Scholem, *Kabbalah*, Jerusalem 1974, p. 433. שלום שיער שהספר נתחבר בשנים 1288–1289. וראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 243–244. שלום חלק על ממצאיו של אלטמן, ועדות לכך שמורה בהערותיו על עותק מאמרו של אלטמן שהיה ברשותו, וששמור ב'אוסף שלום' בספרייה הלאומית בירושלים. ראה בעניין זה: ד' אברמס, "סוד מים העליונים ומים התחתונים" – חיבור לא ידוע מן הקבלה הקדומה בקסטיליה, מ' ניהוף, ר' מרוז ו' גארב (עורכים), וזאת ליהודה: קובץ מאמרים המוקדש לחברנו, פרופ' יהודה ליבס, לרגל יום הולדתו השישים וחמישה, ירושלים תשע"ב, עמ' 313. וכן ראה: *The Book of the Pomegranate: Moses De León's Sefer Ha-Rimmon*, ed. E. R. Wolfson, Atlanta 1988, pp. 4–5 (English section).

13 ג' שלום, 'על C. Bernheimer, *Codices Hebr. Bybliothecae Ambrosianae*', קרית ספר, יא (תרצ"ד), עמ' 188. וראה: ד' אברמס, 'ספר האורה לר' יעקב הכהן: מהדורה סינופטית על-פי כתבי-יד שונים', עבודת דוקטור, אוניברסיטת ניו יורק, תשנ"ג, עמ' 53–56. לרשימת חיבוריו האבודים של רמד"ל עיין: א' בר-אשר, "סמאל ונקבתו": פירוש קהלת האבוד לר' משה די ליאון, תרביץ, פ (תשע"ב), עמ' 539–540.

14 ג' שלום, 'קבלות ר' יעקב ור' יצחק בני ר' יעקב הכהן: מקורות לתולדות הקבלה לפני התגלות הזוהר', מדעי היהדות, ב (תרפ"ו), עמ' ל; הנ"ל, קבלה (לעיל הערה 12), עמ' 60; ראה גם יתר המקורות הנזכרים להלן הערות 117–118.

15 א' פרבר, 'למקורות תורתו הקבלית המוקדמת של ר' משה די ליאון', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ג (תשמ"ד), עמ' 67–96 (נדפס שוב: י' דן ו' הקר [עורכים], מחקרים בקבלה, בפילוסופיה יהודית ובספרות המוסר וההגות: מוגשים לישעיה תשבי במלאת לו שבעים וחמש שנים, ירושלים תשמ"ו, עמ' 67–96).

16 פרבר, למקורות תורתו (שם), עמ' 70. ראה: כ"י מינכן, ספריית המדינה הבוורית Cod. hebr. 47, דף 335–386; על זיהויו של כתב יד זה ראה: שלום, חיבור לא נודע (לעיל הערה 4), עמ' 121–123; הנ"ל, 'שני קונטרסים לר' משה די ליאון: שריד מס' שושן עדות', קבץ על יד, ח [ית] (תשל"ו), עמ' 327.

17 כ"י פריז, הספרייה הלאומית 817. heb, דף 85–91. על קובץ בשם זה העיר לראשונה ג' שלום, כתבי יד בקבלה: הנמצאים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ירושלים תר"ץ, עמ' 58 ('ספר הנעלם', קובץ משונה מאד מדברי קבלה מהמאה ה"ד הנמצא בכ"י פאריס 817') והשווה: שם, עמ' 62; ושם: הנ"ל, 'לחקר קבלת ר' יצחק בן יעקב הכהן (ח"ג): ר' משה מבורגוש תלמידו של ר' יצחק, תרביץ, ה (תרצ"ד),

שיערה כי אזכוריו של מקור בשם 'ספר הנעלם' ב'סוד דרכי האותיות והנקודות' עשויים להצביע על חיבור קיים ומקורי בשם זה.¹⁸ עם זאת היא דחתה את ההשערה ש'החיבור המכונה ספר הנעלם', מונח (בחלקו) בתוך 'הילקוט המכונה ספר הנעלם' (ההגדרות וההבחנה של פרבר).¹⁹ להלן אבקש לשוב ולבחון את ההשערות שהועלו עד כה במחקר בעזרת עיון באגד חיבורים שלא נדונו כאמור במחקרים שנוכרו, חיבורים המועתקים בכ"י סנקט פטרבורג, האקדמיה הרוסית, המכון לכתבי יד מזרחיים D 21 (גינצבורג 606).²⁰ כתב יד זה הועתק במאה השש עשרה בכתביה מזרחית, והוא מחזיק אוסף בן 64 דפים של חומר בקבלה בעיקר מן המאה השלוש עשרה ומראשית המאה הארבע עשרה.²¹ בדפים 12–44 בכתב היד מועתקים זה בצד זה חיבורים שלמים ושרידי חיבורים השייכים – כפי שיתברר – לשלב המוקדם ביצירתו של רמז"ל בקבלה.²²

עמ' 195–196, הערה 11; עמ' 305, הערה 1. שלום אפיין שם אפיין ראשוני את הקטע מכ"י פריז כלקט של חומר קבלי שנקבץ בידי מקובל בן המאה הארבע עשרה ששמו לא נודע. ראה גם: הנ"ל, 'מפתח לפירושים על עשר ספירות', קרית ספר, י (תרצ"ג–תרצ"ד), עמ' 506. על דרכו של 'המלקט' בכתב יד זה ראה: מ' אידל, 'על משמעויות המונח "קבלה": בין הקבלה הנבואית לקבלת הספירות במאה ה"ג', פעמים, 93 (תשס"ג), עמ' 53, הערה 62. חלק מן החומר שבלקט הזה (לא כולל החיבורים האנונימיים בקבלת השמות) מופיע גם לבדו בכ"י פרמה, פלטינה 1896 (דה רוסי 966; ריצ'לר 1205), המאה החמש עשרה, דף 155ב ואילך, כפי שהעיר לראשונה הנ"ל, 'פירוש עשר ספירות ושרידים מכתבים של ר' יוסף הבא משושן הבירה', עלי ספר, ו-1 (תשל"ט), עמ' 78 והערה 35; וכן: הנ"ל, 'דפוסים של פעילות גואלת בימי הביניים', צ' ברס (עורך), משיחיות ואסכטולוגיה, ירושלים תשמ"ד, עמ' 264–265, הערה 46. בדפים 155–170א הועתקו בקיצור חלק מביאורי טעמי המצוות שבכ"י פריז 817, heb., דף 68–72א, המיוסדים על 'ספר הרימון' לרמז"ל. וראה דברי פרבר, למקורות תורתו (שם), עמ' 68, הערה 2.

18 פרבר, למקורות תורתו (שם), עמ' 75–76.

19 שם. דא עקא שכל עוד לא היה בנמצא חיבור ממשי בשם זה, ההפניות האמורות אליו היו עשויות להתפרש כציונים פסידו-אפיגרפיים למקורות בדויים ותו לא, מסוג האזכורים הרווחים מאוד בחיבור זה, על אחת כמה וכמה כשמביאים בחשבון את שמו הגנרי והטיפולוגי, 'ספר הנעלם'.

20 מספר הסרט במתכ"י: F 69418.

21 לא ידוע היכן ובידי מי נעתק כתב היד, שהיה בבעלותו של מרדכי בן משה למשפחת קלפא הקראית מצופוט-קלה שבחצי האי קרים (כתב שמו בכתביה קראית בדף 12א). אפשר שמרדכי זה נמנה עם בני משפחת קלפא שנודדה בשנת 1829 מקלעה לאודסה, ראה בעניין זה עדותו של משה קלפא בכ"י סנקט פטרבורג, האקדמיה הרוסית, המכון לכתבי יד מזרחיים B 19, דף 41א. בחלק מן החיבורים שנעתקו בכתב היד – ובהם אלה הנדונים כאן בהרחבה – הניח הסופר מעת לעת רווחים, ככל הנראה במקומות שבהם היה המקור חסר או משובש, מתוך תקווה להשלים בעתיד מנוסח שלם.

22 כתב היד קוטלג באופן ראשוני, וכמה קטעים מתוכו נדפסו בשנים האחרונות, אך טרם זכה לחקירה מדעית. שלושת החיבורים שבדפים 12–44 יידונו להלן בהרחבה, ואתאר כאן תיאור ראשוני את החיבורים שלא אדון בהם: (1) בדף 1א–35 וכן בדף 44–49 (בקטלוג הספרייה הלאומית בירושלים שויכו דפים אלה לחיבור שלפניהם ולא תוארו בנפרד): ליקוטים בקבלה קדומה (לא תאוסופית), מרביתם קטעים קצרים, כגון פירושי פסוקים, פירוש קצר לעשר הספירות (דף 33–4ב; פורסם מכתב יד אחר בידי שלום, כתבי יד בקבלה [לעיל הערה 17], עמ' 204–206; ושוב: כתבי העיון, מהדורת ע' פורת, לוס אנג'לס תשע"ג, עמ' 259–262), וכן כמה סודות ארוכים בעניין הקשת, מטטרון, סוד פרה אדומה (דף 34–25), 'טעם סוד המילה' (דף 47–49), 'סוד גדול לא תבשל גדי בחלב אמו' (49–49ב) וכדומה, חלקם בלוויית תרשימים.

ספר 'אור זרוע' השלם

העיון בנוסח ספר 'אור זרוע' כפי שנשתמר בכ"י סנקט פטרבורג, האקדמיה הרוסית, המכון לכתבי יד מזרחיים D 21.2 (גינצבורג 606) מלמד שלפנינו עד הנוסח הראשון והיחיד שנשתמר בו החיבור במלואו, והשרידים ששייך שלום לחציו השני – מקומם יכירם בנוסח זה. היקפו של החיבור שבכתב היד מאשש את קביעתו של אלטמן שבחיבור שבעה פרקים (או חלקים), אם כי נוסחם מלא הרבה יותר מן הנוסח שהרכיב על בסיס כתבי היד. גם הערכתו של אלטמן שהפרק הרביעי והשביעי חסרים הרבה, מתאששת בעיון בנוסח השלם.²³ למעשה אפשר כעת לקבוע יותר מכך: גם שני הפרקים שבינתיים, בעיקר הפרק החמישי, ארוכים ושלמים בנוסח שלפנינו יותר משהשיגה ידו.²⁴ עיקרו של דבר, מחציתו הראשונה של הספר (עד מעט לאחר פתיחת הפרק הרביעי) כפי שההדירה אלטמן על יסוד שני כתבי יד,²⁵ נוסחה קרוב ושקול בהיקפו לכתב היד שלפנינו, ואילו החומר המועט שעמד לפנינו מן המחצית השנייה של הספר – על פי כ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 428 – מתברר עתה כחסר מאוד לכל אורכו.

מהשוואת שלושת פרקיו הראשונים של החיבור בנוסח השלם, שנעתק כאמור במאה השש עשרה, לנוסחם בכ"י אוקספורד, בודליאנה Poc. 296 (נויבאואר 1278), מראשית המאה הארבע עשרה, עולה שהנוסח המוקדם משובח בדרך כלל מזולתו, אך בדיקות שערכתי לימדו שאין הנוסח המאוחר תלוי בענף הנוסח של המוקדם. השוואה זו מסייעת גם לאשש את ההשערה שהועלתה בעבר בדבר תלותו של כ"י ורשה, המכון להיסטוריה יהודית 900 של החיבור (לפנים כ"י אוסף כרמולי 244; כ"י וינה, בית המדרש לרבנים, שוורץ 246) בנוסח המשתקף מכ"י אוקספורד Poc. 296, ולעמוד על אופי השינויים בכ"י ורשה 900 בהשוואה לנוסח המקורי.²⁷ בדומה לכך השוואה מדוקדקת של כל החלקים מן המחצית השנייה של החיבור המשותפים לכ"י וטיקן ebr.

חלק מן הקטעים מוכר מכתבי יד אחרים, ובין חלקם ניכרים קשרים פנימיים בלשון, במינוח ובתוכן. (2) דף 35 – 12א: 'פירוש צורת האותיות' לר' יעקב בן יעקב הכהן, שהוקדש לר' מרדכי קמחי (נדפס מכ"י המבורג, ספריית המדינה והאוניברסיטה Cod. hebr. 287, דף 38א – 58ב, בידי שלום, קבלות [לעיל הערה 14], עמ' 201 – 219). (3) דף 50א – 64ב: על פי הקטלוג: 'משה בן נחמן: סודות התורה', אך זיהיתי כפירוש לסודות הרמב"ן מאת ר' שם טוב בן אברהם נ' גאון, ויש להוסיפו לרשימת כתבי היד שקיבץ ד"ש לוינגר, 'רבי שם טוב בן אברהם בן גאון', ספונות, ז (תשכ"ג), עמ' ל – לא.

ראה לעיל הערה 8.

אלטמן קבע ששני הפרקים החסרים האלה הם למעשה החלקים החמישי והשישי בספר, בלא שמצא ראיה מכרעת בכתב היד היחיד והחסר שעמד לפניו (כ"י וטיקן ebr. 428). ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 225. ואולם עתה מתאששת סברה זו מכתב היד השלם שלפנינו: מיד לאחר הפרק הרביעי באה הכותרת הפותחת 'שער יסוד החלקים בתכונת עניני התורה והחכמה ומצפוניה בדרך תכונת פרשה' (דף 18ב); ואילו הפרק הבא (השביעי במניין הפרקים) נפתח 'שער יסוד החלק הנחלק בסוד יחוד השם ואלהותו' (דף 22א).

כ"י אוקספורד, Poc. 296 וכ"י ורשה 900, וכן בעזרת כ"י וטיקן ebr. 212.

ראה: ילינק, קונטרס (לעיל הערה 7), עמ' 36 – 37.

אלטמן דן בכל פעולות העריכה בנוסח כ"י ורשה 900 של ראשית החיבור (בהשוואה לכ"י אוקספורד

428 ולכ"י סנקט פטרבורג D 21, מלמדת שאין הם מתייחסים על ענף נוסח אחד. לפיכך גם אם קוצר השריד שבכ"י וטיקן ebr. 428 מנוסח שלם של החיבור, הרי הנוסח שבכ"י סנקט פטרבורג D 21 אינו משקף נוסח זה.

החלקים שנדפסו במהדורת אלטמן עולים בסך הכול לכדי שני שלישים מן החיבור כמות שנשתמר בכ"י סנקט פטרבורג D 21. השוואת כל התעודות באמצעות בדיקת חסרות ויתרות וחילופי נוסח העלתה שהנוסח השלם שנמצא אינו תלוי אף לא באחד משרידי הספר שהגיעו לידינו, וכי כולם ככל הנראה מתייחסים על נוסח משובח יותר, שהיה ואבד. בנספחות הדפסתי את הספר במלואו לפי כתב היד השלם, בהדגשת חלקיו שלא היו מוכרים עד כה ובלוויית חילופי נוסח. אחדים מן הקטעים שלא היו מוכרים עד כה מכתבי היד האחרים משלימים יפה את כל המקומות שנותר בהם החיבור בחסרונם. בכולם נשמר סגנון הכתיבה האופייני, המוכר מיתר הספר. נוספו בהם גם הפניות פנימיות רבות, הן לקטעים שהיו ידועים, הן לקטעים שנתגלו רק עתה;²⁸ ולא זו אף זו, לפחות שתי הפניות פנימיות שהיו ידועות מן הנוסח החסר, נמצאו מכוונות עתה לקטעים הנוספים בנוסח השלם.²⁹

עם הגילויים המעניינים בנוסח החדש שלפנינו יש למנות את חתימתו הקצרה של החיבור, שדבר קיומה לא היה ידוע עד כה. החתימה כתובה בלשון נמלצת וחרוזה, צורה שהייתה חביבה על רמז"ל בהקדמות ספריו (כולל 'אור זרוע') וכן בגוף החיבורים שכתב.³⁰ במוקד הקטע מילות שבח והלל לנפש השכלית במליצות המיוסדות על פסוקים ממגילות רות ושיר השירים. לאחר חתימה זו באות שורות פתיחה לפרק נספח, שמיני במספר, בשם 'שער הנפש הדופקת דלתי התשובה'.³¹ אם אכן נשלמה כתיבתו של פרק זה, ורק המעתיק שלפנינו לא ראה ממנו כי אם שורות בודדות (או ראה ונמנע מלהעתיקן), הרי אבד מאתנו דיונו המוקדם ביותר של רמז"ל

296. (Poc). ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 222–223. מכתב יד זה נשתמר החיבור מתחילתו ועד ראשית החלק הרביעי, אך כל החלקים קצרים מאשר בנוסח המלא. בין החלק השלישי (החלקי) לחלק הרביעי (החסר) הועתקו קטעים אשר בנוסח המלא מקומם בשני החלקים הראשונים.

28 למשל באחת ההפניות בתוספת לחלק הרביעי מצויה ההערה 'והואיל ופירשנו הענין הזה על האדם שיש בו שלשה דברים הללו בריאה יצירה ועשייה', שאינה אלה הפניה לדיון הפותח את החלק המוכר מכתבי היד האחרים. עוד מצויה שם הפניה לפירוש הפסוק 'וַתִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם' (בר' 7), שהוא מן התוספות לחלק השביעי, שרק חלק קטן ממנו היה ידוע. בחתימת החלק השביעי, שלא הייתה ידועה, מצוין 'כאשר פירשנו בסוד ויגרש את האדם' [ההדגשה שלי], ופירוש זה היה מוכר מן החלק החמישי, וכעת הובא במלואו.

29 בחלק החמישי נכתב 'השכין לגן שזו היא התורה והזוהר האמיתי שהיה מעדן כאשר פירשנו' [ההדגשה שלי], ובחלק השישי – 'כמו שאמרנו למעלה גם אשר יש מעלה גדולה לזה יותר מן השאר' [ההדגשה שלי], והנה עתה עלה בידינו למצוא את המקורות המדויקים בקטעים שנוספו לחלקים אלה.

30 ראה להלן הערה 236.

31 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 27א; את הקשר לגוף החיבור הטעים רמז"ל כך: 'ואמנם כי עמדנו עד עתה [...] האור הנורע, ועכשו יש לנו לחקור על הצמח הממציא הזרע הזרוע', שהוא כלשונו 'הנפש העולה [...] הנולדת מן אור זרוע הנורע בתחלה'.

בתורת הנפש ובסדרי התשובה, מן הנושאים שהרבה לדון בהם בכתביו התאוסופיים.³² עם זאת ייתכן שיש לראות בשורות אלה עדות לשלב עריכה אחרון, מאוחר, שבו ביקש המחבר להוסיף על ספר שכבר נתגבש או להתחיל בחיבור חדש, ולא עלתה בידו.³³ השערות נוספות שהעלה אלטמן נוגעות ליחס שבין 'נוסח ב' של החיבור כהגדרתו, דהיינו 'אור זרוע' – פירוש לפרשת בראשית' שנעתק בכ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 212, ובין 'נוסח א', הוא הנוסח שהרכיב וקבע כנוסח העיקרי של הספר. לאחר בירור מקיף ובעזרת ראיות שונות הגיע אלטמן למסקנה שדרשן אלמוני 'השתמש בס' אור זרוע כאבני מחצב לבניין חדש', וליקט מרחבי החיבור לתוך פירושו המתהווה לפרשת בראשית שמופיע לפנינו בכ"י וטיקן ebr. 212 ('נוסח ב').³⁴ עובדה זו לא מנעה ממנו להתבסס במקומות רבים על עד הנוסח העיקרי הזה ולקבוע על פיו את נוסח הפנים למהדורתו (בייחוד בארבעת הפרקים האחרונים). ואולם נמצא שהנוסח השלם שבכ"י סנקט פטרבורג D 21 מקיים במקומות רבים את מסורת הטקסט של כתבי היד האחרים (של חלקי החיבור) ולא של הנוסח שבכ"י וטיקן ebr. 212, שעובד ונערך הרבה.³⁵

לאור העיון בהשתקפותו של הנוסח האחד בזולתו שיער אלטמן כי ב'נוסח ב' אצורים עוד קטעים רבים שלא נשתמרו ב'נוסח א', בעיקר קטעים פרשניים.³⁶ למשל הוא העריך שבחלקים הרביעי והשביעי בנוסחיהם המלאים (שאבדו) היו בין השאר פירושי פסוקים נוספים הפזורים עתה ב'נוסח ב', ואף הפליג ושיער את הנושאים העיקריים שכנראה נדונו בפירושים אלה.³⁷ בדיקתו את כ"י סנקט פטרבורג D 21 העלתה כי במקרים רבים אכן צדק, וקטעי פירושים כאלה מכ"י וטיקן ebr. 212 נחשפים בשלמותם ובצורתם המקורית בחיבור המלא (וראה הרשימה דלקמן).

32 בסדרי התשובה דן רמד"ל באריכות בחיבורו ללא שם שבכ"י מינכן hebr. 47 (הנוכח לעיל הערה 16), דף 347–360א. בחיבורו המאוחר 'משכן העדות' שב ודן בנושאים אלה, ושילב בהם את סדרי התשובה של חסידי אשכנז. ראה בנושא זה: א' בר-אשר, 'תורת הכפרה והתענית של ר' משה די ליאון והפולמוס ה"זוהרי" עם הנזירים הנוצריים', קבלה, 25 (תשע"ב), עמ' 293–310.

33 ייתכן שכך יש לדון גם חלק מן הקטעים הקצרים שנוספו בגוף החיבור בנוסח זה, במקומות המעטים שבהם הנוסח המוכר לנו מכתבי היד האחרים נראה שלם ואחיד יחסית.

34 להלן אדבק מטעמי נוחות בהגדרתו של אלטמן 'נוסח ב', אף על פי שברור מעל כל ספק שהחיבור בכ"י וטיקן ebr. 212 אינו נוסח אחר של 'אור זרוע'.

35 בדיקת ההעתקות המרובות שבכ"י וטיקן ebr. 212 מלמדת כי נוסח 'אור זרוע' שעמד לפני בעל הפירוש לספר בראשית שבכתב יד זה אינו קרוב במיוחד אף לאחד מארבעת כתבי היד של החיבור שנתגלגלו לידינו (שלושת החלקיים או זה המלא). כמו כן אפשר שחלק מכתבי היד האלה נתרחקו מן הנוסחים הראשונים והמקוריים של החיבור, שאחד מהם שימש את בעל הפירוש הנזכר.

36 אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 230.

37 עיין: שם, וראה: שם, עמ' 234 והערה 49, כולל מראי מקום משוערים בכ"י וטיקן ebr. 212 לקטעים חשודים כאלה. אשר לתוכן הקטעים החסרים, אלטמן ציין: 'אין ספק שהחלק הרביעי המקוטע שבנוסח א היה כולל חומר רב על מעלת האדם המפורז בנוסח ב' (אלטמן, אור זרוע [שם], עמ' 230). והנה המעיין עתה בנוסח המלא הנדפס בזה ימצא שהערכתו הייתה מדויקת.

לעומת זאת ניסיונו של אלטמן לשחזר את 'תשלום ההתחלה החסרה' של החלק החמישי בסיוע ההעתיקות הערוכות שבכ"י וטיקן ebr. 212 וכך לחבר את שתי היריעות משני קצות הספר, מתברר עתה כהצלחה חלקית בלבד.³⁸ בדיקת הנוסח השלם שנפל לידינו, שלא החסיר קטעים שלמים בהשוואה לעדי הנוסח האחרים, מלמדת כי בהעתקתו מכ"י וטיקן ebr. 212 לא הפריד המהדיר יפה בין הדבקים: חלק גדול מן ה'תשלום' שהדפיס, מקומו לא יכירו בחיבור השלם, ובאמת הוא זר מאוד ברוחו ובלשונו לגוף החיבור. למשל כל הקטע על מטטרון (עמ' 271, שו' 18–35 במהדורת אלטמן) איננו בנוסח השלם של הפרק.³⁹ ככלל עתה אפשר להיווכח בהיקף פעולות העריכה והעיבוד של תחילת החלק החמישי בכ"י וטיקן ebr. 212.⁴⁰ מנגד בכ"י וטיקן ebr. 212 מצויים קטעים אחדים שכעת מתברר כי מקורם בתחילת החלק החמישי, ואותם לא ראה אלטמן ללקט בשחזורו.

בעזרת הנוסח השלם השלמתי את ההקבלות שרשם אלטמן בין 'נוסח א' (המלא) ל'נוסח ב' (כביכול).⁴¹ כולן מלמדות שמלקט כ"י וטיקן ebr. 212, שצָר ועיבד את 'נוסח ב' מתוך 'אור זרוע' לרמד"ל, הכיר גם הוא את הנוסח המלא של הספר, כפי שהוא משתקף מכתב היד הנחקר כאן לראשונה:

ספר 'אור זרוע' (נוסח שלם)

כ"י וטיקן ebr. 212 ('נוסח ב')⁴²

1. דף 193ב, שו' 8–20: אור זרוע מעין קבוע [...] בסוד דרכי תורתנו בקצה רמזי החכמות. פתיחה והקדמה [שו' 51–66]: אור זרוע מעין קבוע [...] בסוד דרכי תורתנו ובקצת רמזי החכמות.
2. דף 193ב, שו' 20 – דף 192א, שו' 4: כמו שאמרו ז"ל בראשית ברא אלהים וגו' [...] כי בסוד פסוק בראשית ברא אלהים [...] כי שלשתם הם שלשה עולמות שנמשכו זה אחר זה.

אחר זה.

- 38 ראה: אלטמן, אור זרוע (שם) עמ' 229. יתר הפרק שוחזר כאמור מכ"י וטיקן ebr. 428.
- 39 שוחזר על פי כ"י וטיקן ebr. 212, דף 236ב, שו' 23–25 ודף 235א, שו' 1–15. עם זאת ניכר ש'הדרשן האלמוני' שחיבר את הקטע שבכ"י וטיקן, נסמך על דברי 'אור זרוע' במקומות אחרים. השווה למקבילות שהביא אלטמן, אור זרוע (שם), עמ' 260, 292. גם בעמ' 270, שו' 10–15, שילב אלטמן קטע לא מקורי מכ"י וטיקן ebr. 212, דף 236ב, שו' 16–21, וזאת אף על פי שהשיג בכמה לשונות חריגים.
- 40 גיבוב אחר של הדרשן מחבר הפירוש שבכ"י וטיקן ebr. 212, ראה: אלטמן, אור זרוע (שם), עמ' 271, שו' 36–40. ויש אפוא לתקן את דברי גוטשל, שהתבסס על קטע משובש זה כדי למצוא נקודת שיתוף לרי"ג ולרמד"ל. ראה: ר' גוטשל, 'תורת הנבואה של ר' יוסף גיקטיליאור' משה די ליאון', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ח [ספר הווהר ודורו: דברי הכנס הבינלאומי השלישי לתולדות המיסטיקה היהודית] (תשמ"ט), עמ' 229.
- 41 אלטמן רשם חלק מן ההקבלות, והשלמתי כאן את הרשימה לאור בדיקתי. ראה: אלטמן, אור זרוע (שם), עמ' 228–229.
- 42 בכתב יד זה בא בשולי הדפים מספור בסדר הפוך.

כ"י וטיקן ebr. 212 ('נוסח ב')

ספר 'אור זרוע' (נוסח שלם)

3. דף 192א, שו' 4–16: ואמנם כי בחכמת ענין הקבלה [...] אבל אבן [כך!] הסוד יש כפי מה שאמרנו בתחלת החלק השני.
4. דף 185ב, שו' 17–24: והארץ היתה תהו ובהו. אחי כבר הודעתך בכמה מקומות על ענין תהו ובהו [...] בחשך התהו.
5. דף 185ב, שו' 24 – דף 184א, שו' 6: וזהו ענין תולה ארץ על בלימה [...] ופה ישית בגאון גליך. וזהו ענין תולה ארץ על בלימה.
6. דף 184א, שו' 7–23: והארץ היתה תהו ובהו. אחי הבין בענין בהיותך נכנס לפרדס החכמה [...] והנה לך ברמז הסוד מפורש.
7. דף 98א, שו' 4–15: אחי בוא והבן [...] כי כיון שברא ה"ב את האדם מיד הביט בצורה עליונה [...] רוח ונשמה וחיים.
8. דף 98א, שו' 19 – דף 98ב, שו' 8: ואמנם [...] יש להבין מה הפרש יש בין בריאה יצירה ועשייה [...] שישגי האדם דעת ובינה ושכל. ועוד הנני מעוררך על סוד הפסוק [...].
9. דף 98ב, שו' 9–17: אעשה לו עזר כנגדו [...] הנמצאים אשר למעלה שהם המלאכים.
10. דף 97א, שו' 9–24: ויאמר יי' אלהים לא טוב [...] אעשה לו עזר כנגדו.
11. דף 239ב, שו' 3–24: 'ויטע יי' אלהים [...] אחי כבר הודעתך היסוד החלקים [כך!] [...] ונשגב.
12. דף 239ב, שו' 24 – דף 238א, שו' 2: מקדם [...] בעדן מקדם.
13. דף 238א, שו' 14–25: ובראות חז"ל [...] שידע ייחודו ויודיע גבורתו.
- חלק ב [שו' 306–312]: ואמנם כי בחכמת הקבלה [...] והבן הסוד הנכבד כפי מה שאמרנו בתחלה.
- חלק ג [שו' 388–394]: והארץ היתה תהו ובהו. כבר הודעתך בכמה מקומות ענין תהו ובהו [...] וזה הסוד נוטה צפון על תהו.
- חלק ג [שו' 407–419]: ואמנם [...] לפניו ית' כי בגאות גליו עד למעלה [...] ופה ישית בגאון גליך [...] כי זה ענין תולה ארץ על בלימה.
- חלק ג [שו' 444–457]: ונחזור [...] בסוד אחר והארץ היתה תהו ובהו וכו' הבן בהיותך נכנס בתוך פרדס החכמה [...] והנה לך ברמז דבר הסוד מפורש ומכאן והלאה אתה הבן.
- חלק ד [שו' 458–466]: כי הבורא האמיתי ית' ברא את האדם ויכוננהו בצורה עליונה – נשמה רוח חיים.
- חלק ד [שו' 476–488]: ואמנם יש להבין מה בין בריאה ויצירה ועשייה [...] שאין משיגים כל השאר דעת שכל בינה ואמנם הנני מעוררך על סוד פסוק אחר.
- חלק ד [שו' 489–495]: ויאמר יי' אלהים לא טוב [...] הנמצאים אשר למעלה.
- חלק ד [שו' 502–508]: והנני מעוררך על סוד אחר בענין זה הפסוק ויאמר יי' אלהי לא טוב [...] אבל אעשה לו עזר כנגדו.
- חלק ה [שו' 538–551]: שער יסוד החלקים [...] ויטע יי' אלהים [...] נשמת רוח חיים באפיו.
- חלק ה [שו' 554–557]: מקדם [...] לומ' מקדם.
- חלק ה [שו' 558–566]: וישם שם את האדם אשר יצר ר'ל בראותם ענין החבה [...] שידע ויכיר ייחודו הנאה והעליון.

ספר 'אור זרוע' (נוסח שלם)

כ"י וטיקן ebr. 212 ('נוסח ב')

14. דף 237ב, שו' 13–20: כי אין לשון ויצמח [...] ושכל ובינה וחכמה.
15. דף 236ב, שו' 8–10: ונהר יוצא מעדן [...] שרא.
16. דף 236ב, שו' 10–16: וגם על סוד אחר [...] תחת אלהי ישראל.
17. דף 236ב, שו' 19–23: וזהו סוד גדול [...] ותדע לך [...] מעל גבוה שומר.
18. דף 235א, שו' 15–16: ועתה הנני מעוררך [...] שלשה מעלות.
19. דף 235א, שו' 20–24: המעלה הראשונה [...] עוד חותם המלך.
20. דף 70א, שו' 6–11: ויתפרו עלי תאנה [...] הנחש השיאני ואוכל.
21. דף 70ב, שו' 8–12: וישמעו את קול יי' [...] אלהים מתהלך בגן לרוח היום [...] של מטה.
- חלק ה [שו' 570–573]: ויצמח יי' אלהים [...] ובינה וחכמה.
- חלק ה [שו' 582–585]: ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן [...] ונהורא עמיה שריה.
- חלק ה [שו' 587–591]: ונדבר על ענין סוד [...] אשר תחת אלהי ישראל.
- חלק ה [שו' 591–592]: וזהו סוד נכון להבין תדע לך [...] מעל גבוה.
- חלק ה [שו' 592–594]: והנני מעוררך על סוד המרכבה [...] על מעלה.
- חלק ה [שו' 595–599]: המעלה הא' [...] נושא חותם המלך.
- חלק ז [שו' 1117–1119]: ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות [...] זה תואנה.
- חלק ז [שו' 1133–1134]: וישמעו את קול יי' אלהים מתהלך בגן לרוח היום [...] מיתר הנמצאים.

מובאות מ'אור זרוע' בכתביהם של חכמים מאוחרים

כאמור בעל הפירוש הנזכר לפרשת בראשית שבכ"י וטיקן ebr. 212 הכיר את 'אור זרוע' בשלמותו. מחבר נוסף שהכיר את הספר והתפלמס עם כמה מרעיונותיו בחריפות הוא ר' יהודה בן בנימין אבן רוקש.⁴³ ואולם כפי שהראה אלטמן, כמה ראיות מלמדות במידה רבה של ודאות שהחיבור שעמד לנגד עיניו היה הפירוש האמור שבכ"י וטיקן ebr. 212 ולא הספר המקורי ('נוסח א' לפי אלטמן).⁴⁴ מסקנה זו התחזקה מבדיקת הנוסח המלא של החיבור, שלא נמצאו בו קטעים

43 כך העיר לראשונה שטיינשניידר, בודליאנה (לעיל הערה 2), ובעקבותיו הרחיב את הדיון אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 220. וכן ראה: ח' קריסל, 'התשובה על אודות הנבואה לר' יהודה בן בנימין אבן רוקש', קרית ספר, סב (תשמ"ח–תשמ"ט), עמ' 439–440. לסיכום ממצא של סוגיה זו ראה: ד' פורטי, "השאלה והתשובה" לר' יהודה בן רוקש, קבץ על יד, כא (תשע"ב), עמ' 49–50, וכן במהדורת החיבור, שם, עמ' 74–75.

44 אלטמן, אור זרוע (שם), עמ' 226–227.

נוספים שאליהם כווננו דברי'ן' רוקש.⁴⁵ חכם אחר שמצאתי כי השתמש הרבה בספר 'אור זרוע' הוא ר' יוסף אנג'לט, בפירושו הארוך לספר בראשית, 'קופת הרוכלין' (נשלם בשנת ע"א [1311]).⁴⁶ הוא הרבה להעתיק מספר 'אור זרוע' בחטיבה הראשונה בספרו, שיוחדה לפרשת בראשית, בלא שציין כי דבריו שאולים ממקור אחר. ההעתיקות, הלכות מן הנוסח השלם של 'אור זרוע' (ודווקא מארבעת פרקיו האחרונים), מצטרפות לכדי עדות נוספת למקוריותו ולאחידותו של החיבור ומלמדות עוד על גורלו. ממצא זה תורם אף לידיעותינו על מקורותיו של ר' יוסף אנג'לט בקבלה.⁴⁷

ספר 'אור זרוע'

ר' יוסף אנג'לט, 'קופת הרוכלין'

כ"י אוקספורד, בודליאנה Opp. 228 (נויבאואר 1618)

1. דף 22ב, שו' 22–33: ויברא אלהים את התנינים הגדולים אל העשנים היוצאים מגהינם לשון תנן תרגום עשן.
חלק ד [שו' 531–533]: ויברא אלהים את התנינים הגדולים. התנינים אלו העשנים [...] היוצאים מגהינם [...] וזהו תנינים מן תנן כוליה תרגום עשן כלו.
2. דף 25א, שו' 4–6: ויאמר אלהים נעשה אדם דע כי סוד ד' חלקים תמצא בתכונת האותיות אבגד והם ד' נושאי המרכבה והי' הוא הרוכב הגדול.
חלק ו [שו' 820–821]: תדע לך כי סוד הד' חלקים אשר אמרנו הם סוד ד' נושאי המרכבה המתחלקים בחלקי האותיות האלו שהם אב ג ד הי הוא הרוכב הגדול.
3. דף 25א, שו' 6–7: ואב ג ד הם סוד יוד ויוד מתחלקת לג' אותיות ונעשה חותם יוד עם ה"א להיות בקרבו של שכל העשירי להנהיג העולם.
חלק ו [שו' 825–833]: כי תמצא אבגד הם יסוד יוד ואמנם יוד מתחלק בג' אותיות [...] על ענין המשכת אור השכל העשירי [...] להיות חותם המלך בקרבו.

45 עם זאת ראה הקטע החדש מן החלק השישי בספר הנדפס להלן עמ' 217, בסוף טבלת ההשוואה לדברי רי"ג ב'גנת אגוז', שגם הוא עשוי היה לעמוד לנגד עיניו בתיווך החיבור שבכ"י וסיקן 212. ebr. כמה ערעורים על מסקנת אלטמן העלה לאחרונה ד' פורטי, 'ד' יהודה בן ר' בנימין אבן רוקש וחיבורו השאלה והתשובה', עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, תש"ע, חלק שני, נספח, עמ' לב–לד. ואולם ההשערה שחתם בה את דבריו, שאפשר שן' רוקש השתמש בכתב יד של 'אור זרוע' שלא השתמר ושלב ממנו עניינים נוספים שאינם בכתבי היד הידועים של החיבור, אין לה עוד על מה שתסמוך כאמור.

46 'קופת הרוכלין': פירוש קבלי לספר בראשית' נשתמר בכתב יד אחד בלבד: כ"י אוקספורד, בודליאנה Opp. 228 (נויבאואר 1618), דף 38–239.

47 האפשרות שהייתה קרבה רעיונית בין דברי רמד"ל ב'אור זרוע' לדברי ר' יוסף אנג'לט בספרו 'לבנת הספיר' הועלתה בידי א' פליקס, 'פרקים בהגות הקבלית של הרב יוסף אנג'לט', עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"א, עמ' 35–36. בעמ' 46 הערה 5 העירה על שני מקומות בכתבי אנג'לט שהביא בהם דברים מכתביו הידועים של רמד"ל.

ר' יוסף אנג'לט, 'קופת הרוכלין'

4. דף 25א, שו' 9-13: בצלם אלהים ברא אותו הרי לך י'ה שהוא הנפש המניע ונותנת הקיום וכשתצא ממנו ישאר אלם כך האדם ועל כן אמ' בצלם אלהים ולא בצלם שדי ושאר השמות.

5. דף 32א, שו' 28-דף 32ב, שו' 2: ובאדם ג' דברים מה שאין שלשתן יחד בשום נברא ברייה [כך!] יצירה עשייה כנגד ג' אלו וכנגד ג' אחרים דעת שכל ובינה.

6. דף 35ב, שו' 11: ויטע יי' אלהים גן בעדן זו תורה.

7. דף 35ב, שו' 12-13: ועץ החיים בתוך הגן [...] ודרך הרע המזומן לרשעים.

8. דף 35ב, שו' 13-15: ונהר יוצא מעדן [...] מן המעלה העליונה.

9. דף 35ב, שו' 15-22: שהוא שמו כשם רבו והנה בענין זה טעו קצת ארבעה אשר נכנסו לפרדס [...] לא תמירני בו.

10. דף 38א, שו' 6-10: וזהו סוד לפשעכם הפוך וקרי שפל עמך [...] ועולם השפל.

11. דף 38א, שו' 10-12: נהר דינור זה השכל העשירי מניע השאר [...] מיניה דוגמתו.

12. דף 40א, שו' 26-27: ונהר יוצא האור הגדול להשקות כל סדרי תעלומות ארבעה ראשי' להיות אדם בהם בריה שלימה ואלו הן דעת שכל בינה חכמה.

13. דף 40א, שו' 28-דף 40ב, שו' 6: שם האחד פשון בלא יוד הפוך וקרי נופש [...] וזהב הארץ ההיא טוב מבלי חסרון.

14. דף 40ב, שו' 7-10: השני גיחון זהו השכל מלשון מגיח ממקומו [...] וכוש הוא נאפל ונחשך.

ספר 'אור זרוע'

חלק ו' [שו' 1062-1069]: בצלם אלהים ברא אותם [כך!] הרי לך שם יה שהוא הנפש מניע ונותן הקיום וכשתוציא הנפש ממנו שהוא יה נשאר אלם [...] וכן הוא בצלם אלהים עשה את האדם ולא נאמ' [...] ולא בצלם שדי ולא בשם אחר מכל השמות.

חלק ד' [שו' 486-488]: ועל כן בא הכתוב להורות כי שבח גדול נתן באדם יותר מכל הנמצאים לפי שנתן בו בריאה יצירה עשייה מפני שמיג בהם מה שאין משיגים כל השאר דעת שכל בינה.

חלק ה' [שו' 552-553]: ויטע יי' אלהים גן בעדן. נטע התורה שהיא גן בעדן.

חלק ה' [שו' 575-578]: ועץ חיים [...] והרע שהוא מזומן לרשעים הכל שם.

חלק ה' [שו' 584-586]: סוד אמרו ונהר יוצא מעדן [...] ממקום מעלה העליונה.

חלק ה' [שו' 606-623]: ולכך נקרא שמו כשם רבו [...] והנה בענין טעו קצת ד' שנכנסו לפרדס [...] אל תמירני בו.

חלק ה' [שו' 627-635]: וזהו סוד אמרו לפשעכם. שפל עמך [...] העולם השפל.

חלק ה' [שו' 644-650]: בסוד נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי [...] על היות זה השכל העשירי מניע לכל השאר [...] משתמשינ ממנו.

חלק ה' [שו' 657-659]: ומשם יפרד [...] כי הם סבה לכל להבין סתרי התעלומות והנסתרו' ולהיות אדם בהם בריאה שלימה ואלו הם דעת שכל בינה חכמה.

חלק ה' [שו' 670-679]: וזהו פישון הפוך וקרי נופש [...] וזהב הארץ ההיא טוב כי אין לו חסרון מהכל.

חלק ה' [שו' 696-699]: וגיחון דוגמת והאורב מגיח ממקומו [...] לדבר שהוא נחשך ואפל.

- ר' יוסף אנג'לט, 'קופת הרוכלין' ספר 'אור זרוע'
15. דף 40ב, שו' 16–10: חדקל קרי בו חד קל [...] תמוך אשורי במעגלותיך.
16. דף 40ב, שו' 21–16: והנהר הד' הוא פרת [...] פרת שהוא פרה ורבה וכל החקירות בו.
17. דף 45ב, שו' 24–23: והנחש היה ערום [...] להתגרות.
18. דף 45ב, שו' 28–26: וזהו הן האדם [...] חוץ מיראת שמים.
19. דף 45ב, שו' 28 – דף 46א, שו' 1: כל עץ שבפרש' לשון עצה כמו מקום שיפול העץ שם יהו.
20. דף 46א, שו' 4–2: ומפרי העץ [...] והולכים לסתור התורה.
21. דף 56א, שו' 27–23: ויגרש את האדם מלהיות בו שום דבר מכל המעלות [...] הפכת זהו סקילה.
- חלק ה [שו' 721–714]: חד קל. פלג התיבה וקרי חד קל [...] תמוך אשורי במעגלותיך.
- חלק ה [שו' 733–726]: והנהר הרביעי הוא פרת [...] וזה פרת מלשון פרה ורבה וכל אלו החקירות.
- חלק ה [שו' 752–754]: והנחש היה ערום [...] לקטרג לאדם.
- חלק ה [שו' 762–765]: וזה מה שהוכיח הכתוב באמרו הן האדם [...] חוץ מיראת שמים.
- חלק ה [שו' 769–770]: ואמנם כי שמעתי אומרים שהיה להם בקבלה כל עץ שנאמ' בפרשה הוא עצה ודוגמתו שיפול העץ.
- חלק ה [שו' 743–741]: ומפרי העץ [...] והולכים כדי לסתור מסתורי התורה ונתיבותיה.
- חלק ה [שו' 804–784]: ויגרש את האדם מלהיות בו שום דבר מכל המעלות [...] הפכת זו סקילה.

בחינת המובאות הרבות מ'אור זרוע' מעלה שלעתיים העתיק ר' יוסף אנג'לט את הדברים בקיצור ולעתיים הרחיבם והוסיף בהם עיבודים משלו. מעניינים במיוחד המקרים שבהם הסמיך דברים מ'אור זרוע' לרעיונות תאוסופיים שמקורם בקבלת ספר ה'זוהר', ועוד יותר מכך, המקומות שמשקפים בהם רעיונות מ'אור זרוע' במאמרים כמו- 'זוהריים' חדשים שכתב ר' יוסף אנג'לט בחיבורו זה.⁴⁸

העתקה נוספת מן הספר מצאתי בקובץ חיבורים בקבלה שבכ"י ניו יורק, ספרייה ציבורית Heb. 191, (לפנים ששון 919) מן המאה השש עשרה.⁴⁹ בקטע אחד הובאו כלשונן שתי מובאות מפתחת החלק השני, וזאת בהמשך רצוף לקטע אחר שעניינו פירוש פסוקים ממעשה גן עדן:⁵⁰

48 ראה שם למשל המאמר הארמי על 'אילון ד' דגלין דשבטין' (כ"י אוקספורד, Opp. 228, דף 38א–ב), הקרוב בתוכנו לביאור מדרש הדגלים שבתוספת לחלק השישי, וראה להלן ליד הערה 62. על כתביו ה'זוהריים' של אנג'לט ראה: י' ליבס, 'כיצד נתחבר ספר הזוהר', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ח [ספר הזוהר ודורו: דברי הכנס הבינלאומי השלישי לתולדות המיסטיקה היהודית] (תשמ"ט), עמ' 64–65, הערה 293; ר' מרוז, 'ר' יוסף אנג'לט וכתביו ה'זוהריים'', תעודה, כא–כב (תשמ"ז), עמ' 303–404.

49 על כתב יד זה ראה: ר' אליאור, 'מקובלי דרעה', פעמים, 24 (תשמ"ה), עמ' 57 והערה 63.

50 כ"י ניו יורק Heb. 191, עמ' 65–66.

ספר 'אור זרוע'

כ"י ניו יורק Heb. 191

1. עמ' 66, שו' 14–20: כי בהיות המחשבה מתפרדת מן הפעולה נקראת מאחד שהם צורה לבד ואין עילויין נערב בשום צד חומר [...] כי הצורה עולה כנגד הצורה ותמיד עולה ואינה יורדת.
2. עמ' 66, שו' 20–35: כי הארץ כלי קיבול היא [...] ודבר זה תמצאהו מדוקדק בסוד. חלק ב [שו' 255–261]: כי תדע לך שהשכלים ענינם והוייתם למעלה מאחר שהם צורה לבד ואין עלויים נערב בשום צד חומר [...] כי הצורה עולה כנגד הצורה ותמיד עולה ואינה יורדת.
- חלק ב [שו' 278–295]: כי הארץ כלי קיבול הוא [...] ודבר זה תמצאנו מדוקדק בסוד פסוק בראשית ברא אלהים את השמים.

לסיום יש להעיר על מחברים נוספים שנזכרו בעבר כמי שציטטו כביכול בחיבוריהם מ'אור זרוע' לרמד"ל, וזאת בעקבות זיהוי שגוי של ספרים הנושאים שם זהה.⁵¹

הקטעים הנוספים בנוסח 'אור זרוע' השלם

הקטעים שנוספו עתה לפרקים החסרים ב'אור זרוע' תורמים לידיעותינו על שיטתו המוקדמת של רמד"ל, שספרו זה הוא כאמור נציגה היחידי שלא קמו עליו עוררין. בין השאר צפויים גילויים אלה לסייע בבירור היחס בינו לבין החיבורים האנונימיים הקרובים ל'אור זרוע' ולשיטתו, שיידונו בהרחבה להלן. אסקור תחילה את הנושאים הראשיים שנדונו בקטעי התוספות, ואעיר כמה הערות על ערכם של קטעים אלה לחקר יצירתו הקדם-תאוסופית של רמד"ל וכן לביקורת ספר ה'זוהר'.

1. תוספת חשובה וארוכה לקטע הפתיחה המוכר לחלק הרביעי משלימה את הדיון בהבדל שבין האדם ליצורים האחרים. בקטע הידוע שאל המחבר למשמעות השימוש בשלוש הפעולות בריאה-יצירה-עשייה לתיאור בריאת האדם לעומת יתר הנבראים, שמתוארים באחת מן הפעולות בלבד. השלמת הדברים, שהיו חסרים עד כה, כוללת את התשובה על שאלה זו, שבה כרך רמד"ל את מעלתה של הנפש ביכולתו של האדם להשיג שלמות שכלית. וכך כתב: 'כי באדם יש שלשה דברים הללו כדי לעלות בה לג' דברים אחרים. דעת שכל בינה ולהיותו בריאה שלימה'.⁵² ההשתלמות האינטלקטואלית עולה בקנה אחד עם נטייתו האריסטוטלית של רמד"ל לאורך 'אור

51 כך למשל תיקן אלטמן את דברי ילינק (ושטיינשניידר בעקבותיו) בעניין אכור 'אור זרוע' בספר 'תולעת יעקב' לר' מאיר'ן גבאי, וציין שמדובר בחיבור אחר בעל שם זהה מאת ר' דוד בן יהודה החסיד. ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 219. בדומה לכך יש לתקן שגגתו של גירונדי, שסבר כי ר' משה קורדובירו הזכיר את 'אור זרוע' והתכוון לספרו של רמד"ל, ולא היא. ראה: מ"ש גירונדי, תולדות גדולי ישראל, טרייסטה תרי"ג, עמ' 224. המקטלג המאוחר של כ"י סנקט פטרבורג D 21, הנדון כאן, טעה טעות דומה בצינו בראש החיבור 'אור זרוע': 'לחכם ר' דוד בן יהודה החסיד' (דף 12ב).

52 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 18א.

זרוע'. על פי תפיסה זו פירש גם את משמעותו האלגורית של הפסוק 'אעשה לו עזר כנגדו' (בר' ב 18): "'אעשה לו עזר", כדי שיוכל לעלות למדרגת החכמה וישיג קצת יחודי האמיתי'.⁵³ הצגת פירוש זה גררה את רמד"ל לדברי פולמוס עם פירוש חלופי:

ואמנם כי יש מפרשים ענין זה בסוד אחר כי בהיות הגוף גוף דומם⁵⁴ בלי צורה אינו כלום ובהיות הצורה שהיא הנפש אזי יש לו עזר ותנועה וזהו 'עזר כנגדו';⁵⁵ ואמנם כי אין נכון דבר זה כי קודם זה תמצא 'זיפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה'⁵⁶ והרי לך שלא נאמר על זה.⁵⁷

לדעת המפרשים האלמונים 'עזר כנגדו' הוא הצורה שנוספה על הגוף (החומר), שמברירתו ועד עתה היה דומם. רמד"ל דחה את האפשרות הזאת מפני שכבר הוקדם במקראות תיאור נפחת הנשמה באדם, ומכאן לשיטתו ראייה שהאדם כבר ניחן בנפש ובתנועה. דחינו עם נפחת נשמת החיים באפיו וזה האדם למעלה נפשית, נטבעה בגופו הצורה, וכעת הוא נעשה מסוגל להתעלות למדרגה שכלית גבוהה.⁵⁸

עניין מיוחד מעוררים גם הפירוש על דרך הסוד לבריאת התנינים (בר' א 21) ובפרט הפירוש על דרך הדרשה שרמד"ל הביאו בחזקת פירוש אחר, ושרמזות בו בריאת הגיהנום ועשניו. במוקד הפירוש לפסוק זה בא ביאור לתיבה 'הַתְּנִינִם' כשם עצם שמשמעו עשן (או עשנים), על דרך הפועל תנן בארמית.⁵⁹

2. כאמור כל תחילתו המקורית של החלק החמישי בספר עומדת עכשיו לעינינו. תחילה באים הפירושים הארוכים לפסוקים על נטיעת הגן בעדן והצמחת עציו (בר' ב 8–9), שהם בבירור החוליה שהייתה חסרה בין סוף החלק הרביעי להמשך החלק החמישי. פסוקים אלה נדרשו על מעלותיה השכליות של התורה, המקבילות למעלותיו של האדם, שנזכרו לעיל.

בהמשך הפרק יש השלמות מעניינות לפירוש ארבעת ראשי הנהר היוצא מעדן. יש להסב את תשומת הלב בייחוד להזכרתם של כמה עניינים המלמדים עוד על מקורות סמויים שרמד"ל שאב מהם או התפלמס עמם בספרו: דברי 'יש מפרשים' על 'נהר דינור';⁶⁰ דברי 'הפלוסופים' בדיון

53 השווה פירוש זה לנאמר ב'מדרש הנעלם', להלן ליד הערה 108.

54 על פי בבלי, סנהדרין צא ע"א.

55 בר' ב 18.

56 שם 7.

57 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 18א.

58 הערה זו מזמנת השוואה לדבריו הידועים של רמב"ן, פירוש על התורה, בר' ב 7, בשם 'המתחכמים במחקר'. רמב"ן הודה ש'משמעו' של הפסוק מתאים דווקא לפרשנות האריסטוטלית, שדעתו לא הייתה נוחה הימנה, ושלפיה נפח האל באדם נפש אחת ובה כוחות שונים, אך קודם לכך היה 'כאבן דומם'.

59 רמד"ל נדרש לתרגום הארמי לתיבה 'עשן' (שמ' יט 18): 'תנן'; ועיין תרגום אונקלוס על אתר. על ביאור מילים עבריות במקרא בעזרת שורשים ארמיים שמוצאם בתרגומים הארמיים אצל רמד"ל ראה: בר־אשר, סמאל ונקבתו (לעיל הערה 13), עמ' 562, הערה 156.

60 'יש מפרשים נור שהוא האדון ית'; רעיון זה התפרש בחיבור האנונימי שבכ"י פריז 817, heb. דף 87א

הקצר במונח 'עין השכל' (בפירוש 'ל'גיון'), שיש בהם כדי לשפוך אור על שימוש התכוף של רמד"ל בביטוי 'וכאשר תעיין בעין שכלך' ודומיו ב'אור זרוע'; דברי 'החכמים הקדמונים' ('מורים ומקובלים') על אדם כבד וגדול (בפירוש 'ל'חדקל'); דברי 'בעלי ההגדה' בעניין חופות גן העדן (על בר' ג 3).

3. התוספת הארוכה בחלק השישי כוללת חלקים מן הדיון בשלושת העולמות בהווה (לפי הקוסמולוגיה האריסטוטלית), ובהם קטע רב עניין על ההקבלה בין העולם האמצעי לעולם התחתון: ארבעת המלאכים נושאי המרכבה למעלה אל מול ארבעת מחנות ישראל (או הדגלים) למטה. לקטע ארוך זה לא נמצא זכר בעדי הנוסח האחרים של המחצית השנייה של 'אור זרוע' (לא בכ"י וטיקן ebr. 428 ולא בפירושים לבראשית שבעליהם העתיקו מן הספר), ואפשר שיש לראות בו עדות לשכבה אחרונה שהוסיף המחבר לחיבור קיים.⁶¹ הקטע הוא ביאור ארוך למדרש על הדגלים במדבר רבה, שנסדרו בו הדגלים (לשבטיהם) לפי ארבע רוחות השמים, וכל אחד ממלאכי המרכבה הותאם לכל דגל.⁶² רמד"ל הוסיף על החלוקה המרובעת שבמדרש המאוחר את ההתאמה של כל דגל לאחד מארבעה סימני ניקוד. ביאורו למדרש שאב – באופן מילולי – גם מתוך פירוש לארבעת הדגלים באחד החיבורים האנונימיים שיש להם זיקה לקבלת האותיות של 'אור זרוע', ושנשתמר בשני כתבי יד (כ"י פריז 817 heb. וכ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים Ms. 1886).⁶³ למעשה סוד הדגלים ב'אור זרוע' הוא מעין חוליית מעבר בין הדיון בארבעת נושאי המרכבה בחיבור שבכ"י פריז 817 heb., ובין עיבוד תאוסופי של סוד הדגלים בחיבור של רמד"ל ששמו לא נודע, ושקטע גדול ממנו נשתמר בכ"י מינכן 47 hebr.⁶⁴

(שיידון להלן): "נהר די נור" (דנ' 9) זהו הנהר והנוגה והוא אור [...] שזהו האדון השליט על הכל'.
61 בשריד שבכ"י וטיקן ebr. 428, שנוסחו נמצא אמנם מקצר מעט לעת ביחס לנוסח השלם, חסר הפירוש בשלמותו.

62 במדבר רבה ב, י; המחבר הביא מן המדרש כמה לשונות כהווייתן. קטע זה נתפרש בכתביהם של מקובלי גרונה. ראה בייחוד: פירוש רמב"ן על התורה, במ' ב 2; ר' עזרא מגירונה, פירוש לשיר השירים (כתבי רבינו משה בן נחמן, ב, מהדורת ח"ד שעוועל, ירושלים תשכ"ג–תשכ"ד, עמ' תפט–תצ); י' תשבי, פירוש האגדות לר' עזריאל, ירושלים תש"ה, עמ' 72–73.

63 כ"י פריז 817 heb., דף א87–א88; כ"י ניו יורק Ms. 1886, דף ב19–א24; חיבור זה יידון להלן. כל המשפטים המשותפים לחיבור זה ול'אור זרוע' נטועים בחיבור זה בהקשר מבוסס המשלב את מערכת טעמי המקרא בתוך תיאור עשיר של מסעות המחנות ובצד תיאורים קוליים וחזותיים. על קטע זה ראה: E. R. Wolfson, 'Biblical Accentuation in a Mystical Key: Kabbalistic Interpretations of the "Te'amim": Part II', *Journal of Jewish Music and Liturgy*, 12 (1989–1990), pp. 1–4. מכל מקום תיאורים אלה נעדרים מ'אור זרוע', שאותם המשפטים משוברים בו באופן תלוש ובסגנון של גיבוב דברים. הערתו על המקבילות במהדורה שבנספח, וראה בייחוד השאלה והתשובה בעניין ההתלבטות באשר לזוהרתו של המלאך הממונה על האש (נוריאל או גבריאל), המנוסחת באותה לשון בכ"י פריז 817 heb., דף א87 ועתה בחלק השישי ב'אור זרוע'.

64 כ"י מינכן 47 hebr., דף ב365–א366; וראה גם: דף א380–ב. לדיון בשילוש העולמות במקומות אחרים בכתבי רמד"ל עיין גם: ג' שלום, 'לחקר קבלת ר' יצחק בן יעקב הכהן (ח"ב): התפתחות תורת העולמות בקבלת הראשונים', תרביץ, ג (תרצ"ב), עמ' 42–43 ועמ' 54–55.

ראוי להעיר שבשעה שענייני קבלת השמות, האותיות והנקודות הלכו והתמעטו כבר ב'אור זרוע' ובצורה מובהקת יותר בחיבור שבכ"י מינכן 47 hebr. – בהשוואה לחיבורים האנונימיים האחרים – הרי התורה על ריבוי העולמות הוסיפה להתפתח בחיבורים אלה. לפי שיטתו האונטולוגית של ספר 'אור זרוע' ניצבים ארבעת נושאי המרכבה מתחת למעלה העליונה, והם השכלים המשפיעים לעולם הגלגלים ולעולם השפל (ובראשם השכל העשירי).⁶⁵ בחיבור שבכ"י מינכן 47 hebr. הפכו שלוש דרגות ההוויה האלה לשלושת העולמות המתאימים לפלרומה התאוסופית, והוצגו במונחי זכר ונקבה.⁶⁶ בדיון התאוסופי בחיבור זה אנו מוצאים לראשונה בכתבי רמד"ל את ההתאמה המפורטת בין ארבע פאות העולם לארבעת יסודות החומר לפי המדע האריסטוטלי, גם אם שורשיה מצויים כבר בשני החיבורים האחרים שהוזכרו (החיבור שבכ"י פריז 817 heb. ו'אור זרוע').⁶⁷ יסודות אלה הוסיפו להתפתח בכתביו העיוניים המאוחרים של רמד"ל⁶⁸ וכן במאמרי 'זוהר' שהוקדשו לנושא.⁶⁹

4. בחלק השביעי מופיע בנוסח המלא הפירוש השלם והארוך לבר' ג 7–8. משפטי הפתיחה של החלק השביעי, שנראו עד עתה סתומים מאוד, מצטרפים לדרשה שלמה ובהירה על היצר המיני באדם. דרשה זו כוללת פירוש מעניין לחטא הקדמון כפריעת הסדר הראוי במעשה המיני, פירוש שלפיו נתבע האיש לעכב עצמו מלהזריע עד אשר האשה 'מזרעת תחלה'. פירוש זה נרמז כבר בתוספת לחלק הרביעי, באמצעות הדרשה של התיבה 'עזר' בסירוס אותיות ('זרע').

65 לסוגיית מעמדו של השכל העשירי אצל רמד"ל ראה להלן הערה 211, ויש לצרף עתה את הקטע החדש מ'אור זרוע' למקורות הנדונים בהקשר זה.

66 שיטה תאוסופית זו נפרשת בכמה מקומות בספר ה'זוהר'. ראה למשל: זוהר, א, דף רמח ע"ב; ב, דף קמז ע"ב. השווה למשל את תיאור מקומו של נוריאל: 'נוריאל הוא ממונה על האש וע"כ הוא לצד דרום כי אין חם

בחמימות שלהבת זולתי דרום ואין קר בקרירות בעולם זולתי צפון ומפני כל ממונה לשם' (כ"י פריז heb. 817, דף 87א); 'דגל מחנה ראובן תימנה לצבאותם והוא לצד דרום ראובן כנגדו שנתחמם ביצרו ועשה תשובה ממנו. כי אמנם החמימות הגדול באש לצד דרום... כי על כל פנים נוריאל הוא ממונה על האור לצד דרום' ('אור זרוע', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 23א; 'דגל מחנה ראובן תימנה' [...]) כאשר תמצא בראשונה שהאש בא ונתקשר בדרום להיות האש חם ויבש ודרום חם ויבש' (כ"י מינכן 47 hebr., דף 366א–ב). בסוגיית ההתאמה בין הרביעיות השונות ראה גם: פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 88 הערה 50; הנ"ל, 'פירוש מרכבת יחזקאל לר' יעקב בן יעקב הכהן מקאשטיליה', עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשל"ח, עמ' 104–105, הערה 18. על ההתאמה התאוסופית של ארבעת היסודות וארבע הרוחות השמים אצל רמד"ל ראה גם בדיונה של מרוז ב'פירוש י"ג מדות' (שהתורה נדרשת בהם) לרמד"ל, שאינו אלא חלק מן החיבור הגדול שבכ"י מינכן 47 hebr.: ר' מרוז, 'קבלה, מדע ופסאודו-מדע בפירושו של רמד"ל ל"ג מידות', ניהוף, מרוז וגארב, וזאת ליהודה (לעיל הערה 12), עמ' 123–143. וראה עוד: א' וולפסון, 'דימוי אנתרופומורפי וסימבוליקה של האותיות בספר הזוהר', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ח [ספר הזוהר ודורו: דברי הכנס הבינלאומי השלישי לתולדות המיסטיקה היהודית] (תשמ"ט), עמ' 160, הערה 58.

68 ראה למשל: ר' משה די ליאון, ספר שקל הקודש, מהדורת ש' מופסיק, לוס אנג'לס תשנ"ו, עמ' 33; י' תשבי, 'שו"ת לר"מ די ליאון בעניני קבלה', קבץ על יד, ה (תשי"א), עמ' טו–טז; שו"ת בעניין הציצית לרמד"ל, שנדפס בידי מ' אורון, זוהר לסיפורי הזוהר: עיונים בדרכי הדרוש והסיפור בספר הזוהר, לוס אנג'לס תשע"ג, עמ' 193; ר' משה די ליאון, ספר משכן העדות, מהדורת א' בר־אשר, לוס אנג'לס תשע"ד, עמ' 158.

69 ראה בייחוד: זוהר, ב, דף כג ע"ב – כה ע"א.

אחד הרעיונות היסודיים בדרשה זו מתמקד בפירוש המימרה התלמודית על סגולתה של נתינת המיטה בין צפון לדרום לשם הולדת בנים זכרים,⁷⁰ מתוך עימות גלוי עם המסורת הפרשנית שתלתה זאת בצורך להימנע מתשמיש כנגד השכינה, המצויה במערב, במזרח או ביניהם.⁷¹ ואולם רמד"ל, שתפס את נוכחותה של השכינה בתשמיש כמעלה דווקא, ציטט כביכול ממדרש חז"ל נגדי: 'כבר אמרו ז"ל כל המשמש מטתו לשם מצוה שכינה שורה על מטתו, שנאמר' וישכב עמה בלילה הוא',⁷² ודרשו ז"ל מלמד שראה שכינה על מטתו.⁷³ מדרש זה אינו מוכר מספרות המדרש, ויש להניח שהמחבר עיבד מדרש קרוב: 'מאי דכתיב' וישכב עמה בלילה הוא? מלמד שהקדוש ברוך הוא סייע באותו מעשה;⁷⁴ אלא שהמיר את סיועו של הקדוש ברוך הוא בראיית השכינה. בעקבות זאת הציג רמד"ל את פשרו למקומה של המיטה לפי משמעותן הסמלית של החמימות והקרירות שמיוצגות בפאות דרום וצפון בהתאמה, ושמיצוץ נדרש בעת הקרבה המינית.⁷⁵ קרוב לוודאי שבפירוש זה הניח רמד"ל את היסודות לפיתוחו התאוסופי המאוחר, המופיע הן בכתביו העיוניים הן במדרשות ה'זוהר', כדוגמת הדרשה הבאה, שבה שימוש הלשון הדומה 'אוליפנא דחמא עמיה שכינתא' [ההדגשות להלן שלי]:⁷⁶

ספר 'שושן עדות' לרמד"ל

זוהר, ג, דף קיט ע"ב

שכינה שרויה במערב, ואוקמוה. כתיב 'ויברכם ביום ההוא לאמר כך יברך ישראל לאמר' וגו'⁷⁷ [...] מהו 'ברך ישראל'? אלא ישראל קדישא לא יברך לעלמא, אלא כך, דאנת במערב [...] אוליפנא דחמא עמיה שכינתא [...] ודאי שכינתא במערב.

כי בהתעורר צפון אצלה והוא השמאל ומתקשר בתוכו בסוד אומרו 'שמאלו

והא אוקימנא, בגין דלהוי בין צפון לדרום, לאתחברא בגופא, ולמהוי בזווגא חד, וצפון

70 בבלי, ברכות ה"ב.

71 מסורת זו הובאה בפירוש רש"י על ברכות ה"ב; והשווה גם דברי התוספות, שם. על המערב כמקום השכינה ראה: בבלי, בבא בתרא כה ע"א-ע"ב.

72 בר' ל' 16.

73 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 25ב.

74 בבלי, נידה לא ע"א.

75 'בשביל חמימות יצרו מאבד הזכר. והם ז"ל רמזו בענינים כל הרוצה להיות לו בנים זכרים יתן מטתו בין צפון לדרום כלומר' יתן עצמו באמצעות בין החמימות ובין הקרירות' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 26א).

76 השווה גם דרשת ה'זוהר' על בר' לה 22 (הפרשה הפתוחה באמצע הפסוק), ובלבול מיטתו של יעקב, ששרתה עליה השכינה: זוהר, א, דף קעה ע"ב – קעז ע"א.

77 בר' מח 20.

ספר 'שושן עדות' לרמד"ל

זוהר, ג, דף קיט ע"ב

מקבלא לה תחות רישא, ודרום מחבקא לה, הדא תחת לראשי וימינו תחבקני'. ובהתעורר הוא דכתיב: 'שמאלו תחת לראשי וימינו דרום שהוא ימין אזי היא נתונה בין צפון לדרום, ומקבלת משניהם, ועל תחבקני'.⁷⁸

כן היא בהתחברות אצל הגוף.⁷⁹

הדוגמאות האחרונות ממחישות כמדומני את ערכו של הנוסח השלם לחקר תולדות הרעיונות של יוצר פורה זה ולשרטוט שלב מדרשי קדם-זוהרי, שהנצו בו רעיונות שעתידים היו לפשוט צורה וללבוש צורה תאוסופית במדרשות ה'זוהר' ובמאמרים מקבילים בכתבי רמד"ל.

מקורותיו של ספר 'אור זרוע'

בספר 'אור זרוע' מצויות מעת לעת רמזיות ל'חכמת הקבלה', ל'חכמים הקדמונים' וכדומה, המורות ככל הנראה על מקורותיו של המחבר, שאת שמותיהם חפץ להצניע. אלטמן, שהצביע כאמור על קווי הדמיון בין 'אור זרוע' ובין כתבי רי"ג המוקדמים, בא בעקבות זאת לזהות את הציונים האלה כרמזיות של רמד"ל לכתבי רי"ג.⁸⁰ כנגד זאת פרסמה פרבר כמה ראיות המורות לשיטתה שרמד"ל רמז בכינויים הנזכרים לקבוצת החיבורים האנונימיים הקרובים לשיטת 'אור זרוע', ולא לכתבי רי"ג.⁸¹ פתרון זה מצטרף להצעתה לשקול את 'האפשרות ההפוכה, היינו שחיבורו של ג'יקטילה, ספר גנת אגוז, הנו זה שתלוי בחיבורו של רמד"ל, ספר אור זרוע'.⁸²

לרשימת המקבילות בין 'אור זרוע' לכתבי רי"ג שקיבץ אלטמן⁸³ אפשר להוסיף עוד כמה, על

78 שה"ש ב 6. וראה: 'היא אולא לאתחברא בדרום, הה"ד "וימינו תחבקני", ימינא דא הוא דרום בג"כ ינקא מתרין סטרין מצפון ומדרום, הה"ד "שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני", "שמאלו" דא הוא צפון, "וימינו" דא הוא דרום; ורוא דא אוליפנא קודשא בריך הוא יהיב מטתיה בין צפון לדרום [...] וע"ד אית להו לבני נשא למיהב מטתייהו בין צפון לדרום [...] דיהבין להו בנין דכרין וכו' (זוהר, ג, דף קיח ע"ב).

79 שלום, שני קונטרסים (לעיל הערה 16), עמ' 341–342; וגם כאן ציין רמד"ל בראשית דבריו: 'שצפון מקפא המים הניגרים [...] וסוגר, זולתי בהתעורר דרום תוקף השמש בחמימותו'. השווה גם: שקל הקודש (לעיל הערה 68), עמ' 62–63; ספר הרימון (לעיל הערה 12), עמ' 370.

80 ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 239–240.

81 פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 77–84.

82 פרבר, קטע חדש (לעיל הערה 11), עמ' 161, הערה 6. במחקר מוקדם במעט צידדה באפשרות המקובלת במחקר, בעקבות שלום. ראה: פרבר, עקבותיו של הזוהר (לעיל הערה 11), עמ' 70. הצעות אלה התרחבו לבסוף לדבריה על היבנותו של 'חוג ספר אור זרוע' (!) מן החוג שממנו יצאה קבלתו המוקדמת של רי"ג. ראה בפרט: פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 67–70, 84–85, 93–96. לדבריה אלה השווה את הערתו של מופסיק: R. Joseph Gikatila, *David et Bethsabée: Le secret du mariage*, ed. Ch. Mopsik, Paris and Tel Aviv 2003, pp. 15–16.

83 אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 235–240.

יסוד הקטעים החדשים. ואולם יש להדגיש שבכולן בולטים, בצד קווי הדמיון, הבדלים רעיוניים של מהות. הנה שתי דוגמאות לדבר:⁸⁴

גנת אגוז, האנווא שע"ה [ירושלים תשמ"ט]	ספר 'אור זרוע'
דף ח ע"א [עמ' מח]: אמנם תמצא בתנינים ובדגים ובעופות לשון בריאה, בהיות מזון אלו וקיומם העדר שאר הנמצאים, ולפיכך אמר 'ויברא אלהים את התנינים הגדולים ואת כל נפש החיה הרומשת' ⁸⁵ [...] בתנינים ובעופות ובדגים, כי תמצא התנינים נמצאים במקום שאין טבעיות לשאר הנמצאים	חלק ד [שו' 513–518]: ואמנם יש לי לעוררך על סוד פסוק אחר שיש בו בריאה ואין באדם כאמ' 'ויברא אלהים את התנינים הגדולים ואת כל נפש החיה הרומשת'. תדע לך כי בשאר כל הנמצאי' חוץ מן האדם לא תמצא ענין שבח כמו בזה והיצירה [...] והסוד שאין בבריאת התנינים כשאר הנמצאים בארץ חוץ מאדם.
דף כג ע"ד [עמ' קמח–קמט]: כך השכל העשירי אצל הגלגלים, מצד אחד תמצאהו כללי בסוד עשר מעלות, ומצד אחד תמצאהו פרטי בסוד ט' גלגלים, ואחד נבדל מהם מניע אותם [...] בהיות השכל העשירי מניע החלקים תמצאהו פרטי [...] אמנם בהיותו מקבל כח תנועה מאת רבו ית', הרי גם העשירי כללי עם שאר החלקים.	חלק ו [שו' 850–855]: כי תדע לך כאשר אמרנו כי השכל העשירי לפני רבו לוקח שפע ועזר מעם המעלה העליונה ומשפיע שפע יתרה עליו כדי להשפיע לכל שאר והגלגלים [כך!] שיוכלו להתנועע ומקבלים שפע ממנו ולא ממנו אלא מאותו השפל. וכן תמצא מזה לזה להורות 'כי גבוה מעל גבוה' ⁸⁶ והכל מכחו ית'.

בשתי הדוגמאות עשוי הדיון בנושא מקביל – ולעתים השיתוף בלשון ובסגנון – להעיד שמחבר אחד הכיר את החיבור של זולתו, אך הרעיון המוצג שונה, וייתכן שיש בו כדי להעיד על היבדלות מודעת, כפי שיוצע להלן.

בפירוש לארבעת הדגלים (והמלאכים) שהוזכר לעיל ואגב סודות הניקוד, נזכר ב'אור זרוע' חיבור בשם 'ספר הנעלים'. בעל 'אור זרוע' כתב: 'הא' בסוד אלהים, כאמרם ז"ל "מיכאל באחד" והיא הנקודה מהנקודה המובחרת הנקראת קמץ בספר הנעלים'.⁸⁷ מצד אחד לאור חריגתו הברורה של המחבר ממנהגו שלא להזכיר את מקורותיו בשם, אפשר שיש לראות במשפט כולו מלאכת סופר או מעתיק ששרבב לכאן גלוסה. מצד אחר בחיבורים האנונימיים הקרובים ל'אור זרוע'

84 דוגמאות נוספות ראה להלן הערות 256, 260 וכן עיין בהערות למהדורה.

85 בר' א' 21.

86 קה' ה' 7.

87 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 23א [ההדגשה שלי].

נמצאו כאמור כמה ציונים לחיבור בשם זה, ואם כך יש להניח לכל הפחות שהמעתיק ידע משהו על חיבור זה ואולי אף שזפוהו עיניו.⁸⁸ כפי שיתבאר להלן, בהמשכו של כתב היד שמורה עדות יקרת ערך אחרת המסייעת באיתור מקורה של הפניה חשובה זו, עד שאפשר לקבוע בוודאות שתוכנה איננו כוזב.⁸⁹ להלן אטען שממצא זה מצטרף לראיות חשובות נוספות הפותחות פתח להערכה מחודשת של היחסים בין ספר 'אור זרוע' ובין החיבורים האנונימיים הקשורים בשיטתו, ואולי אפשר להקיש מכך גם לציונים המרומזים. ממילא לא מן הנמנע שהמחבר עצמו הוא שזרע כאן את ציונו של 'ספר הנעלם', ועוד ידובר בכך.

שימוש נוסף בכינוי 'קבלה' מופיע בהשלמות לפרק החמישי. רמד"ל כתב 'ואמנם כי שמעתי אומרים שהיה להם בקבלה כל "עץ" שנאמ' בפרשה הוא עצה ודוגמתו "שיפול העץ".⁹⁰ ייתכן שהמקור שממנו 'שמע' המחבר רעיון זה הוא 'מדרש הנעלם', ושם במדרש הפסוק 'ויורהו ה' עץ' (שם' טו 25): 'א"ל קב"ה: משה, הרי לך עצה בזה [...] ה"ה', "ויורהו ה' עץ", כמד"א, "מקום שיפול העץ", שהוא עצה'.⁹¹

אלטמן אסף דוגמאות אחדות להקבלות כאלה,⁹² ואציין להלן עוד כמה לאור בדיקתי ועל יסוד היחידות שנוספו בנוסח המלא. בכולן יש כדי לבסס עוד את הקרבה הניכרת בין החיבורים. ציונים כלליים למקורם של הדברים עשויים להתפרש כרמיזות למקורם במדרשות שנתגלגלו לידינו ב'מדרש הנעלם' על התורה:

ספר 'אור זרוע'

'מדרש הנעלם'⁹³

1. דף ד ע"א: וא"ר אבהו: בא וראה כמה חשש הקב"ה על כבוד שמו הגדול שהוא יהו"ה, כי זהו שמו ממש. אבל שם אלהים, משותף הוא על יתר הנבראים.
- חלק א [שו' 120–122]: 'יהוה אחד'⁹⁴ כלומ' זהו אחד המיוחד בכלן כי זה שמו ממש הוא אחד מכל האחדים [...] בהיות כל שאר השמות בכנוי אצלו ואמנם כי יש מהם משותפים.

88 האפשרות שנזכרה לעיל (ליד הערה 61), שכל הפירוש על דגלי המחנות נוסף על ידי המחבר בשכבת העריכה האחרונה של חיבורו, עשויה להטעים עניין זה.

89 ראה להלן הערה 156.

90 קה' יא 3; כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 14א [ההדגשות שלי].

91 זוהר חדש, מהדורת ר' מרגליות, ירושלים תשי"ג, דף ל ע"ד. בפירושו לקהלת על אתר דחה ר' אברהם אבן עזרא פירוש זה: 'ואמר מפרש אחד כי זה העץ הוא מן עצה, והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת'. ואולם, הפירוש הזה הובא גם בידי מחברים נוספים. ראה בייחוד: תשבי, פירוש האגדות (לעיל הערה 62), עמ' 35; ר' יצחק אבן לטיף, 'שער השמים', כ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 335, שער ב, פרק טו, דף 48א; י' פנטון, 'פירוש פרקי דרבי אליעזר לר' יהודה אבן מלכה עם תרגום והשגות ר' יצחק דמן עכו', ספונות, כא (תשנ"ג), עמ' 148.

92 ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 240–242.

93 המובאות על פי זוהר חדש (לעיל הערה 91).

'מדרש הנעלים'

'ספר 'אור זרוע'

2. דף ד ע"א: ובראשית כל הנבראים ברא צורת המלאכים הקדושים שהם תחלת כל הנבראים הנמצאים מזיו אור הדרו [...] וע"כ בא להורות 'בראשית ברא אלהים',⁹⁵ כלומר ברא יתברך שמו צורת המלאכים הנקראים אלהים [...] ומתוך זה היסוד נבראו השמים לאחר כן.
3. דף ז ע"ד: 'ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור'⁹⁶ [...] רבי אומר, זה האור אור המלאכים, הוא שנבראו תחלה קודם כל העולם. ואי תימא והרי אנו רואים שהשמים והארץ נבראו תחלה. לא קשיא, דהא שנאמר למעלה עד כאן, ספור הוא דאמר. אלא זה 'ויהי', הוא הראשון, ומכאן התחילו כל הנבראים.
4. דף ד ע"א: וכבר שנינו, אימתי נקרא אדם חכם בחכמה, כששואלים אותו בכל דבר, ועונה ומשיב כענין, וידו בכל, אז נקרא חכם בחכמה, שהוא גדול על התבונה ועל הדעת [...] תדע כי החכמה גדולה מכולם, ועל כן נקרא אדם חכם, מפני שהוא חכם בכל החכמות.
5. דף כ ע"ב: 'ויראו בני האלהים את בנות האדם'.⁹⁷ מאן אינון 'בני האלהים'. רבי ירמיה אמר, גדולי הדור [...] אמר רבי חנינא לרב הונא מה דאמר 'בני האלהים'. על שם שנבראו משם זה, דכתיב 'ויברא אלהים את האדם'.⁹⁸
- חלק ב [ש' 293–297]: כי תחלת כל הנמצאים נברא צורת השכלים ואח"כ השמים ואח"כ הארץ שהיא עולם השפל
- ודבר זה תמצאנו מדוקדק בסוד פסוק 'בראשית ברא אלהים את השמים' [...] כי תחלת המשכת כל הנמצאים היה צורת השכלים הנקראים אלהים ואח"כ השמים שנמשכו אחריהם.
- חלק ב [ש' 324–330]: וא"כ צורת השכלים שהם ההשפעה הנקדמת קודם הגלגלים [...] תדע לך כי הם נשפעו ביום שני תחלת כל הנבראים. [...] כי מה שנשפעו למעלה חוץ ענין שכל פועל ספור הוא [...] אבל תחלת כל הפעולות אשר נפעלו ממנו [...] נתהוו באמרו 'ויאמר אלהים יהי אור' וזהו אור השכלים.
- חלק ה [ש' 727–731]: והמדרגה העליונה שהיא החכמה וזהו רבוי גדול הוא מרבה על אחרים מפני שכבר הרגיל להיות רגיל על הדעת ועל השכל ועל הבינה [...] ושואלים אותו בכל דבר ואומרו וזהו הנקרא חכם כי האדם שיש בו משיג לדעת ייחוד ה' ואמתת מציאותו לזה שאין משיגים כל השאר ועל כן נקרא חכם.
- חלק ב [ש' 349–351]: ועל כן הוצרך הענין הנכון לומר 'ויבאו בני האלהים את בנות אדם'⁹⁹ כי לעולם אנשים ממש היו אבל נקראים בני אלהים על שם שממנו השפעו כי מסוד נתהווה באמרו 'ויברא אלהים את האדם בצלמו' ולא נאמר שאר השמות.

94 דב' 41. 95 בר' א 1.

96 שם 3. 97 שם 2. 98 שם א 27.

99 וצ"ל: ויראו [...] האדם.

'מדרש הנעלם'

ספר 'אור זרוע'

6. דף ו ע"ד: והכינו מארבעה דברים מובדלים זה מזה, מאש, מרוח, ממים, מעפר. שנאמר 'והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים'.¹⁰⁰ אלו הם הד' דברים הנזכרים. כמד"א, מקום יש בכרכי הים, שקורין לאש תוהו וזהו היסוד הראשון. ובהו וחשך, הם המים והעפר. ומנ"ל דחשך הוא העפר. שנ' 'ובחשך שמו יכוסה'.¹⁰¹ ואמרו שזהו גוש העפר. והרוח הוא רוח ממש.

7. דף יז ע"ב: וא"ר תנחום, עשייה הוא תיקון הדבר בגודל ומעלה מכמות שהיה. כמא דאת אמר, 'ויעש דוד שם'.¹⁰²

8. דף כ ע"ד: ת"ח, מה כתיב באדם, 'לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו'.¹⁰⁸ א"ר, זו היא הנשמה שהיא אצלו עזר, להוליכו בדרכי קונו.

9. דף יח ע"ג: ר"ש אמר: הניח הקב"ה לאדם הראשון בג"ע, ונתן לו תורתו, לעבוד בה, ולשמור מצותיה, הה"ד 'ועץ החיים בתוך הגן', וכתוב 'עץ חיים היא למחזיקים בה'.¹¹⁰

חלק ג [ש' 447–456]: תהו ובהו חשך רוח הרי בכאן סוד ד' דברים בסוד ד' יסודות שהם אש מים עפר רוח. והנה דע לך כי בהיות היסוד האחד מגולה כל היסודות האחרים נגלים עמו ובכאן תמצא ד' דברים משונים זה מזה [...] ואמנם כי על כל פנים כאז"ל אמ' רב נחמן מאי דכתי' 'בחשך שמו יכוסה' זה העפר המכסה לאדם בשעת מותו. ורוח כבר הוא נגלה בסודו כי הרוח ממש תהו ובהו [...] ואמנם ראיתי כי יש מקום שקוראים לאש תהו.

חלק ד [ש' 477–482]: ועל כן נזכר ביצירה יי' אלהים¹⁰³ [...] [עשייה]¹⁰⁴ הוא דבר הגדול למעלה כאמרו 'ויעש דוד שם' כלומ' הגדיל שם [...] אבל תדע לך כי עשייה הוא גדול כאמרו 'ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים'.¹⁰⁵ ויעש יי' אלהים את הרקיע¹⁰⁶ כלומ' הגדיל.¹⁰⁷

חלק ד [ש' 499–500]: ואמנם כי יש מפרשים ענין זה בסוד אחר כי בהיות הגוף גוף דומם בלי צורה אינו כלום ובהיות הצורה שהיא הנפש אזי יש לו עזר ותנועה וזהו 'עזר כנגדו'.¹⁰⁹

חלק ה [ש' 574–576]: גלה לו הב"ה כל סתום וכל דבר עמוק וידע חכמה על בוריה והתורה על עניניה. 'ועץ חיים היא למחזיקים בה' שהחכמה באיזה מקום תמצא 'בתוך הגן'¹¹¹ שהיא התורה.

100 בר' א' 2. 101 קה"ו 4. 102 שמ"ב ח 13. 103 בר' ב' 7.

104 תיבה זו חסרה בכתב היד והשלמתיה על פי כ"י אוקספורד 296, פו. דף 200.

105 בר' ב' 4. 106 שם א' 7.

107 אלטמן ציין הקבלה זו, בלא שהכיר את סופו של הקטע. ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 270, הערה 166. וראה גם: מ' חלמיש, 'פירוש ר' יוסף בן שלום אשכנזי לריש בראשית רבה', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ג (תשמ"ד), עמ' 170, הערה 183.

108 בר' ב' 18. 109 ועל פירוש זה העיר המחבר: 'ואמנם כי אין נכון דבר זה'.

110 מש' ג 18. 111 בר' ב' 9.

ספר 'אור זרוע'

'מדרש הנעלם'

10. דף ל' ע"ד: הרי לך עצה בזה [...] הה"ד, חלק ה' [שו' 769–770]: ואמנם כי שמעתי אומרים 'ויוורו ה' עץ', כמד"א, 'מקום שיפול העץ',¹¹² שהיה להם בקבלה כל עץ שנאמ' בפרשה הוא שהוא עצה.
11. דף יז ע"ב: א"ר חנילאי, פסוקא דא לא אתא אלא להדרש. 'וייצר'¹¹³ בשני יודין,¹¹⁴ וכל השאר את מוצא ביוזא א'. אלא כל מה שברא הקב"ה בעולמו, לא ברא במעלה בבינה, אלא האדם לבדו.¹¹⁵
- חלק ז' [שו' 1147–1149]: לכן תמצא בתחלת יצירתו 'וייצר' בב' יודין [...] ואמנם תמצא בשאר כל הנמצאים שלא היה בהם שני יצרים כמו באדם ועל כן כלם תמצא יצירה ביוזא א' לבדו כאמרו 'וייצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה'.¹¹⁶

'סוד דרכי השמות וסוד האותיות'

לאחר העתקתו השלמה של 'אור זרוע' (בלוויית ראשיתו של הפרק הנספח) הועתק בכ"י סנקט פטרבורג D 21 (דף 27–36) חיבור אחר ששמו נקשר כאמור ברמד"ל, ובראשו כאן הכותרת 'סוד דרכי השמות וסוד האותיות וסוד הנקודות וכח הפעולות לחכמי לוניל ע' סנהדרי גדולה'.¹¹⁷

112 קה' יא 3. 113 בר' ב 7.

114 על פי בבלי, ברכות סא ע"א; עירובין יח ע"א.

115 השווה גם הנאמר בחלק החמישי: 'וזה אמרם שהתורה קודם שלמדה לאדם הא' חקר נתיבותיה והליכותיה פעם ופעמים. ואח"כ למדה לו שנאמ' "אז ראה ויספרה הבינה וגם חקרה" (איוב כח 27) ואח"כ "ויאמ' לאדם" (שם 28)', לקטע מ'מדרש רות הנעלם': 'ויניחחו בגן עדן, כדי להיות לו מנוחה, לדעת ולהכיר החכמה והתורה. דא"ר חנינאי, התורה לימדה הקב"ה לאדם, הה"ד "אז ראה ויספרה" וגו', "ויאמר לאדם" (זוהר חדש [לעיל הערה 91], דף צא ע"ד).

116 בר' ב 19.

117 שלום הגדיר חיבור זה 'ספר פסודואפיגרפי' ותיארכו לסוף המאה השלוש עשרה. ראה: ג' שלום, ראשית הקבלה, ירושלים ותל אביב תש"ח, עמ' 124 והערה 1; וראה גם: G. Scholem, *Origins of the Kabbalah*, Philadelphia 1987, p. 362, n. 317. לכתבי היד של החיבור (או קטעים ממנו) שווה במחקר ראה: פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 67–68, הערה 2; E. R. Wolfson, 'Letter Symbolism and Merkavah Imagery in the Zohar', M. Hallamish (ed.), *Alei Shefer: Studies in the Literature of Jewish Thought Presented to Rabbi Dr. Alexander Safran*, Ramat Gan 1990, p. 204, n. 31; D. Abrams, 'From Germany to Spain: Numerology as a Mystical Technique', *Journal of Jewish Studies*, 47 (1996), pp. 86–87, n. 9; על שלוש ההפניות לשרידים שהוסיף אברמס בסוף הערתו זו, יש להעיר שבכ"י ניו יורק Heb. 191 הקטע המחזיק חומר קרוב ל'סוד דרכי האותיות' נמצא אך ורק בעמ' 106; ואילו בכ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 643.2, דף 12ב–18ב, מועתק חיבור אחר ששמו 'סוד דרכי הנקוד והברת תנועתה' (המוכר גם כ"י פריז, הספרייה הלאומית héb 770, דף 2216–2224א). וכן ראה: D. Abrams, *Kabbalistic Manuscripts and Textual Theory: Methodologies of Textual Scholarship and Editorial Practice in the Study of Jewish Mysticism*, Jerusalem and Los Angeles 2013, p. 64, n. 177. על כתבי היד הנזכרים ברשימות אלה יש להוסיף עוד כמה כתבי יד של החיבור או של שרידים ממנו: כ"י רומא, אנג'ליקה Or. 46, דף 75א–79ב; כ"י ניו יורק, בית המדרש

במחקר צוינה קרבתו של חיבור זה לכתיבתו של רמד"ל בקבלת האותיות, כפי שהיא מוכרת בעיקר מספרו 'אור זרוע'.¹¹⁸ והנה כתב היד שלפנינו הוא התעודה הראשונה ששני החיבורים נמצאים בה בכפיפה אחת, ממצא שעשוי לכל הפחות ללמדנו שכבר המלקט חש בקווי הדמיון שבין החיבורים, אם לא נאמר אף שנמסרו לו באגודה אחת.¹¹⁹

החיבור – ששרד בכתבי יד רבים יותר מכל חיבור אחר הקשור לשיטתו של ספר 'אור זרוע' – מוכר בכמה נוסחים, והוא מכונה בדרך כלל לפי פתיחתו השגורה במרבית עדי הנוסח: 'סוד דרכי האותיות והנקודות'. הקרבה בינו לבין 'אור זרוע' אינה מתמצה בדמיון כללי או בשיתוף מונחים, אלא באה לידי ביטוי גם במקבילות ארוכות ושלמות. הנה דוגמה למקבילה ארוכה, בעניין מעלת האות ה"א על יתר האותיות, בשל היבדלותה מכל העיצורים האחרים, הנחתכים בחך, בלשון, בשיניים או בשפתיים. ב'אור זרוע' הובא העניין בחלק השישי, בסוד השני מתוך שלושה סודות או רמזים לייחוד השם באותיות הראשונות באלף-בית, שכולם נשנים גם בחלק הראשון של 'סוד דרכי השמות וסוד האותיות'¹²⁰ (הקטעים הובאו משני החיבורים לפי נוסחיהם בכתב היד הנדון כאן):

'אור זרוע', דף 24א–ב 'סוד דרכי השמות וסוד האותיות', דף 29א–ב

ואין שפתים ישקוהו ואין לשון תכילהו ונלאו ואין לשון תכילהו ואין שפתים ישקוהו. ולא
כלם לספר עוצם גדלו ותפארתו וממנו נבדל שן יוכלו לבוא בתכונתו. וממנו נבדל שן הסלע
הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה¹²¹ כי מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה כי הוא
הוא מובדל מהכל ומעלתו יתרה על הכל [...] נבדל ונפרש מכל הנמצאים [...]

לרבנים Ms. 1777, דף 6ב–7ב; כ"י נהריה, אוסף מנחם וסעידה יעקב 213, דף 129א–135א; כ"י ברלין, ספריית המדינה Qu. 942, דף 157ב–165ב, וכמובן גם את כתב היד דידן: כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 27א–36א. על בסיס כ"י סנקט פטרבורג נדפס לראשונה החיבור במלואו (בלא ציון המקור), בשינוי נמרץ של הנוסח אולי לפי כתבי היד האחרים ואף בשם אחר: 'ספר סוד דרכי הניקוד והאותיות', ילקוט הרועים הגדול, מהדורת ש' בויאר וש' אייזנבך, 'ירושלים תש"ס. המדפיסים ניקדו את החיבור וייחסוהו לר' יעקב הכהן (1), אולי על יסוד אזכור השם ר' יעקב הספרדי בתחילת החיבור. וכן נדפס החיבור בשלמותו במהדורה סינופטית, שהועתקו בה דפים אלה מכתב היד הזה בצד כ"י רמת גן, בר-אילן 1038 (לפנים מוסיף 63), דף יד ע"ב – יח ע"ב, וכ"י פריז 770 heb, דף 209א–212א, אצל: ר"א ברנט-וינר, 'סודות הניקוד בקבלה הספרדית הקסטיליאנית במאה הי"ג', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ט, עמ' 377–449.

118 שלום ציין: 'הספר מזכיר בסגנונו לפעמים את ר' משה די ליאון, ובוודאי נתחבר בזמנו' (שלום, ראשית הקבלה [שם]). במקום אחר הוסיף כי החיבור מבוסס על יצירותיהם של רי"ג ורמד"ל. ראה: שלום, קבלה (לעיל הערה 12), עמ' 60. פרבר דנה בשימושי לשון דומים לכתיבתו של רמד"ל לאור השוואת 'סוד דרכי האותיות והנקודות' וחיבורים אנונימיים אחרים בקבלת האותיות לחיבורי העיוניים ששמו קבוע עליהם. ראה: פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 73–74, הערה 15.

119 בהקשר זה ראוי לשוב ולציין שלפני חיבורים אלה הועתק 'סוד צורת האותיות' לר' יעקב הכהן. וראה לעיל הערה 22.

120 ראה גם להלן עמ' 224.

121 על פי שמ"א יד 4.

'אור זרוע', דף 24א–ב

'סוד דרכי השמות וסוד האותיות', דף 29א–ב

תרצה אות האלף¹²² הוא לוקח העזר תחלה ממקום היכל המלך אשר שמה הרוח [...] כי אחר הלשון והשפתים נמשך [...] [תרצה אות בית הוא נמשך]¹²⁴ בתחלה מצד החומ' ונעזר מעט באמצעותו מצד הרוח ונמשך לאחר החומ' ואל מקומו שואף חוזר הוא שם¹²⁵ כי הוא שב אל החומ' אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי¹²⁶ בין החומ' ובין הרוח.

תרצה אות גימל הוא נעזר מעט משער בית המלך הפנימי אשר הרוח שוכן בתוכו ונמשך אחר החומ' כי אחר הלשון והשפתים [...]

תרצה אות דלת אחר החומ' ונעזר מועט מצד הרוח [...] ונמשך אחר הלשון והשינים והשפתים כי רב האות הזה כלו חמרי ובדרך זה תמצא כל האותיות.

אבל אות הא הוא דבר רוח בלא שום שתוף כי מובדל הוא מהכל. והתבונן עד מאד כי הא בלא שום יגיעות נזכר. ובהא ינוחו כל יגיעי כח.¹³¹

תרצה אות אלף הוא נעזר מצד הרוח בתחלה ונמשך אחר החמ' כי אחר [...] ¹²³ והלשון והשפתים נמשך.

תרצה אות בית הוא למטה ממעלת האלף ונגזר מחמ' ובתוך [...] ¹²⁷ זמן הרוח ונמשך מן האדמה אשר לוקח משם¹²⁸ נגזר מן השפתים ונגזר מן הרוח ונמשך אחר הלשון והשפתים אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי.¹²⁹

תרצה אות ג' הוא נעזר ונחתך מעתה עד שער בית המלך הפנימי אשר [...] ¹³⁰ ונמשך לאחר החמר אשר הם השפתים והלשון ועל כל פנים אחר החומר נמשך.

תרצה אות דלת הוא נעזר מעט מצד הרוח [...] והוא חמרי [...] ונמשך אחר הלשון והשינים. וכן תמצא בכל האותיות כלם נמשכות אחר החומר ונעזרים מצד הרוח.

אבל אות הא לעולם רוח וקדש קדשים הוא מה שאין כן בכלם והוא פשוט מכל צדדיו. ומובדל הכל ממנו כי מצד קיומם והשפעתם והוא מובדל מהם ובלא יגיעות נזכר. ואין שום שותפות עמו ואין שני לצדו.

122 על המתכונת 'תרצה אות אלף' וכו' ראה גם להלן הערה 198.

123 רוח בכתב היד.

124 תיבות אלה חסרות בכתב היד, והושלמו על פי כ"י וטיקן 428, ebr. דף 87א.

125 על פי קה' א 5.

126 על פי בר' יג 3.

127 רוח בכתב היד.

128 על פי בר' ג 23.

129 על פי בר' שם.

130 רוח בכתב היד.

131 על פי איוב ג 17.

הקרבנה הניכרת בדוגמה זו וכן בדוגמאות אחרות מחייבת להניח לכל הפחות שבעל החיבור האחד הכיר את החיבור האחר והשתמש בו או ששניהם תלויים במקור משותף. ואולם הזיקה הטקסטואלית ההדוקה בין שני החיבורים – ואף ביטויים ושימושי לשון ייחודיים הנשנים בהם – תומכים מאוד בהשערה שמחברם אחד.

בכל נוסחיו של 'סוד דרכי האותיות והנקודות' בולטת הכתיבה בסגנון פסידו-אפוגרפי, ולמעשה הוא מוצג כקבלה מן הגאונים וכפרי התכנסותה של סנהדרין גדולה, ונזכרות בו מסורות משמות חכמים רבים. בשל השבחים המופלגים הנלווים להצגתו של בכיר החכמים, אברהם בר דוד שמו, יוחס החיבור באופן מסורתי לר' אברהם בן דוד (הראב"ד השלישי) מפוסקיר ('בעל ההשגות'), ואולי בזיקה לכך יש להטעים את הזכרת חכמי לוניל בפתח החיבור בכמה מכתבי היד ובכללם כתב היד הנדון כאן.¹³² החיבור מונה עוד שמות בדויים של חכמים אחרים, ובהם: ר' יצחק הפרוש ז"ל, ר' יצחק/יעקב בן הרב משולם מדמשק, ר' יעקב איש תבץ, בן אביתור, ר' שלמה הכהן, ר' עזרא בן ר' שלמה הכהן מאשכנז, רבינו האי גאון ור' יעקב הספרדי, חכמים שבבעבר נעשו ניסיונות להתאימם לדמויות ממשיות בשלשלת הקבלה של תורת הסוד.¹³³ כמו כן יש כאמור ב'סוד דרכי האותיות והנקודות' הפניות אחדות ל'ספר הנעלם', ששאלת קיומו הממשי היתה עד כה בגדר תעלומה.¹³⁴

בדיקה יסודית של נוסחיו השונים של 'סוד דרכי האותיות והנקודות' היא משימה כבדת משקל, שייטול עליו מהדירו של החיבור.¹³⁵ ואולם לצורך הדיון כאן אזכיר כמה ממצאים חשובים שנתבררו לי דרך הילוכי, ושנוגעים בעיקר ליתרון בהתייחסות ליחידות טקסטואליות קטנות שנאגדו בכמה צירופים שונים בכתבי היד. דומני שלממצאים אלה ערך לבירור היחסים בין חיבור זה ליתר החיבורים האנונימיים הקרובים אליו ובייחוד לפתרון תעלומת 'ספר הנעלם'.

132 השווה: כ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית 441, ebr. 441, דף 183א. להצעות זיהוי של אברהם בן דוד הנזכר בראש החיבור ראה: *Hebräische Handschriften in Parma*, M. Steinschneider, *Bibliographie*, 10 (1870), p. 99, n. 3; idem, 'Zur kabbalistischen Literatur', *ibid.*, 17 (1877), p. 37; שלום, קבלות (לעיל הערה 14), עמ' טז. זיהוי זה מופיע במרבית הקטלוגים של כתבי היד של החיבור. 133 לניסיונות זיהוי של חלק מן הדמויות האלה ראה: שלום, קבלות (שם); הנ"ל, ראשית הקבלה (לעיל הערה 117), עמ' 124; הנ"ל, מקורות הקבלה (לעיל הערה 117), עמ' 362, הערה 317; פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 94, הערה 61; E. R. Wolfson, 'Hai Gaon's Letter and Commentary on "Aleynu": Further Evidence of Moses de León's Pseudepigraphic Activity', *Jewish Quarterly Review*, 81 (1991), pp. 400-401; וכן ראה עתה: ר' בן-שלום, 'חוגי הקבלה בפרובנס במאה השלוש-עשרה: הערכה חדשה-ישנה', *תרביץ*, פב (תשע"ד), עמ' 585-586.

134 ראה לעיל הערה 19.

135 ד"ר עודד פורת הודיעני כי הוא עמל על מהדורה מדעית של חיבור זה ומסר לי כמה הערות חשובות. אפשר שבבחינת נוסחיו השונים של חיבור זה תימצא תועלת מיוחדת בדגם הספר הפתוח, כלומר בראיית הטקסט כבעל גבולות גמישים, טקסט שהמחבר עצמו או קוראים אחרים הרחיבוהו ופיתחוהו. אברמס הציע לאחרונה דגם זה מתוך התייחסות ביקורתית מיוחדת למחקר כתבי היד בספרות הקבלה. ראה בייחוד: אברמס, כתבי יד קבליים (לעיל הערה 117), עמ' 439-499.

1. פרבר הצביעה על קטע של החיבור 'סוד דרכי האותיות והנקודות' שנשתמר בכ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים Ms. 2156 (דף נא ע"ב–נח ע"ב), ושכותרתו 'שער סדר המעלות בסוד האלפא ביתא'.¹³⁶ היא ציינה שהקטע הראשון מן השער הזה נעתק גם בכ"י פריז, הספרייה הלאומית heb. 770 (דף 213–214א) ובכ"י מוסיוף 63 (עתי כ"י רמת גן, בר-אילן 1038; דף כז ע"א–ע"ב). שריד קטן מן השער מצאתי לאחרונה בכתב יד נוסף.¹³⁷ ואולם יש לשים לב שהקטע שבכ"י ניו יורק Ms. 2156 כולל למעשה שני שערים, 'שער סדר המעלות' (דף נא ע"ב–נה ע"ב) ואחריו 'שער מעלת מיכאל ראש אנשי המרכבה' (דף נו ע"א–נח ע"ב). יש להוסיף עוד על דברי פרבר שגם בנוסח הארוך של 'סוד דרכי האותיות והנקודות' שבכ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 441 (דף 183–208א), הועתקו שני השערים האלה: 'שער סדר המעלות' (דף 201–2205) ו'שער מעלת מיכאל' (דף 206–208א).¹³⁸ סביר מאוד ששני השערים הללו הם אכן שערי המקוריים של חיבור אחד, ועל כך מעידות גם ההפניות הפנימיות מן השני לראשון, כדוגמת זו שבה נפתח 'שער מעלת מיכאל'.¹³⁹ ואולם מאחר ש'סוד דרכי האותיות והנקודות' נמסר בנוסחים שונים, לעתים בלוויית אחד משני שערים אלה או שניהם ולעתים בלעדיהם, אני מציע לקרוא לשני השערים הללו בשמותיהם ולהבדילם מ'סוד דרכי האותיות והנקודות'.

2. פרבר זיהתה קטע בכ"י פריז heb. 770, דף 202–2206ב, אחד מכתבי היד המחזיקים כאמור את 'סוד דרכי האותיות והנקודות',¹⁴⁰ כחיבור אנונימי נוסף מקבוצת הטקסטים בקבלת השמות והאותיות.¹⁴¹ לאחר עיון בנוסחים השונים של 'סוד דרכי האותיות והנקודות' דומני שיש לתקן זיהוי זה: רובו של הקטע הזה (דף 203א [השורה השנייה מסוף הגיליון] – 2206ב) מוכר מנוסח אחר של 'סוד דרכי האותיות והנקודות', והוא מקביל למשל לנוסח שנשתמר בכ"י רמת גן 1038 (לפנים כ"י מוסיוף 63; דף יט ע"ב–כג ע"ב).¹⁴² לעומת זאת כל תחילתו (דף 202א–203א [שתי שורות מסוף הגיליון]), דהיינו הקטעים שנפתחים בפתח הייחודי 'שער דע אחי ישמרך הבורא', לקוחים לדעתי ממקור אחר, שאין לו דבר עם קבוצת הטקסטים הקרובים לספר 'אור זרוע' ושיטתו – ולא בכדי לא ימצא בו המעיין אף אחד מן המאפיינים הייחודיים לקבוצה זו. את מקורם של קטעים אלה יש אפוא לחפש במקום אחר, ואילו יש לראות בחלקו האחר והעיקרי של הקטע הנדון קטע ידוע מתוך 'סוד דרכי האותיות והנקודות' ולא חיבור נוסף.

136 פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 68, הערה 2.

137 כ"י ניו יורק Heb. 191, עמ' 178, שורה רביעית מסוף הגיליון: 'והתבונן עד מאד הענין הנכון' (עמ' 179, שו' 10).

138 למרבה הצער 'שער מעלת מיכאל' נקטע פחות או יותר באותו מקום בעדי הנוסח היחידים שבהם נשתמר – כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נח ע"ב; כ"י וטיקן ebr. 441, דף 208א.

139 'כבר הודענוך למעלה על ענין מיכאל שנקרא השר הגדול' (כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נו ע"א).

140 דף 209–215א בכתב היד; נדפס בידי ברנט-וינר, סודות הניקוד (לעיל הערה 117).

141 פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 67–68.

142 וככל הנראה גם בכ"י וטיקן ebr. 441, אלא שמצבו הגרוע של כתב היד במרבית הקטע הזה מקשה לקבוע קביעה נחרצת.

3. חיבור אחר שפרבר הצביעה על זיקתו לשיטת 'אור זרוע' ולסגנונו של 'סוד דרכי האותיות והנקודות', מצוי בכ"י פריז 817 heb. (דף 81א–89ב), משנת רכ"ג (1463) – שנעתקו בו בזה אחר זה כמה חיבורים שונים – וכן לבדו (בשינויים אחדים) בכ"י ניו יורק Ms. 1886 (דף 1א–24ב).¹⁴³ בדרך כלל התייחסה אליו פרבר בשם 'החיבור שבספר הנעלם' (ולעתים 'ספר הנעלם' סתם), וזאת מפני שנכלל באגד חיבורים שכינה שלום 'ספר הנעלם', ושהיה לדבריו 'ילקוט מדברי קבלה שונים שנתחבר במאה הי"ד על ידי מחבר אלמוני'.¹⁴⁴ היסוד לכינוי זה נשען כנראה על העובדה שראשון החיבורים המופיעים ברצף בכ"י פריז 817 heb. נפתח במילים 'בשם מי שאמר והיה העולם אתחיל לכתוב ספר נעלם [כך!]' (וראויה היה לפחות לדבוק בשם 'ספר נעלם').¹⁴⁵ דא עקא שדווקא חיבור נבדל זה בתוך הלקט אינו דומה במיוחד לקבוצת החיבורים האנונימיים הקרובים לקבלת האותיות והשמות המוקדמת של 'אור זרוע', והוא נכתב ללא ספק בידי מחבר אחר, מאוחר.¹⁴⁶

לעומת זאת חלק מן המסורות שהובאו ב'סוד דרכי האותיות והנקודות' משמו של 'ספר הנעלם' אכן משתקפות בקטע האחר שבכ"י פריז 817 heb., בדפים דף 81א–89ב (אך לא ביתר החיבורים שנקבצו שם).¹⁴⁷ להלן אציג את הנימוקים בעד ההצעה הקוסמת לזהות את הקטע הזה עם 'ספר הנעלם' המבוקש ואת הנימוקים נגדה.¹⁴⁸ ואולם אבהיר כבר עתה: לא מצאתי כל סיבה הכרחית לקרוא קטע זה בשם 'ספר הנעלם', אלא אם כן נניח הנחה משונה ש'מלקט' כל החיבורים השונים שבכ"י פריז 817 heb. (דף 55א–91ב) מצא תחילה את הקטע הזה בתוך חיבור בשם

143 פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 68, הערה 2. ואולם כפי שציינה שם, שני הנוסחים המקבילים נבדלים בסופם: הנוסח שבכ"י פריז 817 heb. מסתיים בקטע המוכר גם כ'סוד האצבעות' (דף 88ב–89ב); ואילו בוספו של כ"י ניו יורק Ms. 1886 באה תחילתו של שער חדש ושמו 'שער יסוד האותיות' (דף 24א–2ב) – על שער זה ראה: פרבר, למקורות תורתו (שם), עמ' 72, הערה 13. על השריד הקצר משער זה ראה גם: וולפסון, דימוי אנתרופומרפי (לעיל הערה 67), עמ' 148–149, הערה 4. 'סוד האצבעות' מופיע בכתבי יד הן לבדו הן בתוך 'ספר האורה' לר' יעקב הכהן, ונדפס מכ"י פריז (ומכתבי יד נוספים) במהדורה סינופטית בידי אברמס, ספר האורה (לעיל הערה 13), עמ' 312–325.

144 שלום, לחקר קבלת ר' יצחק (ח"ג) (לעיל הערה 17), עמ' 196, הערה 11; עמ' 305, הערה 1; וראה לעיל הערה 17.

145 כ"י פריז 817 heb., דף 55א. על חיבור זה ראה: ספר הרימון (לעיל הערה 12), עמ' 55–56 (החלק האנגלי); אידל, על משמעויות (לעיל הערה 17), עמ' 53, הערה 62; ע' פורת, 'עיונים בחיבור "ברית המנוחה": רעיונותיו, סביבתו הספרותית ומבוא למהדורה מדעית', עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"ז, עמ' 116–118 (ושם נדפסה ההקדמה לאגד החיבורים שכונה 'ספר [ה]נעלם').

146 גם מרבית הקטעים האחרים שנעתקו בכ"י פריז 817 heb., כביכול בתוך לקט זה, נבדלים מאוד מן החיבורים האנונימיים ומוכרים לנו בנפרד מכתבי יד אחרים. וראה לעיל הערה 17.

147 פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 75.

148 פרבר לא קיבלה הצעה זו, שכן היא אימצה את קביעתו של שלום שיש לקרוא את כל חלקי האנתולוגיה המאוחרת שבכתב היד בשם 'ספר הנעלם'. ראה: שם. טעם זה בטל ממילא לשיטתי, שאיני רואה בכל הקטעים הידועים בכ"י פריז 817 heb. ילקוט מאוחר ששמו 'ספר (ה)נעלם', כי אם אגד חיבורים בעלמא שאחד מהם הוכתר בכותרתו בשם זה.

'ספר הנעלם', לאחר מכן שאב השראה משמו, ולבסוף הכתיר את ה'ילקוט' כולו בכותרת 'ספר נעלם'.¹⁴⁹ הנחה זו דחוקה מאוד, בייחוד על רקע היבדלותם של החיבורים הסמוכים זה מזה, ועל יסוד הימצאותו של הקטע הנדון לבדו ובלוויית פתיחתו של שער נוסף בכתב יד אחר.¹⁵⁰ משום כך אציע לכנותו מעתה בשם הנגזר מפתיחתו ואינו זקוק לראיה: 'שער חלק הנקדה'.¹⁵¹

'ספר הנעלם'

לאחר 'סוד דרכי השמות וסוד האותיות', שניכרים בו כאמור סימני קרבה רבים – בתוכן ובצורה – ל'אור זרוע' שנעתק לפניו, בא בכ"י סנקט פטרבורג D 21 (דף 36א–44א) חיבור שלישי, שאינו ידוע לפי שעה ממקום אחר.¹⁵² בהקדמה הארוכה והכפולה לחיבור נכפל ונשלש שמו: 'ספר הנעלם', כשמו של החיבור המסתורי הנזכר כאמור בשני החיבורים שקדמו לו. זהו חיבור בקבלת האותיות והשמות בעל מבנה עצמאי, וכפי שיתבאר להלן, אין הוא זהה אף לאחד מן החיבורים ששמן נזכר עד היום – משיקולים שונים – בקשר ל'אור זרוע' ולתורתו הקבלית המוקדמת של רמד"ל.¹⁵³ לבד מחשיבותו הגדולה של הדיון בחיבור כשלעצמו, גילוי וזיהוי בכתב היד זורעים אור על הסוגיות המרכזיות בבחינת יחסם של כל החיבורים האנונימיים שנזכרו עד כה זה לזה. לקראת סוף דבריי אציג ראיות רבות הקושרות (גם) את החיבור הזה לכתיבתו הסגולית של רמד"ל.

היקרותו של 'ספר הנעלם' בסמיכות להעתקתם של שני חיבורים ששמן נקשר ברמד"ל היא כאמור עובדה האומרת דרשני. האם המשיך מעתיק כתב היד מסורת העתקה של שלושת

149 בכ"י פרמה 1896, שהועתק בו בקיצור קטע המוכר מכ"י פריז 817 héb. (וראה לעיל הערה 17), ציין המעתיק בראש 'מספר הנעלם – זה לשונו' (דף 155ב). אפשר אפוא שלפנינו ראייה מוקדמת לשימוש בכינוי 'ספר הנעלם' כשם כולל לילקוט שמצא בכ"י פריז 817 héb. או במקור מקביל שלא הגיע לידינו.

150 ראה לעיל הערה 143.

151 'יי' עמך בהכנסך אל שער חלק הנקדה בראותך דברי' עמוקי' ונפלאי' בענין הנקודה' (כ"י פריז 817 héb., דף 81א). בעיה ביקורתית אחת ב'שער חלק הנקדה' היא הציון 'וכבר פירשו בס' הוזהר על ענין שר הפנים' (כ"י פריז 817 héb., דף 82ב; וכן: כ"י ניו יורק Ms. 1886, דף 25ב). פרבר גמרה בדעתה שמדובר במעשה עריכה של בעל הילקוט המאוחר, שזרע דרך הילוכו הפניות מסוג זה. ראה: פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 76, הערה 20. ואולם מאחר שבכל יתר החומר שבדפים 81א–89ב לא מצאתי אף מקום אחד שאפשר לחשוד בו בהערבותו של מלקט, מוטב אולי לתלות את ההפניה הזאת, או את התיבה 'הוזהר' לבדה, במעשה מעתיקים. גם האפשרות שמדובר בהפניה מקורית בחיבור צריכה עוד עיון.

152 דפים אלה נדפסו, בלא התרשמים הרבים שבכתב היד, בסופו של החיבור 'סוד דרכי הניקוד והאותיות' בתוך: 'ילקוט הרועים הגדול (לעיל הערה 117). המדפיסים ייחסו גם את הדפים האלה לר' יעקב הכהן, וזאת לדבריהם על יסוד 'לשון תלמידו ר' משה מבורגוש המופיע בגוף הספר' (1).

153 ברנסט'וינר השגיחה בהבדלים בין קטע זה בכ"י סנקט פטרבורג D 21 ובין 'סוד דרכי השמות' הקודם לו, אך ראתה בקטע פרק נוסף באותו חיבור, וייחסה את כולו לר' יעקב הכהן (1). ראה: ברנסט'וינר, סודות הניקוד (לעיל הערה 117), עמ' 67, 142, הערה 489.

החיבורים בכריכה אחת (אולי אף בסמיכות ל'סוד האותיות' לר' יעקב הכהן וליתר השרידים הבלתי מזוהים שבקובץ)? שמא לוקטו כאן חיבורים בעלי נושא משותף, שאין זיקה הכרחית בין מחבריהם? כאמור עובדה היא ששלושת החיבורים אמונים על שיטה אחת, ולא בכדי נמצאו בשלושתם כמה דיונים מקבילים, בתוכן ובלשון. לקשרים אלה בתוכן מצטרפת כמוכן העובדה החשובה שהן ב'אור זרוע' בנוסחו המלא הן ב'סוד דרכי השמות וסוד האותיות' יש אזכורים של החיבור השלישי. ולא זו בלבד אלא שהנושאים שהובאו שם ממנו מצויים ב'ספר הנעלם' שלפנינו, כפי שיוכח עתה.

אפתח באזכור היחיד של הספר בנוסח המלא של 'אור זרוע'. ציינתי כבר שבקטע החדש על סוד ארבעת הדגלים נחתם הדיון ב'מחנה מיכאל' בציון זיקתו לסימן הניקוד המובחר קמץ: 'כאמרם ז"ל "מיכאל באחד"¹⁵⁴ והיא הנקודה מהנקודה המובחרת הנקראת קמץ בספר הנעלם'.¹⁵⁵ והנה הרעיון הזה מצוי בפירוט בחלק הראשון ב'ספר הנעלם': 'כי כבר יש לנו מן הקבלה שמיכאל הוא בנקודת הרוח שהוא הקמץ, וכן: 'אמנם מיכאל בנקודה הנבחרת מכל הנקודות'.¹⁵⁶ לעומת זאת ב'סוד דרכי האותיות והנקודות' ובשערים הנספחים אליו מצויים כמה וכמה אזכורים כאלה (להלן העדפתי בדרך כלל להשתמש בנוסח החיבור כפי שהוא מופיע בכ"י סנקט פטרבורג D 21, ובשם 'סוד דרכי השמות'). בשער הנעתק בסוף 'סוד דרכי השמות', הלא הוא 'שער סדר המעלות', מופיעה הפניה ל'ספר הנעלם' אגב דיון בהתגלות מלאכי הפנים לאלוהו בהר חורב (על פי מל"א יט 11–12). הרוח הגדולה, הרעש והאש מזוהים בהתאמה עם מלאכי המרכבה מיכאל, גבריאל ונוריאל, בעוד שרפאל אינו מופיע בהתגלות זו לאלוהו. שלום, שחשב כאמור שהחיבור שבכ"י פריז 817 héb. הוא 'ספר הנעלם',¹⁵⁷ חיפש ומצא בו קטע בעל תוכן דומה לנרמז בהפניה ב'שער סדר המעלות'.¹⁵⁸ ואולם לשווא נתייגע, שכן עתה, משנתגלה 'ספר הנעלם' המקורי, אפשר להיווכח במקורם המדויק של הדברים, שלמרבית הצער לא הועתקו במלואם (מסיבה לא ידועה הניח המעתיק כמה שורות ריקות באמצע הקטע):

'שער סדר המעלות', דף 35ב	'ספר הנעלם', דף 41א
והתבונן עד מאד בסוד הנכון בסוד פרשת אליהו ז"ל. וכאשר תעיין בעין שכלך אזי תמצא תוכן הדברים והענינים אשר אמרנו	והכל נרמז בפרשה למי אשר רוח אלהים בקרבו.

154 על פי 'תנא מיכאל באחת' (בבלי, ברכות ד ע"ב).

155 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 23א, וראה לעיל הערה 87 [וההדגשות שלי].

156 שם, דף 39ב [וההדגשה שלי]. והשווה: 'שער חלק הנקדה', כ"י פריז 817 héb., דף 83א–ב, 87א; 'שער סדר המעלות', כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נג ע"א; חיבור ללא שם, כ"י מינכן 47 hebr., דף 369א. וראה גם: פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 88–89.

157 ראה לעיל הערה 17.

158 שלום, על ברנהיימר (לעיל הערה 13), עמ' 186.

'שער סדר המעלות', דף 35ב

'ספר הנעלם', דף 41ב

בענין המרכבה ותן דעתך להבין המאמ'.
 והנה רוח גדולה בתחלה באמת זהו מיכאל
 שהוא בנקודת קמץ באות הא כאשר אמרנו
 לא ברוח יי' כי אין עדין המרכבה מוכנת.
 ואחר הרוח רעש זה באמת גבריאל שהוא
 בנקודת חרק לחרוק שן ולהיות מרעיש הכל.
 ואחר הרעש אש זהו נוריאל שהוא בנקודת
 שבא באש כאשר דמינו [?] כי פעולתו באש
 ואחר האש קול דממה דקה זהו הרוכב הדק.
 והשפל לפניו ית' והוא קול דומם דק ושפל
 כלום ודומם לפניו.
 ואמנם כי רפאל לא נגלה בכאן לאלהיו ז"ל
 וכבר פירשנו בספר הנעלם¹⁵⁹ הסוד הזה
 כי על כל פנים בדרכים הרבה לא היה ראוי
 להגלות אליו האחד מפני שמדת הדין היתה
 אליו באותה שעה. וכבר נגלה אליו פעולת
 רפאל בענין בן הצרפית¹⁶⁰ שרפאוהו על יד
 רפאל במאמ' האל ית'.

עיינ בסוד אמרו
 והנה רוח גדולה חזק זו מעלת מיכאל שהוא
 בנקודת הרוח לא ברוח יי' כי עדין אין המרכבה
 מוכנת
 ואחר הרוח רעש זו היא מעלת גבריאל שהוא
 ברעש גדול בנקודת החרק לחרק שן והמחרק
 הכל ממנו כאשר פירשנו
 ואחר הרעש אש נוריאל בסוד]

[מפני שהיה עמו קודם על ענין בן הצרפית.

השורות החסרות בכתב היד דידן (הרווח במקור) כללו כנראה שני עניינים שנוכרו ב'סוד דרכי
 השמות': השלמת הפירוש על המלאך נוריאל וראשית הדיון ברפאל, ודומני שאפשר עתה
 לשחזרם. לפי נוסחים אחרים של 'סוד דרכי האותיות', העניין המצוטט מ'ספר הנעלם' הוא דווקא
 עניין נוריאל, וכך למשל בכ"י רמת גן 1038, בקטע שלא נשתמר בנוסחו של החיבור הזה בכ"י
 סנקט פטרבורג D 21:

159 [ההדגשה שלי]. השווה בהבדלים קלים: כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נד ע"ב-נה ע"א; כ"י ניו יורק Heb. 191, עמ' 178-179; וכן חתימת החיבור 'שער חלק הנקדה', כ"י פריז heb. 817, דף 289, מיד לאחר 'סוד
 האצבעות' הנזכר לעיל הערה 143. והשווה בעניין זה: פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 95,
 הערה 61.

160 על פי המסופר במל"א יז.

ואמנם כי פעולתו באש הוא. ונקודתו של שם המפורש אשר בו הוא שבא הוא הסוד בעצמו. וענין הפעולה הפוך וקרי באש. ודבר זה תמצאהו בסוד המעלות ואמנם הוא מפורש בספר הנעלם. והתבונן עד מאד נוריאל 'נור דליק'.¹⁶¹

עניין נוריאל אכן נשנה במתכונת דומה ב'ספר הנעלם':

כי על כל פנים תדע לך שפעולת נוריאל היא בפעולת האש ובאש הוא וזהו סוד מן שבא בהיות האש מתלכדת כל דבר ומתחברת עם האש והאש לוקחו ומחברו עמו. כן שבא אין חבור האותיות בלתי [...]. ואמנם השבא היא ב[סוד] מעלת נוריאל על ענין שהוא 'נור דליק'.¹⁶²

במקום אחר ב'סוד דרכי השמות' יש ציון (כפול) לעניין נוסף מ'ספר הנעלם', הנוגע לרפאל:

ואמנם יש בסוד ספר הנעלם שהוא []¹⁶³ הרי לך ד' שהם מרכבה לרפאל והם בסוד הנקודה [] והא [] בסוד האות. ואמנם כי הנקודה א' בלי נקודה. והנה נראת מן השר הרוכב עליה. ועכשו עיין והסתכל הסוד הגדול מן הנקודה הזאת הנקראת פתח שהיא כלה¹⁶⁴ עומדת מושלכת. וזה הענין הגדול יש לך להבין היאך הוא פתח כאשר גלוהו אנשי הסוד הקדמונים בסוד 'ויסב חזקיהו פניו אל הקיר'¹⁶⁵ ורבותינו ז'ל פירשו וכמוהו דבר זה תמצאהו בסדר המעלות. ואמנם כבר הוא מפורש בספר הנעלם.¹⁶⁶

הרעיון הבסיסי, שהאות המתאימה לרפאל היא האות ה"א, ושסימן הניקוד המתאים הוא פתח, נשנה בכמה מקומות ב'ספר הנעלם', למשל: 'וזהו כבוד רפאל פתח [...]' שהוא על פתח נקודה כמין קורה מושלכת בלא רוח דוגמת חולה הנוטה למות ואין לו שום הצלה'.¹⁶⁷ למעשה בעל 'סוד דרכי השמות', בהפנותו את הקורא ל'סדר המעלות', פרע את חובו, והמשפיל לסופו, לחלק המכונה 'סדר המעלות', ימצא שם את העניין כולו:

ופירש בעל הסוד רבינו יעקב איש תבין ז'ל 'ויסב יחזקיהו [כך!] פניו אל הקיר'.¹⁶⁸ כי כאשר

161 דנ' 9; כ"י רמת גן 1038, דף כו ע"א [ההדגשות שלי]. הקטע המתאים לדברים המצוטטים כאן מ'סוד המעלות' מוצג בטבלה בעמוד הקודם מתוך 'שער סוד המעלות' שלאחר 'סוד דרכי השמות'.

162 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 40א-ב.

163 כאן הותיר הסופר רווח, ולפי מקבילת הדברים בכ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נב ע"ב, צ"ל: חניא"ל. רווחים הותיר הסופר גם בהמשך המשפט.

164 וכנראה צ"ל: קורה.

165 יש' לח 2.

166 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 333 [ההדגשות שלי].

167 שם, דף 42. לדיון בהתאמות בין סימני הניקוד למלאכי המרכבה בחיבורים הנדונים כאן, ראה: וולפסון, סמליות אותיות (לעיל הערה 117), עמ' 203-205 והערה 28.

168 על פי יש' לח 2, וצ"ל: חזקיהו.

עיינן והכיר הענין הנגזר עליו עיינן בשכלו לבא עד מקום הקורה העומדת שהיא הנקודה הנקראת פתח שהיא הקורה ועשה תפלתו אצלו ית' ואז פתח לו הפתח וישלח מלאכו וירפאהו [...] ובקבלת רבינו יצחק הפרוש מצינו ענין אמרו 'הנני רופא לך'¹⁶⁹ כי סודו רפאל שהוא פתח.¹⁷⁰

פירוש מיוחד בעניין זה לפסוק 'ויסב חזקיהו פניו אל הקיר' (יש' לח 2), המוכר מכמה מקומות בחיבורים האגונימיים,¹⁷¹ אינו מצוי אמנם לפנינו בשרידי 'ספר הנעלם', אך אפשר להניח שהיה בחלקים שנעלמו מאתנו. מכל מקום הדברים שיוחסו בגוף החיבור 'סוד דרכי האותיות' ל'ספר הנעלם', מתבארים בהמשך החיבור, ב'סדר המעלות', בלא ציון זה, משמו של 'רבינו יעקב איש תבין ז"ל', בצד מסורת משלימה מאת 'רבינו יצחק הפרוש'.

תחת דבריו של ר' יעקב מתבין על רפאל באה ב'ספר הנעלם' מסורת משמו שלפיה גם המלאך רפאל הופיע בהתגלות לאלהיו,¹⁷² בשעה שהמסורת המשלימה מאת ר' יצחק נשתמרה בלא ייחוס ב'ספר הנעלם' דלקמן. אגב כך נוסף ציון מעניין מאת המחבר:

ואמנם כי הפתח הוא מתכנה ברפאל על []¹⁷³ זה נפרש בסוד ספר המעלות בע'ה ותדע לך כי כל חולה []¹⁷⁴ צער אין לו שום הצלה וולתי בשובו לפני אלהיו ועל כן עמד ברפאל להיות עומד על הנס לחמול על השב מחטאת. ומצוה מיד לרפאהו ולתת לו רפואה וזהו סוד אמרו 'אני יהוה רופא לך'¹⁷⁵ על שם שה' עומד עם רפאל והוא סוד ד ונפרשהו בספר המעלות בע'ה.¹⁷⁶

נמצאנו למדים שמחבר 'ספר הנעלם' התעתד לכתוב חיבור נוסף בשם 'ספר המעלות' ולבאר בו עניין זה. ייתכן אמנם ש'ספר המעלות' הוא חיבור שאבד או שכתובתו כלל לא יצאה אל הפועל. ואולם העובדה שהעניינים שעתידיים היו להתפרש בספר זה נמצאו מפורשים ב'שער סדר

169 מל"ב כ 5 (נאמר על חזקיהו).

170 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 35ב. נושא זה מופיע גם בחיבור ללא שם שבכ"י מינכן hebr. 47, דף 369ב; ועתה מצאתיו ב'אור זרוע', בהשלמות לחלק השישי, שלא היו ידועות עד כה.

171 השווה הגרסה שנשתמרה ב'שער סדר המעלות', כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נב ע"ב – נג ע"א. וכן ראה: 'שער מעלת מיכאל', שם, דף נו ע"א, ושם לא נזכר 'ספר הנעלם', וכך הוא גם בקטע המקביל ב'שער חלק הנקודה', כ"י פריז heb. 817, דף 82. השווה גם מאמר כמו 'זוהרי' על פסוק זה ועל סודות הניקוד שהביא ר' יוסף אנג'לט, 'קופת הרוכלין', כ"י אוקספורד Opp. 228, דף 12א–ב.

172 ראה: 'אמנם מצינו בקבלת בעל הסוד רבינו יעקב איש תבין באמרו 'ואחר הרוח אש קול דממה דקה' שזו מעלת רפאל העומד על כל חולה ועל כל בעל צער הצועק והמתפלל בקל נמוך ושפל' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 241).

173 כאן הותיר המעתיק רווח.

174 רווח בכתב היד.

175 ככל הנראה על פי 'הנני רפא לך' (מל"ב כ 5).

176 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 39ב [ההדגשות שלי].

המעלות', מובילה לדעתי לפתרון אחר, ואציע שתי אפשרויות. על פי הצעה אחת, נתכון בעל 'ספר הנעלם' לכתוב חיבור בשם 'ספר המעלות', אך נמלך והפכו ל'שער סדר המעלות', המוכר לנו בכמה נוסחים כשער הבא בסופו של החיבור 'סוד דרכי האותיות'.¹⁷⁷ על פי ההצעה השנייה, 'ספר המעלות' הוא שמו של החיבור השלם שאליו שייכים (לפחות מקצת) הקטעים בקבלת האותיות שנשתמרו בהרכבים שונים: 'סוד דרכי האותיות והנקודות' (הוא 'סוד דרכי השמות'), 'שער סדר המעלות', 'שער מעלת מיכאל ראש אנשי המרכבה', 'שער חלק הנקדה', 'שער יסוד האותיות' (ואולי גם קטעים קצרים מאלה, כדוגמת 'סוד האצבעות').¹⁷⁸

מפירוט תוכן העניינים בהקדמות 'ספר הנעלם' (שהדפסתי בהנפחות) עולה כי החיבור נתכן במקורו במתכונת של עשרה חלקים (או פרקים), ומתוכם נשתמרו בוודאות שניים ואולי מעט יותר, ואילו רובם – אם אכן היה בכתובים – לא נעתק בכתב היד.¹⁷⁹ על כל פנים לפחות שניים מהם יוחדו לענייני המעלות: החלק השלישי, 'בענין סוד המעלות', והחלק השמיני, 'בדרך ענין המעלות'.¹⁸⁰

כיוון דאתאן להכי יש להעיר כי ב'שער מעלת מיכאל' – שנשתמר בכמה מעדי הנוסח בהמשך 'סוד דרכי האותיות' ולאחר 'שער סדר המעלות' – יש הפניה נוספת ל'ספר הנעלם', שאינה מוכרת ממקום אחר. נכתב שם: 'ואמנם י' ספירות נכללות שם מ"ה כאשר הוא בסוד חלקי השמו' המפורשים'¹⁸¹ בענין סוד ספר הנעלם'.¹⁸² במקרה זה אין לקטע המצוטט מקבילה ב'ספר הנעלם' בכ"י סנקט פטרבורג D 21, אך בתוכן העניינים הנזכר צוין כי הפרק הרביעי הוקדש ל'ענין חלקי השמות המפורשים',¹⁸³ ובו כנראה נדון העניין שצוטט ב'שער מעלת מיכאל'. לעומת זאת מצויה ב'שער מעלת מיכאל' דוגמה לחזרה על רעיון שמקורו ב'ספר הנעלם', בקטע שעניינו זיהוי המלאך הגואל ממצרים כמלאך 'פניו'.¹⁸⁴ במקרה זה המקור לא נזכר בשמו, אך בא רמז למקור הדברים ב'בעלי הסוד האוכלים בשלחן של המלך', כינוי רווח ב'ספר הנעלם':

177 ראה לעיל הערה 138.

178 על 'סוד האצבעות' ראה לעיל הערה 143.

179 תוכן העניינים מופיע בהקדמה, בדף 37. עם זאת יש לתמוה על הגמגום בדברי המחבר בהקדמה (הכפולה): בחלקה הראשון הוא התחיל למנות את חלקי החיבור, לא מנה את כולם, אך ציין 'ובד' החלקים הללו תמצא הסוד שלם בכל עניניו ובכל סודותיו'. לאחר מכן, בחלק השני, הוא שב ופרט את תוכנם של ארבעת הפרקים, ורק לאחר שהציב את החלק הרביעי כ'חלק הקדוש' מכולם, הכולל את קודמיו, הוא נמלך והודיע 'ואמנם יש חלקים אחרים ששה'; הוא הטעים זאת ברצונו להתאים את מספר החלקים למספר עשר האותיות, וחזר על המספר בחתימת ההקדמה ('ואמנם עשר מעלות לכסא בסוד החלקים אשר בו'). ארבעה מתוך ששת הפרקים הנתורים עוסקים – לפי תיאורם תוכנם – בענייני השמות המפורשים, ואולי גם בכך יש כדי להצביע על חלוקה מלאכותית, שבה נחלק החלק הרביעי לחלקים רבים, בניגוד למתכונת המקורית.

180 אחד משני החלקים נזכר בהפניה פנימית בדף 41ב, בסוף החלק הראשון של הספר (חלק שנשתמר ברובו).

181 צ"ל: המפורשים.

182 כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נו ע"ב [ההדגשה שלי].

183 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 37ב.

184 העניין מיוסד כנראה על המסורת שהביא רמב"ן, בפירושו על התורה, שמ"ג 2. והשווה: שם כג 20.

'ספר הנעלם', דף 42א

'שער מעלת מיכאל'

כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נח ע"א¹⁸⁵

באותו דבר שהוא מדת הדין בו הוא מושיע
 כאמרו 'ומלאך פניו הושיעם'¹⁸⁶ כלומ' מלאך
 פניו הושיעם להורות לכל נסיו ונפלאותיו.
 וכן סוד אמרו 'ויוציאך בפניו בכחו הגדול'¹⁸⁷
 כדי שיראה לכל כי בנס הוא עומד כל הדבר
 היוצא ממנו ית' ועל כן אין קושיא בדברך.
 ואילו תקשה ותאמר היאך הוא פניו במדת הדין
 והלא כתי' בו 'ומלאך פניו הושיעם'
 וכן לבעלי הסוד האוכלים בשלחן של
 המלך¹⁸⁸ 'ויוציאך בפניו' שזהו המלאך הנקרא
 פניו שהוציאם במאמרו ית' כאמרו 'וישלח
 מלאך ויוציאך ממצרים'.¹⁸⁹

איגרת ר' יעקב איש תבץ

ההתייחסות ל'בעלי הסוד האוכלים בשלחן של המלך' קשורה לשימוש הנזכר לעיל במובאות
 כביכול מאת חכמים שהחזיקו בידע הנסתר, ושהמחבר הביא ממסורותיהם, לעתים בעימות עם
 מסורות אחרות. ב'ספר הנעלם' נזכרים כאמור שמותיהם של חכמים המוכרים לנו בשמם מ'סוד
 דרכי האותיות' ומיתר הקטעים (או השערים) הקרובים אליו. כבר בהקדמה הראשונה לספר
 נזכרים ספריו של ר' יעקב איש תבץ – שנכתבו מתוך מלחמתו ב'כופרים מתורת האמת' – כמקור
 שממנו שאב המחבר רעיונות רבים. ואולם הקשר בין כמה מן הדמויות הבדויות הללו מתבאר
 לראשונה באיגרת שציטט כביכול המחבר בהקדמתו השנייה לספר מתוך 'קבלת רבינו יעקב איש
 תבץ'. האיגרת הבדויה שופכת אור על תולדותיה של המסירה הפסידו-אפיגרפית המאפיינת את
 קבוצת החיבורים הנדונים, ומסייעת להבהיר את האופן שבו – או את אחד האופנים שבהם – תפס
 מחברם את החכמים המסתוריים שנקט את שמותיהם.

ר' יעקב, אשר באיגרת המצוטטת כביכול משמו הזדהה בשם המלא יעקב הקטן ב'ר חסדאי
 גאון ז"ל מתבץ, נלחם את מלחמת חכמת 'השמות הקדושים', כפי שקיבלה מאביו (שהוא הזכירו
 בברכת המתים).¹⁹⁰ באיגרתו ציווה ר' חסדאי האב על בנו לשמור את החכמה הנסתרת, ולשם
 כך ביקש האב לבור שניים מתלמידיו הישרים, שיעזרו לבנו במלאכתו: 'יצחקן' אביתור ובנו,
 שלא נזכר בשמו. במצוות אביו ובעזרת תעניות וסיגופים העלה ר' יעקב את הסודות על הכתב
 בספרים.

185 השאלה נמשכת בדף נח ע"ב, והתשובה נקטעת מיד בתחילתה (וראה לעיל הערה 138); הסופר עבר להעתיק
 חיבור אחר (הקדמת 'ספר השם', המיוחס לרמד"ל, כפי שצוין בידו של מגיה מאוחר).

186 יש' סג 9.

187 דב' ד 37.

188 [ההדגשה שלי]; על פי שמ"ב ט 13; והשווה: 'ספר הנעלם', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 38א.

189 במ' כ 16.

190 מסורת משם 'רבי' חסדאי' הובאה ב'שער חלק הנקדה', כ"י פריז heb. 817, דף 81ב.

מחבר 'ספר הנעלם', שלא הודהה בשמו אך הציג עצמו כ'זנב השועלים', סיפר כי אחרי מותו של ר' יעקב הלך לתבץ ופשפש בבית גנזיו של רבו¹⁹¹ – 'ומצאתי בגנות ספריו הקדמונים כל סודות הסתומים והחתומים וכל קדיש ועיר וכח פעולות עניני שמות המפורשים'.¹⁹² הוא הציל לדבריו את הכתבים האלה מנפילה בידיים בלתי ראויות, רדה מהם את 'הצוף והמן', וייסד עליהם את קבלתו – בלשונו 'קבלתנו'. בעקבות זאת הוא פנה לכתובה באותה הרוח, ובין ספריו – 'ספר הנעלם'. למעשה להוציא איגרת הצוואה, שייחס המחבר לר' יעקב, כל החיבור הוא מעשה ידיו, והוא ששזר לאורכו מסורות מעם החכמים הנזכרים, כמו בחיבורים האחרים כדוגמת 'סוד דרכי האותיות'.

ב'ספר הנעלם' הובאו כמה מסורות משם ר' יעקב איש תבץ, שכונה לעתים 'בעל הסוד'.¹⁹³ במקום אחד תואר שיג ושיח בענייני מלאכים בין רבנו יעקב לחכמים שהריצו אליו איגרות, והמחבר ציין 'פירשנו אגרותיו בספר האלהות'.¹⁹⁴ במקום אחר הביא המחבר מפירושו של ר' יעקב על הדמיון בין סימני הניקוד חולם שורק וחיריק:

ואמנם יש ג' נקודות דומות זו לזו בענין א' ובתכונה אחת והם חלם שרק חרק. ובעל הסוד רבינו יעקב פי' בתכונת אלו שלש הנקודות [כך!] שהיא החלם היא מתכנת ומיוסדת בענין מטטרון שר הפנים. והוא הדין כי אלו שלש הנקודות היחידות היושבות בדד כלם הם במדת הדין והחלם הוא במדת הדין כאשר נפרש בספר המעלות בע'ה.¹⁹⁵

הרעיון כולו נשתמר – משמו של 'בעל הסוד' סתם – בקטע מקביל ב'סוד דרכי השמות', ומכאן ראייה נוספת לדבריי לעיל על 'ספר המעלות' (הנזכר בקטע הקודם):

ואמנם הם שלש נקודות עומדות לבדיהן והן בצורה א' יחידות מיוחדות כצורה זו כן צורה זו. ובעל הסוד פירש שיש צריך לאדם הירא את דבר [כך!] להתרחק מהם בכל יכלתו וזלתי בשעת הדחק הן יושבות בדד והם חלם שרק חרק כלם הם בצורה א'.¹⁹⁶

ובדומה ב'שער חלק הנקדה': 'כי גם אמנם פי' בעל הסודות על ענין ג' הנקודות הדומות זו לזו במראיתם ובתכונתם. ודמות פניהם כאחד. והם נקדת שורק חירק חולם'.¹⁹⁷ ובמקום נוסף ב'ספר הנעלם' הובא:

191 ראה הערתו של ע' גאולה, 'לחקר מדרש ילמדנו: דיון מחודש בכתובת הידועה מילקוט שמעוני לתורה ובמקורה', תרביץ, עד (תשס"ה), עמ' 232 והערה 38.

192 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 38ב.

193 ראה לעיל הערה 172.

194 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 240ב [ההדגשה שלי].

195 שם, דף 440 [ההדגשות שלי].

196 'סוד דרכי השמות', שם, דף 32א [ההדגשות שלי].

197 'שער חלק הנקדה', כ"י פריז héb. 817, דף 81ב [ההדגשות שלי].

ומצאנו בספרי רבינו יעקב מתבין בעל הסוד תוכחותיו ענין האלף שהוא על ענין סוד שלם ומדוקדק ענין עשר ספירות בלימה.¹⁹⁸ ואמנם הם בצורת האות. כי אמנם עשר ספירות נכלל ביד והם בלימה והכל תמצא בצורתו בענין זה.¹⁹⁹

מאמר דומה על צורת האות אל"ף ומשמעותה הובא ב'שער חלק הנקדה' בשם נ' אביתור (תלמידו) דווקא: פ'ן' אביתור ז"ל על ענין י' ספירו' בלימה שהוא הסוד באלף בצורתו כי תמצא בו צורת י' שהיא י' ספירו'.²⁰⁰

הדוגמה האחרונה, הקשורה אף היא בשמו של נ' אביתור, נוגעת לסוגיה עקרונית בקבוצת החיבורים בקבלת האותיות הקרובים לשיטת 'אור זרוע', סוגיה שנדונה בעבר במחקר: מעמדו החוקי-אלוהי של השכל הפועל (או מטטרון),²⁰¹ מתחת לשכלים הנבדלים.²⁰² ב'ספר הנעלם' הוצבה בקושיה הדעה שיש למנות את השכל בתוך העשרה, והמחבר השיב עליה בהביאו את דברי נ' אביתור, שכמותם נכתב ב'סוד דרכי השמות':²⁰³

וכבר אמ' נ' אביתור סוד אמרו 'החיות רצוא ושוב כמראה הבזק'²⁰⁴ וזהו הנכון הסוד המתכנה בסוד אב גד סוד החיות הרצות בסודם עד עשרה כמו היוד וחושבים לעלות במעלה כמו אותו שר השכל המתכנה ביד ולרוץ במעלה כמוהו ישבו לאחר כי אין יכולת

198 הקטע כולו כולל דיון מרובע באותיות במתכונת 'תרצה אות אלף [...] תרצה אות בית [...] תרצה אות גימל [...] תרצה אות דלת [...]']', במתכונת זוהי לזו שמצאנו בתחילת 'סוד דרכי השמות' ובחלק השישי בס' אור זרוע, וראה לעיל עמ' 216.

199 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 40ב [ההדגשה שלי]. המחבר עימת את דבריו עם מסורות אחרות ולבסוף הכריע: 'ודברי רבינו יעקב שהם יותר מכלם'.

200 כ"י פריז 817, héb., דף 81א [ההדגשה שלי]. העניין כולו פותח בלשון ארוכה בהמשך כתב היד, דף 88ב–89א (שהוא אולי מקומו המקורי של 'סוד האצבעות', ראה לעיל הערה 143), והמחבר עימת שם את 'בעלי הקבלה' שלא נכנסו בסודו של האלף עם הסוד השלם שהתבאר שם. גם הדעה שמוזהה את המלאך מיכאל עם נקודת הקמץ יוחסה בחיבור זה לנ' אביתור. ראה: שם, דף 82ב.

201 ואולם השם מטטרון אינו מופיע ב'אור זרוע', עובדה המתבררת מהעמדת הנוסח השלם על דיוקו ומגילוי פתיחתו האמתית של החלק החמישי בספר, ששוחזר על ידי אלטמן באופן שגוי. וראה לעיל הערה 39.

202 פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 84–87. כפי שהעירה פרבר, תפיסה זו עוררה את התנגדותו החריפה של ר' יהודה בן בנימין נ' רוקש בדבריו שציטט אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 226; וראה לעיל הערה 43; וכן ראה: וולפסון, סמליות אותיות (לעיל הערה 117), עמ' 196–197, הערה 5; E. R. Wolfson, 'God, the Demiurge and the Intellect on the Usage of the Word KOL in Abraham ibn Ezra', *Revue des Études Juives*, 149 (1990), pp. 83–84, n. 28; 'ע' גולדרייך, 'מאמר בלתי ידוע על טעמי היסודים מיסודו של אבו אלקאסם אלכרמאני', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ז (תשמ"ח), עמ' 204; וולסקי, מטטרון (לעיל הערה 10), עמ' 81–83; וראה עתה: י' דן, תולדות תורת הסוד העברית, י, ירושלים תשע"ד, עמ' 300–306.

203 'סוד דרכי השמות', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 35א; והשווה הנוסח הקרוב יותר שבכ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נד ע"ב.

204 יח' א 14.

ורשות להם לעלות כמוהו כי הוא הרץ תמיד. ומשרת לפני רבו [...] וזהו 'כמראה הבזק' ולא נאמ' כבזק כי מעלתו יתרה על כלם ית' מתחת האדון ית'.²⁰⁵

'ספר הנעלם' ייחס אפוא לך' אביתור את הרעיון היסודי בדבר ארבע האותיות א ב ג ד שעל גביהן האות ה"א, המייצגות את ארבע חיות המרכבה שעליהן רוכב האדון, המנהיג לכול. רעיון זה שב ונשנה בספר 'אור זרוע',²⁰⁶ וקודם לכן ב'שער חלק הנקדה',²⁰⁷ ולמעשה כעת ניתן לשער כי 'ספר הנעלם' הוא המקור לרעיון המרכבה שמעל המרכבה שציטט רמד"ל בחלק החמישי ב'אור זרוע' בציינו 'ואמנם לפי חכמת הקבלה והוא האמת ד' החיות הם הם המרכבה ממש, אך יש מרכבה גדולה מזו'.²⁰⁸ אגב כך הוצג בשני החיבורים באופן זהה השילוב (הלא-תאוסופי) של 'עשר ספירות בלימה'.²⁰⁹ רעיון ארבע האותיות והאות הרוכבת עליהן מופיע בניסוחים מקבילים

205 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 38ב [ההדגשות שלי]. על אזכורן' אביתור ב'סוד דרכי האותיות' העיר שלום, קבלות (לעיל הערה 14), עמ' ל, והוא קשר זאת למסורת קיימת של ייחוס פסידו-אפיגרפי של שמועות לך' אביתור, כדוגמת הזכרת 'יוסף אבן אביתור' על ידי ר' יצחק בן יעקב הכהן במאמר שהדפיס שלום, קבלות (שם), עמ' צ. וראה גם: י"מ תא-שמע, 'יצירתו הספרותית של רבינו יוסף הלוי אבן מיגאש', קרית ספר, מז (תשל"ב), עמ' 322 (נדפס שוב: הנ"ל, כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, ב: ספרד, ירושלים תשס"ד, עמ' 57).

206 ראה למשל: 'אור זרוע', להלן עמ' 299.
9207 'כי תדע לך ענין סוד זו המרכבה הם ד' המתנועעי' במאמ' המלך "אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו" (יח' א 12) "אל אשר יהיה שמה" מאמר האדון להניעם לחפצו. "שם ילכו". והנה אנחנו באים בסודם ותכונתם בסוד האותיות האלו שהם א"ב ג"ד והם הסוד ממש מאלו הד' אותיות שאות ה' הוא הקדוש והוא הרוכב על המרכבה העליונה... ובסוד צורת האותיות תכיר ותדע דבר זה כי צורת האותיות מוכיחות על ד' נושאי המרכבה" (כ"י פריז 817, héb., דף 81א); 'תדע לך כי כבר אמ' קדמונינו ברמז דבריהם. כי הכסא מכוון לרכיבת האדון ית' כאשר הוא בסוד "כמראה אבן ספיר דמות כסא" (יח' א 26), כלו' החיות הם כמראה והם דמות. מה זה שר העליון הוא סוד הכסא והוא סוד מרכבה ממש כך הם במעלתם הם דמות כסא. להיות מרכבה בסודם וענינם. וכן הוא הסוד "והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק" (שם 4) כלו' החיות רצים ושבים במרוצת גלגלי מרכבותם לעשות רצון קוניהם. "כמראה הבזק" (שם), ולא כענינו ומעלתו' (כ"י פריז 817, héb., דף 82ב).

208 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 19ב [ההדגשה שלי]. דווקא הערה זו היא מן המשפטים הבודדים מתחילת הפרק החמישי ששחזר אלטמן יפה, אלא שהוא לא ראה להעיר עליה. ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 270 לעומת זאת ראה דברי פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 83–84. מכל מקום עתה נתאששה מקוריותה של ההערה, ואף מצוי בידינו הקשרה המלא.

209 ב'ספר הנעלם' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 37א–ב) תוארה המרכבה העליונה לפי עשר האותיות הראשונות ועשר ספירות בלימה כמו בספר 'אור זרוע': 'ובכאן תוכל להבין סוד ענין' ספירות בלי מה בלי מהותו ית'. ואמנם כשתכלל האחדים האלה הם עולים בספירתם עד ה"א שה"א הוא הקדוש "לא יעף ולא יגע אין חקר לתבונתו" (יש' מ 28) (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 14ב). על שורות אלה ראה: E. R. Wolfson, *Language, Eros, Being: Kabbalistic Hermeneutics and Poetic Imagination*, New York 2005, p. 427, n. 320. השווה גם לנאמר בהמשך הדברים ב'ספר הנעלם': 'ה' סוד מעלה העליונה "לא יעף ולא יגע ואין חקר לתבונתו"' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 37א). וכן עיין הנאמר בהמשך 'אור זרוע', להלן

כמעט בכל יתר החיבורים האנונימיים הקשורים בו, וגם שם בהזכרת שמו של 'אביתור'.²¹⁰ כל החיבורים האלה מעוררים בעיה משותפת: מהו יחס הגומלין בין הרוכב ה"א – דהיינו האל – ובין הרוכב יו"ד, או השכל העשירי (הפועל), העלול להתפרש כבעל מעלה גבוהה יותר מן הה"א או כשווה לו.²¹¹ מתברר שגם בעיה זו כבר נוסחה ב'ספר הנעלם', ששב וייסד את הדברים על מסורת ש'מצינו בקבלת ר' יצחק מ"כ,²¹² כי האותיות המתחלקות בסוד האלפא ביתא בארבעה ארבעה, ותמצא הרוכב רוכב בסוד ה', כי תמצא בראש ארבעה והם אבגד;²¹³ ור' יצחק זה הוא (יצחק) 'אביתור'.²¹⁴

אפשר שיש לזהות את יצחק 'אביתור' עם ר' יצחק הפרוש, שנזכר בחלק מן החיבורים, ועדות לכך מצאתי בשריד נדיר בכתב יד אחר של קטע זה מ'ספר הנעלם'.²¹⁵ כוונתי לשני גיליונות בכ"י לונדון, הספרייה הבריטית Harley 5532 (מרגליות 788), בינות לקטעים אחרים בקבלת האותיות ממקורות שונים, ושם נכתב: 'ומצינו בקבלת רבינו יצחק הפרוש כי האותיות המתחלקות בסוד אלפא ביתא' וכו' (דף 12א–ב).²¹⁶ בראש שריד זה באה הודעת המלקט: 'ואחר שרמזנו סוד המנורה

עמ' 267, וראה הערתו של לכטר, קבלה (לעיל הערה 11), עמ' 37, הערה 116. לעניין תפיסת בלימה ב'אור זרוע' לרמז"ל ראה: 'ליבס, תורת היצירה של ספר יצירה, ירושלים ותל אביב תשס"א, עמ' 174–176.

210 'סוד דרכי השמות', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 333–334; ובנוסף שונה מעט: 'סדר המעלות', כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נד ע"א; 'שער חלק הנקדה', כ"י פריז héb. 817, דף 83; וכן בחיבור ללא שם לרמז"ל שבכ"י מינכן 47, hebr., דף 3372–3373, כולל דימוי הספינה והמנהיג (שהופיע גם ב'אור זרוע'), וכאן בשם 'בעלי סוד האותיות' (!); השווה: שקל הקודש (לעיל הערה 68), עמ' 91. וראה בעניין זה: שלום, חיבור לא נודע (לעיל הערה 4), עמ' 117 והערה 1; וכן עיין: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 282, הערה 248; פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 79–80, הערה 28; וולפסון, סמליות אותיות (לעיל הערה 117), עמ' 202, הערה 26.

211 ראה בעניין זה: פרבר, למקורות תורתו (שם); וולפסון, סמליות אותיות (שם), עמ' 203, הערה 27.

212 מנוחתו כבוד.

213 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 339א.

214 בחלק החמישי ב'אור זרוע' השתמש רמז"ל במטבע תלמודית שהייתה שכיחה בדיונים אלה בראשית הקבלה (בבלי, סנהדרין לח ע"ב; והשווה: זוהר חדש [לעיל הערה 91], דף יח ע"ד): 'בראותך אותו רוכב ומניע ושאר האחרים מתנועעים על ידו כלום' אל תמר כבודי בו אל תמירני בו כי אינו אלא ברשותי ואינו יכול לשנות דבר ממאמרי' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 19ב). אלטמן שחזר קטע נוסף בנושא זה, ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 272, שו' 46–52. ואולם עתה ברור מן הנוסח השלם כי שחזורו נשען על עיבודו של מחבר הפירוש שבכ"י וטיקן ebr. 212 את הקטע שהביא אלטמן בעמ' 273 שם. להופעת נושא זה בכתביו התאוסופיים של רמז"ל ראה: ספר הרימון (לעיל הערה 12), עמ' 380–381 (ושם הזכיר פירוש מקביל ב'שושן עדות', אך זה אינו נמצא בשריד מן הספר שהגיע לידינו). ראה גם: שם, עמ' 176, 265–266, ושם פולמוסו החריף של רמז"ל עם נושאי תפילת 'מכניסי רחמים', המזהים את המלאך עם רבו.

215 ב'שער סדר המעלות' וב'שער מעלת מיכאל', כ"י ניו יורק Ms. 2156, נזכרת 'קבלת' 'אביתור' וכן נזכרת דמותו של 'רבי יצחק הפרוש מ"כ' (וראה דף נג ע"ב, נד ע"ב, נו ע"א–נו ע"א); הזכרת 'רבי יצחק [כך] איש תבן' [דף נז ע"ב] היא ככל הנראה טעות סופרים. להצעות לזיהויו עם דמויות ממשיות ראה לעיל הערה 133.

216 כ"י לונדון, הספרייה הבריטית Harley 5532 (מרגליות 788), המאה השש עשרה – השבע עשרה, כתיבה

נכתוב סוד ארבעה היוצאים מסוד ארבעה ונשפעים מסוד ארבעה כתוב בספר הנעלם אשר עליו נכון העולם הנכון על יסוד קבלת הרב המקובל רבינו יעקב איש תבץ ז"ל.²¹⁷ סמי מכאן ש'ספר הנעלם' עמד לנגד עיניו של מלקט כתב היד (כולל ההקדמה), ולמעשה שני הקטעים שהביא ממנו מצויים בשריד הארוך מ'ספר הנעלם':

(1) כ"י לונדון Harley 5532, דף 12א, שו' 1–5 ('כתוב בספר הנעלם [...]') = כ"י סנקט

פטרבורג D 21, דף 37א, שו' 26 – דף 37ב, שו' 2;

(2) כ"י לונדון Harley 5532, דף 12א, שו' 5 – דף 13א, שו' 5 ('ובמקום אחר מספר זה כתוב

[...]') = כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 39א, שו' 3 – דף 39ב, שו' 5.

יש להניח כי עתה, משווה החיבור, ובעזרת רשימת הנושאים הכללית בהקדמתו ואזכוריו בחיבורים האחרים שטרם נמצא מקורם, יקל לזהות עוד שרידים ממנו, אולי אף מחלקיו שאינם מוכרים מכ"י סנקט פטרבורג.

בהקשר זה ראוי לציין כי לעומת ההתייחסויות הישירות ל'ספר הנעלם' ב'סוד דרכי האותיות/השמות' ובשערים הנמנים עמו שעלה בידי לאתרן, הרי בחיבור 'שער חלק הנקדה' (כ"י פריז heb. 817 וכ"י ניו יורק Ms. 1886) אין הפניות מסוג זה. עם זאת כפי שנתבאר לעיל, מצויים בו דיונים מקבילים לאלה שב'ספר הנעלם', ואגב כך נזכרו בשמותיהם כמה מן החכמים הבדויים המוכרים עתה גם מ'ספר הנעלם' (ר' חסדאי, ו' אביתור, ו' בעל הסודות).²¹⁸ האם על בסיס מאפיינים אלה לבד יש יסוד להשערה שנזכרה לעיל, ש'שער חלק הנקדה' נמנה עם החלקים בהמשכו של 'ספר הנעלם', שלא הגיעו לידינו? בעזרת פירוט תוכן העניינים של 'ספר הנעלם' אפשר לנסות להתאים את פרקיו של 'שער חלק הנקדה' לחלקיו החמישי, השישי והשביעי.²¹⁹

החלק החמישי, 'בענין סוד המרכבה העליונה שמו כשם רבו בדרך הנקוד', עשוי להתאים ל'שער חלק הנקדה' (כ"י פריז heb. 817, דף 81א–83ב); החלק השביעי, 'בענין חלקי נקוד השמות המפורשים', יכול אולי לעמוד כנגד 'שער נקדת ה' (שם, דף 83ב–84ב) ו'שער סוד נקדת ו' (שם,

מזרחית, דף 111ב–113א. על כתב יד זה ראה: G. Margoliouth, *Catalogue of the Hebrew & Samaritan Manuscripts in the British Museum*, III, London 1915, pp. 94-95. כקובץ ליקוטים; שלום שיער שהחיבור הוא חלק מתוך 'סוד דרכי האותיות'. ראה: G. Scholem, *Einige kabbalistische Handschriften im Britischen Museum*, Jerusalem 1932, p. 51. כרוך גם חיבור שכותרתו 'ענינים נפלאים בזהר', ושנעתק במאה החמש עשרה בכתיבה ספרדית, ובו כמה שאלות ותשובות בקבלה לרמד"ל (דף 25א–28א). תשבי פרסם שאלות ותשובות אלה על פי כ"י אוקספורד, בודליאנה Opp. 448 (נויבאואר 1947). ראה: י' תשבי, 'שו"ת לר"מ די ליאון בעניני קבלה' (לעיל הערה 68), עמ' יא–לח.

217 כ"י לונדון Harley 5532, דף 111ב [ההדגשות שלי].

218 כ"י פריז heb. 817, דף 81א–ב, 82ב, 86ב.

219 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 37ב.

דף 85 – א87); ואף לחלק השישי, 'בענין סוד ד' נושאי המרכבה', אפשר למצוא רמיזה פורתא בהפניה לדיון עתידי ב'שער חלק הנקדה': 'כאשר יתברר הדבר בחלק פעולת נושאי המרכבה ארבעתם' (שם, דף 82ב). ואולם דומני שהתאמה זו מלאכותית היא ודחוקה, ואינה הולמת את עושר ענייני הניקוד הנדונים בהרחבה בכ"י פריז 817 heb. ושאיין להם זיקה לנושאים שהובלטו בתוכן העניינים שב'ספר הנעלם' (או לסדרם); זאת ועוד, את יתר החומר שבכ"י פריז 817 heb. ובכ"י ניו יורק Ms. 1886 (כגון 'שער יסוד האותיות') אי אפשר כלל להתאים לתוכן העניינים של 'ספר הנעלם'. לא זו אף זו: לדיונים רבים ב'שער חלק הנקדה' יש מקבילות שלמות כל כך ב'ספר הנעלם', עד שקשה להניח שמחבר אחד היה שב וכופלם בחיבור שנראה קצר ותמציתי יחסית. ולבסוף, השוואת כל המקומות שנשתמרו בהם דיונים מקבילים בשני החיבורים, מלמדת על אופיים הפרטני והרחב ב'שער חלק הנקדה' אל מול הניסוחים התמציתיים בשערי הקצרים של 'ספר הנעלם' שלא אבדו. לפיכך אני נוטה להניח שהקטע הארוך 'שער חלק הנקדה' בכ"י פריז 817 heb. משמר – בדומה ל'סוד דרכי האותיות' ('ספר המעלות') – חיבור (או חלק מחיבור) אחר, נפרד, המאוחר כנראה מ'ספר הנעלם' (גם אם יצא מתחת ידו של אותו מחבר), חיבור שנשען על מסורתיו, ושהוסיף לפתחן. למעשה סבורני שיש למקם את 'שער חלק הנקדה' בקבוצת החיבורים האנונימיים, בין הכתיבה הפסידו־אפיגרפית הבולטת של 'ספר הנעלם' ו'ספר המעלות' (?) לכתיבה העיונית העצמאית בספר 'אור זרוע', שהיסודות הפסידו־אפיגרפיים כמעט נעלמו ממנו לגמרי.

לשאלת זהותו של מחבר 'ספר הנעלם'

מן האמור לעיל עולה המסקנה ש'ספר הנעלם' המצוי לפנינו הוא הספר שהוזכר בחיבורים הקרובים בשיטתם לקבלת ספר 'אור זרוע', ונראה שקיומו יצא עתה מחזקת ספק. חיזוק לכך יש בעובדה שהחיבור נמצא בכתב היד בסמיכות ל'אור זרוע' ולחיבור 'סוד דרכי השמות'. רוצה לומר, לכל הפחות יש לקשור מעתה את 'ספר הנעלם' שנתגלה לשיטה שעמה נמנו 'אור זרוע' לרמד"ל והחיבורים הקרובים אליו. ואולם האם בדומה ל'אור זרוע', יש בידינו ראיות מספיקות לטעון לבעלותו של רמד"ל על הספר? זיהויו של החיבור חושף מניה וביה חוליה מרכזית בתולדות החיבורים האנונימיים האחרים, וממילא זיהוי מחברו צפוי להשפיע על חקר מוצאם של אלה. אשר לחיבורים אלה – ובייחוד באשר ל'סוד דרכי השמות/האותיות', שדבר ריבוי נוסחיו כבר הוזכר, ושנראה שחלו בו ידיים – מוטב להשהות את ההכרעה בדבר מוצאם וזהות מחברם (או מחבריהם) עד אשר תושלם המלאכה הסבוכה של בירור נוסחיהם. מטעם זה מסקנותיי להלן תמוקדנה ב'ספר הנעלם' לבדו, שהוא חיבור בעל אופי אחיד יחסית, ואף על פי שהנוסח שנשתמר בכתב היד בוודאי חסר הרבה בסופו, אפשר ללמוד הרבה מחלקיו ששרדו. שורה של ממצאים הביאוני למסקנה שהחיבור יצא מתחת ידו של רמד"ל.

בראש ובראשונה, לכל אורכו של הספר ניכר חותמו הלשוני הסגולי של רמד"ל, כמות שהוא

בא לידי ביטוי בדרכי השיח ובשימושי הלשון שלו. ב'ספר הנעלם' מצויים כמה מטבעות לשון ייחודיים שלא זו בלבד שהם שכיחים מאוד בכתביו ששמו נודע עליהם, אלא שמצאנום אך ורק בכתביו, ושקורב להניח שהוא שטבעם. למעשה כל מי שהורגל בלשונו המיוחדת במינה, ימצאנה לכל אורכו של השריד שנשתמר מחיבור מוקדם זה, ואפרוט רק כמה דוגמאות עיקריות לדבר. במקום אחד בספר נכתב: 'השם עמך בהכנסך בפרדס נפלאות החכמה; ותדע לך כי קושייתך גדולה ונכונה ונכוחה'.²²⁰ לשון הפנייה שברישא מצאנוה כמעט בכל חיבוריו המוכרים של רמד"ל (על פי רוב בפתחי שערים), והיא מסימני ההיכר הבולטים המייחדים את כתיבתו לבדה;²²¹ אף הלשון שבסיפא, המצויה עוד כמה פעמים ב'ספר הנעלם',²²² נקוטה בכתבי רמד"ל – ורק בהם – פעמים רבות מאוד.²²³ בהקדמת הספר תיאר המחבר את 'מנהגם הישר' של החכמים שלהם ייחס פירושים על דרך הסוד. צירוף ייחודי זה הנשנה פעמים הרבה בכתבי רמד"ל, ולעולם בהקשר דומה²²⁴

220 שם, דף 441א.

221 ראה בספר 'אור זרוע': 'אלהים יחנך בהכנסך בפרדס נפלאות החכמה והתושיה' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 22א; והשווה: שם, דף 17ב); 'שושן עדות': 'י'י עמך גבור החיל בהכנסך בפרדס נפלאות החכמה והתושיה' (שלום שני קונטרסים [לעיל הערה 16], עמ' 333); 'סוד עשר ספירות': 'סוד עשר ספירות בלימה להכנס בסוד נפלאות החכמה הנוראה' (שלום, שני קונטרסים [שם], עמ' 371); 'ספר הרימון': 'שער החלק השלישי. י'י עמך גבור החיל בהכנסך בפרדס נפלאות החכמות לפשפש ולדקדק בענייני המצות' (ספר הרימון [לעיל הערה 12], עמ' 283); 'ספר המשקל': 'ידידי תאות נפשך להכנס בפרדס נפלאות החכמה' (ספר המשקל [לעיל הערה 2], עמ' 34); 'למען ירוץ קורא בהם ויוכל לעלות במדרגת הסולם וממדרגה אחר מדרגה להכנס בפרדס נפלאות החכמה' (שם, עמ' 38); וכן בסודות הנספחים לספר: 'תדע לך כי בהכנסך בפרדס נפלאות החכמה תוכל לעמוד על תוכן העניינים' (שם, עמ' 109); 'משכן העדות': 'כדי להכנס בדרך אורחות חיים בפרדס נפלאות עומק החכמה וענייניה' (משכן העדות [לעיל הערה 68], עמ' 1); 'כי מי שלא נכנס בפרדס נפלאות החכמה' (שם, עמ' 115); 'סוד יציאת מצרים': 'להכנס בפרדס החכמה הנוראה' (כ"י שוקן 13161 [קבלה 14], דף 278). השווה: חיבור ללא שם, כ"י מינכן 47 hebr., דף 372; שקל הקודש [לעיל הערה 68], עמ' 3. וראה גם: [השם] עמך בהכנסך בתוך פרדס החכמות והנפלאות' ('שער יסוד האותיות', כ"י ניו יורק Ms. 1886, דף 24א). על מקור השראה אפשרי של ביטוי זה בכתבי רמד"ל ראה: י' גרנט, "'שיר תהלה על החכמה" בפאתי מסורה וקבלה: חטיבה חדשה מפתחת משלי סעיד בן בבשאר וגלגולי מסירתה', מחקרי ירושלים בספרות עברית, כא (תשס"ז), עמ' 208–210.

222 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 38ב, 39א, 42ב.

223 לרוב במהלך כתיבה בשיטת שאלות ותשובות. ראה למשל: 'אור זרוע', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 16ב, 26א; 'שושן עדות', שלום, שני קונטרסים [לעיל הערה 16], עמ' 344, 361, 368; ספר הרימון [לעיל הערה 12], עמ' 67, 251, 264, 317. וכן ראה הדוגמאות מן החיבורים האנונימיים שאספה בעניין זה פרבר, למקורות תורתו [לעיל הערה 15], עמ' 73–74; חיבור ללא שם, כ"י מינכן 47 hebr., דף 338א, 361א, 368א. והשווה: כ"י פריז 817 heb., דף 81א, 84ב, 86ב.

224 ראה למשל: 'שושן עדות', שלום, שני קונטרסים (שם), עמ' 338; ספר הרימון (שם), עמ' 25, 35, 51, 106, 256, 302, 336, 382; שקל הקודש [לעיל הערה 68], עמ' 3, 7, 10, 42; משכן העדות [לעיל הערה 68], עמ' 140; J. H. A. Wijnhoven, 'Sefer Maskiot Kesef [By Moshe de León]: Text and Translation', M.A. Thesis, Brandeis University, 1961, p. 17; 'סוד הצפרנים', כ"י ששון 921, עמ' 310; וראה לשונו בתוספת ל'אור זרוע', החלק החמישי, המפורסמת כאן לראשונה: 'ורבותינו ז"ל סתמו החקירה בפסוק זה והתנהגו במנהגם הישר' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 19א) ועוד.

(וכאן מתגלה קרבה לשימוש לשון נדיר אצל רי"ג ב'גנת אגוז'²²⁵). ב'ספר הנעלם' מצויים גם צירופים מיוחדים כגון 'סודותם/סודם ותכונתם'²²⁶ ו'סודו ועניינו'²²⁷ שמופיעים עשרות פעמים בכתבי רמד"ל, ושייחודיים להם. כמו כן באים בו כמה צירופי סמיכות חריגים הייחודיים לרמד"ל, כגון 'רבן הנביאים', המופיע בהקדמה.²²⁸ לאורך השריד הארוך מ'ספר הנעלם' ניכרת הנטייה לקטיעה חזרת ונשנית של רצף הדיון לשם שילוב קטעים חדשים או לצורך הבהרת עניינים מוקשים, בין השאר בדרך של מעין שאלות ותשובות, נטייה הניכרת כמעט בכל דף בכתבי רמד"ל. לצורך כך השתמש מחבר 'ספר הנעלם' בדיוק באותם הביטויים הקבועים המופיעים בכל כתיבי רמד"ל הידועים: 'ונחזור למה שהיינו בביאורו בתחלה';²²⁹ 'תדע לך כי קושייתך נכונה ונכוחה';²³⁰ 'הנני מעוררך על הסוד';²³¹ 'ועכשיו הנני נכנס בסוד'²³² ועוד.²³³

גם השוואת ההקדמה להקדמותיהם של חיבוריו האחרים של רמד"ל מגלה כמה קווי דמיון בולטים.²³⁴ חלוקת הספר לפרקים באמצעות צירופים מסוג 'סוד החלק הא', 'סוד החלק השני'

225 ב'גנת אגוז' נקט רי"ג פעמיים את הצירוף 'כמנהגם הישר', בהקשר דומה. ראה: גנת אגוז, ירושלים תשמ"ט, עמ' של, שצג.

226 ראה למשל: כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 37ב. וראה עוד למשל: ספר הרימון (לעיל הערה 12), עמ' 235, 278, 294; משכן העדות (לעיל הערה 68), עמ' 16, 38, 58, 120, 158; 'סוד יוצר של שבת', כ"י ששון 921, עמ' 177; והשווה 'סודם ותכונתם'/'סודה ותכונתה': שלום, שני קונטרסים (לעיל הערה 16), עמ' 374; ספר הרימון (שם), עמ' 45, 184, 199, 359, 360; 'סוד הצצית', בתוך: ספר המשקל (לעיל הערה 2), עמ' 99; שקל הקודש (לעיל הערה 68), עמ' 75, 86.

227 ראה למשל: כ"י סנקט פטרבורג D 21, שם. וראה למשל: ספר הרימון (שם), עמ' 46, 113, 150, 152, 186, 294, 321; שקל הקודש (שם), עמ' 5, 40, 60, 68, 83, 90, 100; משכן העדות (שם), עמ' 12, 43, 110, 140, 143.

228 הצירוף 'רבן כל הנביאים' מופיע כמה פעמים ב'שקל הקודש'. ראה: שקל הקודש (שם), עמ' 14, 48, 51; השווה: משכן העדות (שם), עמ' 7 (והסופר הוסיף 'של'); וראה גם: 'כמדרשו של משה רבן הנביאים' (ספר שערי תשובה, לייפציג תרי"ח, תוספת לסי' קפז, דף יט ע"ב).

229 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 341. ביטוי מדויק זה מופיע עשרות רבות של פעמים בכל כתיבי רמד"ל.

230 ראה לעיל הערות 220, 222.

231 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 343ב.

232 שם, דף 337ב.

233 גם הערות מסוג 'בעיניך בעין השכל' (הקדמה, שם, דף 37ב), 'ועיין בעין שכלך ותמצא הענין הגדול מפורש' (שם, דף 39ב) וכדומה, כורכות את סגנונו של 'ספר הנעלם' ל'אור זרוע', שבו הרבה מאוד המחבר להשתמש בלשון זו (והשווה: 'סוד דרכי השמות', שם, דף 335). הקטע החדש בנוסח השלם של 'אור זרוע' שיוחד למשמעות המונח 'עין השכל' (ראה לעיל עמ' 212–213), מסייע להוציא מדעתו של אלטמן שמדובר בכינוי 'לחכמת תכונת האותיות'. ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 250 והערה 60.

234 עצם ההקדמה הכפולה היא תופעה המוכרת מספרי רמד"ל הידועים. וראה בייחוד שתי ההקדמות ל'ספר המשקל', הוא 'ספר הנפש ההכמה', שכל אחת מהן נושאת בראשה שם אחד משני שמותיו של הספר; גם בכתבי היד השונים של ספר 'משכן העדות' מצויות שתי הקדמות לספר, ולעיתים הועתקו שתיהן במקום אחד. ראה בעניין זה: ג' שלום, 'האם חבר משה די לאון את ספר הזהר?', מדעי היהדות, א (תרפ"ו), עמ' 20–22; פירוש המרכבה לר' משה די לאון, מהדורת א' פרבר-גינת, לוס אנג'לס תשנ"ח, עמ' 45–47.

וכדומה – בהקדמה וגם בגוף החיבור – היא סימן היכר נוסף הייחודי לכתיבתו.²³⁵ השימוש במליצות חרוזות מעשה תשבץ של פסוקים מוכר היטב מהקדמות ספריו של רמד"ל, לרוב לשם הטעמת שמו של הספר, והוא נפוץ אף בגוף הספרים.²³⁶ בהקדמת 'ספר הנעלם' הטעים המחבר שכתבת הספר נבעה מצורך שהניעו להתעורר ('לכן התעוררנו') לגילוי דברי סוד,²³⁷ תבנית האופיינית לרבות מן ההקדמות לכתבי רמד"ל, בדרך כלל בהבעת צורך פולמוסי דומה.²³⁸ רמד"ל נהג לתלות את דבריו במקורות מהימנים כדוגמת ה'קדמונים',²³⁹ 'חכמים הרואים פני המלך' או היושבים על שולחנו,²⁴⁰ חסידים הנוקטים מעשי עינוי וסיגוף²⁴¹ ועוד, בדיוק כמו בהקדמת 'ספר הנעלם'.²⁴²

235 ולעתים 'יסוד החלק'. ראה למשל: ספר הרימון (לעיל הערה 12), עמ' 38, 100, 147; משכן העדות (לעיל הערה 68), עמ' 11, 19, 82, 121. והשווה: שלום, חיבור לא נודע (לעיל הערה 4), עמ' 110, 114; פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 73, הערה 15, על צירופים דומים.

236 ראה למשל: 'אור זרוע', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 12ב–13א; 'שושן עדות', שלום, שני קונטרסים (לעיל הערה 16), עמ' 331–333; ספר הרימון (שם), עמ' 1–12. פרבר הדיפסה קטע מפתחת ההקדמה ל'גנת אגוז' לרי"ג והצביעה על כמה מליצות דומות, 'שהפכו סימן מובהק ללשונו של רמד"ל' כלשונו, ושמקורן לדעתה ב'גנת אגוז'. ראה: פרבר, קטע חדש (לעיל הערה 11), וראה לעומת זאת דבריה הנזכרים לעיל הערה 82. והשווה דברי מופסיק (לעיל הערה 68), עמ' 19 והערה 19.

237 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 36א.

238 השווה למשל בהקדמה ל'שושן עדות': 'יש לעורר על עניינים ידועים' (שלום, שני קונטרסים [לעיל הערה 16], עמ' 333); בהקדמה ל'שקל הקודש': 'והנני מעורר להעמידך על הנכון' (שקל הקודש [לעיל הערה 68], עמ' 3); בהקדמה ל'משכן העדות': 'הוצרכתי להתעורר' (משכן העדות [לעיל הערה 68], עמ' 4); מרכזיותן של לשונות התעוררות בהרצאת הדברים ניבטת מכל עמוד ועמוד בכתבי רמד"ל ואינה צריכה ראיה. ראה גם: פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 74, הערה 15; מ' הלנר-אשר, ונהר יצא מעדן: על שפת החוויה המיסטית בזהר, תל אביב תשס"ה, עמ' 259–260.

239 כינוי זה לחכמים שיוחסו להם דברי סוד, המוכרים בחלקם מספרות ה'זהר', רווח מאוד בכתביו של רמד"ל. ראה למשל: 'אור זרוע', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 12ב–13ב; 'שושן עדות', שלום, שני קונטרסים (שם), עמ' 372, 375; ספר המשקל (לעיל הערה 2), עמ' 36; שקל הקודש (שם), עמ' 1, 13, 55. וראה על כך: שלום, שני קונטרסים (שם), עמ' 329; פירוש המרכבה (לעיל הערה 234), עמ' 36. עם זאת לעתים נמצא שביטוי זה הוא כינוי לחכמים מוקדמים, כגון תנאים ואמוראים.

240 השווה למשל: ספר המשקל (שם), עמ' 56; וכן: 'יש לי להכנס בסוד דרכי החכמה הנוראה של חכמים יודעים חן היודעים בינה ומביני מדע' (שקל הקודש [שם], עמ' 3); 'כפי מה שהשגתי בתעלומי האור המזוקק מאותם הרואים פני המלך היושבים ראשונה במלכות' (משכן העדות [לעיל הערה 68], עמ' 1); גם לשון האיחול הייחודית של המחבר 'אשרי הזוכה בהם' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 37א–37ב) חוזרת ב'משכן העדות' (שם, עמ' 131, וראה גם: עמ' 114).

241 ר' יעקב איש תבץ תואר בהקדמה כמי שנוזק לתענית וסיגוף ('ואשב על כסא העוני והדלות ועניתי בכבל גופי ומנעתיהו מתענוגי בני האדם' [כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 38א]), והשווה: משכן העדות (שם), עמ' 165–167; בנושא זה ראה: בר־אשר, תורת הכפרה (לעיל הערה 32), עמ' 315–316.

242 המשפט הראשון בספר מזכיר קבוצת חכמים שביקשו 'להוציא לאור כל תעלומות מתוך הנגלות אשר סתמו הקדמונים והזהירו להסתיירם'; ובדיוק כך הודיע רמד"ל בספרו 'משכן העדות': 'החכמים הקדמונים ז"ל נלאו למצוא הפתח והמוצאים להסתירו והזהירו' (משכן העדות [שם], עמ' 95), ובמקום אחר שם ציין

סממנים אלה קשורים למאפיין בסיסי אחר המוכר מכל כתביו של רמד"ל, והוא השימוש המכוון ברמזיות עמומות למקורותיו בקבלה, דהיינו כתבים עתיקים או חכמים קדמונים, וכן ליחסיו ולקשריו האישיים עם מקורות אלה.²⁴³ בכתביו המאוחרים במקרים רבים הדברים שייחס למקורות האלה הם רעיונות ולשונות מספרות ה'זוהר', וביניהם מקבילות מלאות מאוד. בכתבתו המוקדמת, כפי שהיא משתקפת בספרו 'אור זרוע', נראה שרמזיותו אלה מכוונות למקורות אנונימיים לכאורה כמו 'מדרש הנעלם' או החיבורים האנונימיים הקשורים ב'אור זרוע' (כדוגמת 'סוד דרכי האותיות'). בראש שרשרת זו נוסף עתה 'ספר הנעלם' עצמו, שביסס את מסורותיו כביכול על חוג חכמים קטן, המתייחסים כולם על ר' חסדאי גאון מתבץ.

לבד מענייני סגנון יש ל'ספר הנעלם', ל'אור זרוע' ולחיבוריו העיוניים המאוחרים של רמד"ל מסד רעיוני משותף. למשל באיגרת שבהקדמה ל'ספר הנעלם' מופיע ייחוס פסידו-אפיגרפי של ידיעות ל'ספרי חכמי הודו' המסתוריים; בדומה לכך בספרו של רמד"ל 'משכן העדות' יש אזכור בדוי של 'חכמי הודו הקדמונים',²⁴⁴ ושימוש קרוב יותר הוא הזכרת 'חכמי הודו' בתוספת המזויפת לסימן ה באוסף 'שערי תשובה', מן התוספות המאוחרות לתשובות הגאונים שיוחסו במחקר לרמד"ל.²⁴⁵

ש'הקדמונים [...] העלימו קבלתם והסתירו חכמתם, בשעה שהוא מצווה 'להוציא לאור צלמות ולהודיע דברים הסתומים אשר הם הסתירו' (שם, עמ' 118–119). ב'אור זרוע' מצויים ביטויים דומים: 'הזוהר להסתיר החכמות' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 12ב); 'העלימו התעלומות וסתמו הנסתרות' (שם, דף 217). ראה בעניין זה: ר' ש"ץ, 'הקבלה – מסורת או חידוש (דיון היסטורי והשלכותיו)', מ' אורן וע' גולדרייך (עורכים), משואות: מחקרים בספרות הקבלה ובמחשבת ישראל מוקדשים לזכרו של פרופ' אפרים גוטליב ז"ל, ירושלים תשנ"ד, עמ' 450–451; וכן ראה הערתה של פרבר על שימוש לשון דומה אצל ר"ג בהקדמתו ל'גנת אגוז': פרבר, קטע חדש (לעיל הערה 11), עמ' 169 והערה 37, ראה גם: שם, עמ' 77, הערה 22. זאת ועוד, בחתימת הקדמת 'ספר הנעלם' נאמר 'וחברנו חבורים אחר פעמי מרכבותיו' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 38ב), ביטוי שרמד"ל הרבה להשתמש בו ככינוי לחכמה נסתרת שהוא מגלה (על פי שופ' ה 28); השווה למשל: משכן העדות (שם), עמ' 95; 'סוד יציאת מצרים', כ"י שוקן 13161, דף 78 (בסתר תורתו [...]) ובסתר פעמי מרכבותיו' (כל ההדגשות שלי); 'אור זרוע', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 13א; ספר הרימון (לעיל הערה 12), עמ' 314.

243 ראה בעניין זה: משכן העדות (שם), עמ' כו–כח, וההפניות למחקר שהובאו שם.

244 משכן העדות (שם), עמ' 7; וראה בעניין זה: פרבר, קטע חדש (לעיל הערה 11), עמ' 162–163 והערה 8; E. R. Wolfson, *Through a Speculum that Shines: Vision and Imagination in Medieval Jewish Mysticism*, Princeton 1994, p. 353; idem, *A Dream Interpreted Within a Dream: Oneiropoiesis and the Prism of Imagination*, New York 2011, pp. 256–257. ב'משכן העדות' נזכרים גם 'חכמי יון הקדמונים' (עמ' 157); ראה על כך: אידל, 'המסע לגן עדן: גלגוליו של מוטיב מהמיתוס היווני לתחום היהדות', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, ב (תשמ"ב), עמ' 12–15; י' ליבס, 'הזוהר כספר הלכה', תרביץ, סד (תשנ"ה), עמ' 603–604.

245 שערי תשובה (לעיל הערה 228), סי' ה, דף א ע"א–ע"ב; והשווה בייחוד: כ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 1768, דף 24א–ב. בעניין זה ראה: ר' דוד לוריא, קדמות ספר הזוהר, ורשה תרמ"ז, דף יד ע"ב–טו ע"ב; נ' דנציג, 'תשובות הגאונים "שערי תשובה" ו"שו"ת מן השמים"', תרביץ, נח (תשמ"ט), עמ' 26, 30–32; א' בריאשר, 'קבלה ומנהג: תשובות הגאונים ומדרשות הזוהר בפולמוס המנהגים של ר' משה די ליאון' (תרביץ' [בהכנה]); והשווה אזכור 'ארץ הודו' ו'ים הודו' בויקה למקום מושבם של השואלים והמשיבים

המחבר צייטט מספריהם של חכמי הודו ב'ספר הנעלם' – בדומה לאזכור ב'שערי תשובה' – בתוך פולמוס על מנהג: 'מצאנו בספרי חכמי הודו וראינו בענין תקון תפלותיהם ענין אמן יהא שמייה רבה בהיותם אומ' אמן יהא שם יהא מברך'.²⁴⁶ מדובר כאן במנהג שנהגו באמירת הקדיש באשכנז, וקרוב לוודאי שהמחבר, שחי בספרד, ראה אותו בסידורים אשכנזיים, כדוגמת מחזור ויטרי,²⁴⁷ פירושי תפלות מחסידי אשכנז²⁴⁸ או ילקוטי מנהגים.²⁴⁹ בדינו עדות שמנהג כזה העסיק את רמז"ל בכתביו העיוניים התאוסופיים, ואולי עתה אפשר לכלכל כהלכה את ההפניה הסתומה שבאה בדבריו ב'ספר הרימון', בדינו בטעמי הקדיש: 'והנה בעלי השמות אומרי' ענין גדול וסוד עמוק בהיות כח הענין בשם ידוע שהוא כח הקדיש וסוד עניינו, ועל כן העונה אמן יהא שמייה רבא מב'ך' בכל כחו כאשר אמרנו'.²⁵⁰ הטעם להתנגדות למנהג זה נבע מתפיסה יסודית של בעל 'ספר הנעלם', והוא ביאר תפיסה זו בהמשך דבריו:

בהיות מחשבתם כי הואיל ותנועתו וקיימו הוא בשם זה שהוא יה, שהוא שמו ממש ושלא היה שם זה נשפע אליו מאת המעלה העליונה. ועל זה היו סומכים בפסוק אמרו 'לחם אלהיו'²⁵¹ כלומר 'חלם', שהוא סוד יה אלהיו שהוא 'לחם הפנים', 'שר הפנים', כאשר הוא בענין חלקי הנקודות; ועלה בלבם אמונתם הרע הזוה, כאשר קרה לקצת אותם שנכנסו לפרסד. וכן היה אמונת קיימם בזה שר המעלות.²⁵²

בעלי המנהג לפצל את התיבה 'שמייה' בעת אמירת הקדיש לשני שמות, 'שם' ו'יה', מואשמים בהתייחסות לשר הפנים – המכונה 'יה' וגם 'לחם הפנים' – כאלוה ממש. ההתנגדות למנהג זה נוסחה בדרכים שונות בחיבורים האנונימיים השונים, וגם בעניין זה בולטת שיטה אחת המאפיינת את רמז"ל אף בספרו 'אור זרוע', והמובעת בלשונות זהות לדברים שב'ספר הנעלם':

ואמנם כי בחכמת הקבלה [...] הוא בענין אחר על ענין אור השכל הנשפע בתחלה מעם מעלת [כך!] העליונה והוא הנקרא שמו כשם רבו. והוא העומד לשרת לפני רבו

בתשובה בעניין 'עלינו לשבח' שיוחסה לרמז"ל בידי וולפסון, איגרת רב האיי (לעיל הערה 133), עמ' 409 והערה 52. השווה גם הצעתה המופלגת של ברנט-וינר, סודות הניקוד (לעיל הערה 117), עמ' 145–147.

246 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 336 ב [ההדגשה שלי].

247 מחזור ויטרי, א, מהדורת א' גולדשמידט, ירושלים תשס"ד, עמ' נ–נא. מקור זה נזכר בפירוש התוספות למסכת ברכות דף ג ע"א. אני מודה לידידי ד"ר פנחס רוט, שסייעני באיתור המקור במחזור ויטרי.

248 ראה למשל: פירושי סידור התפילה לרוקח, א, מהדורת מ' הרשלר וי"א הרשלר, ירושלים תשנ"ב, עמ' רנא.

249 ראה בייחוד: ספר המנהיג, מהדורת י' רפאל, ירושלים תשל"ח, עמ' נו–נו (ושם בשם 'פרק ר' אליעזר' [כך!]). לעניין פיצול התיבה 'שמייה' ל'שם' ו'יה' עיין גם בקטע 'פירוש הקדיש' שנעתק בכ"י נהריה 213,

דף 135–136א, מיד לאחר 'סוד דרכי השמות'.

250 ספר הרימון (לעיל הערה 12), עמ' 70 [ההדגשה שלי]. רמז"ל הציב דעה זאת לעומת דעתם של 'אחרים בעלי ברית האמונה', וקשה לקבוע אם ביקש להכריע בין הדעות.

251 וי' כא 17, 21.

252 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 336 ב [ההדגשות שלי].

תמיד והוא הנקרא שר הפנים והוא סוד 'לחם הפנים' [כך!] לפני תמיד²⁵³ [...] והוא המניע בתנועת יה [...] לא מפני שהוא שם של שר זה הפנים אלא שמו של מקום הוא.²⁵⁴

גם הדגשת מעמדו המיוחד של שר הפנים ב'אור זרוע' מצויה כבר ב'ספר הנעלים' בלשון דומה ('שר השכל' [...]) הרץ תמיד ומשרת לפני רבו'.²⁵⁵

במקבילה לקטע זה מ'אור זרוע' בחיבור 'שער חלק הנקדה' ראתה פרבר דוגמה נוספת להפנייתו של רמד"ל למקורותיו הסמויים באמצעות הסמן 'חכמת הקבלה', המכוון, לדבריה, לשיטה הנבדלת משיטתו של רי"ג.²⁵⁶ בהמשך לכך אפשר עתה להציב את 'ספר הנעלים' בקבוצת המקורות הנעלמים של 'אור זרוע', שאליה שייך גם 'סוד דרכי השמות וסוד האותיות'.²⁵⁷ קווי הדמיון בין הקטעים המקבילים שבים ומדגישים את הקשר האיתן שבין שלושת החיבורים שנעתקו בצוותא בכתב היד.

גם הזכרת הארבעה שנכנסו לפרדס בזיקה לחטא הזיהוי של שר הפנים עם האל עצמו בקטע שהובא לעיל מ'ספר הנעלים', מוכרת מ'אור זרוע'. ושוב יש ערך בהשוואת המקורות – הדברים העניים כאן, נמצאו עשירים שם:²⁵⁸

'אור זרוע', דף 19ב

'ספר הנעלים', דף 36ב

והנה בענין טעו קצת ד' שנכנסו לפרדס
 כאשר קרה לקצת אותם שנכנסו לפרדס.
 כי לקצתם פרדס ועדון ולקצתם שמד²⁵⁹
 וכלם אירע להם הפך מאלו הענינים חוץ מר'
 עקיבא [...]

253 שם' כה 30; ושם: 'פנים'.

254 כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 16א [ההדגשות שלי].

255 ראה לעיל ליד הערה 202.

256 פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 79–80. היא הוציאה מדעתו של אלטמן שיש כאן התייחסות מרומזת לדברי רי"ג (ראה: גנת אגוז, האנווא ש"ה, דף סח ע"א), ולמעשה הוכיחה שגם כאן נפלגות שיטותיהם. על המקור שציטטה מכ"י פריז 817 heb. (דף 85ב) יש להוסיף את ניסוחו הבהיר של המחבר בדף 86א שם: 'ואמנם להודיעך' 'כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם' (דב' ח 3), לומר' כי אע"פ שהלחם הוא קיום העולם לא תחשוב בלבבך שהוא הקיום ממש אלולי הסיוע הגדולה הבא מלמעלה לא יהיה קיום כך'.

257 מקבילה לקטע הנדון מ'אור זרוע' ב'סוד דרכי השמות' ראה לעיל הערה 196. קודם לקטע המצוטט שם נכתב: 'והבן עד מאד באמרו לחם הפנים כי סוד חלם הוא יה בסודו פנים שר הפנים עומד בפני רבו כל הימים וזהו לפני תמיד כי חלם נקודה א' לבד יחידה' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 32א).

258 אגב אורחא יש לציין כי זהו אחד מן המקומות שבהם מוטב שלא לסמוך על שחזורו של אלטמן על פי העיבוד שבכ"י וטיקן 212 ebr., אלא על הנוסח המקורי שנגלה לנו עתה.

259 על יסוד השוויון בערך התיבות 'פרדס' ו'שמד' = 344 בגימטריה.

'ספר הנעלם', דף 36ב

'אור זרוע', דף 19ב

ואעפ"י כי כלם לא נצולו מהעונש

וכן היה אמונת קיימם בזה שר המעלות. ובמה אירע להם כי אם בהגיעם לזה שר המעלות אשר פירשנו.

גם אם נקבל את הצעתו של אלטמן שדברי רמד"ל ב'אור זרוע' נוסדו – באופן מילולי – על דברי רי"ג,²⁶⁰ אי אפשר להתעלם לא מן הגרעין העצמאי בדברי רמד"ל, שהדגיש את הפגם בזיהוי שר המעלות כאדון על הכול, ולא מציון חטאו של ר' עקיבא בכניסה לפרדס.²⁶¹ ייתכן שרמד"ל התווכח עם פירוש אחר – ולא מן הנמנע שאכן מצאו אצל רי"ג – והוא שב וניסח את דעתו היסודית על אמונתם הרעה של הנכנסים לפרדס.²⁶² מכל מקום ברי שלשוננו ב'אור זרוע' משתקפת בדברים התמציתיים בהקדמת 'ספר הנעלם', כולל שימושי הלשון הייחודיים, ומי יודע אם לא אליו נתכוון בצינו 'אשר פירשנו'.²⁶³

שתי הדוגמאות האחרונות – ועמן הדוגמה בעניין השכל הפועל שהובאה לעיל²⁶⁴ – מסייעות להסתייג מן הדעה שלספר 'גנת אגוז' לרי"ג הייתה השפעה מכרעת על רמד"ל ב'אור זרוע'. אם אכן הכיר רמד"ל ספר זה, שנחתם בשנת 1274 ב'מדינת סאלם' (Medinaceli), אפשר לכל היותר לראות במאמרים אחדים ב'אור זרוע' את פריי של שיג ושיח עם שיטתו הנבדלת של רי"ג. ייתכן גם שיש לפרש את שימושי של רמד"ל ברמיזות ל'חכמת הקבלה' (וביטויים דומים) כניסיונות להתעמת בכמה מקומות עם דברי רי"ג, וזאת על יסוד שיטתו הנבדלת שנתגבשה כבר בקבוצת החיבורים שבמרכזה עומד 'ספר הנעלם'.²⁶⁵ על כך יש להוסיף שבשריד הארוך שנתגלה מ'ספר הנעלם' – בדומה לחיבורים האנונימיים הקשורים בו, ושלא כב'אור זרוע' – לא נמצאה זיקה סגנונית שעשויה להתפרש כעקבות של חיבוריו המוקדמים של רי"ג. רוצה לומר, גם אם 'אור

260 אלטמן ציין את דברי רי"ג ב'ספר הניקוד': 'ארבעה שנכנסו לפרדס [...] כי לקצתם פרדס ולקצת שמד' (כ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית 603, ebr. 603, דף 189ב [ובנוסח דומה בחיבור שבכ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים Ms. 1891 (לפנים JTS 851), דף 162ב]). ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 238–239; וראה גם: א' גוטליב, מחקרים בספרות הקבלה, תל אביב תשל"ו, עמ' 102.

261 בחתימת דבריו ב'אור זרוע' הוסיף רמד"ל את ההערה המעניינת 'וגם ר' עקיבא שנכנס בשלום ויצא בשלום גם הוא חשב לפי שעה עד התבונן'.

262 רעיון דומה מצוי בתמצית בחיבור האנונימי 'סוד דרכי השמות': 'כי דע לך כי על זה נעשו [צ"ל: נעשו] אותם שנכנסו לפרדס על חשבם שהוא דרך המלך וטעו מן הדרך זה טבע בבור שחת וזה נפל אל הפחת ועל כן נכנסו לשמד, אבל ר' עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום' (כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 32ב). רמד"ל שב והציג את דעתו בעניין זה בכתביו העיוניים, ושם ללא ההקשר מקבלת האותיות. ראה בפרט הדיון בקיצוץ בנטיעות ב'שושן עדות': 'ועל כל פנים תוכל לדעת סוד ד' שנכנסו לפרדס כי מהם היה להם פרדס ועדון. ומהם היה להם שפר [צ"ל: שמד] וכיליון וכו' (שלום, שני קונטרסים [לעיל הערה 16], עמ' 345).

263 בגוף החיבור 'אור זרוע' לא נתפרש עניין זה קודם לכן.

264 ראה לעיל הערה 205.

265 ראה לעיל הערה 82.

זרוע' נכתב בעקבות מפגש עם 'גנת אגוז' – ועם חיבורים קצרים אחרים לרי"ג – מוצגת בו בבירור שיטה הנאמנה לחיבורים שביססו מסורת אחרת, ושתלו אותה, באופן פסידו-אפיגרפי, באילנות גבוהים. מנוסחו המלא של 'אור זרוע', שנודע כאן לראשונה, מתברר גם שבצד הקטעים בספר שיש להם זיקה ל'גנת אגוז', ובראשם הקדמת הספר, חטיבות שלמות בו, כדוגמת קטעי הפרשנות הארוכים, הן דיונים עצמאיים שאין להם אח ורע בחיבוריו של רי"ג. הצעה זו מגבירה את הצורך לשוב ולבחון את הקשרים בין שני היוצרים הנזכרים לאורך כל שנות פעילותם הספרותית המקבילה.²⁶⁶

כאמור ב'ספר הרימון' נזכרו במקום אחד בעלי השמות בזיקה לפיצול התיבה 'שמיה' בקדיש. הפניה מסתורית מסוג זה מופיעה בצורה מפורשת יותר בחיבורו המאוחר של רמד"ל בטעמי המנהגים ותפילות החול, 'משכיות כסף', חיבור שכתב לכל המוקדם בשנת נ"ג (1293), ושקבע את שמו עליו.²⁶⁷ כך כתב שם בדיונו בטעם הקרבנות:

ובעלי החכמה הפנימית בסדר שמות המפורשים. הודיעו וגלו בסוד חכמת הנקודות. שהן הנשמה לאותיות²⁶⁸ כפי אשר קבלו הנסתרות מפי איש עד סיני. והיא חכמה פנימית עמוקה מכל החכמות. אמרו בפסוק 'את קרבני לחמי'²⁶⁹ והודיעו דברים נוראים בסוד 'לחמי' הנקרא 'לחם אלהיו מקדשי הקדשים'²⁷⁰ וארמוזו לך רמז מועט. ואתה דע לך שלש נקודות הן בקשר א' ואחדות א' להן. חולם שרק חרק עליון ואמצעי ותחתון.²⁷¹

266 ראייה מרכזית שהוצעה בעבר לקשרים ישירים בין השניים היא שלוש ציטטות לכאורה מ'שערי אורה' התאוסופי לרי"ג בספר 'משכן העדות' לרמד"ל (משנת 1293). ראה: שלום, האם חבר (לעיל הערה 234), עמ' 27 והערה 40; הנ"ל, זרמים (לעיל הערה 1), עמ' 195; וראה גם: יוסף בן אברהם ג'קטיליה, 'שערי אורה, מהדורת י' בן-שלמה, ירושלים תשמ"א, עמ' 29–30 והערה 47. וכן ראה: D. Abrams, 'The "Zohar" as Palimpsest: Dismantling the Literary Constructs of a Kabbalistic Classic and the Turn of the Hermeneutics of Textual Archeology', *Kabbalah*, 29 (2013), pp. 46–47. ואולם פרבר העלתה את ההשערה שמדובר בשרבובים, ואף המציאה לכך כמה ראיות. ראה: פרבר, עקבותיו של הוזהר (לעיל הערה 11), עמ' 70–71, הערה 4; פירוש המרכבה (לעיל הערה 234), עמ' 40–43. לאור ניתוח הממצאים בכתבי היד השונים של 'משכן העדות' הצגתי לאחרונה ראייה לכך שמדובר בשרבובים מאוחרים. ראה: משכן העדות (לעיל הערה 68), עמ' יג, נג, הערה 280.

267 ראה: משכיות כסף (לעיל הערה 224), עמ' 8; 'ווינהובן, 'יחסם של שני חיבורים מאת ר' משה די ליאון לספר הוזהר', דברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות, ב, ד, ירושלים תשכ"ט, עמ' 314. וכן עיין: ע' גולדרייך, בירורים בראיתו העצמית של בעל "תיקוני הוזהר", אורון וגולדרייך, משואות (לעיל הערה 242), עמ' 465–466. ועיין גם: י' ליבס, 'שנת פטירתו של ר' משה די ליאון', ספר זכרון לפרופ' מאיר בניוהו"ל (בדפוס).

268 השווה: ספר הבהיר, מהדורת ד' אברמס, לוס אנג'לס תשנ"ד, סעיף 83, עמ' 169.

269 במ' כח 2.

270 וי' כא 22.

271 משכיות כסף (לעיל הערה 224), עמ' 14–15; מתוקן על פי כ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 1090, Rab.

רמז"ל הביא בשם בעלי חכמת 'השמות המפורשים' ו'חכמת הנקודות' רמז לשני רעיונות המבוארים לא רק ב'ספר הנעלם' וביתר החיבורים האנונימיים (ושם בייחוס לחכמים פלוניים), אלא כאמור גם בספרו 'אור זרוע' (בייחוס ל'חכמת הקבלה')²⁷² וכן בחיבור ללא שם שבכ"י מינכן hebr. 47.²⁷³ דהיינו רמז"ל התייחס לדברים שהוא עצמו הצביע עליהם, בפירוש ולא ברמז, במקומות אחרים כמקור אנונימי שרחש לו הערכה יוצאת דופן.²⁷⁴ עובדה מתמיהה זו עשויה להצביע על טביעות אצבעותיו של איש אחד, שהיה לו קשר לכתיבת החיבור הפסידור־אפיגרפי 'ספר הנעלם', לחיבורים עלומי שם נוספים, ובראשם 'אור זרוע', ולבסוף – לספרים שחיבר בשמו, ושנוכחים בהם ברמז החיבורים האנונימיים. כמו כן ייתכן שרמז"ל ביקש להצביע על מקורם החיצוני של חלק מן הרעיונות שהזכיר, כגון הרעיון שהנקודות 'הן הנשמה לאותיות' שבריש המובאה.²⁷⁵

הערכתו הברורה של רמז"ל לקבלת השמות ניכרת גם מדיונים תאוסופיים אחרים שלו בטעמי המצוות והמנהגים ('סודות') שהזכיר בהם את בעלי השמות,²⁷⁶ ממצא שיש בו כדי לעקור את

דף 106א–ב [ההדגשות שלי]. וראה גם הצעתו של אברמס, ספר האורה (לעיל הערה 13), עמ' 54.

272 ראה לעיל הערה 208.

273 הרעיון השני הובא בכ"י מינכן hebr. 47, דף 369א–ב, בקשר לתורת שלושת העולמות וכן בזיקה לתורת הנפש (כאן לא הוזכר מקור הדברים ב'בעלי סוד האותיות', והשווה לעיל הערה 210; יש להעיר כי בדף 378א שם הובא בשם 'קצת מהחכמים' רעיון על התיבה 'אחד בסודות אותיות', והשווה לדיונו של רמז"ל בפרק הראשון בספר 'אור זרוע'). לקשר בין שלושת סימני הניקוד 'חולם שרק חירק' לשלושת העולמות ראה: שם; והשווה: 'שער חלק הנקדה', כ"י פריז 817, heb. 817, דף 85.

274 כך ב'משכיות כסף', בדיון בפתיחת ברכת גבורות ('אתה גבור לעולם אדני'): 'אמנם כי בעלי חכמת שמות המפורשים על סוד הגבורה העמיקו סוד השם היוצא בכוונת הגבורה הזאת; אגלא בסוד הידוע ליהודה' [ההדגשות שלי] (משכיות כסף [לעיל הערה 224], עמ' 32); סוד זה מפוענח במאמר שנשמט מן ה'זוהר': אגלא"א הוא נוטריקון הפסוקים בברכת יעקב ליהודה (בר' מט 8–11). ראה: זוהר, ג, דף שז ע"א (השמטות); וראה גם באחד הקטעים הנספחים בכתב היד ל'ספר הנעלם', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 46.

275 ר' טודרוס אבולעפיה, בן דורו של רמז"ל, הביא את הרעיון הזה משולב במסורת בעיניי אותיות ונקודות שכתב עליה 'וקבלתי בצורת הנקודות והאותיות דברים עמוקים ודעות פנימיות' (ר' טודרוס אבולעפיה, שער הרוזים, מהדורת מ' אורון, ירושלים תשמ"ט, עמ' 73–74). קטע זה הועתק בשנת פ"ה (1325) בצפת על ידי ר' שם טוב נ' גאון, ספר בדי הארון ומגדל חננאל (פקסימיליה), מהדורת ד"ש לוינגר, ירושלים תשל"ח, עמ' 168; וראה דברי אורון שם. מחבר אחר שהעתיק דברי ר' טודרוס הוא ר' דוד בן יהודה החסיד בספרו 'המראות הצובאות'. ראה: R. David ben Yehudah he-Hasid, *The Book of Mirrors: Sefer Mar'ot*, ed. D. C. Matt, Chico 1982, עמ' קסא–קסב.

276 ראה: ספר המשקל (לעיל הערה 2), עמ' 116 ('בעלי השמות המפורשים'), 136 ('בעלי השמות בפרשם סוד סתרי האותיות'); לאזכור הפניות אלה עיין: שלום, קבלות (לעיל הערה 14), עמ' צב, הערה 4; פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 87, הערה 47; ספר הרימון (לעיל הערה 12), עמ' 70, בהערות וולפסון; מ' אורון, מ'בעל שד' ל'בעל שם': שמואל פאלק, 'הבעל שם מלונדון', ירושלים תשס"ג, עמ' 17, הערה 25. הקטע הראשון מ'ספר המשקל' נעתק אצל ר' מנחם רקנאטי, פירוש על התורה, ונציה רפ"ג, פרשת בראשית, דף א ע"א; וראה: מ' אידל, ר' מנחם רקנאטי המקובל, ירושלים תשנ"ח, עמ' 94–95. גם מן הקטע השני ב'ספר המשקל' הביא רקנאטי, פירוש (שם), פרשת קדושים, דף קג ע"ב.

הדעה הפשטנית שקבלה זו נותרה שיטתו המוקדמת של רמד"ל, ושהוא 'התגבר' עליה ככל שהעמיק בקבלה התאוסופית.²⁷⁷ כנגד זאת, מעת לעת אפשר למצוא בחיבוריו האמורים שילוב רגיל של רעיונות מחכמת האותיות. דוגמה מעניינת לכך היא קבוצת הסודות בענייני מנהגי המועדים ותפילות השבת שנשתמרו בליקוטים ובתפוזרת בכתבי יד וכן בהעתקות אצל מחברים מאוחרים.²⁷⁸ בכמה מסודות אלה שילב רמד"ל פירושים הממוקדים באותיות המילה, כגון בביאור טעמים של קטעי תפילה: 'אל ברוך גדול דעה' בתפילת שחרית,²⁷⁹ 'אל אדון' בתפילת יוצר של שבת,²⁸⁰ 'תקנת [כך!] שבת' במוסף של שבת²⁸¹ ועוד;²⁸² בכל המקרים האלה נקט רמד"ל את הצירוף 'סוד האלפא ביתא (הזאת)', שהוא המונח הקבוע גם ב'ספר הנעלים' ובחיבורים האנונימיים הקרובים אליו.²⁸³

הביאור ל'תקנת שבת' שבמוסף של שבת מעניין במיוחד, משום שרמד"ל הציב שם זה בצד זה פירוש שלו לסדר האלף-ביתי ההפוך של התפילה (כלומר מתי"ו לאל"ף): תקנת שבת רצית קרבנותיה) וטעמים שעניינם רמזי הגאולה הרמוזים בסדר זה, וציין כי מקורם של טעמים אלה ב'ספר המנהיג' לר' אברהם בר נתן מלוניל ('הירחי').²⁸⁴ מקור זה מצטרף לכמה קטעים אחרים של ביאור טעמי מנהגים שמוצאם באשכנז ובפרובנס, ושרמד"ל העיד כי ראה אותם בכתובים, דהיינו בחיבורים כ'ספר המנהיג' או בקובצי מנהגים אחרים שעמדו לרשותו.²⁸⁵ לענייני חשובה העובדה שחיבורים אלה הם מקור נוסף (מחוץ לספרד) שרמד"ל שאב ממנו רעיונות והשערות

277 ראה בייחוד ניסוחו של אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 243, וזאת כנראה בעקבות ניסוחו של שלום, זרמים עיקריים (לעיל הערה 1), עמ' 194–195, ושם בעיקר באשר לרי"ג. ראה גם: א' גוטליב, הקבלה בסוף המאה ה'ג', ירושלים תשכ"ו, עמ' 6–7; הנ"ל, מחקרים (לעיל הערה 260), עמ' 101 – על תיאוריו של גוטליב מיוסד ניסוחו של אלטמן. והשווה: מ"ח ויילר, 'עיונים בטרמינולוגיה הקבלית של ר' יוסף ג'קטיליה ויחסו לרמב"ם', *Hebrew Union College Annual*, 37 (1966), עמ' יג–מד; הנ"ל, 'תורת הקבלה של ר' יוסף ג'קטיליה בספריו', טמירין, א (תשל"ב), עמ' קנז–קפו. בעניין זה ראה גם: ליבס, כיצד נתחבר (לעיל הערה 48), עמ' 20 והערות 73–74; הנ"ל, עלילות אלהים, ירושלים תשס"ט, עמ' 154; וולפסון, סמליות אותיות (לעיל הערה 117), עמ' 210, הערה 57; אברמס, סוד מים העליונים (לעיל הערה 12), עמ' 314.

278 קטעי סודות אלה קרובים בצורתם – וכנראה גם בזמנם – לסודות המצוות והמועדים שנעתקו ואף נדפסו כנספחים ל'ספר המשקל' וכן לספר 'משכיות כסף'. ראה: בר-אשר, קבלה ומנהג (לעיל הערה 245).

279 משכיות כסף (לעיל הערה 224), עמ' 24.

280 'סוד יוצר של שבת', כ"י ששון 921, עמ' 177–178.

281 'סוד המוסף', כ"י שוקן 13161, דף א87 – א88.

282 ראה הציונים לסודות הנספחים ל'ספר המשקל' שהובאו לעיל הערה 276. וכן ראה: 'סוד שמע ישראל על דרך נסתר', כ"י פריז, הספרייה הלאומית 806 heb, דף א226–ב (קטע זה מופיע בכתבי יד רבים, אך בנוסחים חלקיים).

283 ראה למשל: 'ספר הנעלים', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף א37, א39, ב42; והשווה: כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נא ע"ב.

284 ראה בעניין זה: בר-אשר, קבלה ומנהג (לעיל הערה 245).

285 רמד"ל כתב: 'ראיתי ספרים אומרים', 'ראיתי ענין מה שכתוב', 'ראיתי דעת המפרשים', 'ראיתי בכמה מקומות', 'ראיתי בענין המנהגות של מקומות הארץ' וכיוצא באלה.

בענייני תכונת האותיות, גם אם לעתים דחה אותם ולא ראה להסתמך עליהם. למגמה זו יש לשייך כמדומני את הדיון המוקדם במנהג חלוקת התיבה 'שמיה' בקדיש לשניים ('שם' ו'יה'), מנהג שראה מחבר 'ספר הנעלם' במקור אשכנזי, ושעליו כתב כאמור 'ראינו בענין תקון תפלותיהם'.²⁸⁶ מלבד ייחוס עניין זה ל'חכמי הודו', כנזכר לעיל, יש ליתן את הדעת לבחירתו של מחבר 'ספר הנעלם' לקבוע את מקור קבלתו בתבאי (Thebes) דווקא.²⁸⁷ מה ראה המחבר לייחס את קבלתו העיקרית לחכמי תבץ שבביוזנץ (ייחוס ששב ומתבסס בחיבורים האנונימיים האחרים)?²⁸⁸ בכמה מקרים רעיונות שהוצגו ב'ספר הנעלם' באופן גולמי פותחו כאמור ב'אור זרוע' ובחיבורים אחרים של רמד"ל, ובראשם 'סוד דרכי השמות'. למשל בדיון לעיל בקטעים שלא היו ידועים עד עתה ב'אור זרוע' הוזכרה התוספת לדיונו בשלושת העולמות.²⁸⁹ תוספת זו מופיעה בכתב היד בינות לקטעים שכבר היו ידועים, ושנדרשה בהם צורתה של האות אל"ף כשיקוף של מבנה משולש זה. החלק השני ב'ספר הנעלם', שעניינו צורת האותיות, נפתח בדיון בצורת האל"ף, והסוד הראשון שהביא המחבר מקביל לגמרי לסוד הראשון בעניין זה בחלק השישי ב'אור זרוע'. ב'סוד דרכי השמות וסוד האותיות' נשנה אותו הרעיון בחלק הראשון, שמוקדש לתכונת האותיות. כדי להיווכח בדמיון הרעיוני והמילולי בין שלושת החיבורים בעניין זה, די להשוות קטע קצר מהם. הדברים ממוקדים ברגלה של האות אל"ף, המסמלת את העולם התחתון והשפל מכולם:

'ספר הנעלם', דף 42א	'סוד דרכי השמות', דף 229ב	'אור זרוע', דף 223ב
עולם התחתון הוא נאחו ואמנם עולם התחתון שהוא השפל ואמנם העולם השפל והשחך בכח עולם האמצעי כי ודמיונו מורה עליו שהוא שח ונשפל והנשפל עומד (למעלה) הוא השח והשפל מכלם. מלמטה נאחו מכת הגלגל שהוא [למטה] ²⁹⁰ מכלם זולתי השפע האמצעי ונסמך ממנו השופע מן הגלגל לעולם השפל		

²⁸⁶ ראה לעיל הערה 246.

²⁸⁷ למסורת מופלאה זו יש להשוות את תיאור מצבה העגום של הקבלה ביוון אצל ר' אברהם אבולעפיה, באיגרת שנשתמרה ב'אוצר עדן הגנוז': 'ובתיבן עשרה ולא הועיל אחד מהם אבל הפסידו שני הדרכים הראשון והשני' (כ"י אוקספורד, בודליאנה Or. 606 [נויבאואר 1580], דף 164ב). נדפס לראשונה: א' ילינק, בית המדרש, ג, לייפציג 1853, עמ' xlii–xl (אשר תחת התיבה 'ובתיבן' הדפיס בטעות 'ובתוכן'). וראה: מ' אידל, כתיב ר' אברהם אבולעפיה ומשנתו, א, ירושלים תשל"ו, עמ' 17 והערה 102.

²⁸⁸ יש להזכיר בהקשר זה את הצעתו של תא-שמע בקשר ל'זוהר' 'לשקול מוצא ביוזני למקצת החיבור'. ראה: י"מ תא-שמע, הנגלה שבנסתר: לחקר שקיעי ההלכה בספר הזוהר, תל אביב 1995, עמ' 12. וראה תגובתו של ליבס, הזוהר כספר הלכה (לעיל הערה 244), עמ' 601–605. ושוב דברי תא-שמע, הנגלה שבנסתר: לחקר שקיעי ההלכה בספר הזוהר (נוסח מורחב), תל אביב 2001, עמ' 107–108, הערה 9. וראה גם הערת גאולה, מדרש ילמדנו (לעיל הערה 191).

²⁸⁹ ראה לעיל עמ' 213.

²⁹⁰ בכ"י וטיקן 428, ebr., דף 85א: 'למטה', וכך צ"ל; השווה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1), עמ' 285.

'ספר הנעלם', דף 42א	'סוד דרכי השמות', דף 229ב	'אור זרוע', דף 223ב
ואין לו קיום ותנועה בלתי העולם האמצעי כי מכוח ומטוב השפעתו בו הוא נזון והכל הוא בכח האדון ית' ועל כן העולמות כלם נאחזים זה בזה.	כי אין לו קיום לעולם השפל בלתי תנועת הגלגלים וכפי תנועתם מתקיים וזרע וקציר [...] בכח תנועת הגלגלים. ומפני שזה העולם השפל נסמך ונעזר מכח הגלגלים [...].	אין לו קיום ואין תנועה כי לפי תנועת הגלגלים מתקיימים פרטי השפלים בתנועה וקיים זרע וקציר [...] בתנועת הגלגלים הוא ועל כן עולם השפל מכח הגלגל.

כפי שהראיתי בדיון לעיל, להצגת שלושת העולמות ב'אור זרוע' נלוו פירוש – שלא היה ידוע עד עתה – לסדר המחנות (והדגלים) והתאמה שלהם למלאכי המרכבה, לרוחות השמים ולסימני הניקוד (ובהקשר זה נמצא אזכורו הנדיר של 'ספר הנעלם').²⁹¹ התבנית הבסיסית לכך הוצגה ב'ספר הנעלם', בהקדמה לחיבור, אם כי שם עדיין בלא הקישור לדגלי השבטים, והיא פותחה בהרחבה בקטע ארוך ב'שער חלק הנקדה' שבכ"י פריז 817. heb.²⁹² ניתוח תוכנו של סוד הדגלים ב'אור זרוע' והשוואתו להצגה הראשונית ב'ספר הנעלם' והפיתוח התאוסופי המאוחר של רעיון זה בחיבורו האנונימי של רמד"ל שבכ"י מינכן 47. hebr.²⁹³ עשויים לגלות את עקבותיה של קבלת ר' ברוך תוגרמי, שמשמו מסורה קבלה על כפילות המחנות ושלושת העולמות.²⁹⁴ בחיבור אנונימי זה הדיון בשלושת העולמות עודנו נטוע במובהק בסודות האותיות, אך לראשונה נוסף לו ממד תאוסופי.²⁹⁵ ממד זה הוסיף להתפתח בכתביו העיוניים המאוחרים של רמד"ל, בדיונים קצרים בשילוש העולמות.²⁹⁶ ואולם עניין מיוחד מעוררים הדיונים בשילוש העולמות בכתביו המאוחרים בקבלת הספירות, שבהם הוסיף לפתח את סודות האותיות והנקודות, כדוגמת המשכו

291 ראה לעיל הערה 87.

292 'ספר הנעלם', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 37א; וראה לעיל הערה 63.

293 ראה לעיל הערה 64.

294 ראה בנספח לספר 'מפתחות הקבלה' לר' ברוך תוגרמי, כ"י פריז 770. heb., דף 47א–48א. מסורת זו נעתקה אצל ר' יצחק דמן עכו, ספר מאירת עינים, מהדורת ע' גולדרייך, ירושלים תשמ"ד, עמ' קפז–קפו. ראה על כך: א' גוטליב, הקבלה בכתבי רבנו בחיי בן אשר, ירושלים תש"ל, עמ' 55–57; י' וינשטוק, פירוש ספר יצירה 'אלמוני' מיסודו של רבי אברהם אבולעפאי, ירושלים תשמ"ד, עמ' נא–נג; מ' אידל, 'עולם המלאכים בדמות אדם', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ג (תשמ"ד), עמ' 61, הערה 264; ח' פדיה, 'אחוזים בדבור: לבירורו של הדפוס הנבואי-מתפעל אצל ראשוני המקובלים', תרביץ, סה (תשנ"ו), עמ' 624–625.

295 כך למשל בכ"י מינכן 47. hebr., דף 360ב–א, שב רמד"ל וביאר את 'סוד האלף וצורתו ותכונתו' כשיקוף של שלושת העולמות, בדיוק כמו ב'אור זרוע' ובחיבורים האנוניים האחרים, וחידש לו פשר על דרך קבלת הספירות התאוסופית.

296 ראה בייחוד: ספר הרימון (לעיל הערה 12), עמ' 94–95; שקל הקודש (לעיל הערה 68), עמ' 104–106; משכן העדות (לעיל הערה 68), עמ' 12–15; כ"י אוקספורד, בודליאנה 4. Opp. Add. Qu. (נויבאואר 1565), דף 447–448א.

של הדין – בשם בעלי חכמת 'שמות המפורשים' – שהובא לעיל מספר 'משכיות כסף', מהאחרונים שבכתביו.²⁹⁷

עניין אחר שראשיתו בחיבורים בקבלת האותיות, וששב והעסיק את רמד"ל בכתביו התאוסופית, הוא זיהוי מלאך הפנים שהופקד על יציאת מצרים וזיקתו למידת הדין. הגרעין היסודי מ'ספר הנעלם' (ומקבילת הדברים ב'שער מעלת מיכאל'), שנדונו לעיל, נתגלגל לחיבוריו המאוחרים, אל הדיון ביחס התאוסופי שבין השכינה שבגלות ובין המלאך הגואל.²⁹⁸ צד השווה לכל הדיונים הוא הדגשה עיקשת של מעמדו המשני של המלאך ביחס לאל ששלחו, לאור פירושים אפשריים למילים 'ישלח מלאך' ו'יצאנו ממצרים' (במ' כ 16).²⁹⁹

*

לבד מתרומתן של דוגמאות אלה לחשיפת המסד הרעיוני המשותף לחיבורים האנונימיים בקבלת האותיות הקרובים ל'אור זרוע' ולכתביו המאוחרים של רמד"ל, הן מלמדות על המשך עיסוקו בקבלת השמות והאותיות גם בחיבוריו התאוסופיים. תחת התיאור של מעבר חד וברור של רמד"ל מקבלת השמות לקבלת הספירות,³⁰⁰ או מקבלתו המוקדמת אל זו המאוחרת, תיאור שהודגש מאוד בעבר, מוטב לדעתי להציג תמונה של מעבר הדרגתי, באמצעות אפיונם של שלבים שונים. אדגיש מראש שהחלוקה המוצעת לשלבים מטרתה לא להציב גבולות נוקשים, אלא לקרוא תיגר על ניסיונות שנעשו בעבר להציג תמונה ברורה וחדה והתפתחות קווית ואולי אף טלאולוגית. דומני שחשיבותה של תמונה זו אינה מתמצה בחקר שיטתו של יוצר אחד, רמד"ל, והיא עשויה למשל לשאת פרי לביקורת ה'זוהר', לחקר מוצאו ולתולדות רעיונותיו.

השלב הראשון ביצירתו של רמד"ל, שספר 'אור זרוע' – שנוסחו השלם זוהה כאן לראשונה – שייך כנראה דווקא לסופו, כולל חיבורים אנונימיים בקבלה בעלת מאפיינים ייחודיים שעניינה השמות, האותיות, הנקודות וכיוצא באלה ותכונותיהם, בצד תורת המלאכים והגלגלים, תורת המרכבה, תורת הבריאה ועוד. במאמר זה ביקשתי לזהות שריד ארוך מ'ספר הנעלם' (ובעקבותיו

297 ספר הרימון (שם), עמ' 329–330, והשווה: עמ' 333; משכיות כסף (לעיל הערה 224), עמ' 15, וראה לעיל הערה 271.

298 'סוד יציאת מצרים', כ"י שוקן 13161, דף 279–א80; ובגרסה תמציתית בתוך 'סוד עשרת הדברות' (שנכתב לא לפני שנת נ"ג), כ"י מוסקוה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג 1302, דף א68–ב. על עניין זה הערתי בהרחבה במקום אחר. ראה: א' בר־אשר, "פירוש של מאור הקדש" – גלגולי מדרשות הזוהר בפירוש לא ידוע לעשרת הדברות מאת ר' משה די ליאון, מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כד (בדפוס). והשווה: ספר הרימון (שם), עמ' 382; שקל הקודש (לעיל הערה 68), עמ' 75–76.

299 בקטעי הסודות הנזכרים בהערה הקודמת הוא התווכח עם הדעה שהמלאך – המזוהה שם עם הספירה מלכות – הוציא לבדו את ישראל ממצרים. ב'שער מעלת מיכאל' המוקדם הוא התפלמס גם עם דעה אחרת: 'וגם אשר שמענו אומרים ומביאים ראיה מכאן שהנביאים נקראו מלאכים וזה הפסוק ראיה לדבריהם' (כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נח ע"א).

300 ראה לעיל הערה 277.

עוד שריד זעיר) ולהציבו כראשון החיבורים בקבוצה זו. כפי שהוצע, זהו 'ספר הנעלם' ששמו שב והוזכר בחיבורים אנונימיים אחרים. גילוי של הספר חושף לא רק את מוצאו של החיבור שנזכר בשם זה בחיבורים אחרים, אלא גם את הורתם ולידתם של קבוצת חכמים בדויים ששמותיהם עתידיים היו להופיע כמקור לשמועות ולמסד הרעיוני שהוסיפו להתפתח בחיבורים אלה: (א) החיבור המכונה 'סוד דרכי האותיות/השמות', שהוצע כאמור להבחין בין יחידותיו הפנימיות (או שעריו השונים), ושנעשה בו שימוש נרחב בתשתית הפסידו-אפיגרפית שהונחה ב'ספר הנעלם'. ואולם פתרון מלא של תעלומת מחברו של חיבור זה מחייב להשלים את בירור נוסחיו הרבים והיחסים ביניהם, ולכך יש לייחד חקירה נפרדת. (ב) החיבור שבכ"י פריז 817 heb. – שהובאו ראיות המערערות את זיהויו בעבר כחלק מ'ספר הנעלם', ושהוצע לכנותו 'שער חלק הנקדה' – וגם בו יש שימוש תכוף בשמות החכמים שנזכרו באיגרת שבפתח 'ספר הנעלם'. (ג) אין להוציא מכלל אפשרות את קיומו של חיבור נוסף בקבוצה זו, 'ספר המעלות', שלמדנו עליו לראשונה מ'ספר הנעלם'. ייתכן שחיבור זה הכיל במקורו כמה קטעים אנונימיים ששרדו (כדוגמת השערים השונים שנשתמרו בכ"י וטיקן 441 ebr., בכ"י פריז 817 heb. ובכ"י ניו יורק 1886 Ms.), אך על כל פנים הוצע לחדול מלווה את הקטעים האלה כחלקים מקוריים מ'ספר הנעלם'.

זיהויו של רמד"ל כמחבר 'ספר הנעלם' מִזְמַן תיאור חדש של ראשית פעילותו הפסידו-אפיגרפית, ששלביה המאוחרים מוכרים לנו מכתביו העיוניים בקבלת הספירות התאוסופית.³⁰¹ פעילות דומה משתקפת בכל החיבורים האנונימיים שנזכרו, שנוסחה בהם השיטה שמתוכה נכתב – כנראה במועד מאוחר מכולם – ספר אנונימי נוסף, הוא 'אור זרוע'. ואכן מצד אחד אפשר למצוא לאורכו את גלגוליהם של גופי רעיונות ואף קטעים שלמים מן החיבורים האחרים; ומצד אחר הוא ספר מובנה שנתכן ברובו בסוגה אחרת – פירוש לפרשת בראשית בהרצאת דברים שיטתית – וכמעט אין בו יסודות פסידו-אפיגרפיים. בהקשר זה צוין גם ייחודו של 'אור זרוע' בשיג ובשיח עם משנתו של רי"ג, בייחוד עם ספרו 'גנת אגוז', המתבארים באופן שלם יותר לאור הבהרת שיטתו המיוחדת והמתפתחת של רמד"ל, כפי שהיא ניבטת מן החיבורים האנונימיים כולם. על פי הצעה זו, יש לראות ב'אור זרוע' ביטוי לתפנית חשובה ביצירתו של רמד"ל – הצנעת היסודות הבדיוניים ופנייה להצגה תמטית וסדורה של שיטתו בחלקים ובמתכונת של פירוש.

השלב השני כולל לעת עתה בוודאות רק את הקטע הגדול מן החיבור ללא שם שבכ"י מינכן 47 hebr., שרמד"ל זוהה כמחברו. ניכרת בו עדיין נוכחותה של קבלת השמות, האותיות והנקודות, שהמחבר הקפיד ליחסה ל'בעלי סוד האותיות', ל'בעלי סוד החשבון' וכדומה.³⁰² ואולם ניכרים בו היטב גם ניצני המעבר לקבלת הספירות, ובייחוד אמורים הדברים בתאוסופיזיה של רעיונות השייכים לקבלת השמות, האותיות והנקודות.³⁰³ בספריו הראשונים של רמד"ל בקבלת

301 השווה בעניין זה ההשערות שהעלתה פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15), עמ' 92–96 ובהערות שם.

302 ראה למשל: כ"י מינכן 47 hebr., דף 363א, 371א, 372ב, 378א.

303 לא מצאתי עד כה ראיות טקסטואליות לערער על ההנחה הבסיסית שבכתביו המוקדמים עדיין אין ביטוי לקבלה התאוסופית, ושזו הופיעה רק בשלב שני. טענה מופלגת כזו – ומעניינת לכשעצמה – טען לכטר

הספירות ('שושן עדות' ו'ספר הרימון') מורגשים היטב אותותיו של שלב ביניים זה, למשל בשיבוץ המיוחד של תורת הגלגלים. לעניות דעתי לשלב חשוב זה שייך לפחות עוד חיבור אחד, ששריד ממנו מצאתי לאחרונה בכתב יד.³⁰⁴ לעת עתה ידיעותינו עליו אמנם מוגבלות, אך חשיבותו רבה מאוד להבנת הרקע ואבני הבניין שמהם צמחה שיטתו התאוסופית.

לשלב השלישי שייכים כל חיבוריו הגדולים והידועים של רמד"ל בקבלת הספירות, שנתחברו משנת מ'ו (1286) ועד שנת נ"ג (1293), ושהוא קבע עליהם את שמו, ועמם כמה חיבורים קצרים יחסית.³⁰⁵ זהו למעשה השלב המוכר בהתפתחותו העיונית, וידיעותינו עליו הן העשירות ביותר. בכתביו אלה שולבו מעת לעת רעיונות על דרך קבלת האותיות והשמות,³⁰⁶ אם כי אלה אינם בולטים כל כך ואינם נבחנים מהרצאת הדברים הכללית.³⁰⁷ הפרק המרכזי הזה ביצירתו נתפס במחקר כקבלתו העיקרית או המאוחרת, והוא שהוצב אל מול השיטה המוקדמת, שגובשה בחיבורים האנונימיים. מכל מקום דווקא בשלב זה בחר רמד"ל, וטעמו עמו, לקשור עצמו לראשונה אל ספר 'אור זרוע' האנונימי. ואולם הדיון ב'ספר המשקל' שנוכר בו לפתע שמו של 'אור זרוע', הוא רק דוגמה אחת להמשכיות ולרציפות בתפיסת האותיות ותכונותן בתוך היצירה שכתב בשמו.

בשלב הרביעי אבקש לכלול את כתביו המאוחרים של רמד"ל – פירושים קצרים וקטעי סודות, חלקם אנונימיים – שנמצאו בהם התייחסויות מפורשות ל'חכמת השמות המפורשים' ולבעלי החכמה הזאת.³⁰⁸ כפי שהתברר, מחבר הקטעים, רמד"ל, הבדיל עצמו מחכמים אלה, ובד בבד התייחס אליהם בהערכה יוצאת דופן. על פי ההצעה שרמד"ל הוא מחברם של החיבורים האנונימיים, המוקדמים, יוצא שבשלב המאוחר הזה בחר משום מה לשוב מתוך קבלה תאוסופית

באשר לכתביו של רי"ג, ואת היעדר הראיות הטקסטואליות לכך תלה בהסתרה מכוונת של תורת הספירות התאוסופית; ראה: לכטר, קבלה (לעיל הערה 11), בייחוד עמ' 4–5. גם אם ימצא המעיין ממש בטענותיו באשר לרי"ג, הרי כל המצוי בכתביו בן דורו רמד"ל יתקשה מאוד לייחס למחבר שופע זה שתיקה או הסתרה מכוונת של גופי ידע אוטריים, עד כדי כך שאף לא רמו על קיומם.

304 כ"י פריז 806, heb, דף 260א–261א. אני מקווה לדון בקטע זה ולפרסמו במקום אחר.

305 כדוגמת 'סוד עשר ספירות בלימה' (נדפס על ידי שלום, שני קונטרסים [לעיל הערה 16], עמ' 371–384), שאפשר שנכלל במקורו בספר 'עץ החיים', שנוכר פעם אחת בטקסט פרשני קצר אשר הוכחתי כי מחברו הוא בלא ספק רמד"ל. ראה: בר־אשר, סמאל ונקבתו (לעיל הערה 13), עמ' 540 והערות 8–9; הנ"ל, פירוש מאור הקודש (לעיל הערה 298).

306 עניין בשמות ובאותיות מופיע במקומות רבים בכתביו מן השלב הזה. ראה למשל: ספר המשקל (לעיל הערה 2), עמ' 42–43; ספר הרימון (לעיל הערה 12), עמ' 288; משכן העדות (לעיל הערה 68), עמ' 83.

307 מכלל זה יצאה הזכרת 'בעלי השמות' ב'ספר הרימון' המוקדם. ראה לעיל הערה 250.

308 לבד מספר 'משכיות כסף', שנדון לעיל בהקשר זה, ולבד מקטעי הסודות שנוכרו לעיל הערות 280–281, יש למנות אולי גם את 'תפוחי זהב' האבוד (שנוכר במשכיות כסף [לעיל הערה 224], עמ' 14, בסמיכות לענייני הנקודות בסודות הקרבנות) וכן את 'פירוש המרכבה', חיבור תאוסופי מאוחר מסביבות שנת נ"ג, שרמד"ל הרחיב בו את הדיבור בכמה סוגיות בקבלת האותיות ובתורת המרכבה. ראה בייחוד: פירוש המרכבה (לעיל הערה 234), עמ' 61–67, וראה בפרט: 'לפי צרופי השמות המפורשי' (שם, עמ' 63).

מבוססת אל אותם חיבורים ואל שיטתם ולהדגיש את החכמה הטמונה בהם. אם כן דווקא כאשר חזר אל העיון בקבלת השמות והאותיות – והרכיב אותה עם קבלת הספירות התאוסופית – אימץ רמד"ל רטוריקה שהבדילה אותו בבירור ממנה.

אפשר שבחירתו הרטורית קשורה בעובדה חשובה בתולדות חייו: החיבורים המנויים בשלב הרביעי נכתבו לאחר שהעתיק את מקום מושבו מגוודלחרה, ששם חיבר את רוב חיבוריו שהצעתי לשייך לשלב הקודם, והתיישב במקום אחר.³⁰⁹ וכך ההתייחסות המתבדלת ל'בעלי השמות המפורשים' מצטרפת לתמורות חשובות אחרות הניכרות בכתביו מתקופה זו.³¹⁰ בהקשר זה יש משקל לעובדה שההתגברות הפתאומית של העיסוק בתכונות האותיות והשמות נקרית בחיבורים קצרים שיוחדו לוויכוח בטעמי מנהגים ('משכיות כסף' וקבצי הסודות שנזכרו לעיל). ייתכן שיש לקשור בין שתי התופעות ולומר שדווקא בכתביו הפולמוסית – סוגה נפרדת שנתגבשה באזור גאוגרפי אחר – הייתה משמעות לבחירתו להסתיר, וכן להאדיר, את חכמת השמות ואת בעליה. מכל מקום הביטויים ליוקרתה של חכמה זו משלימים מהלך עיוני וספרותי שראשיתו בכתביה הפסידו-אפיגרפית של 'ספר הנעלם' והקרובים אליו, המשכו בהרצאת הדברים ובפרשנות של 'אור זרוע', ואחריתו ביצירת צורות ודגמים מורכבים של קבלה.

309 לזיהויו האפשרי של מקום מושבו החדש עיין: משכן העדות (לעיל הערה 68), עמ' ה-1.

310 על כיוון זה החילותי להצביע במקומות אחרים. ראה: משכן העדות (שם); בר-אשר, קבלה ומנהג (לעיל הערה 245).

נספח א

ספר 'אור זרוע' לר' משה די ליאון

כתבי היד

- ס** כ"י סנקט פטרבורג, האקדמיה הרוסית, המכון לכתבי יד מזרחיים D 21.2 (גינצבורג 606; מתכ"י, F 69418), דף 17ב–27א, המאה השש עשרה, כתיבה מזרחית (שלם).
- א** כ"י אוקספורד, בודליאנה Poc. 296 (נויבאואר 1278; מתכ"י, F 22092), דף 193א–200ג, המאה השלוש עשרה – הארבע עשרה (1300 לערך), כתיבה ספרדית (העתקה רצופה מתחילת החיבור ועד ראשית החלק הרביעי).
- ב** כ"י ורשה, המכון להיסטוריה יהודית 900 (לפנים כ"י אוסף כרמולי 244; כ"י וינה, הקהילה 12 [שוורץ 246]; מתכ"י, F 30870), דף 10א–11ב, המאה החמש עשרה, כתיבה ספרדית (העתקה חלקית, מתחילת החיבור ועד ראשית החלק הרביעי; ההעתקה ערוכה וכוללת כמה שרובים).
- ו** כ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 428 (מתכ"י, F 501), דף 80א–90ב, המאה החמש עשרה, כתיבה ספרדית (שריד מחלקו השני של החיבור, כולל חלקים בלבד מן החלק הרביעי ועד החלק השביעי).

עדי נוסח אחרים

- ר** 'אור זרוע': פירוש קבלי לפרשת בראשית, כ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית ebr. 212 (מתכ"י, F 271), המאה החמש עשרה, כתיבה ספרדית (סדר הדפים מבלבל).
- ב** 'קופת הרוכלין': פירוש קבלי לספר בראשית, כ"י אוקספורד, בודליאנה Opp. 228 (נויבאואר 1618; מתכ"י, F 17196), המאה החמש עשרה – השש עשרה, כתיבה ספרדית.
- נ** כ"י ניו יורק, ספרייה ציבורית Heb. 191, (לפנים ששון 919), עמ' 66, המאה השש עשרה, כתיבה מערבית.

מהדורה מדעית

- א' אלטמן, 'ספר אור זרוע לר' משה די ליאון: מבוא, טקסט קריטי והערות', קבץ על יד, ט [יט] (תש"ם), עמ' 268–293.

*

נוסח הפנים במהדורה נקבע לפי העתקתו של החיבור (בשלמותו) ב-ס. ההדרת החיבור בשיטה דיפלומטית נובעת בראש ובראשונה מגילוי נוסחו השלם, שלא היה ידוע עד כה. בסוגריים מרובעים נוספו כותרות לחלקי הספר. נקודות הפיסוק וסימני הקיצור (גרש ומירכאות) נאמנים לנוסחו של כתב היד העיקרי, ואילו החלוקה לפסקאות נתחדשה במהדורה לפי העניין. כמו כן צוינו חילופי נוסח לכתבי היד **אכו**, להוציא תיבות מקוצרות בגרש, חסרות ויתרות, ראשי תיבות

וקיצורים (כולל כתיבות שונות של השם המפורש), אלא אם כן יש בחלופה כדי לגרום שינוי של מהות ומשמעות. על פי כתבי היד האלה ועל פי עדי הנוסח האחרים (ר"ב) נוספו בהערות המהדורה הצעות השלמה לרווחים שהניח הסופר בכתב היד העיקרי ותיקוני קריאה לתיבות מוקשות (לעתים נדירות מן הסברה בלבד). לא צוינו חילופי נוסח לנוסח האקלקטי (והחסר) שברר אלטמן במהדורתו המדעית על יסוד כתבי היד שהיו ידועים לו (א"כ) וכן על יסוד עד הנוסח ר'. הקטעים הנודעים לראשונה במהדורה זו נדפסו בגופן שונה (וראה מקרא לסימנים).

מקרא לסימנים במהדורה

I	מעבר בין עמודים בכתב היד
א1	ציון (בשולי הטקסט) של מעבר בין עמודים בכתב היד
[]	רווח שהניח הסופר בכתב היד (ובו כנראה חסרות תיבות)
אאא	קטעים שהיו ידועים עד כה (לפי נוסחם בכתב היד העיקרי), ושנדפסו במהדורת אלטמן
אאא	קטעים הנוספים במהדורה זו (לפי כתב היד העיקרי)
(א)	תיבות המופיעות בכתב היד, ושנמחקו בהגהות הסופר
<א>	תיבות שהוסיפן הסופר בהגהותיו
[?]	קריאה מסופקת (כתיבת התיבה או משמעותה אינן ברורות)
אאא	מילה מודגשת בכתב היד

[פתיחה]

| ספר אור זרוע

212

אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה.¹

אמר המחבר

- בהיותי עומד בתוך משמרתי. לדרוש ולתור בחכמת בית תפארתני.
 5 ובהיותי עומד על עמדי. ואשא עיני וארא והנה איש² עומד לנגדי.
 והנה יד נגעה בי.³ ויעורר חיי רוחי בקרבי.
 ורוח יי' אלהים עלי. ויען ויאמ' אלי.⁴
 בן אדם עמד על עמדך.⁵ ואדברה אליך.⁶
 הלא הדרכתך במחקרי המזימה. לדרוש ולתור בחכמה.⁷
 10 ולפרש ענינים אשר במחקרי הסודות. במראה ולא בחידות.⁸
 אשר בס הקדמונים בחרו. והשער סגרו.⁹
 והעלימו במסתרים דבריהם. כאשר יצאו הרודפים אחריהם¹⁰
 להכביד על בני בחירים. ירושלים הרים.¹¹
 על כן הוזהרו להסתיר החכמות. בכל המקומות.
 15 למען הפתאים והכסילים. ולמען אדום וישמעאלים.
 ולא יבא לראות בחכמה. פן יבואו []¹² רמה¹³
 נסתיר מעגלי היושר ברגזות. ולא יי' פעל כל זאת.¹⁴
 ועל כן החכמה במעלת המדרגות נצבת. ובחומה היא יושבת.¹⁵
 והעולים אליה בלא מדרגת המזימה. ותורידם בחבל בעד החומה.¹⁶
 20 ותקרא בקול גדול¹⁷ אין לי חפץ בכס.¹⁸ אל תעלו כי אין ה' בקרבכם.¹⁹

5 ובהיותי] ובהיותי כ ווארא] ליתא אכ 6 יד יי' כ וחי' ליתא אכ 8 עמד] עמוד כ ו עמדך] רגליך אכ 9 הלא] ולא א
 10 אשר] אשר הם כ במחקרי] בהם הקדמונים א ובמראה] ומראה אכ 11 אשר] ענינים כ ובס] בהם א 12 כאשר] אחרי
 כאשר אכ 15 הפתאים] הפתיים א 16 יבא] יבואו א ובחכמה] כקדם בחכמה אכ ויבואו] יאמרו ידינו אכ 17 נסתיר] כמה
 נסתר כ ברגזות] לרגזות כ 19 והעולים] והעלים א ובעד] מעל אכ

- 1 תה' צו 11. 2 על פי דנ' י 5; והשווה: זכ' ב 5. 3 דנ' י 10. 4 על פי דנ' ד 6.
 5 על פי דנ' ד 11. 6 על פי דב' ה 28. 7 על פי קה' א 13. 8 על פי במ' יב 8.
 9 יהו' ב 7. השווה: 'החכמים הקדמונים ז"ל נלאו למצוא הפתח. והמוצאים להסתירו הוזהרו. ואחריהם השער
 סגרו' (משכן העדות [לעיל הערה 68 במאמר], עמ' 95, וכן עמ' 118); וראה לעיל הערה 242 במאמר.
 10 יהו' ב 7. 11 תה' קכה 2. 12 השווה: אכ: 'ידינו' (וצ"ל: 'יאמרו ידינו').
 13 על פי דב' לב 27. 14 שם. 15 יהו' ב 15. 16 על פי יהו' ב 15.
 17 על פי בר' לט 14. 18 מלא' א 10. 19 במ' יד 42.

- ועמי איש סכל אל יערב. כי כל איש אשר בו מוס לא יקרב.²⁰
 וחכם לב יעלה כחפצו ושכלו. לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.²¹
 אור זרוע וזוהר הנגוהים. הערפל אשר שם האלהים.²²
 ואני כשמוע הדברים האלה התחזקתי. והנה דברים לקחתי.
 ונפשי בתוך מסגר המזימה. נשבעתי אם אתן שינה לעיני ולעפעפי תנומה.²³
 ולא יתישב [?] לבי ורעיוני. עד אמצא מקום ליי.²⁴
 חקרתי בחקירות המזימה. בסוד דרכי החכמה.
 כי הוא יתברך בסוד אמתתו. אין הדעות יכולות להשיג אותו.
 וגם הנפשות החוזות. לפי שכלן אשר בהן אחוזות.
 לא ישיגוהו. ולא ידעו מהו.
 כל שכן כל גוף ישן ונרדם. אשר בעפר יסודם.²⁵ ודבר אין להם עם אדם.²⁶
 אשר היה בראשונה. בזוהר המעלה העליונה.
 אמנם נוכל להשיג קצת אמתתו. מסוד דרכי התורה.
 וכלם יצאו מאפלה לאורה. ליהודים היתה אורה.²⁷
 וממנה נוכל להבין סוד סתרי הנעלים. ולהעלות במדרגת הסולם.
 כי כל הרוצה לדעת בהשגה. יעלה ממדרגה למדרגה.
 וגם בעלותו למדרגה העליונה. לא ישיג כפי אשמורת התיכונה.²⁸
 ואם בזה (ישיב) [] ישיב. כל שכן מן התיכונה אל השלישית.
 אבל יש לנו להשיג אמונותינו. על יסודות תורתנו.
 כי היא תאיר גדר האמונה. כאשר היתה באמנה.³⁰
 ולדעת ולהבין בלי כחד. ה' אלהינו ה' אחד.³¹
 ולהתעורר הלבבות על יחודו. לדעת כי הוא ואפס עוד מלבדו.
 והיאך מכחו ית' מתנועעות הצבאות. ומהשפעתו רצות ובאות.

21 יערב] יתערב כ' ו' כי כל] וכל כ' 22 כחפצו] בחפצו כ' 23 הנגוהים] הנגוהים כ' 24 כשמוע] בשמוע א' כשמוע כ' ודברים] הדברים כ' ו לקחתי] עמי לקחתי א' 25 שינה] שנת אכ' ולעפעפי] לעפעפי אכ' 27 חקרת] וחקרתי אכ' ו בסוד] ומצאתי בסוד אכ' 28 בסוד] וסוד אכ' ו הדעות יכולות] הדעת יכולה א' הידיעות יכולות כ' 29 לפי] כפי אכ' ו בהן] בהם כ' 30 מהו] מה הוא א' 31 ישן ונרדם] נרדם א' 32 בוהר] כוהר א' 35 סתרי] סתרו כ' ו ולהעלות] ולעלות אכ' ו במדרגת] במדרגות א' 36 לדעת] להיות א' לעלות כ' ו למדרגה] אל מדרגה כ' 37 אשמורת] האשמורת אכ' 38 ישיב] לבו לא ישיב א' לבי לא ישיב כ' 39 אמונותינו] אמונתו א' אמונותינו כ' ו על יסודות] ע"כ כ' 40 היא תאיר] הוא תמיד אכ' 41 ולהבין] ולבין א' 43 מתנועעות] מתרועעים א' מתנועעים כ'

20 וי' כא 18. 21 תה' כז 4. 22 שמ' כ 18. 23 על פי תה' קלב 4.
 24 שם 5. 25 איוב ד 19. 26 שופ' יח 7. 27 אס' ח 16.
 28 על פי שופ' ז 19. 29 השווה א': 'לבו לא'. 30 אס' ב 20. 31 דב' ו 4.

- ובלתו ממעלתם יגרעו. על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו.³²
 45 וגם השלש מאות ותשעים.³³ בלתו אין מתנועעים.
 כי הם פרגוד המכריע בנתיים.³⁴ ובין רכב אלהים רבותים.³⁵
 13 א | ועל פי מעלתם (בזאת) <בזוהר> המעלה. ארצנו תתן יבולה.³⁶
 כל אלו החקירות ויותר מהנה. ואוסיפה לך כהנה וכהנה³⁷
 כלם נשיגם מיסודות התורה. וגם אמנם כל דרכי החקירה.
 50 לכן נאמ' (בדרכי החקירה) בלי קטוב. וירא אלהים את האור כי טוב³⁸

- אור זרוע. מעין קבוע ואין גרוע מקום מבוע
 אור לכם ולכו בנתיבותיו. מקום פעמי מרכבותיו.³⁹
 והאחזו בסנסני⁴⁰ אור זורח. בעדן גן אלהים⁴¹ פורח.
 והרי בשמיו כתמרות עשן. בתוך הר אלהים הר בשן.⁴²
 55 הר השכל. וזוהר המזימה. ואור התושיה והחכמה.
 זרוע הוא ולהתגדל ירוץ וינהר. כגנות עלי נהר.⁴³
 כאחלי נטע יי⁴⁴ ברום מכונו. ויטע אחלי אפדנו⁴⁵
 בתוך אור סוד רז⁴⁶ וסתום. מעין חתום.⁴⁷
 והוא בגוף ונשמה שניהם מחוברים במסתרים.
 60 או"ר הוא הנשמה זרוע סוד פגר הנשמה.
 ושניהם כאחד התחבקו. איש באחיהו ידובקו.⁴⁸
 והא' יניע לחבירו והוא כמראה הבזק.⁴⁹ ולאחיו יאמר חזק.⁵⁰
 שניהם כאחד מחוברים. פקודי יי ישרים.⁵¹

44 על פי' כי על פי אכ 46 בנתיים בין אחד ותשעים ומאתים כ 47 מעלתם תנועתם אכ 49 מיסודות מסודות
 כ ו אמנם אמנה א דרכי' ככב' א 50 לכן וגם ו קטוב כטוב א 51 מקום מקור אכ 56 וינהר ויגהר א 57 ברום
 בכנס א 58 רז א 59 בגוף ונשמה כנשמה וגוף אכ במסתרים בסתריהם אכ 60 פגר נגיר כ 61 התחבקו יתחבקו
 אכ באחיהו ידובקו באחיו ידבקו א 62 יניע מניע א מגיע כ 63 שניהם על כן שניהם א ע"כ שניהם כ

- 32 במ' ט 20. 33 דהיינו 'שמים' = 390 בגימטרייה.
 34 השווה ענין הרקיע כ'פרגוד המפסיק בינתיים' הנשנה ב'מדרש הנעלם': זוהר חדש (לעיל הערה 91 במאמר),
 דף ט ע"ד, י ע"ב. וכן ראה: חיבור ללא שם, כ"י מינכן 47. hebr. דף 338; 'שושן עדות', שלום, שני
 קונטרסים (לעיל הערה 16 במאמר), עמ' 347. ב"כ באה כאן צלע נוספת: 'בין אחד ותשעים ומאתים', דהיינו
 'ארץ' = 291 בגימטרייה.
 35 על פי תה' סח 18. 36 שם פה 13. 37 שמ"ב יב 8. 38 בר' א 4.
 39 על פי שופ' ה 28. 40 על פי שה"ש ז 9. 41 יח' כח 13. 42 תה' סח 16.
 43 במ' כד 6. 44 שם. 45 דנ' יא 45. 46 רז' ו' אור' = 207 בגימטרייה.
 47 שה"ש ד 12. 48 איוב מא 9. 49 יח' א 14.
 50 יש' מא 6. 51 תה' יט 9.

[הקדמה]

פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים.⁵²

65 דע לך והתבונן בהיותי נכנס בביאור חלקי הספר הזה בצפונותיו ובסודיו כפי אשר מצאה ידי כוונתי לבא בסוד דרכי תורתנו ובקצת רמוזי החכמות המגלות סוד יחודו בתוך נסתר ונגלה כי בלתי שיתעסק אדם ויתן אל לבו לתור בחכמה⁵³ אינו אלא כבהמה. ההולכת בכפיפת ראש ועיניה תמיד למטה ומעולם לא נשאה ראש להסתכל למעלה. ובשעה שהיא משחקת נשאה ראשה למעלה ופיה פתחה לבלי חק.⁵⁴ אמנם עיניה סתומים שלא להסתכל ברקיע וכן הוא המשל בדרך עיון האדם שהוא כבהמה]⁵⁵ רזל ושונה במ ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה לאמי.⁵⁶ הלא הם זל ידעו כל העקרים וכל החכמות השכליות. וכבר שמענו כי הם רמזו החכמה. והשכל בתוך דבריהם למה לא נפשפש אחרי החכמה ודרכה כפי אשר סתמו הקדמונים ז"ל. ולא די להם בזה אשר אינם חוקרים לתור בחכמה⁵⁷ ובדרכי התעלומות אלא כשרואים דרכי חכמה או דברי התעלומות והתושיות פותחים פיהם לבלי חק⁵⁸ כבהמה. ומעצימים עיניהם מראות בה ומשליכים אותה אחרי גיוס⁵⁹ כפי המשל אשר הזכרנו למעלה כבהמה. על כן אין צריך למי אשר רוח אלהים בקרבו להיות בריה שלימה ולהיות עבודתו שלימה לפני יוצרו. אמנם כי החכמה תחיה בעליה⁶⁰ וידע עבודתו מה היא. והיאך יעבוד האדם בלתי ידיעה הואיל ואינו יודע למי יעבוד ועבודתו מה היא כי סוד האלהות לא ידעו והיחוד האמיתי נעלם מהם והם רחוקים מחקירת החכמה השכלית להשתדל בחקירת סוד יחודו הנאה והעליון על כיוצא באלו נאמר רחוק מרשעים ישועה.⁶¹ כי עינים להם ולא יראו. אזנים להם ולא ישמעו.⁶² כי שמיעת אנשים נקראים חכמים והם לא יעורו מתנומתם. וישבו תחתם במחנה עד חיותם.⁶³

65 והתבונן] והתבונן אחי אכ ו הזה] ליתא אכ ו בצפונותיו] בתכונותיו אכ 66 מצאה] השיגה אכ ו רמז] רמזי כ ו סוד] ליתא כ 67 בתוך] בסוד א 68 ומעולם] ומעולה כ 69 נשאה ראשה] נושאה הראש אכ ו פתחה] נפתחת אכ ו לבלי] בלי א 70 כבהמה] כמו הבהמה א כמו הבהמ' כ 71 רזל] מעיין בספרי חכמים וזכרם לברכה א מעיין בספרי רזל' כ ו ולא] לא אכ 72 זל] רזל' כ וכל... השכליות] והחכמות והשכליות א והחכמות השכליות כ 73 ודרכה] ודרכיה אכ ו סתמו] סתרו וסתמו כ 74 ובדרכי] ובדברי אכ 75 אלא... התעלומות] ליתא כ ו דרכי] דברי א ו פותחים] אלא פותחים כ ו לבלי חק] ליתא אכ 76 ומעצימים] ומעצמים אכ ו מראות] לראות כ ו משליכים] ומשליכן כ ו אותה] אותם א ו גיוס] גוס א 77 כבהמה] ליתא כ ו להיות] <לנהוג> כמנהג זה אלא יפשפש ויתור בחכמה להיותו א להיות כמנהג הזה אלא יפשפש ויתור בחכמה להיותו כ ו בריה] בריאה כ 78 ולהיות... שלימה] ליתא כ ו עבודתו] עמדתו א ו בעליה] את בעליה א 79 האדם] אדם אכ ו הואיל] והואיל כ ו יעבוד] עובד אכ 80 מה היא] מה הוא כ 81 החכמה] ליתא א ו להשתדל] להסתכל כ ו על] ועל כ 82 מרשעים] יי' מרשעים אכ ו ישועה] ליתא אכ ו אזנים] ואזנים כ ו שמיעת] שמעתי אכ 83 יעורו] יעידו כ ו חיותם] כלותם אכ

52 יש' כו 2. 53 על פי קה' א 13. 54 על פי יש' ה 14. 55 השווה אכ: 'מעיין בספרי'.
56 יש' מד 19. 57 על פי קה' א 13. 58 על פי יש' ה 14. 59 על פי יש' יד 9; לח 17.
60 קה' ז 12. 61 תה' קיט 155. 62 שם קטו 5-6. 63 יהו' ה 8.

ואמנם הרחיקו עצמם מחקירת חכמות מציאותו וימירו את כבודו ית' בתבנית שור אוכל עשב.⁶⁴ כי בהגיעם בענין שור הנסקל⁶⁵ על מה היה נסקל. וכאשר מגיעים לענין סקילתו היאך היה⁶⁶ הרי הוא חכם גדול בעיניו והשיג למה שלא השיג אדם ואמנם כי כל דברי רבותינו ז"ל כלם ישרים ותמימים. וכלם דברי אלהים חיים.⁶⁷ אבל מאחר שהגיע לזה | הענין שהוא מדרגה א' למה לא יעלה למעלה מחכמה לחכמה וממדרגה למדרגה.

90 ואמרו החכמים הקדמונים.⁶⁸ כי אדם א' היה וכל ימיו השתדל במשנה ובתלמוד כאשר הוא לפי דעתו הבהמית וכשבא זמן פטירתו מן העולם היה זקן עד מאד והיו אומרים עליו שהוא חכם הגדול. בא אדם ואמ' לו תכיר עצמך מה הוא ורמיח אברים שבך על מה המה מכוונים. אמ' איני יודע. אצבע קטנה שבך על מה היא מכוון. אמ' איני יודע. תכיר שום דבר שהוא חוץ ממך על מה הוא צעק אליהם ואמ' בעצמי איני יודע במה שהוא חוץ מעצמי אדע. אמ' להם כל ימי יגעת עד שהגעת לפי שנה ביגיעת התורה. ובשנה האחרונה לא השגתי חכמה יתרה. ולא הגעתי לעקר יותר ממה שהשגתי בשנים הראשונים ששניתי וקריתי. אמרו לו ובמה יגעת. אמ' להם במה שידעתי בראשונה חזרתי כמה פעמים ולא ידעתי יותר ממה שידעתי בראשונה. אמרו זהו שהיה חכם אינו אלא כבהמה בלא דעת ובלא תבונה ועבודתו שהוא עובד לא ידע מה הוא כבהמה המביאה תבן על כתפה ואינה יודעת מה הוא אם בר אם תבן על כן אינם נכנסים בכלל בחורי. כל הלובשים מלבוש נכרי כי אין ראוי לבא אל שער המלך בלבוש שק⁶⁹ ועל כן יתהלל הבא בסוד חכמה עליוני ראו עתה כי אורו עיני. אורו עיני כי טעמתי מעט הדבש הזה

84 חכמת] ליתא כ | מציאותו] הוד מציאותו אכ | ית' ליתא כ 85–86 כי... היאך היה] ליתא כ 85 בענין] לענין א | על... נסקל] ליתא א 87 כי] ליתא כ | רבותינו ז"ל] חכמים ז"ל א רז"ל כ 90 השתדל] השתכל כ 91 מן העולם] מעולם א 92 שהוא] שהיה א | הגדול] גדול אכ | אדם] אדם אחד אכ | ואמ' לו] אמ' לו א א"ל כ 93 ורמיח] וכמה א 93–94 אצבע... יודע] ליתא כ 93 היא] הוא א 94 תכיר] אמ' לו תכיר א | הוא] הוא כך אכ | צעק] התחיל צעק כ 95 מעצמי] ליתא כ | כל] בכל א 96 התורה] התו' ובמשנה כ 97 שהשגתי] שהגעת אכ | בשנים] באותם השנים אכ | הראשונים] ליתא כ 98 חזרתי] ליתא אכ | ולא] לא כ | זה] זה א 99 שהוא] שהיה אכ 100–101 מה הוא] מה היא א מהו כ 100 תבן] את התבן כ | כתפה] כתיפה א | כתפה] כ | אם תבן] או תבן א | אינם] אנוהו א אין כ 101 בחורי] בחירי י"א אכ 102 חכמה] חכמת כ | עליוני] עליונית א | עתה] נא א | כי אורו עיני] כי אור עיני אכ | אורי עיני] ליתא אכ 103 הדבש] דבש אכ

64 על פי תה' קו 20. 65 על פי שמ' כא 29.

66 ראה בייחוד: בבלי, בבא קמא מד ע"ב – מה ע"א; פד ע"א – ע"ב.

67 יר' כג 36.

68 על המשל הבא להלן ראה: ד' מט, 'מתניתא דילן: טכניקה של חידוש בספר הזוהר', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ח [ספר הזוהר ודורו: דברי הכנס הבינלאומי השלישי לתולדות המיסטיקה היהודית] (תשמ"ט), עמ' 127–128; ח' פלאי, 'ה"קנה" ו"הפליאה": פשט וסוד בהלכה', תרביץ, עז (תשס"ח), עמ' 286–287.

69 על פי אס' ד 2.

שאר השמות בכנוי אצלו ואמנם כי יש מהם משותפים⁷⁷ אבל שם יהוה זה בהשגת יחודו הוא אחד ואינו משותף עם השאר והוא מובדל ביחודו וזהו הסוד והוא באחד⁷⁸ כלומי אין השגת אמתת מהותו ויחודו נמצא כל השמות אלא באחד בשם שהוא אחד מובדל ומיוחד מכלם והוא הנקרא יהוה.⁷⁹

ואמנה הנני מעורר על ענין סוד פסוק א' בא בתורה המורה על יחודו הנאה והעליון ית' וית' כפי אשר התעוררנו והוא סוד אמרו שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד.⁸⁰ דע והתבונן כי הפסוק הזה הוא העד והוא המורה על יחודו ית' בהיותו לפי רוב הדעות ד' דברים. וכלם א' וזהו מפני שלא השיגו התעוררות היחוד. אבל הענין הנכון על אשר אמרנו בסוד והוא באחד⁸¹ כי סוד השגת יחודו. באחד הוא השם שהוא אחד ומיוחד מכלם והוא יהו כי כל השאר הם כנוי לשם זה ובא הפסוק להורות יהוה אלהינו כלומי יי' וכנויו אבל העקר והסוד יהוה אחד⁸² שאין אחד ומיוחד ומובחר בלתי זה. כלומי שמע ישראל⁸³ והבן סוד יי' כי הוא הכל וחוזר בכנוי בסוד אלהינו אבל אינו העקר האמיתי. ומי הוא העקר האמיתי ביחודו יי' ואין אחד זולתי זה. ואמנם אחד וחוזר בכנוי לסוד אלהינו לפי שקול הדעת אינו שבח ומעלה כי בהיותו שמו המיוחד במעלה⁸⁴] הוא וחוזר במעלה קטנה.

דע לך כי הוא כך הענין והמעלה במקומה עומדת. אבל בהיות הדעות נלאות להשיג אמתת יחודו ואינם יודעים סוד המעלות שם המיוחד הוצרך להיות וחוזר בסוד כנוי שהוא אלהינו. אבל להורות כי הכנוי אינו שם המיוחד חזר ואמ' אל תחשוב בדעתך כי הכנוי שהוא אלהינו הוא שמו המיוחד חלילה יהוה אחד⁸⁵ זהו אחד ואין אחר זולתו

122 ואמנם] אמנם כ' ויהוה] ליתא אכ' זה] ליתא כ' 123 וזהו] זה הוא א' 124 נמצא] נמצא בשאר א' נמצא כשאר כ' ובשם] כשם אכ' ואחד] ליתא כ' 126 ואמנה] ואמנם אכ' וסוד] ליתא כ' 127 וית' ליתא כ' והתעוררנו] התעוררו כ' 128 זהו] ליתא אכ' ובהיותו] בהיות כ' 129 וזהו] זהו כ' ומפני שלא] ליתא א' והתעוררות] להתעוררות אכ' 130 יחודו] ייחודו ית' אכ' והשם] בשם אכ' 131 ומיוחד] ומובחר ומיוחד אכ' ויהו' יהוה. ואמנם אכ' ובא] בא כ' 132 וכנויו] וכנויו אלהינו אכ' ושאין אחד] וזהו הענין יהוה אלהינו בכנויו. אבל הסוד והעיקר יהוה אחד א' וזהו הענין יהוה אלהינו בכנויו אבל הסוד והעיקר יהוה אחד שאין אחד כ' 133 שמע] שמע א' והעקר] עיקר א' 134 האמיתי] והאמיתי כ' ומי הוא] ומי הוא כ' אלא א' והאמיתי] והאמיתי כ' 135 אינו] ליתא א' ובהיותו] בהיות כ' שמו] שם א' במעלה] במעלה עליונה היאך אכ' 136 חוזר] חוזר א' וחוזר] חוזר א' במעלה] למעלה אכ' 137 הוא כן] כן הוא אכ' 138 אמתת יחודו] אמתתו וייחודו כ' המעלות] מעלת אכ' להיות] להיותו אכ' וחוזר] נחזר אכ' 139 להורות] להורות א' בדעתך] ליתא כ' 140 חלילה] חלילה אלא כ' אחד זהו אחד] אחד. זהו השם המיוחד א' אחד זה"ש לאח"כ יהוה אחד. זהו אחד כ' 140-141 אחר זולתו אחד] אחר אחד אלא ית' אחד זולתו כ'

77 על פי מורה הנבוכים א, ב; סא; וראה להלן הערה 592.

78 איוב כג 13.

79 בעניין זה השווה: 'וזהו הסוד והוא באחד כלומי' שני שמות האמורים בכאן אחד הוא ('שער מעלת מיכאל', כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נח ע"א).

80 דב' 4. 81 איוב כג 13. 82 דב' 4. 83 שם.

84 השווה אכ': 'עליונה היאך'. 85 דב' 4.

אחד והכנוי הוא כדי שישתום סוד המעלה העליונה לאשר אינם משיגים סוד התעוררות הכנוי בענין זה כי שיתעוררו בו המתעוררים עד ששיגו למעלה העליונה המנה.

והתבונן בסוד הנכון על נחזור והיאך הוא הסוד הזה. תדע לך כי לעולם אין נזכר שם המיוחד עם שאר כל הכנויים זולתי עם כנוי זה אלהים אלהינו וזהו יי אלהים יי אלהינו ולא נאמי יהוה שדי. יהוה אל ולא יהוה אדני זולתי עם הכנוי הזה אלהים אלהינו. ועל כן התבונן שמע ישראל יהוה⁸⁶ הוא הכל. וחוזר בכנויו באלהינו הוא <אינו> העקר. ומי הוא העקר ויסוד הסוד יהוה אחד⁸⁷ כי הוא אחד ומיוחד ביחודו מכל השאר המתכנים. ואמנם כי ראיתי בסוד ענין חכמת הקבלה⁸⁸ שמתפרש הענין הזה בסוד א' על שמו] [ענין י'ג מדות והפסוק הוא עד לכלם. וסוד עד תמצא בעין של שמע שהאות היא מאותיות גדולות. וכן הדלת של אחד⁸⁹ והוא סוד עד והוא ענין י'ג מדות ועד כל א' ואחד ונשאר הא' ביחודו.

ואמנם יש לי לרמוז לך ענין אחר המנו. תדע לך בסוד יי אלהינו יי אחד⁹⁰ י'ג אותיות⁹¹ שהם כנגד י'ג מדות אבל על מה שרמזנו בסוד זה⁹² תדע לך כי בענין י'ג מדות נאמי יהוה יהוה⁹³ שני פעמים האחד קודם שיחטא האדם והאחר לאחר שיחטא האדם

141 שיתום] שיתתם א' ו התעוררות] התעוררות א' 142 הכנוי] בא הכנוי אכ' ו כי] כדי אכ' ו העליונה] עליונה א גדולה כ 143 נחזור] מה נחזור אכ' 144 עם] על כ' ו וזהו] וזה הוא א 145 נאמי] נאמר לעולם א נאמי לעולם כ' ו ולא] א' א 146 ועל כן] ואם יש לך עינים ראה למה לא תמצא שמו לעולם זולתי עם אלו שני הכנויים. אבל כ' ו בכנויו] בכנוי א כנויו כ' ו באלהינו] באלהים א' ו הוא] אבל אכ' 147 העקר] עיקר א' ומי הוא] ומיהו א' ו הסוד] היסוד כ' ו כי] ית' כי א 148 המתכנים] המתכנים בו אכ' 149 שמו] שיש בו סוד אכ' ו הוא] ליתא א' ו עד] ליתא כ' 150 וכן הדלת] וד' א וכן דלת כ' ו אחד] אחד היא מאותיות גדולות א 151 כל על כל אכ' 152 ואמנם] אמנם כ' ו לך] ליתא אכ' ו אחר] אחד א' ו בסוד] כי בסוד אכ' ו אחד] יש אכ' 153 שהם] ליתא אכ' ו מדות] מדות ונשאר אלף שהיא אחד כנגד אחד. ואמנם כי אחד הוא י'ג מדות א ונשאר אחד שהוא כנגד אחד. ואמנם כי אחד הוא י"ג כ' 154 נאמי] ליתא א' ו האדם] אדם כ' 154-155 האדם כמאמר] כאמרם א אדם כמ"ש כ

86 שם. 87 שם. 88 השווה: 'בכאן תמצא שתי אותיות גדולות רשומות המורות על קיום כל האמת ועיקר כל האמונה והם עי"ן דל"ת ע"ד עדים הן להעיד על שמו הקדוש [...] והן ע"ד על י"ג מדות סוד היסוד מכל הסודות והכל בסוד יהו"ה אלהינו יהו"ה' (שער מעלת מיכאל, כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נז ע"א-ע"ב). וראה: פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15 במאמר), עמ' 77-78.

89 רמב"ם, משנה תורה, הלכות תפילין ב, ו. רמז"ל התייחס לעניין זה בכתבי התאוסופיים. ראה: ספר הרימון (לעיל הערה 12 במאמר), עמ' 74; שקל הקודש (לעיל הערה 68 במאמר), עמ' 79.

90 דב' ו 4. 91 נוסח א' (דף 195א) טוב יותר, וממנו מתבאר שהכוונה ל-14 האותיות בשלוש התיבות 'יהוה אלהינו יהוה בלבד, והאות אל"ף אינה בחשבון: 'ונשאר אלף שהיא אחד כנגד אחד. ואמנם כי אחד הוא י'ג מדות' ('אחד' = 13 בגימטריה). משפט זה הושמט ב"ס, כנראה מחמת הדומות.

92 השווה: 'והתבונן עד מאד הסוד הנכון ענין י"ג מדות הנסתמים בסוד זה ענין אמרו יהו"ה יהו"ה אל רחום וחנן שני פעמים יהו"ה יהו"ה יהו"ה יהו"ה קודם שיחטא האדם יהו"ה לאחר שיחטא האדם כמאמר זל' (שער מעלת מיכאל, כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נז ע"ב).

93 שם' לד 6.

155 כמאמרם זל.⁹⁴ כן הוא בכאן⁹⁵ יהוה יהוה שני פעמים. אלהינו הוא סוד אל רחום וחנן⁹⁶ היאך אל הוא בתחלה אחריו שהוא סוד רחום בחשבון הקטן⁹⁷ ו' הנשאר הוא נוטריקון וחנן הרי לך אלהינו הוא אל רחום וחנן.

ו אמנם על מה שהיינו בביאורו בסוד א' הכולל כל האחד⁹⁸ שבעולם והוא אחד ומיוחד ביחודו כי אין אחד אחר דומה לו בשום אחדות. והוא מובדל ומיוחד מיתר הנמצאי ואין לו דומה בשום צד ואין ערוך אליו כאמרו ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו.⁹⁹

ו אמנם כי שמעתי אומרים שהיה להם בקבלה¹⁰⁰ כי על כל שמו המיוחד אשר בפסוק יהוה יהוה א' ¹⁰¹אנו מיחדים שמו בכל יום פעמים כנגד יהוה יהוה שני פעמים. והבן כי קבלתם הכונה כי אם יהיה אלהינו שם מיוחד כאלו היה לנו להזכירו שני פעמים. ועל כן איך אנו מזכירים שמו ומיחדים באותו פסוק ממש זולתי שני פעמים שמו המיוחד הנזכר שם שני פעמים. ועל כן האחד האמיתי בזה צריך להיות כוונת הלב בענין ייחודו שהוא אחד ממש. ולא כשאר האחדים כאשר אמרנו.¹⁰² וצריך להזכיר הא' בחטיפה ולא בשום העכבה¹⁰³ כי אלו יתעכב בזכירת האלף מורה שאין | היחוד שלימה בהעכבה א' מורה על מה שמורה והמבין יבין.

ו אמנם תדע לך כי אחד הוא הקשר המקויים באשר כל השלשלת מקויימת עליו ובו. והוא טבעת השלשלת שכל הטבעות נאחזות ממנה העליונה והיסודות אין שם

155 כן] כאן א' 156 אחריו] אחריו ה'נ' אב' בחשבון הקטן] בח"ק כ' 157 הרי] ורי א' לך] ליתא כ' ורחום] ורחום כ' וחנון] וחנון ענין סוד יהוה אל רחום וחנון א' וחנון וזה ענין י' י' אל רחום וחנון כ' 158 בביאור] בביאור א' ו האחד] אחדים א' 159 ביחוד] ביחודו ית' א' 160 לו דומה] דומה לו אב' ואל] אל א' 162 ואמנם] אמנם כ' בקבלה] קבלה א' כי על] על כי כ' וכל] שם אב' 163 בכל... פעמים] פעמים בכל יום כ' 164 הכונה] נכונה אב' ויהי] היה כ' מיוחד] המיוחד אב' כאלו] ליתא כ' 164–165 שתי פעמים] שלשה פעמים א' ג"פ כ' 165 א' ליתא א' אין כ' שמו ומיחדים] ומיחדים שמו אב' וזולתי] זולת כ' 166 שמו] כנגד שמו אב' והאחד] אחד אב' וזה] הוא אב' 169 בהעכבה] באמרו בהעכבה א' כאמרו בהעכבה כ' 170 תדע] דע כ' באשר] כאשר כ' מקויימת] מתקיימת א' מתקיים כ' 170–171 עליו ובו] בו אב' 171 השלשלת] כל השלשלת כ' והעליונה] וכשהטבעת העליונה א' כשהטבעת העליונה כ' והיסודות] והיסוד א' והיסודית כ'

94 בבלי, ראש השנה יז ע"ב.

95 השווה: 'וכן תמצא בכאן [ב]סוד יהו"ה אלהינו' יהו"ה שתי פעמים יהו"ה יהו"ה אלהינו' שהוא סוד אל רחום וחנון כי תמצא אל שהוא בראש ה'נ' הוא סוד רחום ו' הנותר הרמז ו'חנון' (שער מעלת מיכאל, כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נז ע"ב).

96 שם' לד 6.

97 כלומר שלוש האותיות 'הינ' שלאחר 'אל' (במילה 'אלהינו'), שקולות בגימטריה קטנה (20) ל'רחום'.

98 עד כאן ההעתיקה המקבילה ב"כ (דף 4ב), ובכתב היד: 'כמו שנפרש לקמן בע"ה', והשלמות הפרק באה בכתב היד בין החלק השלישי לחלק הרביעי (דף 7ב – 9ב): 'ואמנם א' של אנכי רומז בסוד אחד הכולל כל האחדים שבעולם' וכו'; המשך ההעתיקה בכתב היד מקביל לסוף הפרק, וראה להלן הערה 113.

99 יש' מ 18. 100 ראה לעיל הערה 91 במאמר. 101 שם' לד 6. 102 לעיל שו' 112–117.

103 השווה: בבלי, ברכות יג ע"ב; וראה גם: משכיות כסף (לעיל הערה 224 במאמר), עמ' 27; והשווה: זוהר, ג, דף קסב ע"א.

הרי כל הטבעות נופלות וכל שאר] ¹⁰⁴[נופלת. ואלו ינתקו כל הטבעות האחרים
 אין הטבעת מפסדת כלום והרי היא בקיומה וכן הוא ית' דוגמא הוא אחד וראש לכל
 הטבעות שבשלשלת. וכלם נאחזים ונתלין מהטבעת העליון. וכשאין היסוד המיוחד
 בתוך השאר הרי כל הטבעות למטה והשלשלת אינה בקיומה אלו הטבעות העליון
 והמיוחד אינו בתוכן שיאחזו בו ובתוכו וכן הוא ית' בהפסד כל הנמצאים הוא לא נעדר
 והרי הוא נשגב ביום ההוא ¹⁰⁵ באחדותו. ואמנם כי כל הטבעות הנמצאים נתלים מכחו.
 ואם האחד המיוחד זו מעמהם אפי' שעה הרי כל השלשלת למטה נופלת והם כלם
 כלום. ועל כן תוכל לידע כי בלא אחד אין האחדים כלום כי הוא הראש המיוחד וקיום
 כל השלשלת ומוזה הדרך תוכל להבין אם יש לך עינים לראות מהו ענין א' והתבונן
 עד מאד הסוד הנכון היאך מסוד מהותו ואחדותו ית' נשלמו כל הספירות האחרים
 הנמצאים חוץ ממנו ית' ונמצא אחדותו ביחוד חוץ מהם כבר ידעת והתבוננת כי
 יסוד כל הספירות שבעולם הוא יסוד אלו העשרה. ומיסוד העשרה נמשכו שאר כל
 הספירות וכלם בנויים על עשרה. והעשירי הוא אב לכלם פקח עיניך וראה. אב גד הו
 זח טי הרי לך יסוד הכללי שבכל. ואמנם תמצא היאך נשלם היסוד הזה שהוא כולל
 כל הספירות בסוד אמתת מהותו ונמצא אחדותו ביחוד חוץ מהם בתשלום הספירה.
 ואמנם האחד אינו נעדר ונמצא באחדותו תמיד כאשר תראה בסוד הספירה הזאת כגון
 זה אי בט גח דז הו עיין והסתכל כי כל אחד משלים כל הספירות הכלליות ונמצאי
 מסוד אחדותו ואמנם האחד נמצא תמיד ביחוד מהותו ית' כי הוא לא נעדר בסוד
 מהותו. והוא משלים תמיד כלל כל הספירות ונמצא הא' ית' בסוד אחדותו ובכאן תוכל
 להבין סוד ענין י' ספירות בלי מה בלי מהותו ית'. ¹⁰⁶ ואמנם כשתכלל האחדים האלה
 הם עולים בספירתם עד ה"א שה"א הוא הקדוש לא יעף ולא יגע אין חקר לתבונתו. ¹⁰⁸

172 נופלת] השלשלת נופלת אכ' [האחרים] האחדים א' 173 הטבעת] הטבעת העליונה א' דוגמא] שמו א' 174 מהטבעת]
 מטבעת א' 175–176 אלו... ובתוכו] הראיל והטבעת העליונה אינה במקומה. אבל אם הטבעת העליון היא קיימת אעפ"י
 שינתקו האחרים כלם אינה מפסדת הטבעת העליונה א' כשאין הטבעת העליון והמיוחד בתוכן שיאחזו בתוכו כ' 176 ית' ית'
 וית' א' 177 ביום ההוא] ליתא א' 178 שעה] שעה אחת אכ' [למטה נופלת] נופלת למטה אכ' [והם] והן א' 179 כלום]
 נופלים כ' [האחדים] אחדים כ' [וקיום] בקיום א' 180 השלשלת] השלשלאות אכ' 181–183 האחרים... הספירות] ליתא א'
 182 כבר] וכבר כ' 183 אלו] ליתא אכ' [העשרה] עשרה א' 184 והעשירי] ועשרה א' ליתא כ' [אב] א' והוא אב כ' [לכלם]
 לכל הספירות אכ' [פקח... וראה] בסוד זה אכ' 185 הכללי] הכלל אכ' [שבכל] שבכל הספירות אכ' [ואמנם] אמנם כ' [היסוד]
 הייחוד כ' [כולל] כלל אכ' 186 ונמצא... ביחוד] ביסוד א' 187 אינו] הוא א' 188 והסתכל] ותשכיל כ' [כל... משלים]
 אחד תשלום א' אחד ישלים כ' [ונמצאי] שנמצאים כ' 189 מסוד] מצד א' [אחדותו] מהותו כ' [ואמנם] אמנם כ' [ביחוד]
 ביסוד א' 190 תמיד] ליתא א' [הא' ית'] האחד א' 191 ענין... מה] עס"ב כ' [בלי מה] בלימה א' [ואמנם] אמנם כ' 192 הם]
 ליתא א' ייעף... יגע] יגע ולא ייעף אכ' [אין] ואין א'

104 השווה אכ': 'השלשלת'. 105 על פי יש' ב' 11, 17.

106 ענין זה שב ונתפרש אצל רמד"ל, חיבור ללא שם, כ"י מינכן 47, hebr. דף 3361–3362.

107 כלומר בסדר הבא: אט בח גז דו, וכך ביאר רמד"ל בחיבור שבכ"י מינכן 47, hebr. שם.

108 יש' מ' 28.

ואמנם כאשר תעיין בענין הסוד הגדול הנאה והעליון ית' תמצא כי כל המעלות
 אין וכל (המעלות) <העלמות> למטה. ולמעלה אין. ואין תמצא בהם במעלותם ובסודם
 ותכונתם זולתי אחד אין קיום ואין תנועה וכלם כבד יבלו¹⁰⁹ כי תמצא בכל אשר
 נשמת רוח חיים באפי¹¹⁰ אין קיומם ותנועתם בלתי אחד ובהגרעו הפסדן כשאין א'
 עמהם בין בסוד א' בין בסוד י' כי הכל סוד א' וכל הסודות כלם תמצא בענין זה. אדם
 כשתוציא ממנו האחד נשאר דם. דם יחשב לאיש ההוא¹¹¹ בלתי אחד אדמה כשתוציא
 משם הא' נשארה דמה כלומ' דמה ונחרשת מכל טוב שבעולם כי תמצא בלתי א' כל
 הנמצאים הם בתכלית הגרעון. אנשים אם יבטל משם הא' נשאר ההפסד והגרעון
 נשים. וכן תעיין בדרך זה בעיניך. בענין השכל תמצא כי בלתי אחד אין תנועה וקיום
 כלום כי קיום כל הדברים וכל הענינים אינם בלתי אחד וכן בסוד י' שהוא אחד וכן
 בסוד) שחקים הוציא הי' הרי שחקם שחקם כעפר ארץ¹¹² כי אז הם בתכלית הגרעון.
 שכלים הוציא הא' הרי הם בתכלית הגרעון שכלם והשמידם. וכן הכל תמצא כי א'
 הוא קיום כל הנמצאים למעלה ולמטה וכן זהו שהוא כולל כל העולם כלו והעולם
 מתקיים עליו יותר מכל הקיומים והיסודות שבעולם והוא אמת כשתוציא הא' שהוא
 הקיום והנפש מה נשאר ממנו. מת. דבר ההפסד והגרעון מכל העקרין והרי לך כי סוד
 כל העולם שהוא אמת נפסד. וכשהיסוד נפסד אמנם כל הבנין למטה והרי לך כי בלתי א'
 אין היסוד והקיום והעולם קיים. על כן תוכל להתבונן לדעת דרך הישרה על ענין סוד
 יחודו הנאה והעליון ולדעת כי הוא ית' א' מיוחד באחדותו ואין לו עזר ודמיון והדבר
 נאה ועליון. ומפני זוהר עליו ואחדותו לא יוכלו הדעות להשיג תכלית אמתת יחודו¹¹³

193 בענין] בעיון אכ' והגדול] הזה הגדול כ' הנאה] על ענין ייחודו הנאה אכ' 193–194 המעלות... אין] העולם למע' ולמט'
 אין וכן כל המעלות אין כ' 194 למטה... אין] אין למטה ולמעלה א' 195 ותכונתם] ותכונותם א' זולתי] בלתי כ' אחד]
 אחד. והתבונן עד מאד כי בלתי אחד אכ' יבלו] יבלה א' 196 ותנועתם] ותנועתם כלום אכ' אחד ית' שמו א' ובהגרעו
 הפסדן] ובהגרעו הפסדם אכ' כשאין א' כי אין כ' 197 הסודות] (השתות) 'חתיבות' א' 198 כשתוציא] כשתצא כ'
 האחד] האחד שהוא א' א' הא' כ' והוא... אחד] ליתא כ' 199 משם] ליתא א' נשארה] נשאר אכ' ונחרשת] ונחרשתי כ'
 199–200 שבעולם... הגרעון] ליתא כ' 200 יבטל משם] ליתא א' יבדיל מהם כ' הא'] תוציא אלף א' והפסד והגרעון] ליתא א'
 תמצא ההפסד כ' 201 תעיין] ליתא אכ' וזה] הזה א' בעיניך] בעיניך א' בעיוןך כ' בענין] בעין א' בעיון כ' וכי] ליתא א' תנועה
 וקיים] התנועה והקיום אכ' 202 וכל הענינים] והענינים כ' י' ליתא א' אחד] אחד שהוא סוד א' כ' 203 תוציא] תוציא א'
 תוצא כ' הי' יחיד א' האחד כ' הרי] נשאר אכ' שחקם] ליתא א' אז] אזי א' 204 תוציא] תוציא א' הרי] נשאר שכלם הרי א'
 שכלם] כלומ' שכלם א' כי א' האחד כ' 205 זהו] אחד א' זה כ' 206 והיסודות שבעולם] והוא יסוד העולם כ' הא'] משם
 האחד א' 207 הקיום] קיום א' מה] ליתא כ' ממנו] ליתא כ' והפסד... העקרין] מופר מכל עיקר א' והגרעון] והגרעון כ'
 208 שהוא] ליתא א' אמת] אמת א' אינו בלתי האחד כ' וכשהיסוד] ובהיסוד כ' למטה] נופל למטה אכ' והרי] הרי כ'
 209 והקיום] ליתא א' וקיום כ' והעולם קיים] לעולם כ' ולדעת] ולדעת אכ' ודרך] הדרך כ' 210 מיוחד] ומיוחד אכ' ועזר] עזר
 אכ' 211 ומפני... הדעות] ואמנם שאפי' הדעת אינם יכולות כ' 211–212 תכלית... ישיגורו] אמתת מהותו וייחודו ית' כ'

109 שם 9. 110 בר' 22 ז. 111 וי' 4. 112 על פי שמ"ב כב 43.

113 עד כאן ההעתיקה המקבילה ב"כ (דף 9ב), ובכתב היד: 'לא יוכלו הדעות להשיג אמתת מהותו וייחודו ית', וסיום הפרק בא בכתב היד בדף 34–35: 'ואמנם שאפי' הדעת אינם יכולות להשיג' וכו'.

הואיל והדעות לא ישיגוהו. וגם אמנם כי הצורות השכליות אשר גדלו במעלה ובשכל
ובדעת יותר מן השפלים והגלגלים לא ישיגו אמתת מציאותו ואחדותו כל שכן יושבי
בתי חומ'.¹¹⁴ אבל המשכיל ישכיל והמזהיר יזהיר ויעלו אבר כנשרים ירוצו ולא יעפפו¹¹⁵
ויגיעו לקצת זוהר היחוד וישיגו בעין השכל מה שהלשון לא תוכל לספר והשפתיים לא
תוכל לחתך ומתוך רמז אחד קטן תוכל הנפש השכלית להשיג דבר גדול ולאור באור
החיים.¹¹⁶

[החלק השני]

החלק השני הוא הבא להורות קצת מתוך אמתת מהותו נמשכו שאר כל הנמצאים
בסוד תנועתם ומעלתם כפי תכונתם וכחותם.¹¹⁷ וכן הוא ית' מהשפעת אחדותו
משפיעים כל האחדים ונמשכים ממנו.¹¹⁸ ואמתת מהותו גורמת למציאותם. וגם אמנם
הוא המציא [!]¹¹⁹ לכל הנמצאים ולא לצרכו ולא לעזרתו. אמנם כי לא באו לעזרת יי¹²⁰
אלא הוא ית' המציא מציאותם לפי חסד.¹²¹ והמציא עולמו בישוּבו. והודיע כי לפי
חסד המציאו כאמרו אמרתי עולם חסד יבנה.¹²² וגם אמנם כי בהפסד כל הנמצאים לא
יעדרו מלמעלה הדרו כלום ונשגב הוא לבדו ביום ההוא.¹²³

כבר הודעת יך אחי¹²⁴ בהיות הא' האמיתי ית' א' ומיוחד ומובדל ומופרד מיתר
האחדים ואין אחדותו מיתר האחדים ואין אחדותו כאחד כאשר הודענו. אמנם כי אחד
זהו א' הנקרא א' בלי שום הפסד וגירוע.¹²⁵ ואמנם הבן בדבר על מה שאמרנו כי כל

212 הואיל... כי ואפי' כ' והדעות והדעת א' אמנם כי' אמנה כח א' 213–212 ובשכל ובדעת] ובשכל ובשכל אכ
213 השפלים השכלים כ' וישיגו ישיגו זוהר אכ' וישיגו שוכני כ' 214 ישכיל ליתא א' והמזהיר] והזהיר כ' ויעלו
ויעל כ' 215 ויגיעו ויביעו א' ולא יגיעו כ' וזוהר היחוד מעלת זוהר היסוד א' מעלת זוהר היחוד כ' בעין בעין כ'
216 תוכל לחתך יוכלו לחתך אכ' 218 השני השני כ' הבא ליתא כ' קצת כי צד אכ' מתוך] מצות מסוד א'
מסוד כ' אמתת אמתת] א' מהותו מהותו ית' אכ' נמשכו נמצאו א' 219 תכונתם וכחותם כחותם אכ' וכן וכי אכ'
220 משפיעים משפיעים כ' 221 המציא [!]¹¹⁹ המוציא א' לצרכו לדרכו א' ואמנם ואמנם כ' 222 ית' ית' שמו א' בישוּבו
בישוב א' 222–223 והודיע... המציאו ליתא א' 224 יעדרו מלמעלה יעדרו ממעלתו א' יעדרו ממעלת כ' הדרין ליתא א'
והוא יי' א' ביום ההוא והכל כאין כנגדו א' 225 בהיות ליתא א' ית' ית' וית' א' ומופרד ונפרד כ' 226 הודענו בארנו
והודענו א' כי ליתא כ' 227 זהו א' זה הוא אכ' בלי בלא אכ' ואמנם אמנם כ' בדבר הדבר א'

114 על פי איוב ד 19. השווה דברי רמד"ל ב'שושן עדות', שלום, שני קונטרסים (לעיל הערה 16 במאמר),
עמ' 347. 115 יש' מ 31. 116 על פי איוב לג 30.

117 השווה: רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי התורה א, א.

118 השווה: שם, ז, 119 צ"ל: המציא. 120 על פי שופ' ה 23.

121 השווה דברי רי"ג, גנת אגוז (לעיל הערה 256 במאמר), דף יג ע"ד; והשווה הקדמת גנת אגוז (לעיל הערה
225 במאמר), עמ' ח. לגלגוליו של רעיון זה בכתבי רמד"ל ראה: ספר המשקל (לעיל הערה 2 במאמר),
עמ' 50; משכן העדות (לעיל הערה 68 במאמר), עמ' 19; וראה: שם, עמ' ט-י.

122 תה' פט 3. 123 על פי יש' ב 11, 17. 124 לעיל שו' 112–117.

125 עד כאן ההעתיקה המקבילה ב"כ (דף 25), וקטעים מהשלמת הפרק באים בכתב היד לפני החלק הרביעי
(דף 99–101); המשך ההעתיקה בכתב היד מקביל לסוף הפרק, וראה להלן הערה 173.

הנמצאים זולתי בלתי א' אינם כלום אבל הוא ית' א' אם תוציא אלף מן אחד אינו מפסיד כלום. ואין שום גרעון בא' כי בהוציאך את הא' מן אחד נשאר חד שהוא כמו אחד הרי שאינו מפסיד כלום בגרעון א' מה שאין כן בכל הנמצאים. ואין שום נמצא ראוי לקרא א' זולתי א' האמיתי הזה שאין לו הפסד וגרעון כי בידוע ממנו א' שהוא א' אין אחדותו נגרע בשום פנים כי נשאר חד שהוא אחד ממש והוא הסוד שאמרנו¹²⁶ אמרו והוא באחד¹²⁷ כי תמיד הוא בא' בין הגרעון א' אם יגרע מן המלה אחד הוא על כל פנים בלא שום הפסד והוא בא' תמיד בלי הפסד וגרעון ולכן הוא ית' המעלה אשר אין מעלה כמוה. ואין מעלה נחשבת כמעלתו ואין מעלה זולתו.¹²⁸ אבל מעלה אשר משיגים יותר מדעות השפלים והגלגלים הם הנקראים מעלה אבל אינה מעלה חשובה אלא אצלנו הואיל והם בהיכל מלך יותר ממנו והיא מעלת השכלים ההווים מסוד הוייתו ומחשפתו ית' הם מתהווים ומתנועעים ומניעים לאשר מתחתם. וגם אמנם כי אין להם רשות לעשות שום דבר מעצמם ומרשותם בלתי ית' כי מתג המחדשם הם נושאים ובידו להניעם לאשר יחפץ פעם לימין ופעם לשמאל כי מתגו ורסנו על פיהם כמו הרוכב המניע לסוס¹²⁹ כאשר הוא רוכב עליו לחפצו ורצונו הואיל והרסן ביד הרוכב להניעו ופה בלום וסתום מן השכלים בלומים ומוכרחים לפני יוצרם הרוכב שעליהם ובידו להניעם לכל אשר יחפץ והם אינם מתנועעים ומניעים בלתי רצונו וחפצו ואמנם על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו את משמרת יהוה שמרו¹³⁰ כי מתגו ורסנו עליהם בלתי שיוכלו להתנועע לכאן ולכאן.

ואמנם הבן כי צורת השכלים הם ההמשכה הראשונה הנמשך מעם זוהר העליון כי הזוהר העליון הוא גורם למציאותם ואין למציאותם גורם¹³¹] תחתם כאשר נסתר הענין בסוד בראשית ברא אלהים את השמים¹³² כי תדע לך כי בנין העולם אין בנינו בנין העולם העליון אין בנינו בנין הרכבה כי כל בנינו בנין פשוט

228 זולתי בלתי זולתו בלא א' זולתי כ' אינם אינו א' אם כ' 228–229 מן אחד... מן אחד] ליתא א' 229 בא' בא כ' ואת הא' א' כ' ושהוא... הרי' ליתא א' 230 שאינו ואינו א' כלום] ליתא א' בגרעון א' ולא ישבו שום גרעון שהוא חד כמו אחד א' בכלל לכל א' נמצא אחד כ' 231 לקרא להקרא א' ליקרא כ' האמיתי אמת א' 231–232 כי בידוע... ממש] ליתא א' 232 בידוע בגרעון כ' א' שהוא א' א"י שהוא אחד כ' 232 בשום פנים עכ"פ כ' שהוא אחד] ליתא כ' והסוד שאמרנו] סוד כ' 233 הגרעון בגרעון א' אם בין א' בין אם כ' יגרע... הוא] שלם הוא אחד א' 234 והוא... וגרעון] ליתא א' וכן אם יגרע ח' א' והם סוד אחד הרי תמצא בציר כזה יר' בח' עולה ח' הרי אין לו הפסד בגרעון ח' מן המלה וכן ד' נשאר א' ח' וא' סודו ט' שהוא סוד אחדותו בלא שום הפסד כ' 235 כמעלתו] כלום לפי מעלתו א' מעלה זולתו] מעלת זולתו ית' וית' א' 236 השפלים] השכלים א' 237 בהיכל] בהכלי א' 238 ומהשפעתו] והשפעתו א' הם שמו בהם א' מתחתם] תחתם א' 239 בלתי ית' בלתי ית' שמ' א' 241 ופה] ופי' א' 242 מן] וכן א' ומוכרחים] ומומחים א' 244 שיוכלו] שיוכלו א' 246 הבן] ליתא א' 247 גורם] הגורם א' וואין] וגם א' 248 תחתם] כ"ש לאשר מתחתם א' ונסתר] נסתם א' השמים] השמים ואת הארץ א' 249 בנין העולם אין בנינו] ליתא א'

לעיל שו' 121–125. 127 איוב כג 13.

עד כאן ההעתקה המקבילה ב"כ (דף 9ב), והיא מתחדשת בהמשך הפרק, ראה להלן הערה 138.

על פי תה' לב 9. 130 במ' ט 20. 131 השווה א': כ"ש לאשר. 132 בר' א 1.

215
250

והוא היסוד והעקר ואמנם | שאר הנמצאים הם לעולם בנין בנוי על היסוד ועל כל פנים
עולם העליון בלתו ית' הוא בנין חדוש וצורה והצורות כלם מונים אל יסוד העליון
ומשתוקקים להשגה העליונה.

255

והבן כי השכלים הנפרדים מעלה הם ואינה מעלה הנכללת והנחשבת לנגד
המעלה האחדית המיוחד ביחוד אבל מעלה הם אצלנו על השגתם כנגד מעלת האחדות
יותר ממנו¹³³ ויותר מהשגת עולם האמצעי כי תדע לך שהשכלים ענינם והוייתם למעלה
מאחר שהם צורה לבד ואין עלויים נערב בשום צד חמר.¹³⁴ ועל כן מעלתם למעלה
והשגתם כנגד ההשגה העליונה ולעולם אין שום טבע שיטה יורדת למטה זולתי כנגד
מעלה העליונה משתוקקת אבל העולם האמצעי שהם הגלגלים הם עולם חמ' וצורה
ויסודם תמיד באמצע כי תדע לך שהצורה גורמת לעלות למעלה לעולם. אבל החומ' 260
טבעו למטה. והצורה הנמשכת בעולם האמצעי לעולם הוא פונה לעלות כנגד העולם
העליון כי הצורה עולה כנגד הצורה ותמיד עולה ואינה יורדת כי טבעה לעלות למעלה.

260

והחומ' אשר בעולם האמצעי הוא נמשך לעולם התחתון. והצורה אשר בו משתוקקת
לעולם העליון שהוא צורה לבד. והחמר משתוקק אצל התחתונים ולפיכך חוזרים
הגלגלים לעולם חלילה והצורה המושכת אל החומ' והם חוזרים במרוצה על הנקודה
האמצעי' שהיא היסוד ולכן הגלגל חוזר לעולם]¹³⁵ סבובו בכחו ית'. הבורא

265

] נאחזים זה בזה הא' למעלה והאחר למטה. ולפיכך הם חוזרים חלילה
לעולם על היסוד האמצעי כי אין לשום גלגל בעולם יסוד זולתי]¹³⁶ באמצעיתו
כי בלתי יסוד האמצעי לא תוכל לצייר העולה]¹³⁷ והחמר היורד למטה כי
תדע לך כי על כן מקבלים כלם שפע זה מזה באמרו ית' כי בהיות¹³⁸ השכלים צורה לבדה
פשוטה בלא שום היות חומ' יסודה לעלות למעלה ולקבל שפע מעם המעלה היחידית כי 270
על כל טבעה גורמת לעלות למעלה. ובהיות הגלגלים צורה וחומ' הצורה טבעה לעלות

250 והוא היסוד והוא הסוד | ועל | על א 251 בנין | ענין א | מונים | פונים א | אל יסוד | ליסוד א 254 המיוחד | המיוחדת א
| ביחוד ... האחדות | ליתא א 255 האמצעי | אמצעי א 256 נערב | מעורב א 257 שום | שם א 258 הגלגלים | גלגלים
א 259 לעולם | וטבעה לעלות לעולם א 260 למטה | לרדת למטה א | והצורה | והאורה א | והא' | היא א 261 לעלות | ליתא
א 262 אשר | אשר בו א | והצורה | והצורה מושכת את החומר והצורה א 263 שהוא | שהיא א 264 חלילה | בחלילה א |
והצורה ... החומ' | ליתא א 265 סבוב | וזו היא סיבת סיבובו א | הבורא | ליתא א 266 נאחזים | בהיות הצורה והחמר נאחזים
א | והאחר | והאחר א | הם חוזרים | חוזרים הם א | חלילה | בחלילה א 267 היסוד | היחד א 268-267 כי אין ... האמצעי |
ליתא א 268 העולה | הצורה העולה למעלה א 269 באמרו | כאמרו א | כי | ודע והבין כי כ | בהיות | בהיותו א | ליתא כ
269-270 צורה ... פשוטה | אע"פ שהם צורה פשוטה לבד כ | לבדה | לצד א 270 חומ' | החמר א | החומר כ | ולקבל | ומקבלת א
| היחידית | האחדית אכ 270-271 כי על כל | א על כי אכ 271 הצורה | ליתא כ

133 רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי התורה ב, ה-1.

134 השווה דברי רמב"ל על השכלים הנפרדים ב'שושן עדות': שלום, שני קונטרסים (לעיל הערה 16 במאמר),
עמ' 347.

135 השווה א: 'וזה היא סיבת'. 136 השווה א: 'בהיות הצורה והחמר'. 137 השווה א: 'למעלה'.

138 מכאן מתחדשת ההעתיקה ב"כ (דף 9ב): 'ודע והבין כי השכלים אע"פ שהם צורה פשוטה וכו'.

למעלה כנגד הצורה העליונה אשר למעלה הימנה ומשפעת אל החמ' אשר נאחז עם הצורה. ובהיות עולם השפל יסוד עולם ההרכבה שהוא התחתון והשפל נשפע מעם החמ' והצורה אשר למעלה המנה. ועל כל פנים עולם השפל מקבל שפע מעם העולם התיכון ועל פי תנועת העולם התיכון יתקיימו פרטי השפלים בתנועתם כי בהיות משפע העולם האמצעי לעולם השפל מתקיים בתנועה ובקייים כי תדע לך שהעולם השפל הוא נשפע מכח הגלגלים בהיות קיץ וחורף וקור וחום ופרי העץ וזרע וקציר¹³⁹ וצמח האדמה תלוי בכחות הגלגלי יתקיימו האישים אשר בכידור הארץ כי הארץ כלי קבול הוא ואין צמח האדמה ופרי העץ נהיה בהיותו בלתי תנועת הגלגל החום מחמם ומים מרטיבים ורוח מנשב ועל פי תנועתם מתקיים. וכל זה בהיות שפע הא' העליון משפיע לשאר והם משפיעים שפע ממנו כי בלתו אין התנועה והקיום כלום. וזהו סוד אמרו אענה את השמים והם יענו את הארץ¹⁴⁰ בהיות []¹⁴¹ בהם לקבל השפע []¹⁴² אז הם יענו את הארץ כלומ' בהיות השמים השפעת טובי לקבל השפע הנמשכת ממני אז הם יענו את הארץ בקיום ותנועה ומתקיים העולם השפל בתנועתו הרי לך כי הכל תלוי בכח המעלה העליונה.

ואמנם הבן כי השכלים צורה לבד הן והגלגלים חמ' וצורה ועולם השפל. ועולם ההרכבה שפל מכלם וכלם מקבלים שפע זה מזה כי השכלים מקבלים שפע בתחלה מעם המעלה העליונה על כי הם הצורה לבד פשוט והגלגלים צורה וחומ' ומקבלים שפע מן הצורה אשר למעלה מהם והשפל מן הגלגלים כפי אשר אמרנו.¹⁴³

ואמנם הנני מעורר על ענין סוד א' הבא בתורה להורות כי כל הנמצאים זולתו ית' כלם נתלים מכח אמתת מהותו ואינם יוצאים מכללו באמרו אני יי' עושה כל נוטה שמים לבדי ורוקע הארץ מאת¹⁴⁴ וכשתבונן בענין תמצא כי כל הנמצאים כלם

272 הימנה] הימנה. ומקבלת שפע צורה זו מעם הצורה אשר למעלה הימנה א' הימנה ומקבלת ממנה כ' ו נאחז] נאחזו א' 273 הצורה] ליתא א' 274 החמ' החמר והחמר א' הימנה] הימנו כ' ועל... פנים] כי על כל פנים א' כי עכ"פ כ' העולם] עולם א' 275 תנועת] מרוצת א' העולם] עולם א' משפע] משפיע א' 276 העולם] עולם א' 278 תלוי] חלול א' בכחות] פות א' בסבת כ' יתקיימו האישים] ובו יתקיימו האנשים א' בכידור] הם בכדור כ' כי הארץ] ליתא א' 279 נהיה] נהגה א' הגלגל] הגלגלים כ' החום] בחום א' מחמם] מחומם כ' 280 מרטיבים] מרעיבין א' מרטיבין כ' תנועתם] תנועתו א' הא'] אחד א' 281 לשאר] לשאר הכל כ' וזהו] והוא א' 282 את] אותי א' בהיות] כלומ' בהיות כ' בהם] השפעת טובו בהם א' השפעת טובי בהם כ' השפע] השפע הנמשכת ממנו א' השפע הנמשך ממני כ' 283 אז] אזי א' 286 ואמנם] אמנם כ' הן] ליתא א' 286–287 ועולם ההרכבה] עולם ההרכבה א' 288 על] ליתא כ' הצורה] צורה א' פשוט] פשוטה א' פשוט' כ' ומקבלים] מקבלים כ' 289 מן הגלגלים] מקבל שפע מן הגלגלים א' מקבל שפע מהגלגלים כ' אמרנו] תשיג יד דעת' א' 290 ואמנם] אמנם כ' סוד א'] אחד. סוד א' ולהורות] להורות א' 291 אמתת] ליתא א' ואינם] ואמנם א' באמרו] כאמרו א' כאומ' כ' כל] כן א' 292 ורוקע] רוקע א'

139 על פי בר' ח' 22. 140 הו' ב' 23. 141 השווה אכנ': 'השפעת טובו/טובי/טוב'.

142 השווה אכנ': 'הנמשכת ממנו' / 'הנמשך ממני' / 'הנמשכת ממני'.

143 לעיל שו' 275–277. 144 יש' מד' 24; ושם: 'רקע'.

16 א | נתלים מכחו ואין שם שום דבר חוץ ממנו.¹⁴⁵ והבן בענין ובסוד מדוקדק כי תחלת כל הנמצאים נברא צורת השכלים ואח"כ השמים ואח"כ הארץ שהיא עולם השפל ודבר זה תמצאנו מדוקדק בסוד פסוק בראשית¹⁴⁶ ברא אלהים את השמים.¹⁴⁷ הנה לך הסוד שלם ומדוקדק בענין השכל כי תחלת המשכת כל הנמצאים היה צורת השכלים הנקראים אלהים ואח"כ השמים שנמשכו אחריהם ואח"כ הארץ שנמשכת אחריהם וזהו הענין בראשית הנמצאים בראשית ה' הצורה הנקראת אלהים ולאח"כ השמים ואח"כ הארץ כי שלשת העולמו' נמשכו זה אחר זה וזה אחר זה.¹⁴⁸

300 ו הנה ראיתי בענין חכמת הקבלה¹⁴⁹ ענין א' ואמנם כי בקושיא הוא הענין כי אם תאמר שאלהים האמור בכאן הם השכלים מהו לאחר כן ויאמ' אלהים יהי כן ויהי כן וכן בכל בראשית. אבל יש ענין תירוץ לפי קבלת הרבה אנשים שקבלו בקבלתם¹⁵⁰ כי על כן נקראו השכלים פועלי אמת שפעולתם אמת¹⁵¹ בהיות כל הפעולות נמשכים מהם באמרו ית' כי בהיותו משפיע בהם אור הזהיר ממעלת השפעתו הם משפיעים לאחרים. ופועלים בכח אותה ההשפעה בנשפע מהם ובהם.

ואמנם כי בחכמת הקבלה¹⁵² העין הוא בענין אחר על ענין אור השכל הנשפע בתחלה מעם מעלת העליונה והוא הנקרא שמו כשם רבו.¹⁵³ והוא העומד לשרת לפני רבו תמיד והוא הנקרא שר הפנים והוא סוד לחם הפנים לפני תמיד.¹⁵⁴ ואמנם בהיות זה תחלה מכל השאר. והוא המניע בתנועת ית' שהוא חותם המלך לא מפני שהוא שם של שר זה

293 שם] ליתא אכ' ובסוד] הסוד כ' | מדוקדק] המדקדק א' 294 השמים] את השמים א' | הארץ] את הארץ א' | שהיא] שהוא אכ' | עולם] העולם א' 295 תמצאנו] תמצאנו אכ' | בסוף] בסוף א' | השמים] השמים ואת הארץ א' 296 שלם] השלם א' | בענין] בענין א' 297 שנמשכת אחריהם] הנמשכת לאחריהם א' 298 וזהו] וזה הוא א' | הנמצאים] כל הנמצאות א' | ולאח"כ] ואחר כך א' 299 ואח"כ] לאחר כן א' | שלשת] שלשתם א' | נמשכו] ליתא א' 300 חכמת] ליתא א' | בקושיא] לפי חכמת הקבלה בקושיא א' 302 וכן בכל] בכל ענין א' 303 השכלים] שכלים א' | כל הפעולות] הפעולות א' 304 הוהיר] וזהיר א' 305 בנשפע... ובהם] הנשפעת בהם א' 306 בחכמת] בענין חכמת א' | העין] ליתא א' 307 מעלת] המעלה א' | לשרת] ליתא א' | תמיד] לשרת תמיד א' 308 סוד] הסוד א' 309 של... זה] על זה שר א'

145 השווה: רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי התורה א', ג-ד.

146 עד כאן ההעתיקה המקבילה ב"כ (דף 10ב), ונחתם 'שכבר הוא כתו' למעלה'. המשך ההעתיקה בכתב היד מקביל לשורות הפתיחה של החלק הרביעי.

147 בר' א' 1.

148 השווה: 'ובראשית כל הנבראים ברא צורת המלאכים הקדושים שהם תחלת כל הנבראים הנמצאים מזיו אור הדרו [...] וע"כ בא להורות 'בראשית ברא אלהים', כלומר ברא יתברך שמו צורת המלאכים הנקראים אלהים [...] ומתוך זה היסוד נבראו השמים לאחר כן' ('מדרש הנעלם', זוהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף ד ע"א).

149 ראה להלן הערה 152.

150 לא נתבהר מקורה של קבלה זו, שעמה התווכח המחבר.

151 על פי גוסס ברכת הלבנה, בבלי, סנהדרין מב ע"א.

152 לזיהוי מקור הדברים ראה לעיל עמ' 244–245.

153 על פי בבלי, סנהדרין לח ע"ב. שמ' כה 30; ושם: 'לחם פנים'.

310 הפנים אלא שמו של מקום הוא. וכדי שיוכל להניע נתן שמו ית' בקרבו כדי שיתנועעו אחרים על ידו בראותם חותם המלך. ואמנם הוא נקרא אלהים על שהוא תמיד במדת הדין לפני רבו. והבן הסוד הנכבד כפי מה שאמרנו בתחלה¹⁵⁵ כי בכל השמות אינו נזכר הוא ית' בשם יהוה כי עם אלהים באמרו יהוה אלהים ולא נאמי יהוה שדי יהוה אל יהוה אדני כי לעולם לא תמצא שמו ית' אלא עם זה מפני שכל הצבאות מתנועעים על ידו. ואמנם אין בו יכולת להניע ולא בהם להתנועע. אלא בראותם חותם המלך וזהו 315 הסוד כי שמי בקרבו¹⁵⁶ כאמרו יהוה אלהים שמו ית' בקרבנו כדי להניע והוא סוד אלהי הוא החותם (להורות) אלהים ולא בקרב שאר השמות. ואמנם כי יש מפרשים¹⁵⁷ כי זהו בסוד אל כאמרו אל שדי¹⁵⁸ ובסודו תמצא יה כי שמי בקרבו¹⁵⁹ כדי להניע והוא סוד אלהי הוא החותם להורות כי שמי הוא.

320 ועל מה שהיינו בביאורו בראשית ברא אלהים¹⁶⁰ ר'ל בראשית ברא הוא ית' השר הנקרא אלהים אשר ממנו השפיע כל הנמצאי בהיותו אור נמשך מזיו הדר מעלת העליונה ואחר נמשכו כל שאר השמים ואח"כ הארץ.¹⁶¹ ולפי נקרא שכל הפועל כי הוא פועל בחותם שם יה פעולות שאר הנמצאים וזהו יה וגומי' בהיות תמיד חותם המלך הולך בקרבו בסוד יה. וא"ת א"כ צורת השכלים שהם ההשפעה הנקדמת קודם הגלגלים באיזה מקום נבראו. תדע לך כי הם נשפיעו ביום שני תחלת כל הנבראים. ולאח"כ 325 שנקדמת הקדמת שכל הפועל אשר חותם המלך בקרבו ובאיזה מקום ביום שני שהוא תחלת כל הנבראים כי מה שנשפיעו למעלה חוץ ענין שכל פועל ספור הוא והוא שבח שנתן בקרבו ית' שר הנקרא אלהים. אשר ממנו נתהוו השמים והארץ בסוד שמו ית' בלשון שבח אבל תחלת כל הפעולות אשר נפעלו ממנו בסוד יה ביום השני נתהוו באמרו 330 ויאמי' אלהים יהי אור¹⁶² וזהו אור השכלים.¹⁶³

310 ית' בקרבו של מקום הוא בקרבו הוא ית' א' 310–311 שיתנועעו אחרים שיתנועעו האחרים א' 311 על שהוא על שם שהוא שם א' 313 הוא ליתא א' בשם יהוה ליתא א' 315 יכולת תועלת א' בראותם בראותה א' וזהו זה הוא א' 316 הסוד ליתא א' כאמרו ואמר א' 317 זהו בסוד זה הוא הסוד א' 318 כי שמי עומד א' אלהי אלי"ה כי א' 319 להורות ליתא א' הוא בקרבו א' 320 ר'ל כל א' 321 השפיעו השפיעו שאר א' 322–323 מעלת העליונה מעלה עליונה א' 322 ואחר ואחר כך א' כל שאר השאר א' השמים את השמים א' הארץ ואת הארץ א' 323 פועל בחותם החותם א' וזהו זה הוא א' יהי וגומי' ואמר יהי כן ויהי כן א' בהיות בהיות א' 324 הולך ליתא א' וא"ת תאמר א' 325 כי הם ליתא א' שני ליתא א' תחלת תחלה א' ולאח"כ שנקדמת לאחר א' 327 שנשפיעו שנאמי א' ופועל ספור הפועל ספור א' 328 ית' שר האל ית' וית' זהו הסוד כלומ' בראשית ברא הוא ית' השר א' והארץ ליתא א' 329 באמרו ליתא א' 330 אור אור ויהי אור א' וזהו אור זה הוא א'

לעיל שו' 143–146. 156 שם' כג 21.

157 דעה זו הביא המחבר בחזקת 'הסוד הנכון' להלן שו' 1025–1030. 158 למשל: בר' יז 1.

159 שם' כג 21. 160 בר' א 1. 161 ראה לעיל הערה 148. 162 בר' א 3.

163 השווה: "ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור" [...] רבי אומר, זה האור אור המלאכים, הוא שנבראו תחלה קודם כל העולם. ואי תימא והרי אנו רואים שהשמים והארץ נבראו תחלה. לא קשיא, דהא שנאמר למעלה עד כאן, ספור הוא דאמר. אלא זה "ויהי", הוא הראשון, ומכאן התחילו כל הנבראים ('מדרש הנעלם', וזהו חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף ז ע"ד).

ואמנם הבן הסוד הנכון על ענין הפסוק וירא אלהים כי טוב ויבדל אלהים בין האור
ובין החשך¹⁶⁴ כלומר וירא תוכן ענינם הוצרכו להיותם נבדלים במעלתם. וזהו ויבדל
אלהים¹⁶⁵ בהיותם נקראים על שם מעלתם שכלים נבדלים במעלת זה על זה. אבל תדע
לך כי על שם נבדלים במעלה גבוהה יותר מכל הנמצאים כי תדע לך שהשכלים כלם
נקראים אור שהם אור פשוט צורה לבד מה שאין כן בשאר הנמצאים אשר הם כנגדם
בחסכה יתהלכו. וממנו כל מוסדי ארץ¹⁶⁶ כי אפילו הגלגלים הם כנגד אור השכלים
כמו חשך בהיותם צורה וחומר ואינם משיגים האור הבהיר כמו השכלים כל שכן שוכני
בתי חומר אשר בעפר יסודם.¹⁶⁷ וזהו ויבדל בין האור ובין החשך.¹⁶⁸ ואמנם כי תחלת
המשכנתם נתהוה ביום שני שהוא תחלת כל הפעולות. אבל המשכת קדמותם היה על
זה הנקרא בסוד אלהים כאשר אמרנו וזהו סוד בראשית ברא אלהים¹⁶⁹ שהוא
כמו האור הנדלק בתחלה והוא נר נדלק וממנו נדלקים כמה וכמה נרות כן הוא זה
נדלק אור בתחלה בסוד האור הבהיר ואח"כ מזה הנר נדלקו כל השאר אבל בכח האור
הגדול המדליק לנר.¹⁷⁰ ובהיותך מעיין בענין השכל תמצא האור הבהיר הנמשך אליך.
והבן הענין כי בכל השמות הנאמרים בתורה לא תמצא המשכת כל הנמצאים אלא מזה
שהוא שם הפועל. ולעולם אלהים הוא שם הפועל ויעש אלהים¹⁷¹ ויברא אלהים¹⁷² ולא
נזכר ענין זה בשאר השמות.

216
335

340

345

והבן¹⁷³ הענין הנכון כי על שם שכל הנמצאים נמשכו מהם זה הוצרך לומר
שם אלהים איש האלהים.¹⁷⁴ ולא נמצא בני שדי. בני יהוה. איש יהוה. וכן בכלם אלא

331 ואמנם] אמנם א' ו כי טוב] את האור א' 332 הוצרכו להיותם] שהיה להם מעלת יצירת יותר מכל הנמצאים הוצרכו להיות א' ו
זהו] וזה הוא א' 333 במעלת] בהיותם נבדלים במעלה א' 334 כי על שם] שהם א' ו שהשכלים] ליתא א' 335 נקראים]
ליתא א' ו אור פשוט] שהם אור בהיר ופשוט א' 336 וממנו] ימוטו א' 337 האור] בהשגת אור א' 338 בעפר] בעפר
ובהשך א' ו וזהו ויבדל] וזה הוא ויבדל אלהים א' ו כי] ליתא א' 339 המשכת] המשכתם א' ו היה] יורה א' 340 וזהו סוד] וזה
הוא הסוד א' 341 האור] הנר א' 342 אור] ליתא א' ו בסוד האור] בסוד א' 343 מעיין בענין] בעין א' 345 הוא] שהוא
א' ו לרא] ליתא א' 346 ענין] בענין א' ו השמות] כל השמות א' 347 שם שכל] ליתא א' ו שם] שם זה א' ו נמשכו] שנמשכו כ
ו מהם] ומפני א' משם א' ו הוצרך] הוצרכו א' 348 שם] בני א' ו אלהים] האלהים א' ו נמצא] נאמ' א' ו שדי] שדי איש שדי א' ו
וכן] בני אדני איש אדני וכן א' ו בכלם] כולם א'

164 בר' א' 4; ושם: 'וירא אלהים את האור כי טוב' וכו'. 165 שם.

166 על פי תה' פב 5; ושם: 'ימוטו כל מוסדי ארץ'. 167 איוב ד 19.

168 בר' א' 4; ושם: 'ויבדל אלהים בין האור' וכו'. 169 בר' א' 1.

170 השווה: 'שער סדר המעלות', כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף נד ע"א-ע"ב; חיבור ללא שם, כ"י מינכן 47 hebr.,
דף 377ב; ספר הרימון (לעיל הערה 12 במאמר), עמ' 196; וראה: י' תשבי, חקרי קבלה ושלוחותיה: מחקרים
ומקורות, א, ירושלים תשמ"ב, עמ' 72, הערה 112; פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15 במאמר), עמ' 82.
משל דומה מופיע בפירוש מעשה בראשית לר' עזרא מגירונה, פירוש לשיר השירים (כתבי רמב"ן [לעיל
הערה 62 במאמר], ב, עמ' תקן).

171 למשל: בר' שם 7. 172 למשל: שם 21.

173 מכאן מתחדשת ההעתיקה המקבילה ב"כ (דף 25): 'והבין הענין הנכון' וכו'.

174 למשל: דב' לג 1.

באלהים ועל כן הוצרך הענין הנכון לומי ויבאו בני האלהים את בנות אדם¹⁷⁵ כי לעולם אנשים ממש היו אבל נקראים בני אלהים על שם שממנו השפיעו כי מסוד נתהויה באמרו ויברא אלהים את האדם בצלמו¹⁷⁶ ולא נאמי שאר השמות כאשר אמרנו.¹⁷⁷

ואמנם כי יש ענין דרשא¹⁷⁸ שהמלאכים היו ונפלו מן השמים. וכי תעלה על דעתך כי מלאך שהוא צורה במעלה יתרה על כל הנמצאים. והם במעלה יותר מאשר תחתם והם צורה לבד פשוטה בלא גוף ושנפלו מן השמים ולקחו נשים וזהו הנפילים היו בארץ¹⁷⁹ חלילה לעלות על לב משכיל וחכם. והבן הענין ותראה א"כ היכן מצינו שהמלאכים שהיה אב ונקרא ענק כאמרו ושם ראינו את הנפילים בני ענק.¹⁸⁰ אבל נקראו נפילים על שם גבורתם וגובה קומתם. ואנקלוס תרגם גבריאי.¹⁸¹ ודוגמה ואולם הר נופל יבול¹⁸² ר"ל הר גדול שבעולם יבול וצור יעתק ממקומו¹⁸³ והוא ית' לא ינתק ולא יעקר ומכלה את הכל וכן אמ' איוב ואיך תנחמוני הבל¹⁸⁴ ואתם מתגדלים בחכמתכם. גם לי לבב כמוכם לא נופל אנכי מכם¹⁸⁵ כלומי יש לי חכמה ככם אבל איני מתגדל בה ולא בעצמי יותר מכם.

אבל על מה שהיינו בביאורו כי אין בכל השמות פועל זולתי שם זה. ואמנם בכח המעלה העליונה ית' וית' ועל כן נקראו בני האלהים¹⁸⁶ איש האלהים¹⁸⁷ על שם שהוא הפועל מכחו ית'.¹⁸⁸

ואמנם הבן הענין הנכון וגם אשר יש לך קושיא בזה הענין כבר אמרתי והודעתי

349 ויבאו ויראו אכ ו בנות אדם בני האדם וגו' א בנות האדם כ 350 ממש היו ממש א ו מסוד מיסוד א ו נתהויה זה נתהוה א שם זה נתהוה כ 351 בצלמו ליתא אכ 352 ענין עדין א ו שהמלאכים שםלאכים אכ ו נפלו ו שנפלו כ ו וכי ליתא כ 353 כל ליתא אכ ו והם והמלאכים כ ו יותר יותר ונשפעים מוזהר העליון ומשיגים יותר אכ 354 וזהו זה הוא א 355 והבן הבן א הבין כ 356 שהמלאכים שם מלאכים א ו שהיה היה להם אכ ו כאמרו באמרו א כמי"ש כ ו ושם ליתא א 357 גבורתם שנפילים בגבורתם כ ו ואנקלוס תרגם ות"א כ ו דוגמה וכו' א ליתא כ 358 נופל יבול נבל יפול א ו הר אור א ו יבול יפול א ו צור ו צור החזק אכ ו ינתק יעתק כ 359 ומכלה... הכל ליתא א ו ואין למה כ ו תנחמוני תנחמוני א ו מתגדלים מגדלים א 360 יש לי חכמה חכמה יש לי אכ ו מתגדל בה מתגדיל עמה כ 362 אבל נחזור כ ו מה ליתא א ו זולתי זולת כ 363 האלהים אלהים א ו האלהים אלהים א ו שהם שם ממנו השפיעו באמרו ויברא אלהים את האדם בצלמו נ) ביום ברא אלהים אדם על שם שהוא שם א שם ממנו השפיעו באמרו ויברא אלהים את האדם בצלמו ביום ברא אלהים אדם. ע"ש שהוא שם כ 364 מכחו ית' ליתא כ

175 בר' 2; ושם: 'ויראו [...] האדם'. 176 שם א 27.

177 השווה: "ויראו בני האלהים את בנות האדם" מאן אינון 'בני האלהים'. רבי ירמיה אמר, גדולי הדור [...] אמר רבי חנינא לרב הונא מה דאמר "בני האלהים". על שם שנבראו משם זה, דכתיב "ויברא אלהים את האדם" ('מדרש הנעלם', וזהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף כ ע"ב).

178 מקור הדרשה בפרקי דר' אליעזר כב; והשווה לדברי רמב"ן, פירוש על התורה, בר' 1 ו 4. ראה גם: ד' כהן-אלור, סוד המלבוש ומראה המלאך בספר הזוהר, ירושלים תשמ"ז, עמ' 35, הערה 1.

179 בר' 4. 180 במ' יג 33. 181 על פי תרגום אונקלוס שם. 182 איוב יד 18.

183 שם. 184 שם כא 34. 185 שם יב 3. 186 בר' 21. 187 למשל: דב' לג 1.

188 עד כאן ההעתיקה המקבילה ב"כ (דף 6א), ובכתב היד: 'וסוד הענין הזה תמצא בתחלת ספר קנה בע"ה' (על אזכור 'ספר הקנה' ראה: ילינק [לעיל הערה 7 במאמר], עמ' 36–37; אלטמן, אור זרוע [לעיל הערה 1 במאמר], עמ' 222–223). המשך ההעתיקה ב"כ הוא ראשית החלק השלישי. על פי תה' לב 9.

כי הסוד הנכון הוא בראשית ברא אלהים¹⁸⁹ א'כ למה לא נזכר שם שם המיוחד באותו הענין שהיה לו לומר בראשית ברא יי את אלהים מהענין הזה. תדע לך כי הקושיא היא נכונה והנה דע באמת כי בכל מקום הנז' שם שמו המיוחד באותו הענין הוא דבר קיים לעולם ולעולמי עולמים ואעפ"י שנוזכר לדי' הידות כל הפעולה לאחר כן דע לך כי כל הפעולה קיים הואיל ושמו המיוחד שם בתחלה. ומפני שהיה גלוי לפניו ית' כי כל העולם לא יתקיים בקיום לא הזכיר שמו המיוחד]¹⁹⁰ בכל הפעולות עד [שגלה]¹⁹¹ שלם וכבר הקיום שלא יתבטל באמרו ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים¹⁹² ולא הזכיר שמו המיוחד בשום צד וענין מכל הנבראים זולתי באלה שנוזכר והוא הסוד ביום עשות יי אלהים וכו'¹⁹³ ומפני מה מפני שהם חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים. אבל בכל הנבראים לא נזכר שמו עליהם מפני שגלוי היה לפניו שהם לא יתקיימו והם יענשו בענין סרחונם כדי שלא יתקיימו ועל כן לא היה ראוי למלך הכבוד להזכיר שמו הקדוש בתחלה על ענין שלא יתקיים. ולאחר שנבראו אותם הדברים שהם קיימים תמיד ועומדים לפניו בלא שום בטול והוא ענין אלהים ארץ ושמים¹⁹⁴ כי כלם קיימים לעולם אבל השאר אינם קיימים ועל כן לא נזכר שמו ית' עליהם ולאחר שעבר בריאת הבטל הזכיר שמו ית' על דבר הקיים. ולפי הענין הזה תמצא הסוד נכון. והדבר מגולה ברמז דבר לכל מבין לאשר רוח אלהים בקרבנו ועל כן התבונן בדעתך לפי הדרכים האלה ותמצא הסוד מדוקדק מהו ענין בראשית ברא אלהים¹⁹⁵ דבר דבור על ענינו¹⁹⁶ כעין השכל.

17
380

[החלק השלישי]

החלק השלישי הוא הבא להורות על תוכן הפרשה הזאת הואיל והיינו בביאורו. כבר הודעתך ברמז קצת מחכמה אם יש לך עינים לראות התעוררות הענין מאשר אמרנו והתעוררנו בענין בראשית בקוצר לשון וברמז דבר ועכשו הנני מעוררך על סוד הענין הזה להעמידך בקצת החכמה.

366 הוא ליתא א' אלהים כלומר בבראשית ברא הוא ית' מעלה הנקראת בסוד אלהים א' שם ליתא א' באותו הענין ליתא א' 367 בראשית בבראשית א' מהענין מה הוא הענין א' 368 היא ליתא א' הנז' שנוזכר א' שמו ליתא א' באותו ראווה א' 370 הפעולה קיים הפעל קיים א' שם נזכר א' ית' ית' שמו א' 371 בכל בראש ולא בכל א' עד ליתא א' 372 שלם הסוד השלם א' וכבר ודבר א' 373 וענין מכל מכל ענין א' 374 באלה באלהים א' שנוזכר שהזכיר שמו המיוחד א' אלהים וכו' ומה עשה אלהים ואחר כך שמים וארץ א' 374–375 חיים וקיימים קיים וקיים קיימים והוא קיים-א' 375 ולעולמי עולמים ליתא א' 376 יענשו יעשו א' 377 שלא יתקיים שאינו קיים א' 378 אותם כלם א' הדברים הדברים שלא יתקיימו הזכיר שמו ית' על אותן הדברים א' והוא והם א' 380 עליהם בהם א' והקיים קיים א' 381 נכון הנכון א' 382 מהו מה הוא א' 383 ענינו כעין אפניו ומדוקדק בכל ענינו בעין א' 384 השלישי הג' כ' ו הבא בא כ' ותוכן ענין תוכן אכ 385 הודעתך הודענוך אכ ומחכמה החכמה א חכמה כ 386 והתעוררנו... דבר ליתא כ 387 החכמה הנפלאה בע"ה כ

189 בר' א' 1. 190 השווה א': 'בראש ולא'. 191 השווה א': 'הסוד'. 192 בר' ב' 4.
193 שם. 194 שם. 195 שם א' 1. 196 על פי מש' כה 11.

והארץ היתה תהו ובהו.¹⁹⁷ כבר הודענוך בכמה מקומות¹⁹⁸ ענין תהו ובהו. כאשר אמר החכם¹⁹⁹ בענין ההיול ופי' ענינו על זה לפי דעתנו. והאמנם תדע לך כי הנני מעוררך על סוד אי' נוטה צפון על תהו תולה ארץ על בלימה.²⁰⁰ הבן בדבר על ענין זה בהיות צפון נטוי על תהו בתחלה. ואח"כ יצתה לפועל. ונשאר ענין תהו ועליו היה צפון נטוי בתוכם בחשך התהו וזהו ענין דעת מפרשים אחרים²⁰¹ שפירשו ענין זה כי בהיות הארץ תהו ממש בהיותה תחת המים ואח"כ יצתה לפועל האין נשאר תהו ועל לבדו ועל תהו כסה החשך שהוא צפון וזה הסוד נוטה צפון על תהו.²⁰²

ואמנם כי ראיתי דברים ולא נשענתי על סוד זה. והנה תדע לך כי הוא הענין צריך לדעת בפסוק זה בהיות תהו דבר שאין בו ממש ותועלת²⁰³ הוצרך לבנות צפון להיותו נטוי עליו. ואמנם כי מצפון תפתח הרעה²⁰⁴ והחשך יצא מצפון²⁰⁵ על כן הוא נטוי על דבר שאין בו תועלת וזהו ענין תהו כלומ' הוא תוהה על כי מכל פאתי העולם בא תועלת וממשות.

389 אמר] ליתא כ' ההיולי] (תהו לי) <ההיולי> א' ופי' [ופירשנו אכ' והאמנם] ואמנם א' אמנם כ' 390 א' ענין אחד א' בדבר] ודבר א' זה] ליתא א' 391 תהו] תהו על דבר שאין בו ממש והתבונן הענין בהיות הארץ תהו אכ' [צפון] הצפון א' [בתוכם] נתכסה אכ' 392 תהו] (חתותו) <התוהו> א' [ענין] ליתא כ' [מפרשים... שפירשו] המפרשים שפירשנו א' 393 ואח"כ] ולאחר א' [לפועל האין] מאין לפועל אכ' [תהו] התוהו כ' [תהו] התוהו אכ' 394 וזה] וזה הוא א' וזהו כ' 395 דברים] דברים כ' [נשענתי] נשענתי עליהם כ' [סוד] ענין א' ענין כ' [והנה] ליתא כ' [תדע] דע א' ליתא כ' [כי... הענין] אבל עתה באתי לעוררך על כ' [צריך] אשר צריך א' הצריך כ' 396 לבנות] לנטות כ' [להיות] להיות א' 398 תועלת] תועלת כלומ' דבר שאין בו תועלת נטוי על דבר שאין בו תועלת כ' [וזהו] וזה הוא א' [הוא תוהה] תוהה הוא א' תוהה כ' [על] ליתא א' ר"ל כ' [העולם] עולם א' 399 וממשות] וממשות אבל מצפון חשך ודבר בלא תועלת הוא. ומפני מה מפני שהוא נטוי על תהו. ועל דבר שאין בו תועלת

- 197 בר' א' 2.
- 198 מקורו של ביאור כזה לא פורש. ואולם השווה הערתו של רמד"ל ב'ספר הרימון': 'כבר אמרנו והתעוררנו בסוד התוהו ובהו. וכבר פירשנו בספר שושן העדות על ענין הוה בהיות תהו ענין שאין בו לא דמות ולא צורה כאשר אמרו בסוד ההיולי' (ספר הרימון [לעיל הערה 12 במאמר], עמ' 195). רמד"ל נסמך שם (וכנראה גם בקטע המקביל בספר 'שושן עדות', שלא השתמר בשריד מן החיבור) על פירוש מעשה בראשית לר' עזרא מגירונה (בתוך פירושו לשיר השירים); ראה: כתבי רמב"ן (לעיל הערה 62 במאמר), ב, עמ' תקה.
- 199 השווה לדברי אברהם בר חייא, הגיון הנפש העצובה, מהדורת ג' ויגודר, ירושלים תשל"ב, עמ' 41–42. וכן ראה: 'והחומר הזה, שקראו היולי, נקרא בלשון הקדש תהו' (רמב"ן, פירוש על התורה, בר' א' 1); ראה גם: 'דרשת תורת ה' תמימה', כתבי רמב"ן (שם), א, עמ' קנז; אך השווה הצעתו של אלטמן לזהות את החכם עם רמב"ם ודבריו בפתיחה ל'מורה הנבוכים': אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1 במאמר), עמ' 264, הערה 136.
- 200 איוב כו 7.
- 201 השווה: 'לא היה בארץ יישוב, כי היתה מכוסה במים' (אבן עזרא, פירוש על התורה, בר' א' 2; בעקבות תפסיר רס"ג על אתר: 'ואלארץ' כאנת גאמרה מסתבחה').
- 202 איוב כו 7.
- 203 השווה לדברי שבתי דונולו, ספר חכמוני, פירנצה תרמ"א, עמ' 38; בר חייא, הגיון הנפש (לעיל הערה 199); אבן עזרא, פירוש על התורה, בר' א' 2; וראה: 'כי הארץ אחר הבריאה הוה היתה תהו, כלומר חומר אין בו ממש' (רמב"ן, פירוש על התורה, בר' א' 1). וכן השווה: ספר הבהיר (לעיל הערה 268 במאמר), סעיף 2, עמ' 119.
- 204 יר' א' 14.
- 205 ראה: פרקי דר' אליעזר ג.

ואם תאמר הלא ראינו רוח צפון מרויח לכל מכה וגנע. והרי יש בו תועלת ולא 400
דיי שאין בו תועלת אלא שיש בו טין.²⁰⁶ ועל שהוא קשה ובלא תועלת יש ענין באשר
הוא מרויח כי תדע לך שיש מכה שגדל בו הבשר הרע ומתגדל הרע לעלות. והרופאים
מבקשים העשב הרע והקשה למען יקטרגו זה עם זה ולא יתגדל ועל כן הוא צפון על שם
שהוא בלי תועלת וחזק וקשה והוא נוח למכה וכיוצא בו ומי גרם לו בהיותו נטוי על תהו
על דבר שאין בו ממשות ותועלת כאשר אמרנו תולה ארץ על בלימה.²⁰⁷ 405

הבן בענין כי הוא ית' עושה גדולות ואין חקר²⁰⁸ וגבול שם לים ולא יעבור
כאמרו גבול שמת בל יעבורו וכו'.²⁰⁹ ואמנם]²¹⁰ לפניו ית' כי בגאות גליו
עד למעלה אינם יוצאים מהגבול המוגבל להם. ובשעה שהם עולים ומתגדלים וידמה
שכל העולם מתכסה מהם הם נשברים ממקומם ואינם יוצאים מרשותו ית' כאמרו
בשוא גליו אתה תשבחם.²¹¹ וכל זה מפני שהים הוא דבר בלימה לפניו ית' כמו הסוס
הבלום לפני הרוכב.²¹² וגם הסוס הוא מתגרר עצמו לכאן ולכאן. והאיל והוא בלום הרוכב
מניעו לחפצו ולכאן ולכאן. ואינו יכול לצאת ברשותו בשום ענין כן הוא הים בלימה לפני
הבולם את הכל. ובהיות הארץ נתלת על המים כאמרו אשר במים מתחת לארץ.²¹³
אמנם הבן הסוד אמרו כי הוא על ימים יסדה²¹⁴ על דבר שהיא בלימה לפני הבולם כי
תדע לך שהארץ תלויה על דבר בלימה. וגם אמנה שהמים למעלה אל יקשה בעיניך כי 415
על כל פנים היסוד הם המים אשר מתחת לארץ אמנם כי הוא על ימים יסדה²¹⁵ על דבר
שהוא בלימה בלומי לפניו ית' בהיות הים ענין בלימה וגבול מוגבל לו לא יעבור כאמרו

וממשות א' וממשות אבל מצפון חשך ודבר הוא בלא תועלת. וא"ת מפני מה אין בו תועלת מפני שהוא נטוי על תהו שהוא דבר
שאין בו תועלת וממשות כ' 400 הלא א"כ ונגע' ולכל נגע כ' והרי יש] נראה שיש כ' ו תועלת] תועלת תדע לך כי אין בו
תועלת כ' 401 טין] נזק א"כ ובאשר] כאשר א"כ 402 ומתגדל... לעלות] ליתא א' 403 מבקשים... הקשה] יבקשו עשב
רע וקשה א' הרע] והרע כ' 404 בלי] בלא א"כ והוא נוח] הוא רוח א' שהוא נוח כ' וכיוצא] כיוצא כ' 405 על דבר] ועל
דבר א' וממשות ותועלת] תועלת וממשות א' תועלת כ' כאשר אמרנו] כמו שאמרנו כ' 406 בענין] הענין כ' ו ית'] ית' כמו
שנא' א' ואין] עד אין א"כ חקר] חקר נפלאות א' לים] ים א' 407 כאמרו] באמרו ו וכו'] בל ישובו לכסות הארץ א"כ ו
לפניו] כי הים בלימה לפניו א"כ ו ית'] ית' שמו א' בגאות] (באמת) <בשוא> א' 408 יוצאים] יוצאים לחוץ א' יוצאין מחוץ כ' ו
המוגבל] ליתא כ' וידמה] יראה א' 409 מתכסה מהם] הם מכסים א' יתכסו מהם כ' הם נשברים] ואחר כך יחזרו א' וממקומם
למקומם א' במקומם כ' ואינם... ית'] ולא יצאו הראות ית' וית' א' 410 וכל... ית'] ליתא כ' ו שהים] שמים א' ו ית'] ית'
וית' א' 411 הבלום... וגם] ורוכבו כי אע"פ כ' הסוס הוא] שהסוס הוא א' שהסוס כ' מתגרר] מתגדל א"כ ו עצמו] לעצמו א'
412 ואינו] אינו כ' ברשותו בשום] מרשותו לשום א"כ ו כן] כי א' בלימה] ענין בלימה א' בלום כ' 413 הכל] הכל ית' ית' א' ו
נתלת] נתלה א"כ אשר] ליתא א"כ 414 הסוד אמרו] סוד מה שאמרו א' סוד אמרו כ' על] כמו א' ו שהיא] שהוא כ' הבלום
הבולם ית' א"כ 414-415 כי תדע] ותדע כ' 415 על] על המים על א"כ בלימה] בלימה יקום א' וגם] ליתא א' אמנה
אמנם א"כ 416 אמנם] כאמרו כ' ו כי... יסדה] ליתא א' 417 בלימה] ליתא א' בלומה כ' בלומי... בלימה] בלום שהם המים
בלומים לפני בולם הכל ית' שמו א' וגבול] ונתן להם גבול א' גבול כ' לו לא] ולא א"כ

206 כנראה צ"ל: 'נזק'; והשווה א"כ. 207 איוב כו 7. 208 שם ה 9. 209 תה' קד 9.

210 השווה א"כ: 'כי הים בלימה'. 211 תה' פט 10. 212 השווה לעיל שו' 238-243.

213 למשל: שם' כ 4. 214 תה' כד 2. 215 שם.

עד פה תבא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך²¹⁶ כי הוא בלימה לפני בולם הכל ית' והבן כי זה ענין תולה ארץ על בלימה²¹⁷

420 ואמנם כי יש ענין אחר תולה ארץ על בלימה²¹⁸ בהיות כל הספירות שבעולם בלומים לפניו ית' כי תמצא הספירה הראשונה שהוא סוד השכל הפועל הוא ספירת בלימה כי בלום הוא לפניו ית' ואין לו רשות להתנועע לכאן ולכאן בלתי רצון האדון ית'. וזהו בלימה הראשונה. ואמנם מעלת שאר השכלים הוא ספירת בלימה בהיותם בלומים מפני האדון ית'. ואמנם מעלת הגלגלים הוא ספירת בלימה בהיותם בלומים מפני בולםם כי בהיות תנועתם] בלומים בפניהם והיא ספירה בלימה וכלם לוקחים שפע מזה וזה מזה. וכל הארץ נתלת בכח הבלימה אשר בלימה הוא ספירת הגלגלים בהיות הארץ נתלה לקבל שפע מספירת בלימה שהיא למעלה המנה כי בלתי זאת הבלימה שהם הגלגלים לא תתקיים ארץ בקיום ותנועה. וכפי תנועה זו מתקיימת הארץ ופרטי השפלים כפי אשר אמרנו.²²⁰ ולפי ענין זה תמצא הארץ נתלת על בלימה שהיא ספירת הגלגלים ומכאן תוכל להבין מהו הענין תולה ארץ על בלימה²²¹ כפי אשר אמרנו.²²²

ואמנם על מה שהיינו בביאורו בתחלה תדע לך שאין נמצא בעולם דבר בלימה ובלימה בהכרח גדולה הנראה לעין כמו הים כי בהיותה דבר בגודל ובחוזק ובשאון גליה וגדולים ונראה לעין שכל העולם מכוסה מהם מיד תמצא הים לפי חזקה וגדלה [שפלותה ודלותה שאין שום יכולת בה להתנועע לכאן ולכאן יותר מפני שהיא בלומה בעל כרחיה לפני הבולם את הכל כמו המתג ורסן הבולמים את הסוס לחפץ

418 כי... ית' ליתא א' והוא] היא כ' 419–420 כי זה] זה כי הוא א' זהו כ' 420 כל] ליתא א' ושבועולם] כלם כ' 421 ית' ית' שמו א' ושהוא] שהיא א' והוא ספירת] היא ספירה כ' כי] ליתא כ' 422 ית' ית' שמו א' ורשות] ליתא א' ית' ית' שמו א' וזהו] וזהו היא א' 422–424 וזהו... האדון ית' ליתא כ' 423 שאר השכלים] הגלגלים א' 424 הוא] היא א' ומפני] מתחתיו במאמר א' ית' ית' שמו א' והוא] היא א' 425 בהיות] בהיותם א' ותנועתם] תנועתם על ידי השכלים הם א' ותנועתם ע"י השכלים הם כ' בפניהם] מפניהם א' וספירת] ספירת א' 426 מזה וזה] זה א' וכל] אבל כ' ונתלת] נתלת א' נתלה כ' ובלמה הוא] עליה שהיא א' 427 נתלת] נתלת א' 428 ארץ] הארץ א' וכפי] ומפני א' ותנועה] תנועת בלימה כ' 429 הארץ ופרטי] ופרטי א' ונתלת] נתלת א' נתלה כ' 430 תוכל להבין] תבין כ' מהו] ליתא א' והענין] ליתא א' ענין כ' כפי] בהיות כחותיה נמשכין אחר כפי כ' 432 ואמנם] אמנם א' וביאורו] בביאור א' 433 גדולה הנראה] גדול הנראית א' ובגודל] גדול ובגודל א' ובשאון] ובגאון א' 434 וגדולים] וגדולם א' שכל... מהם] כשהם בסער גדול שהם מכסים הארץ א' לפי... וגדלה] בעת שהיא גדולה וחזקה וזעפה. מיד תראה א' 435 שאין] שאין בה א' בה] ליתא א' ויתר] ליתא א' 436 הבולם] בולם א' והכל] הכל ית' וית' א' ורסן] ורסן א'

216 איוב לח 11; ושם: 'ופא'. 217 שם כו 7. 218 שם.

219 השווה אכ: 'על יד השכלים הם'. 220 לעיל שו' 274–280.

221 איוב כו 7; והשווה: משכן העדות (לעיל הערה 68 במאמר), עמ' 13.

222 עד כאן ההעתיקה המקבילה ב"כ (דף 7ב), ולאחריה נוספו שורות אחדות שקוצרו מן הפסקה הבאה; המשך ההעתיקה כוללת שרבו בעניין חשבון אותיות הפסוק בשמ' כ 2 (הקטע נדפס אצל אלטמן, אור זרוע [לעיל הערה 1 במאמר], עמ' 223), ולאחר מכן השלמת החלק הראשון, וראה לעיל הערה 98.

הרוכב וגם אשר תראה הסוס בעוצם חזקו ותפארתו. ומנחיריו יצא עשן²²³ ודהרותיו אימה מיד תמצאהו בשפלותו ואין יכולת בו להניע לכאן ולכאן יותר מפני שהוא בלימי לפניו כן הים בלימה לפני הבולם אותה ולפי גדלה וחזקה תמצא שפלותה כי בלומה היא. ואמנם עליה נתלה הארץ וזהו תולה ארץ על בלימה.²²⁴ ועל כל פנים בלימה הוא לשון בלום במתגרסן עדין לבלום.²²⁵ וכן תמצא ז'ל ענין אמרם על דבר זה²²⁶ תולה ארץ על בלימה²²⁷ בלשון דרש אין העולם מתקיים אלא על מי שבולם פיו בשעת מריבה וזהו תולה ארץ על בלימה וכו'.²²⁸

ונחזור על מה שהיינו בביאורו בסוד אחר והארץ היתה תהו ובהו וכו'.²²⁹ הבן בהיותך נכנס בתוך פרדס החכמה ובעיניך בעין השכל תמצא הסוד נכון. דע לך אחי כי בכאן תמצא סוד הד' יסודות הנכללים בפסוק בהיות הענין ד' דברים משונים זו מזו. תהו ובהו חשך רוח בכאן סוד ד' דברים בסוד ד' יסודות שהם אש מים עפר רוח.²³⁰ והנה דע לך כי בהיות היסוד האחד מגולה כל היסודות האחרים נגלים עמו ובכאן תמצא ד' דברים משונים זה מזה בהיות האש משונה מן המים והעפר כי הוא תהו מן בהו חשך מן רוח. ואמנם כי על כל פנים כאז'ל²³¹ אמ' רב נחמן מאי דכתי' בחשך שמו יכוסה²³² זה העפר המכסה לאדם בשעת מותו. ורוח כבר הוא נגלה בסודו כי הרוח ממש תהו ובהו. עיין באמרם ז'ל²³³ מאי דכתי' ונטה עליה קו תהו ואבני בהו²³⁴ מלמד שעתיד הבה' לנטות קו של גהינם על הרשעים לעתיד לבא ואדום הרשעה עתידה לידון באש ובמים שנאמר ונטה עליה קו תהו ואבני בהו²³⁵ עיין באמרם באש ובמים²³⁶ ונתנו ראייה לדבריהם תהו ובהו.²³⁷ ומתוך דברם תראה איך העלימו התעלומות וסתמו

437 וגם] ואם כשתראה הסוס בחזק וגם א 438 יכולת בו] בו יכולת א ו להניע] להתרועע א ו יותר] בלתי חפץ הרוכב א ו בלימי] בלום א 439 גדלה וחזקה] גדולה וחזקה א 440 וזהו] זהו הוא ענין א ו הוא] ליתא א 441 ז'ל... אמרם] ענין מה (ו ז'ל א ו זה] ליתא א 442 דרש] דרש א ו על מי] למי א ו זהו] זהו הוא א 443 וכו'] ליתא א 444 בביאורו] ליתא א ו וכו'] וחשך על פני תהו ורוח אלהים מרחפת על פני המים א ו הבן] הבן הענין א 445 אחי] ליתא א 446 הד' יסודות] ד' היסודות א 447 בסוד] ליתא א ו ד' יסודות] ארבעה היסודות א ו מים] ומים א 448 היסודות] היסוד א 449 משונים] מגולים כל אחד ואחד משונים א ו כי] מן הרוח כן א 450 מן בהו] מבהו א ו פנים] פנים שני היסודות מגולים הם והם חשך ורוח. כי חשך הוא העפר על כל פנים א ו מאי דכתי'] ליתא א 451 העפר] עפר א ו מותו] מיתתו א ו כבר הוא] דבר א 455 דברם] דבריהם א ו איך] היאך א ו התעלומות] ליתא א

223 איוב מא 12. 224 שם כו 7.
225 תה' לב 9; לכל העניין השווה דברי רמד"ל, חיבור ללא שם, כ"י מינכן 47, hebr. 3363 – 364א.
226 בבלי, חולין פט ע"א. 227 איוב כו 7. 228 שם. 229 בר' א 2.
230 על פי מורה הנבוכים ב, ל. וראה גם: רמב"ן, פירוש על התורה, בר' א 1.
231 השווה: 'ומנ"ל דחשך הוא העפר. שנ' 'ובחשך שמו יכוסה', ואמרו שזהו גוש העפר' ('מדרש הנעלים', זוהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף ו ע"ד).
232 קה' ו 4.
233 השווה: ויקרא רבה ו, ו (מהדורת מרגליות, עמ' קמו); ושם: 'תהו ובהו לא שימשו בעולם הזה והיכן הן עתידין לשמש בכרך גדול של רומי, שנאמר "ונטה עליה קו תהו ואבני בהו"'.
234 יש' לד 11. 235 שם. 236 תה' סו 12. 237 בר' א 2; יד' ד 23.

הנסתרות. ואמנם ראיתי²³⁸ כי יש מקום שקוראים לאש תהו. והנה לך ברמז דבר הסוד מפורש ומכאן והלאה אתה הבן.

[החלק הרביעי]

החלק הרביעי הבאה להורות על ענין כי הבורא האמיתי ית' ברא את האדם ויכוננוה בצורה עליונה שהוא אלהים כאמרו בצלם אלהים עשה אותם²³⁹ כאשר נפרש בעה²⁴⁰ והוציאו לפי חסד²⁴¹ כי לא לצרכו ית' אלא כדי שיכיר וידע סוד יחודו הנאה ולהשתדל בעבודה הנכונה למען ישיג למעלת החיים ולאור באור החיים²⁴². ואמנם המציא בו שלשה דברים מה שלא המציא בכל הנמצאים האחרים ועל כן יש לו מעלה יתרה על כל אשר מתחלת הגלגל זה מוציא בו עשייה בריאה | יצירה עשיה כי בצלם אלהים עשה את האדם²⁴³. בריאה ויברא אלהים את האדם בצלמו²⁴⁴. יצירה וייצר יי אלהים²⁴⁵ את האדם²⁴⁶. וכנגד שלשה הענינים האלו השפיע בו זוהר ג' דברים אחרים מה שלא השפיע בכל השאר. נשמה²⁴⁷ רוח חיים²⁴⁸. ואמנם על אשר אמרנו שיש בו באדם עשייה בריאה יצירה מה שאין כן בכל הנבראים.

ואם תאמר הרי מצינו כי כל הנבראים נבראו בג' דברים הללו באמרו ויעש אלהים את חית הארץ²⁴⁹ הרי עשיה. בריאה באמרו ויברא אלהים את התנינים הגדולים²⁵⁰. יצירה באמרו ויצר יי אלהים מן האדמה כל חית השדה וכל עוף השמים²⁵¹. הרי לך

456 שקוראים] ליתא א' ודבר] וכל א' 457 הבן] תבין א' 458 הרביעי] הד' ב' והבאה] הוא הבא א' הוא בא ב' ו[על] ליתא א' ויכוננוהו] ויכוננו א' ויכינו ב' 459 בצורה] בצורת א' כאמרו] ואמרו א' כאומ' ב' ו[אותו] את האדם א' 460 והוציאו] והמציאו א' ו[ית'] בראו ית' שמו א' ו[סוד] ליתא ב' והנאה] הנאה העליון א' הנאה והעליון ב' ולהשתדל] להשתדל ב' 461 ישיג] יוכה א' ב' באור החיים] הבהיר א' ואמנם] אמנם ב' 462–461 המציא... שלא] ליתא א' 462 המציא] תמצא א' ו[הנמצאים] הנמצאות א' 463 מתחלת] מתחת א' והגלגל] לגלגל ב' ו[זה מוציא בו] והמציא בו א' והמציא אלו הג' דברים ב' ו[עשיה] עשיה מנין א' 464 בריאה] בריאה מנין א' בריאה באמרו ב' ו[יצירה] יצירה מנין א' 465 שלשה... האלו] ג' ענינים האלה א' ו[השפיע] תשפיע א' ו[השפיע] תשפיע א' 466 נשמה] נשמת א' אמרו] אמרו א' 468 כל הנבראים] הנבראים כלם א' באמרו] כאמרו א' 470 באמרו] ליתא א' וכל... השמים] ליתא א'

238 השווה: 'מקום יש בכרכי הים שקורין לאש תוהו וזהו היסוד הראשון' ('מדרש הנעלם' זוהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף ו ע"ד).

239 על פי בר' א' 27; ושם: 'בצלם אלהים ברא'; והשווה: שם ט 6.

240 ראה להלן שו' 1050–1070. רעיון זה הוזכר שוב ב'ספר המשקל'. וראה לעיל הערה 2 במאמר ולהלן הערה 589. לניסוחים דומים של רעיון זה (על הצורה העליונה) ראה: שקל הקודש (לעיל הערה 68 במאמר), עמ' 28; משכן העדות (לעיל הערה 68 במאמר), עמ' 31.

241 לכל העניין ראה לעיל שו' 221–224. 242 על פי איוב לג 30.

243 בר' ט 6. 244 שם א' 27.

245 עד כאן ההעתיקה ב"כ (דף ב10), וציין המעתיק בשולי הדף עכ"מ (עד כאן מצאתי).

246 בר' ב' 7. 247 צ"ל: נשמת. 248 על פי בר' ז' 22. 249 בר' א' 25.

250 שם 21; וראה עוד דבריו להלן שו' 512–536, בתוספת לחלק זה הנדפסת עתה.

251 שם ב' 19; ושם: 'ואת כל עוף'.

כי בכל (הדברים) <הנבראים> יש בו שלשה דברים הללו וכו'. תדע לך כי הוא כן כי כל (הדברים) הנמצאים בג' דברים הללו נתהוו ולא בזולתם. אבל יש מהם בעשייה ויש מהם ביצירה ואין שלשתם בשום נמצא כי אם באדם לבדו. וכל זה מפני מה מפני שנתהוו בשם הנקרא אלהים כאמרו בצלם אלהים עשה את האדם.²⁵² והבן סוד אמרו על זה כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו.²⁵³

475

ואמנם יש להבין מה בין בריאה ויצירה ועשייה. בריאה הוא הדבר הנתחל בתחלה.²⁵⁴ ועדין לא הושלם בדעת >ובשכל עד בא היצירה הנודעת וזו היא היתרה ועל כן נזכר ביצירה יי' אלהים²⁵⁵ מה שאין כל²⁵⁶ בכל השאר הוא דבר הגדול למעלה כאמרו ויעש דוד שם²⁵⁷ כלומי' הגדיל שם.²⁵⁸ ואמנם כי יש מפרשים²⁵⁹ שבריאה גדול מכלם וזה הוא סוד לכבודי בראתיו²⁶⁰ כלומי' לקחת לכבודי הבריאה וזהו לכבודי בראתיו²⁶¹ יצרתיו אף עשיתיו²⁶² להנאתו ולתועלתו. אבל תדע לך כי עשייה הוא גדול כאמרו ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים.²⁶³ ויעש יי' אלהים את הרקיע²⁶⁴ כלומי' הגדיל.²⁶⁵

480

אבל על מה שהיינו בביאורו כי באדם יש שלשה דברים הללו כדי לעלות בה' לג' דברים אחרים. דעת שכל בינה ולהיותו בריאה שלימה. כי בכל הנמצאים שאינם קיימים

471 בן] בה א' ו' הללו וכו' דברים שהם עשייה יצירה בריאה א' ו' כי] ליתא א' ו' כן] ליתא א' 472 הללו] האלה א' 473–472 בעשייה... ביצירה] שנתהוו בבריאה א' 474 כאמרו] באמרו א' ו' אמרו] מה שאמרו א' 475 עשיתיו] עשיתיו וזה הוא השבח הגדול כל הנקרא בשם שהוא אלהים. מה שבח יש לו נתתי בריאה יצירה עשיה בראתיו יצרתיו עשיתיו א' 476 יש] כי יש לך א' ו' מה] מה שיש א' ו' הדבר] דבר א' 477 לא] אין א' ו' בא] בו א' ו' היצירה] הצורה א' ו' היתרה] היצירה א' 478 כל] כן א' ו' הוא] עשייה הוא א' ו' הגדול למעלה] גדול במעלה א' 479 הגדיל שם] שם הגדול א' 480 סוד לכבודי] הסוד ולכבודי א' ו' לקחת] לקחתי א' ו' וזהו] וזה הוא א' ו' לכבודי] ולכבודי א'

252 שם ט 6. 253 יש' מג 7.

254 השווה ל'ענין מעשה בראשית' לרי"ג: 'ברא – לשון בריאה נופל על כל הדברים שלא נגמרו מלכתאם] צ"ל: מלאכתם] מכל וכל' (כ"י ניו יורק Ms. 2156, דף לט ע"א).

255 בר' ב 7. 256 צ"ל: כן. 257 שם"ב ח 13.

258 השווה: 'וא' תנחום, עשייה הוא תיקון הדבר בגודל ומעלה מכמות שהיה. כמא דאת אמר, "ויעש דוד שם" (מדרש הנעלים, זוהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף יז ע"ב).

259 למקורותיה של שיטה זו, המציבה את הבריאה בראש, ראה: שלום, לחקר קבלת ר' יצחק (ח"ב) (לעיל הערה 64 במאמר), עמ' 47–48. כפי שהראה, שיטה זו נתקבלה על רמד"ל בכתביו המאוחרים 'משכן העדות' ו'משכיות כסף' וכן בפירושו למרכבת יחזקאל. ראה: שם, עמ' 54–55.

260 יש' מג 7.

261 עד כאן ההעתקה ב"א (דף 200ג), ובסופה שורות חתימה: לפרק – 'השם יוכנו לעלות במנוחה נכונה והנחה עליונה וכן יחי רצון אמר; ולספר – 'ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה. ברוך יי' לעולם אמן ואמן'.

262 יש' מג 7. 263 בר' ב 4. 264 על פי בר' א 7; ושם: 'ויעש אלהים'.

265 שלום תיאור את דעת רמד"ל בכתביו עד שנת נ"ג, התואמת לדבריו כאן. ראה: שלום, לחקר קבלת ר' יצחק (ח"ב) (לעיל הערה 64 במאמר), עמ' 54–55. יש אפוא להוסיף עתה לקטעים שאסף שם – מ'ספר המשקל' ומספר 'שקל הקודש' – את המשך הקטע שנתגלה. ואולם בספריו המאוחרים יותר רמד"ל אימץ את דעת 'יש מפרשים', ראה לעיל הערה 259.

485 לא תמצאם ועל כן אין בהם דעת שכל ובינה וזהו השבח אשר באדם בג' דברים הללו שמישיג
מה שאינם משיגים כל הנמצאים. ועל כן בא הכתוב להורות כי שבח גדול נתן באדם יותר
מכל הנמצאים לפי שנתן בו בריאה יצירה עשייה מפני שמישיג בהם מה שאין משיגים כל
השאר דעת שכל בינה ואמנם הנני מעוררך על סוד פסוק אחר.

ויאמר יי' אלהים לא טוב היות האדם לבדו וכו' 266 הבן ענין כל מה שאמרנו בהיות בכל
490 הנמצאים חוץ מן האדם דבר א' בכל א' מהם חוץ מאותם הג' שאמרנו כי מהם יש בבריאה
ומהם בעשייה ומהם ביצירה. ואין בשום א' מהם זולתי דבר א' לבדו. אבל באדם נאמ' לא
טוב היות האדם לבדו 267 בהיותו בו א' מאלה הדברים הנמצאים שאם הוא כי אין בו יכולת
להשיג לקצת אמתת ייחודו והרי הוא ככל השאר שאין משיגים אבל אעשה לו עזר 268 כדי
שיוכל לעלות למדרגת החכמה וישיג קצת יחודי האמיתי. אבל אינו ראוי לדעת ולהשיג
495 כשאר הנמצאים אשר למעלה ממנו זולתי כפי אשר כנגדו וכפי יכולתו והשגתו וזהו הענין
והעזר בהיות בו ג' דברים הללו בריאה יצירה עשייה כדי להכיר כבודו ית' מה שאין מכירים
שאר הנמצאי' אשר אמרנו סוד כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. 269
עין אומרו לכבודי 270 שיכיר שנתתי לו בריאה יצירה עשייה.

ואמנם כי יש מפרשים ענין זה בסוד אחר 271 כי בהיות הגוף גוף דומם 272 בלי צורה אינו
500 כלום ובהיות הצורה שהיא הנפש אזי יש לו עזר ותנועה וזהו עזר כנגדו. 273 ואמנם כי אין
נכון דבר זה כי קודם זה תמצא ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה 274 והרי לך שלא
נאמר על זה. אבל כבר עמדת והתבוננת הענין הנכון כפי מה שאמרנו והנני מעוררך על
סוד אחר בענין זה הפסוק ויאמ' אלהי' לא טוב וכו' 275 דבר זה תדע לך וכבר ידעת והתבוננת
כי בהיות האדם שהוא הזכר עומד אצל הנקבה נזרע מוקדם קודם זמנה נקרא חוטא וגורע.
505 כאמרם זל"ה ואין ברגלים חוטא 276 ונשאת 278 מזה הענין. ובהיות האשה מזרעת תחלה קודם
18 הזכר נעשה זכר. ואם האיש קודם. הזכר נעשת נקבה 279 | אבל בהיות זרע הזכר לבד בלא
זרע אחר אין הענין כלום כלומ' אף ומקצה להזריע תחלה קודם האשה. ונעשה חוטא כי
בא זה הפסוק להודיע לא טוב היות האדם לבדו 280 ממש אבל אעשה לו עזר כנגדו. 281 עזר

266 בר' ב' 18. 267 שם. 268 שם. 269 יש' מג' 7. 270 שם.

271 השווה לדעה שהביא רמב"ן, פירוש על התורה, בר' ב' 7, בשם 'המתחכמים במחקר'.

272 על פי בבלי, סנהדרין צא ע"א.

273 בר' ב' 18. השווה: 'ת"ה, מה כתיב באדם? "לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו", א"ר: זו היא הנשמה שהיא אצלו עזר, להוליכו בדרכי קונו' ('מדרש הנעלם', זוהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף כ ע"ד).

274 בר' ב' 7. 275 שם 18. 276 השווה: בבלי, עירובין ק ע"ב.

277 מש' יט' 2. 278 צ"ל: ונשחת.

279 בבלי, ברכות ס ע"א; נידה כה ע"ב; לא ע"א, ושם: 'איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר שנאמר "אשה כי תזריע וילדה זכר" (וי' יב 2)'.
280

281 בר' ב' 18. 281 שם.

ובשם עבד בא הישרה המודעת
וזו היא היתה ועל כן נזכר הפעם
של ארץ חמה

© The Institute of Oriental Manuscripts of the Russian Academy of Sciences, St. Petersburg

הפוך וקרי זרע כלומ' אעשה לו חביבות ותשוקת האשה להיות מחוברים כא' כדי שתתן זרע
 כנגד הזרע שלו ולעשות פריה ורביה.²⁸² וסוד ענין זה תמצאהו בפסוק ותפקחנה עיני שניהם
 וידעו כי עירמם הם²⁸³ ולא אמ' ויראו כאשר נפרש.²⁸⁴

והואיל ופירשנו הענין הזה על האדם שיש בו שלשה דברים הללו בריאה יצירה
 ועשייה וכלם לשון מעלה באדם מה שאין כן בכל שאר הנמצאים. ואמנם יש לי לעוררך על
 סוד פסוק אחר שיש בו בריאה ואין באדם כאמ' ויברא אלהים את התנינים הגדולים ואת כל
 נפש החיה הרומשת.²⁸⁵ תדע לך כי בשאר כל הנמצאי' חוץ מן האדם לא תמצא ענין שבח
 כמו בזה והיצירה.²⁸⁶ ולא תמצא בכאן בבריאה זה. אין שם ענין שום בהמה כאשר יש בעשיה
 כי לא תמצא בשתייהם הבהמה ביצירה להודיע העקר והסוד שאין בבריאת התנינים כשאר
 הנמצאים בארץ חוץ מאדם כאמרו וייצר²⁸⁷ יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה וגומ'.²⁸⁸
 ולא נאמ' בכאן בריאה בהמה כמו כן לא נאמ'. אבל בבריאה הוא נותן שבח שלא נזכר בו
 שום ענין בהמה ואדמה ואמנם תמצא בדבריהם ז'²⁸⁹ שבריאה זו היא כנגד בריאת האדם.
 ולפי הענין הזה יש אומרים²⁹⁰ כי בריאה גדול מכלם כי בבא לגלות מעלת האדם והיאך נברא
 לא נאמ' אלא בריאה ויברא אלהים את האדם בצלמו²⁹¹ הרי לך כי זו היא מעלה גדולה מכלם
 יותר בהיותו נברא בצלם אלהים. ואמנם כי לפי הפשט הוא כי הבריאה האמורה בכאן הוא
 כנגד בריאת האדם. תדע לך כי כן הוא והוא הענין הנכון כי בריאה הוא גדול מכלם. והבן כי
 בכלל מעשה בראשית לא נאמ' בריאה וברכה בו כי אם באלו ובאדם כי תמצא בכאן בריאה
 וברכה כאמרם ויברא אלהים את התנינים הגדולים וכו'²⁹² וכתוב ויברך אותם אלהים לאמ'
 פרו ורבו²⁹³ הרי לך בריאה וברכה באלו הענינים השנים.

ואמנם כי יש פירוש אחר והוא בענין דרשא להורות לו לטוב הגנוז לו. והרע העתיד
 לרשע לעולם הבא כי תמצא בכל ענין הפרשה כל הדברים שבעולם. ואור הגנוז לצדיקים
 לעתיד לבא וג'ע. אבל גהנם וענשו לא נמצא בכל הפרשה. ובעל²⁹⁴ דרשא נסמכין על
 ענין זה ויברא אלהים את התנינים הגדולים.²⁹⁵ התנינים אלו העשנים. הם העונשים הגדול
 היוצאים מגהנם לתת עונש לרשעים לעתיד לבא. וזהו תנינים מן תנן כוליה²⁹⁶ תרגום עשן
 כלו²⁹⁷ והופכו נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם²⁹⁸ זו נפש הצדיק שהיא חיה

282 השווה פירוש רמב"ן על התורה, בר' ב' 18, וכן פירושו לוי' יב 2.

283 בר' ג' 7.

284 והוא להלן שו' 1107–1132, בתוספת לחלק השביעי הנדפסת עתה.

285 בר' א' 21.

286 ראה: 'תנין' [...] הואיל ונאמר בו יצירה כאדם שנאמר 'ויברא אלהים את התנינים הגדולים' (בבלי, נידה כב ע"ב).

287 צ"ל: ויצר. 288 בר' ב' 19. 289 השווה: בבלי, נידה כב ע"ב. 290 ראה לעיל הערה 259.

291 בר' א' 27. 292 שם 21. 293 שם 22. 294 צ"ל: ובעלי. 295 בר' א' 21.

296 תרגום אונקלוס לשמ' יט 18.

297 שמ' יט 18. 298 בר' א' 21.

לעולם²⁹⁹ אשר שרצו המים³⁰⁰ כלום/ אשר גדלים בין התורה ועמלים בה שהיא המים.³⁰¹ ואת כל עוף כנף למינהו.³⁰² וכן עונש המניחים ממנה אפי' שעה כאמרו התעוף עיניך בו ואיננו³⁰³ זו. היא דרשא.³⁰⁴ אבל העקר והסוד כבר רמזנו לך לעיל.

[החלק החמישי]

ש ע ר י ס ו ד ה ח ל ק י מ ב ת כ ו נ ת ע נ י נ י ה ת ו ר ה ו ה ח כ מ ה ו מ צ פ ו נ י ה ב ד ר ך ת כ ו נ ת פ ר ש ה .
ו י ט ע י י א ל ה י מ ג נ ב ע ד ן מ ק ד מ .³⁰⁵ כ ב ר ה ו ד ע ת י כ ב כ מ ה ע נ י נ י מ ³⁰⁶ ע ל כ ל ה ח כ מ ו ת
ה ש כ ל י ו ת ה ז ה י ר ו ת ב ז ה ר ה מ י מ ה ן ה ן ד ר כ י ה ת ו ר ה ו ה ח כ מ ו ת ע ל י ס ו ד ו ת ה ת ו ר ה ה ו ש ג ה ו א מ
י ס ו ד ה א מ י ת י ש ה ו א י ס ו ד ה ת ו ר ה א כ ב נ י ן ה ח כ מ ה ע ל י א מ נ ם ו ת פ ל ה ח כ מ ה ת ח ת י ה ³⁰⁷ כ י א י ן
ה ס פ ק [?] מ ק ד י מ ב ל ת י ה י ס ו ד ו ע ל כ ל פ נ י מ ה י ס ו ד ו ה ע ק ר ה ו א [] ה ת ו ר ה . ו ה ב ו ר א י ת'
ו י ת' נ ט ע נ ט ע נ ע מ נ י מ ³⁰⁸ ו ה י ס ו ד ה א מ י ת י ז ה ל ב ר י א ת ה ע ו ל מ א ל פ י מ ש נ ה ³⁰⁹ כ ד י ל ה כ י ר א נ ו ש
י ו צ ר ו [] ה ד ע ת ו ה ש כ ל ו ה ב י נ ה ו ה ח כ מ ה . ו ל ה י ו ת ב ר י ה ש ל י מ ה ל ע ל ו ת ב מ ע ל ת
ה ח כ מ ה . ו ל ה ת ג ד ל ב מ ד ר ג ה ה ע ל י ו נ ה ש ה י א י ת ר ה ע ל י ת ר ה מ ע ל ו ת כ א ש ר נ פ ר ש ב"ה. ³¹⁰
ו א מ נ ם נ ט י ע ה ז ו נ ט ע ה ו א י ת' נ ט י ע ה ש ה י א ב ס ו ד ג ן ע ל ש י ש ב ו ג ן פ ר ש י ו ת ל א פ ח ו ת ו ל א
י ו ת ר .³¹¹ מ פ נ י ש ג ן ז ה כ ל נ ט ע י מ ט ו ב י מ . ו כ ל ע ץ נ ח מ ד ל נ פ ש ו מ ר פ א ל ע צ ם ³¹² | ו ה כ ל נ כ ל ל
ב ו ב א י ז ה מ ק ו מ נ ט ע ג ן ז ה ב ע ד ן ש ה ו א מ ק ו מ מ ע ל ה ה ע ל י ו נ ה א ש ר ל א ש ל ט ה ב ה ע י ן ל ר א ו ת
ז ו ל ת י ה צ ו ר ו ת ה ש כ ל י ו ת ה ג נ ו ז ו ת ת ח ת ה כ ס א . כ א מ ר ם ז' ³¹³ ע ד ן ע צ מ ו ע י ן ל א ר א ת ה א ל ה י מ
ז ו ל ת ך .³¹⁴ א מ נ ם ל מ י ה ו א ג נ ו ל מ ח כ ה ל ו כ א מ ר ו י ע ש ה ל מ ח כ ה ל ו ³¹⁵ ו ז ה ו ב פ ס ו ק ו א ו ה י א א צ ל ו
א מ ו ן .³¹⁶ ע י י ן ב א מ ר ו א צ ל ו ו ר ב ו ת י נ ו ז' ³¹⁷ ס ת מ ו ה ח ק י ר ה ב פ ס ו ק ז ה ו ה ת נ ה ג ו ב מ נ ה ג מ ה י ש ר
ל ד ע ת ל ה ש כ י ל כ ל א ש ר נ ש מ ת ר ו ח ח י י מ ב א פ י ו .³¹⁸

השווה: 'החיה אשר תחת אלהי ישראל [...] וגם אשר יש מפרשים שהחיה הזאת היא נפש הצדיק' (להלן
ש' 642–643). 300 בר' א' 21.
על פי דברי חכמים באגדה, וראה: בבלי, בבא קמא יז ע"א; פב ע"א; עבודה זרה ה ע"ב, ושם: 'ואין מים אלא
תורה שנאמר "הוי כל צמא לכו למים" (יש' נה 1).
בר' א' 21. 303 מש' כג 5.
השווה: 'ואין עוף אלא תורה שנאמר "התעוף עיניך בו ואיננו"' (בבלי, ברכות ה ע"א).
בר' ב' 8. 306 ראה למשל לעיל ש' 534.
על פי יהו' 20, ושם: 'ותפל החומה תחתיה'. 308 על פי יש' יז 10.
על פי בראשית רבה ח, ב (מהדורת תאודור–אלבק, עמ' 57).
להלן ש' 1139–1143, בתוספת לחלק השביעי.
השווה: 'עברו ישראל ג"ן פרשיות' (וזהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף נט ע"ד).
על פי מש' טז 24. 313 על פי בבלי, סנהדרין צט ע"א.
יש' סד 3. 315 שם. 316 מש' ח 30.
אפשר שכונתו למדרש חכמים על פסוק זה בבראשית רבה א, א (מהדורת תאודור–אלבק, עמ' 1–2), וכן
שם ח, ב (שם, עמ' 57).
בר' ז' 22. 318

ואמנם על מה שהיינו בביאורו ויטע יי' אלהים גן בעדן.³¹⁹ נטע התורה שהיא גן בעדן במקום המעלה העליונה כאשר פירשנו³²⁰ וכאשר תעיין בשכלך בדבר זה תמצא אור השכל נמשך אליך.³²¹ מקדם³²² ר'ל מקודם שברא העולם.³²³ וקודם פועל העליון והתחתון היתה כאמרו קדם מפעליו מאז³²⁴ כי בהיות מציאות התורה קדמון מכל הפעולות התורה היתה קדמון כל ונקדמה המשכחה להם ולשאר כל הפעולות ועל פי הדרך הזה הוצרך לומר מקדם.³²⁵

וישם שם את האדם אשר יצר³²⁶ ר'ל בראותם ענין החבה והמעלה המעולה שהשפיע הבורא ית' לאדם הא' הוצרכנו³²⁷ לומר שאפי' מלאכי השרת לא השיגו חכמה וידיעה שידע אדם הראשון והוא ית' כדי להגדיל המעלה אמיתי לבריאה זו שברא השפיע זהרו וטובו עליו והבן בו שכל דעת ובינה וחכמה. והורה אליו נתיבות התורה הנעימה ולמד אותו בשבילה. וזה אמרם³²⁸ שהתורה קודם שלמדה לאדם הא' חקר נתיבותיה והליכותיה פעם ופעמים. ואח'כ למדה לו שנאמר אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה³²⁹ ואח'כ ויאמר לאדם.³³⁰ ואמנם אמרו³³¹ וישם שם³³² ר'ל ולמד שם כמו אשר תשים לפניהם.³³³ וכמו וישם את הדברים בפיו³³⁴ כי אין הדברים גוף ליקחם ביד ולשים אותם במקום אחד אלא למדם לו כדי לדברם בפיו. וכן וישם שם.³³⁵ ר'ל שם האדם כדי שידע ויכיר ייחודו הנאה והעליון. ולדעת החכמות השכליות כדי שיהיה בריאה כי בלתי הדעות והחכמות מושגות מסוד התורה אינו יכול להיות בריאה שלימה. ועל כן הוצרך להיות גלמוד מסוד דרכי התורה וחקירות החכמה. והגני נכנס בסוד דרכי הפסוקים למען תוכל להבין פשר כל ענין וענין דבר דבור על אופניו.³³⁶

ויצמח יי' אלהים³³⁷ אין לשון ויצמח אלא בדבר שיש לו שרש בתחלה³³⁸ ואינו שלם עדין בגבהותו אלא ר'ל דבר שהוא קטון ומתחיל השרש כמו ויחל שער ראשו לצמח כאשר

319 שם כ 8. 320 בפסקה הקודמת.
 321 לביטוי זה, הנשנה כמה פעמים בחיבור, השווה: גנת אגוז (לעיל הערה 256 במאמר), דף לט ע"ג.
 322 שם.
 323 השווה: "מקדם" אמר ר' שמואל בר נחמני את סבור קודם לברייתו העולם, ואינו אלא קודם אדם הראשון' (בראשית רבה טו, ג [מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 137]).
 324 מש' ח 22. והשווה: משנה, אבות ו, יא.
 325 בר' ב 8. 326 שם. 327 צ"ל: הוצרכו.
 328 השווה: בראשית רבה כד, ה (מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 234). 329 איוב כח 27.
 330 שם 28. השווה: "ויניחיהו בגן עדן", כדי להיות לו מנוחה, לדעת ולהכיר החכמה והתורה. דא"ר חנינאי, התורה לימדה הקב"ה לאדם, הה"ד "אז ראה ויספרה" וגו', "ויאמר לאדם" ("מדרש הנעלם", זוהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף צא ע"ד).
 331 השווה: בראשית רבה טו, ד (מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 137).
 332 בר' ב 8. 333 שם' כא 1. 334 שם' ד 15; ושם: 'ושמת'.
 335 בר' ב 8. 336 על פי מש' כה 11. 337 בר' שם 9.
 338 השווה: 'אין לשון "ויצמח" אלא בדבר שיש לו שרש בתחלה' (ר' יעקב בר ששת, משיב דברים נכוחים, מהדורת י"א וידה, ירושלים תשכ"ט, עמ' 143).

גלח³³⁹ מורה ששרשי השער הם בהתחלה] האמיתי ית' ברא את האדם. וכיון שבראו התחיל לעלות ולהתגדל כבריה זו שהיא מן האדמה. דעת ושכל ובינה וחכמה. שכל א' מאלו נחמד למראה וטוב למאכל.³⁴⁰ וכיון שהיו צומחים מעלות בו גלה לו ה' כל סתום וכל דבר עמוק וידע חכמה על בוריה והתורה על עניניה. ועץ חיים היא למחזיקים בה³⁴¹ שהחכמה באיזה מקום תמצא³⁴² בתוך הגן שהיא התורה כי כל דבר סתום ועמוק שם ימצא.³⁴³ ועץ הדעת טוב ורע³⁴⁴ כלום' הדרך הטוב כיצד. ומתחלק לצדיקים. והטוב הגנוז להם הכל שם. והרע שהוא מזומן לרשעים הכל שם. ואמנם הצדיק נקרא טוב שנאמ' אמרו צדיק כי טוב.³⁴⁵ (והנקר) והרשע נקרא רע שנאמ' אי לרשע רע.³⁴⁶ וזהו עץ הדעת טוב ורע³⁴⁷ כלום' לדעת הטוב לצדיק אשר הוא מזומן לו והרע המזומן לרשעים כל אלו החקירות וכהנה רבות אחרות כלם הודיעם הבורא ית' לאדם.

ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן.³⁴⁸ כבר הודעתך על היות האור הבהיר והזוהר האמיתי נברא מעם מעלה העליונה לתת סיוע ועזר לאדם כדי שיוכל להבין התורה ומצפונה ולהתגלות אליו כל סתום וכל עמוק. סוד אמרו ונהר יוצא מעדן³⁴⁹ מעם המעלה אשר משם לוקחים שפע וזוהר כל צבא מרום וזהו ונהר מן ונהורא עמיה שריה.³⁵⁰ הבקר אור³⁵¹ צפר נהר.³⁵² כלום' הנהר והאור היה יוצא מעדן | ממקום מעלה העליונה.

ועכשו הנני נכנס בביאור גדול. ונדבר על ענין סוד א' בא בפסוק אמרו נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי.³⁵³ כי הנני מעוררך על סוד גדול ונפלא מענין המרכבה העליונה. אשר משם מושכים ד' החיות כח והם נשפלים מתחת. ואמנם לפי חכמת הקבלה³⁵⁴ והוא האמת ד' החיות הם הם המרכבה ממש. אך יש מרכבה גדולה מזו והיא החיה אשר תחת אלהי ישראל³⁵⁵ וזהו סוד נכון להבין תדע לך כי ד' החיות הן מרכבה והם נשפלים מתחת הרכב עליהם כאמרו ית' והתבונן כי גבוה מעל גבוה³⁵⁶ והנני מעוררך על

339 שופ' טז 22. 340 בר' ב' 9. 341 מש' ג' 18. 342 על פי איוב כח 12.
343 השווה: ר' ש' אמר: הניח הקב"ה לאדם הראשון בג"ע, ונתן לו תורתו, לעבוד בה, ולשמור מצותיה, הה"ד "ועץ החיים בתוך הגן", וכתב "עץ חיים היא למחזיקים בה" (מדרש הנעלים, זוהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף יח ע"ג).

344 בר' ב' 9. 345 יש' ג' 10. 346 שם 11. 347 בר' ב' 9.
348 שם 10. 349 שם.

350 דנ' ב' 22; ושם: 'שרא'. והשווה: יעקב בר ששת, משיב דברים (לעיל הערה 338); ד' אברמס, ר' אשר בן דוד: כל כתביו ועיונים בקבלתו, לוס אנג'לס תשנ"ו, עמ' 75.

351 בר' מד 3. 352 על פי תרגום אונקלוס שם: 'צפרא נהר'.
353 דנ' ז' 10.

354 לדיון במקורו של עניין זה ראה לעיל עמ' 236.
355 יח' י' 20; ושם: 'אשר ראיתי'.

356 קה' ה' 7; כל הקטע בעניין מטטרון שהביא כאן אלטמן במהדורתו מקוטע, ונראה כשחזור מוטעה מ"ד. ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1 במאמר), עמ' 271, שו' 1-35; וראה לעיל הערה 39 במאמר; והשווה יתרת הפתיחה לחלק זה.

סוד המרכבה העליונה והתיכונה³⁵⁷ והם שלשה כנגד שלשה כי יודע לך כי שלש מעלות למעלה מעלה על מעלה.

המעלה הא' היא מעלת הקדמון מהכל והראשון מבלי ראשון ואחרון בלי אחרון.⁵⁹⁵ המעלה השנית מתחתיו והשפל מפניו הוא הנקרא שמו כשם רבו³⁵⁸ ית' ואמנם שאינו ממש כי אם נתכנה שמו בו ית' זולתי כדי שיוכל להניע ויתנועעו האחרים על ידו ובראותם חותם המלך וטבעתו כלם מזדעזעים מפחדו ומתנועעים על יד נושא חותם המלך.

ואמנם הנני בא בביאור גדול בסוד פסוק א' בא בתורה והוא סוד אמרו וסייע לענין כאמרו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינתי השמר מפניו וכו'.³⁵⁹ התבונן בענין זה היאך בא התורה להודיעך כי כל המעלות כנגדו כאפס ותהו עם אשר זה שמו כשם רבו שיש לו מעלה יתרה על כל האחרים אינו אלא אפס ותהו לנגדו ית' אעפ' שהוא היה השכל הא' הנקרא מושכל ראשון. וממנו וכחו מתנועעים כל הבאים. וזהו סוד אמרו כשהוא יורד יורד בשש כלומ' שכל מלאכת ימי בראשית בכחו הם נתונים. וכשהוא עולה עולה בשבע זהו יום שבת שנתעלה על כל הימים והיא מעלתו.³⁶⁰ ולכך נקרא שמו כשם רבו כדי שיוכל להניע כלם. והמבין יבין עד פרשתי אני מן התבונן שלמעלה.³⁶¹ והנה בענין טעו קצת ד' שנכנסו לפרדס³⁶² כי לקצתם פרדס ועדון. ולקצתם שמד³⁶³ והבן כי בהם נתכנה פרדס. שאמתתם אמת כתר נכרת³⁶⁴ ענג ונגע כי אלו הם ד' דברים. פרדס תם כתר ענג כנגד ד' שהיו בזה הענין. וכלם אירע להם הפך מאלו הענינים חוץ מר' עקיבא שאירע³⁶⁵ לו בזה הענין פרדס ותם וכתר וענג. ולנשארם הפך מזה ואעפ' כי כלם לא נצולו מהעונש ובמה אירע להם כי אם בהגיעם לזה שר המעלות אשר פירשנו³⁶⁶

611 ולנשארים] ולשארים 1 612 נצולו] נצלו 11 ובמה] וכמה 11 אמ] ליתא 1

חסר כאן 'והתחתונה', והשווה: ר, דף 236ב. לתפיסה זו של שילוש המרכבות ראה: מ' אידל, 'אגרתו של ר' יצחק מפיסא (?) בשילוש נוסחאותיה', קבץ על יד, י [כ] (תשמ"ב), עמ' 182–183, הערה 118. על פי בבלי, סנהדרין לח ע"ב.

שמ' כג 20–21.

רעיון זה בארמית ראה: 'כד סלקא [...] סלקא בשית תיבין דאינון "שמע ישראל" וגו', וכד נחתא, נחתא בשית, דאינון "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" (תקוני הזוהר, מהדורת ר' מרגליות, ירושלים תשל"ה, דף כז ע"ב).

משמען של המילים האחרונות אינו מחוור, וייתכן שהונח כאן גרש, דהיינו סימן קיצור לקטע ארוך יותר. למשל על פי תוספתא, חגיגה ב, ג (מהדורת ליברמן, עמ' 381); בבלי, חגיגה יד ע"ב.

השווה: 'סוד דרכי השמות', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 332; וכן ב'שושן עדות': 'ועל כל פנים תוכל לדעת סוד ד' שנכנסו לפרדס כי מהם היה להם פרדס ועדון. ומהם היה להם שפד [וצ"ל: שמד] וכליון' (שלום, שני קונטרסים] לעיל הערה 16 במאמר, עמ' 345).

צ"ל: וכתר. 365 מכאן ההעתיקה ב"1 (דף 80א).

השווה: 'ספר הנעלם', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 336ב.

וּבְרֵאוֹתָם עֹצֵם מַעֲלָתוֹ חֲשָׁבוּ בִלְבָם לִפִּי שְׁעָה שְׁאִין אֲדוֹן עָלָיו וְהוּא אֲדוֹן לְאַחֲרִים בִּלְתִּי
אֲחֵר וְעַל כֵּן לֹא נִצְלוּ מִהַעֲוֹנָם אַרְבַּעַתָּם. וְגַם ר' עֲקִיבָא שֶׁנִּכְנַס בְּשִׁלּוֹם וַיֵּצֵא בְּשִׁלּוֹם גַּם
הוּא חָשַׁב לִפִּי שְׁעָה עַד הַתְּבוּנָן. וְלוֹ הָיָה פֶּרֶדָס וְהִפְכוּ שְׂמֵד. בֶּן עֲזַאי אָרַע לוֹ תָם וְהִפְכוּ
מֵת כְּאִמְרָם בֶּן עֲזַאי הִצִּיץ וּמָת וְעָלָיו נֶאֱמַר יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמּוֹתָה לְחִסְדִּיו.³⁶⁷ אֲלִישֶׁע
אֲחֵר קִצֵּץ בְּנִטְיָעוֹת וְבוֹ נִתְכַּנָּה הַפֶּךְ כְּתֹר כְּלוֹמ' כְּתֹר הִיתָה לוֹ בַּתְּחִלָּה וְאַחֲרָיו כְּתֹר
וְעָלָיו נֶאֱמַר וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא.³⁶⁸ בֶּן זֹמַא הִצִּיץ וּנִפְגַּע וְבוֹ נִתְכַּנָּה נֶגַע הַפֶּךְ עֹנֵג הִיתָה לוֹ
בַּתְּחִלָּה בְּהִיּוֹתוֹ מִצִּיץ וְנִהְפָּךְ לוֹ נֶגַע הַפֶּךְ עֹנֵג בְּהִיּוֹתוֹ נִפְגַּע וְעַל כֵּל אֱלוֹ הַדְּבָרִים טַעוּ בַּדְּבָר
וְאַרְעֵם לָהֶם כֹּל כֵּךְ. 615 620

אֲבָל עַל מַה שֶּׁהֵינּוּ בְּבִיאוֹרוֹ הַשֵּׁמ' מִפְּנֵי וְכו',³⁶⁹ זֶהוּ סוּד עֵינֵן כְּלוֹמ' בְּרֵאוֹתָךְ אוֹתוֹ
רוֹכֵב וּמְנִיעַ וְשֹׂאֵר הָאֲחֵרִים מִתְּנוּעָעִים עַל יְדוֹ כְּלוֹמ' אֵל תִּמְרוּ³⁷⁰ כְּבוֹדִי בּוֹ אֵל תִּמְרִינִי
בּוֹ³⁷¹ כִּי אֵינוֹ אֵלָּא בְּרִשּׁוֹתַי וְאֵינוֹ יָכוֹל לִשְׁנוֹת דְּבַר מִמָּאמְרִי. וְאֵין יָכוֹלֵת בִּידוֹ לֹא הַסְּלִיחָה
וְלֹא הַמְּחִילָה כִּי אִם בִּידִי כִּי אֲנִי נוֹשֵׂא עוֹן וּפֹשַׁע וְחִטְאָה³⁷² וְלוֹ אֵין בּוֹ יָכֹלֵת כִּי לֹא יֵשֵׁא
לִפְשַׁעֲכֶם³⁷³ כִּי אֵין לוֹ רִשּׁוֹת וְיָכֹלֵת אֲבָל מַה יֵּשׁ בּוֹ שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ³⁷⁴ כְּלוֹמ' שְׁמִי הוֹלֵךְ בְּקִרְבּוֹ
לְהִיּוֹת לוֹ סִיּוּעַ וְעֶזֶר כְּדִי שִׁיכֹל לְהַנִּיעַ כִּי אֵין לוֹ רִשּׁוֹת וְיָכֹלֵת כְּשֹׂאֵר הַשְּׁפִלִים אֲשֶׁר
מִתְּחִיתוֹ לַעֲשׂוֹת שׁוֹם דְּבַר מִרְשׁוֹתָיו וְזֶהוּ | סוּד אִמְרוּ לִפְשַׁעֲכֶם.³⁷⁵ שְׁפֹל עִמָּךְ³⁷⁶ כְּלוֹמ' 625
שֵׂאתָה שְׁפֹל וְאֵין לָךְ רִשּׁוֹת בְּעֶצְמָךְ בִּלְתִּי יֵת' גַּם הוּא אֲשֶׁר הוּא גְבוּהָ עַל הָאֲחֵרִים וּמַעֲלָה
יִתְרָה לוֹ שְׁפֹל הוּא עִמָּךְ כְּשֹׂאֵר הַשְּׁפִלִים אֲשֶׁר מִתְּחַת.³⁷⁷ וְאִמְנָם זֶה הִיא הַמַּעֲלָה הַשְּׁנִיָּה.
הַמַּעֲלָה הַג' הִיא מַעֲלַת הַחַיּוֹת שֶׁהֵם לַמָּטָה מִזֶּה וְאַלְהָ הַשֵּׁלֶשׁ מַעֲלֹת אֲשֶׁר הֵם 630
מִתְּחַת אֵלָּה.

הַמַּעֲלָה הַא' הִיא מַעֲלַת שֹׂאֵר הַשְּׁפִלִים [?] ³⁷⁸הַנִּפְרָדִים אֲשֶׁר הֵם מִתְּחַת אֵלָּה.
הַמַּעֲלָה הַב' הִיא מַעֲלַת עוֹלָם הַתִּיכּוֹן שֶׁהִיא מַעֲלַת הַגִּלְגָּלִים שֶׁהֵם מִתְּחַת מַעֲלַת
הַשְּׁכָלִים.

613 לְאַחֲרֵים] עַל הָאֲחֵרִים ו 614 אַחֵר] אַחַד ו וְנִצְלוּ] נִצְלוּ ו אַרְבַּעַתָּם] לִיתָא ו וְגַם] אִם 615 הַתְּבוּנָן] הַתְּבוּנָנוּ בְּדַעְתּוֹ
ו 616 כְּאִמְרָם] כְּאִמְרָם ו 617 כְּתֹר כְּתֹר] כְּתֹר ו הִיתָה] הִיָּה ו 618 נֶגַע הַפֶּךְ עֹנֵג] הַפֶּךְ עֹנֵג כְּאִמְרָם בֶּן זֹמַא הִצִּיץ וּנִפְגַּע
עֹנֵג ו הִיתָה] הִיָּה ו 619 נֶגַע הַפֶּךְ] לִיתָא ו עֹנֵג] עֹנֵג ו אֱלוֹ] אֵלָּה ו 621 עַל] לִיתָא ו וְהַשֵּׁמ'... וכו'] הַשֵּׁמֶר פְּנִי וְשִׁמְעַ
בְּקוֹלוֹ אֵל תִּמְרוּ בּוֹ 622 כְּלוֹמ' כְּלוֹמ' אֵל תִּמְרוּ בּוֹ 624 יָכֹלֵת] יָכֹלֵת כְּאִמְרוּ ו 625 אֲבָל... בּוֹ] כִּי ו 626 כְּשֹׂאֵר] כִּי
מַעֲלַת שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ כְּלוֹמ' (לוֹ סִיּוּעַ) שְׁמִי 'הוֹלֵךְ' בְּקִרְבּוֹ (הוֹלֵךְ) לְהִיּוֹת לוֹ סִיּוּעַ וְעֶזֶר הוּא כְּדִין כְּשֹׂאֵר ו 627 לִפְשַׁעֲכֶם] לִפְשַׁעֲכֶם
הַפּוֹךְ וּקְרִי ו 628 שֵׂאתָה] כֶּשֶׁם שֵׂאתָה ו 629 לוֹ] יֵשׁ לוֹ ו זֶה הוּא ו 630 הַג'] הַשְּׁלִישִׁית ו וְהַשֵּׁלֶשׁ מַעֲלֹת] הֵם שְׁלֹשָׁה
הַמַּעֲלֹת ו 630-631 אֲשֶׁר... אֵלָּה] שׁוֹם לַמַּעֲלָה עַל הָאֲחֵרִים ו

367 תה' קטז 15. 368 למשל: בר' יז 14. 369 שמ' כג 21.

370 נשמטו בנוסח זה התיבות הנדרשות כאן: 'אל תמר בו' (שמ' כג 21).

371 על פי בבלי, סנהדרין לח ע"ב. 372 שמ' לד 7.

373 שם כג 21. 374 שם. 375 שם. 376 'לפשעכם' בסירוס אותיות.

377 לכל הקטע השווה: גנת אגוז (לעיל הערה 256 במאמר), דף נג ע"א; וראה גם: ספר הרימון (לעיל הערה 12 במאמר), עמ' 382-383.

378 צ"ל: השכלים.

635 המעלה הג' היא מעלת העולם השפל אשר היא מתחת. ואמנם כי כלם הם נאחזים זה מזה וכלם נשפעים זה מזה והכל במאמרו ית' כי תדע לך כי הקדמון מהכל משפיע כח לשאר לאשר מתחתיו. ומשפיע בו שאר כח כדי להניע לאחרים. ואמנם לפי הדרך הזה משפיעים כח כלם זה מזה וזה מהאל ית'.

ונחזור על מה שהיינו בביאורו בענין המרכבה תדע לך כי בהיות זה שפל מתחת האדון ית' יש לו מעלה יתרה על האחרים. ואמנם היא החיה אשר תחת אלהי ישראל.³⁷⁹ והוא הנקרא מרכבה העליונה כלומ' שהוא מוכן לרכיבת האדון ית' ואמנם החיות הם מרכבה לרכיבת החיה אשר אמרנו. וגם אשר יש מפרשים שהחיה הזאת היא נפש הצדיק. אבל כבר הוא נרמז בעקרו במה שרמזנו.³⁸⁰

ואמנם על אשר אמרנו³⁸¹ בסוד נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי.³⁸² כבר הודענו³⁸³ על היות זה השכל העשירי מניע לכל השאר ומשפיע זהו וטובו בהם כאשר משפיעים בו מעם המעלה העליונה. וזהו הסוד נהר די נור³⁸⁴ כלומ' נהר ואור וזהו מהמרכבה העליונה אשר זכרנו נגד ונפק מן קדמוהי³⁸⁵ אותו האור והוזהר אשר הוא משפיע לשאר נמשך ויוצא אותו האור מן קדמוהי ית' וזה נגד מן משכו³⁸⁶ תרגום נגידו³⁸⁷ יימשכו³⁸⁸ ונגידו.³⁸⁹ ועל כן אלף אלפים ישמשונה³⁹⁰ כלומ' מרוב השפעת האור בזהוהר האמיתי הנמשך מעם המעלה העליונה אלף אלפין ישמשונה³⁹¹ משתמשין ממנו ומתנוועעים לכל הצרך וזה ישמשונה³⁹² ר'ל ישמשון ורבוה רבון קדמוהי יקומו³⁹³ כי בלתו אין להם הקמה ולא תנועה ולא שמוש. ואמנם כי יש מפרשים³⁹⁴ נור שהוא האדון ית' כאמרו כי יי' אלהיך אש אוכלה³⁹⁵ ותרגומו נור. ומכאן תוכל להבין כל הענין.

ונחזור למה שהיינו בביאורו. ונהר יוצא מעדן³⁹⁷ כלומ' האור האצול מלמעלה והוזהר האמיתי הוא יוצא מעדן ממקום המעלה העליונה וכל זה היה להשקות את הגן³⁹⁸ כלומ' לגלות כל סתרי התעלומות ולהאיר היושבים [?] ³⁹⁹ והנסתרות מן הגן. ומשם יפרד והיה לד' ראשים⁴⁰⁰ כלומ' משם יפרד זה האור הבהיר בהיות לו ד'

639 מה] ליתא ו 640 תחת] היא תחת ו 642 אמרנו] אמרו ו 643 כבר] ליתא ו

- 379 יח' י 20; ושם: 'אשר ראיתי'. 380 ראה לעיל שו' 533.
 381 ראה לעיל שו' 587–589. 382 דב' ז 10. 383 לעיל שו' 286–289.
 384 דב' ז 10. 385 שם. 386 שמ' יב 21.
 387 על פי תרגום אונקלוס שם. 388 בר' לו 28.
 389 על פי תרגום אונקלוס שם. 390 דב' ז 10.
 391 שם. 392 שם. 393 שם.
 394 ראה: "נהר די נור (דב' ז 9) זהו הנהר והנוגה והוא אור [...] שזהו האדון השליט על הכל" (כ"י פריז 817, héb. דף א87).
 395 דב' ד 24. 396 ליתא בתרגומים דלקמן.
 397 בר' ב 10. 398 שם.
 399 אולי יש לקרוא: החשכים. 400 בר' ב 10.

ראשים כי בלא אלו אין התורה וסתריה נגלים כי הם סבה לכל להבין סתרי התעלומות והנסתרו' ולהיות אדם בהם בריאה שלימה ואלו הם דעת שכל בינה חכמה. אלו הם ד' מעלות שהם ראשים ועלויים וסבה לכל המעלות ולדעת כל הנסתרים 660 ועכשו הנני נכנס בביאור כל א' וא' כי החכמות הנסתרים תמצאם בדברים שיחשוב האדם בהם שהם כמשמעו ושם נרמזו בחכמות והנסתרות העליונות בעיון השכל והדברים כלם נגלים על בורים ולא נעלמים. הנה פירשנו כי ד' ראשים אלו דעת שכל בינה חכמה וכל הפרשה כלה מורה על כל הענינים האלו.

שם האחד פישון⁴⁰¹ תמצא בנקוד הגדול⁴⁰² בלא יוד. והנני נכנס בביאורו בעזרת האל ית'. כבר ידעת והתבוננת כי כל האדם | הרוצה לעלות במעלות חכמה צריך בתחלה שיהיה בו דעת מיושבת כדי שיוכל להבין ולכוין לבו לכל דבר. ואם אין בו דעת אינו יכול להשיג שום דבר כי דעת הוא מיושב במוח והוא יסוד לכל הדברים והרוצה להשיג מעלת הדעת שיתיישב עליו במוח ויהיה נכונה צריך שלא יהיה נבהל ונחפז ואץ ומוקצה בעניניו שאם כן הוא לא ישיגנו אלא צריך שיהיה בו נופש ויישוב ורחב לב וזהו פישון⁴⁰³ הפוך וקרי נופש וזהו דעת המיושב באדם המוח. ואז ישיג לזוהר המעלות כי זה הוא היסוד מהכל.

הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב⁴⁰⁴ כלומ' הישוב והנופש כאשר יהיה הוא הסבה והוא המסבב להתיישב הדעת במוח וזהו חוילה הוא סוד השגת המוח מפני שהדעת מתיישב בו והוא היסוד לעלות למעלות אחרות אשר הזכרנו וכשהדעת מיושב באדם במוח שם הזהב כלומ' אזי יש לו עושר ונכסים וכבוד כאמרם ז"ל⁴⁰⁵ דעה קנית מה חסרת כי כל העושר וכל נכסים יש לו ואותו העושר טוב הוא ומבורך.

וזהב הארץ ההיא טוב⁴⁰⁶ כי אין לו חסרון מהכל וכשאין בו הדעת מיושבת כאשר פירשנו⁴⁰⁷ הוא החסרון מהכל. ואם יש לו עושר בלא דעת אינו כלום כאמרם⁴⁰⁸ דעה חסרת

658 וסתריה נגלים] (והסתרה) וסתריה נגלים ו סבה וראש ו 659 בריאה] בריה ו הם] הן ו 660 הנסתרים] (ה) נסתרים ו 661 א' וא' אחד אחד מהם ו 665 בנקוד הגדול] זה בנקודה גדול ו 665–666 בעזרת... ית' בע"ה ו 666 במעלות חכמה] למדרגות החכמה ו 667 מיושבת] מיושב ו להבין ולכוין] לכיוון ו 668 דעת... מיושב] הדעת הוא המיושב ו 669 שיתיישב] שתיישוב ו יהיה נבהל] יהי מבוהל ו ומוקצה] ומקצה ו 670 כן הוא] הוא כן ו ורחב לב] וכח בלב ו וזהו פישון] זה פישון ו 671 דעת] הדעת ו המוח] במוח ו המעלות] המעלות האחרות ו כי... היסוד] זהו ביסוד ו 673 החוילה] החוילה ו 674 יהיה] יהיה בו ו המסבב להתיישב] המקריב להביא ו 675 השגת] ליתא ו אחרות] האחרון ו 676 וכשהדעת] וכשדעת ו באדם] ליתא ו 677 דעה] דעת ו העושר... נכסים] עושר ונכסים ו 678 העושר] עושר ו 679 אין לו] לא ו

401 שם 11. 402 דהיינו, בכתוב חסר: פשון.

403 צ"ל: פשון; והשווה: ב, דף 40א. 404 בר' ב 11.

405 ויקרא רבה א, ו (מהדורת מרגליות, עמ' יח).

406 בר' ב 12. 407 בפסקאות הקודמות.

408 ויקרא רבה א, ו (מהדורת מרגליות, עמ' יח–יט).

מה קנית. ועל כן כשיש בו תכונת הדעת מיושבת במוח שם הבדולח ואבן השם⁴⁰⁹ וכל טוב שבעולם לא חסר ממנו. וזה הנהר והזוהר הראשון מד' אשר אמרנו ונפרש כל אחד ואחד בעיה.

ושם הנהר השני גיחון.⁴¹⁰ כבר הודעתך⁴¹¹ כי בהיות באדם זוהר הדעת מיושבת במוח שהוא היסוד והעקר לעלות למדרגות העליונות. ואחר ששיג היסוד הראשון יעלה למדרגת השכל שהוא עין ההשגחה והוא עין והכל דבר אחד כי הנהר השני הוא גיחון עין ההשגחה שאדם משגיח להשיג דבר מה שאינו רואה לפניו וזהו בעין השכל שמסתכל בה האדם.

והתבונן עד מאד על מה הוצרכו הפלוסופים לומר 'עין השכל והלא דיי לומר' שכל למה הוצרכו לומר ולהזכיר העין עם השכל ר'ל על שם שהעין משגיח ומסתכל ורואה מה שאינו לפניו ועושה בגוף בעינו ממה שהוא חושב כאלו הוא לפניו וכאלו רואה אותו הענין פעמ' אחרות. כך הוא עושה גוף בעיניו ועל המחשבה שהוא מחשב ועינו הולך לעשות גוף ממה שאינו לפניו אינו רואה מה שלפניו וזהו עין השכל עין ההשגחה. ועל כן הוצרכו להזכיר העין עם השכל. וזהו שאמרו גיחון הוא נהר שהשכל והשגחה שאדם משגיח. ושכל דבר אחד הוא ונקרא שכל על שם שהוא מסתכל ומשגיח לדעת ולהשיג הענין שהוא חושב. וגיחון דוגמת והאורב מגיח ממקומו.⁴¹² כלומר 'משגיח ממקומו בשעה שיצאו אלו שיכנסו הם וילכדו העיר'.⁴¹³

הוא הסובב את כל ארץ כוש⁴¹⁴ כלומר 'הוא סבה בעין השכל להשגיח ולהאיר לדבר שהוא נחשך ואפל להוציא לאור כל סתום. וכוש הוית דבר נאפל ונחשך ואין לה זוהר כלל כך אדם שהוא מסתכל בעין השכל מוצ' לאור כל דבר נחשך וסתום ונאפל ממנו והוא שנאמ' בו ויאר את הלילה⁴¹⁵ והוא מאיר סתומי התורה ומוציא לאור תעלומיה בהיותו מסתכל באור השכל וזה הנהר והזוהר השני כאשר אמרנו ואמנם יש לנו לפרש כל דבר ודבר על בוריו ועל מכונו.

ושם הנהר השלישי חדקל⁴¹⁶ עיין והסתכל והבן בסוד סתרי תעלומי הדברים ורמזי סתומי התורה וברוך הנותן לאיש בינה להשיג עניני סודות התורה ועומקיה. כבר הודעתך למעלה⁴¹⁷ הארבעה ראשים שהם עקרים ושרש לכל דבר סתום ותעלומי תורה

681 בו תכונת] ליתא 682 הנהר] והנהר 10 מד' מהארבעה 683 ואחד] ליתא 685 מיושבת] המיושבת 10 שהוא שהיא 686 והכל] השכל והכל 10 הנהר] הזוהר 698 להשגיח] להשיג 699 ואפל] ונאפל 10 והוית] והוא 700 כך] רק 10 מוצ' מוציא 10 ונאפל] ואפל 701 שנאמ' בו] שג' כן 703 בוריו... מכונן] בורין כפי יכולתנו בע"ה 704 והסתכל] והשתכל 10 סתרי תעלומי] יסדי תעלומות 705 סתומי] חכמות 1

409 בר' ב' 12. 410 שם 13. 411 ראה לעיל שו' 673-678.

412 על פי שופ' כ 33; ושם: 'וארב ישראל'; אך נראה שהכוונה ליהו' ח 19: 'והאורב קם מהרה ממקומו'.

413 על פי יהו' ח 19. 414 בר' ב' 13. 415 שם' יד 20.

416 בר' ב' 14. 417 לעיל שו' 657-660.

- א21 אדע לך והתבונן. כבר פירשו החכמים הקדמונים. והם מורים ומקובלים בדעתם הישר⁴¹⁸
 על ענין זה כי יש אדם שהוא בטבעו כבד וגדול [שהחמר גדול ורב
 בו יותר משלש יסודות האחרים ועל שהחמר גדול ורב בו הוא כבד בטבעו ואינו יכול
 להשיג הדעות הללו וזהו האדם הנקרא חמרי וטפש. והוא כבד בחומ' כבהמה שאבריה
 גדולים ועבים והאדם הכבד והחמרי הזה אינו יכול להשיג אלא מה שלומדים אותו
 כמו לבהמה. וכל זה מפני שהוא כבד בטבעו. אבל מי שמשגיג לדעות הללו לדעה לשכל
 לבינה וחכמה. אדם שהוא חד ומחודד בכל דבר וקל מחומר שאין החומ' כבד בו. ועל כן
 הוצרך לומר במעלה השלישית הזאת חד קל. פלג התיבה וקרי חד קל⁴¹⁹ כלומר חד לכל
 דבר ולכל מחשב וקל מטבעו שאין החמר כבד בו. וזה יוכל להבין הזוהר והנהר הג' שהיא
 מעלת הבינה. ומה מעלה יש באדם שהוא חד לכל דבר וקל בטבעו ומה תועלת יש בו חזר
 הפסוק להודיעו. ואמ' הוא ההולך קדמת אשור⁴²⁰ כלומר קודם שיפתח אשורו להלך
 הוא ידע מה יהיה מאותה הליכה במעלת הבינה שיש בו ומאותו המעשה שירצה לעשות
 כלומר הוא ולבו הולך קודם שאשורו הולך וזהו קדמת אשור כמו שאמ'
 הנביא לא לבי הלך⁴²¹ כלומר לבי הלך לשם קודם המעשה וזהו אשור כלומר תמוך אשורי
 במעגלותיך⁴²² והרבה כמוהו ועל כן כל אשר במעלת הבינה שאינו מתעכב לדעת הענין
 ולא להסתכל בה ולא יהיה הרבה חושב במחשבתו לאמ' בדבר אלא בתחלת דבר מועט מבין
 הוא דבר גדול. וזהו שאמ' מבין הוות⁴²³ המבין דבר מתוך דבר ובשעה שפותח אדם פיו כבר
 הוא יודע מה ר'ל בלא שום הסתכלות והשגחה ושום מחשבה וזהו הנהר זה אור והזוהר השלישי.
 וכאשר תעיין בעין שכלך תמצא כל הדברים נכונים [השכל נמשך אליך. 725
 והנהר הרביעי הוא פרת⁴²⁴ זהו הנהר האור והזוהר הדי' בא לבארו מהמעלה
 היתרה על שאר המעלות והוא הזוהר והמדרגה העליונה שהיא החכמה וזהו רבוי גדול
 הוא מרבה על אחרים מפני שכבר הרגיל להיות רגיל על הדעת ועל השכל ועל הבינה ונתרבה
 יחד על מעלת החכמה ושואלים אותו בכל דבר ואומרו וזהו הנקרא חכם כי האדם שיש

708 וגדול וגדל בחומר ו 709 משלש יסודות] משלשה היסודות ו 710 להשיג] ליתא ו 1 חמרי וטפש] חמרי וטפש ו
 711 אינו] שאינו ו 1 שלומדים] שמלמדין ו 712 לדעה] לדעת ו 712-713 לשכל... וחכמה] ולשכל ולבינה ולחכמה
 ו 713 מחומר] מחומר ו 714 במעלה] במעל ו 1 הזאת חד קל] הזאת חדקל ו 715 ולכל מחשב] ליתא ו 1 בו] לו ו
 716 חזר] ובא ו 717 להודיעו] ליתא ו 718 ידע] יודע ו 1 מה... בו] במעלת הבינה מה יהיה מאותה ההליכה ו 1 שירצה]
 שרצה ו 719 הוא ולבו] הוא לבד ואם היה לבד ו 1 שאשורו הולך] שאשורו ילך ו 1 אשור] אסור ו 725 השכל נמשך] יאור
 השכל ו 726 וזהו] זו היא ו 1 האור] והאורה ו 1 בא לבארו] ליתא ו 727 והוא] והיא ו 729 ושואלים] ששואלים ו 1 וזהו] וזה
 ו 1 הנקרא] הדור ו 1 האדם] אדם ו

418 על החומר כמחיצה המונעת את השגת המושכלות ראה: מורה הנבוכים ג, ט. והשווה דברי רי"ג: 'גוף האדם
 הוא חומר עכור מורכב מארבע יסודות [כך!] [...] וזהו החומר אשר בו האדם דומה לשאר הבהמות [...] ובוזה
 החומר אין לאדם הפרש וצריך הוא ישועה כבהמה' (גנת אגוז [לעיל הערה 256 במאמר], דף לג ע"ב).
 419 השווה: בבלי, ברכות נט ע"ב. 420 בר' ב' 14. 421 מל"ב 26.
 422 תה' יז 5. 423 על פי איוב ו 30; ושם: 'בין הוות'. 424 בר' ב' 14.

730 בו משיג לדעת ייחוד ה' ואמתת מציאותו לזה שאין משיגים כל השאר ועל כן נקרא חכם.⁴²⁵ חכמה כלומי' כח מה.⁴²⁶ מה הוא סוד ה' ליריאיו⁴²⁷ כלומי' משיג כח ייחודו הנאה שהוא מה ואינו צריך לחשוב בדעת ולהסתכל בשכל ולהבין בבינה כי כבר הורגל ונתגדל באלו והתרבה בחכמה וזה פרת מלשון פרה ורבה⁴²⁸ וכל אלו החקירות וכאלה רבות ומעלות הגדולות כלם מסרם הבורא ית' לאדם הא' כדי שיוכל להשיג אמתת התורה וכל תעלומותיה וכיון שהשיג לזוהר האמיתי ולמעלות העליונות והחכמות הנסתרות ולאותו אור המעולה היוצא מעדן. ממקום המעלה העליונה מיד ויצו יי' אלהים על האדם.⁴²⁹ רזי⁴³⁰ בראותם ענין החכמה הנעלמת בתוך הפסוקים הצרכו לומי' שצוהו על עיו כאשר נפרש בעיה⁴³¹

מכל עץ הגן אכל תאכל⁴³² כלומר צוה הבה' על האדם. מכל הטוב והישר אשר בשבילה תזכה במעלה העליונה אכל תאכל כלומי' תלמד והרגל עצמך להיות באותו הדרך למען תחיה ותירש טובה וזה אכל תאכל כמו אכל את המגילה הזאת⁴³³ ומפרי העץ אשר בתוך הגן⁴³⁴ לא תאכל ממנו⁴³⁵ כלומי' ומדרך הרשעים אשר הם סרבים וסלונים⁴³⁶ תוך ומרמה⁴³⁷ והולכים כדי לסתור מסתורי התורה ונתיבותיה לא תאכל ממנו⁴³⁸ לא תלמד ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות⁴³⁹ כלומי' ביום שתלמד ממנו ויגבר בך יצר הרע למען עבור על אמונת | האמיתי באותה שעה תמות.

221
745

והאדם כיון שהיו בו המעלות העליונות האלו והשיג למה שלא השיג אדם אדם שעשה

730 בו] כח חכמה ו' ה' השם ו' לזה] מה ו' 731 חכם] ליתא ו' כח הוא ו' מה הוא] ליתא ו' ה' ליריאיו] השם ו' 732 הנאה] הנאה ית' ו' הורגל] הרגיל ו' 733 והתרבה] והתרבה ו' החקירות] ו' וכלה] ו' וכהנה ו' 734 רבות] רבות עמם ו' 736 האדם] האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל ו' 737 הפסוקים הצרכו] הפסוק הנצב ו' לומי' שצוהו] כלומי' שצוה לו ו' 739 על האדם] לאדם ו' והישר] והדרך ו' והישר ו' 740 תזכה] תזכה להיות ו' אכל תאכל] אבל תאכל ו' 741 ומפרי] ופרי ו' 742 הגן] הגן אמר אלהים ו' ותאכל] תאכלו ו' 743 כדי] ליתא ו' ומסתורי] מעגלי ו' 744 בכך] ליתא ו' 745 אמונת האמיתי] אמונת האמיתי מות תמות כלומי' ו' תמות] נגזר עליך מיתה ו'

425 השווה: 'וכבר שנינו, אימתי נקרא אדם חכם בחכמה, כששואלים אותו בכל דבר, ועונה ומשיב כענין, וידו בכל, אז נקרא חכם בחכמה, שהוא גדול על התבונה ועל הדעת [...] תדע כי החכמה גדולה מכולם, ועל כן נקרא אדם חכם, מפני שהוא חכם בכל החכמות' ('מדרש הנעלם', זוהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף ד ע"א).

426 השווה: זוהר, ג, דף כח ע"א; לד ע"א; רלה ע"ב; זוהר חדש (שם), דף לד ע"ב-ע"ג.

427 תה' כה 14.

428 בראשית רבה טז, ג-ד (מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 145, 148).

429 בר' ב 16.

430 בראשית רבה טז, ו (מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 149).

431 השווה להלן שו' 1158-1160. 431 בר' ב 16.

433 יח' ג 1. 434 בר' ג 3. 435 על פי בר' ב 17.

436 על פי יח' ב 6. 437 על פי תה' נה 12.

438 בר' ב 17. 439 שם.

לו השית' שבע חופות בג'ע כדפירשו ז"ל.⁴⁴⁰ אעפ"י שיש בעלי ההגדה שחושבים⁴⁴¹ כי שבע חופות ממש היו כמו שעושים לחתן ולכלה בגוף וצורה חלילה. אלא היו בו המעלות העליונות והם שבע ואלה הם. הד' שהזכרנו שהם דעת ושכל וחכמה ובינה והאור האציל היוצא מעדן ממקום המעלה העליונה להשקות הגן ולגלות כל סתריו ותעלומיו והזוהר האמיתי לתת לו נוגה וכבוד ושכינת המקום שתשרה עליו הרי ז' ואלו הם ז' חופות שעשה לו הב' ית' ובשעה שהיו בו מעלות העליונות האלו מיד והנחש היה ערום⁴⁴² רז"ל בראותם הענין הזה ועיינו בעין שכלם תוקף הפרשה הזאת אמרו שהנחש שהוא יצר הרע שהוא ערום להשיא לאדם בדרך רעה והתחיל לקטרג לאדם ולהתחבר עמו בדרך לא טוב וזהו סוד אמרו כי יצר לב האדם רע⁴⁴³ זהו האדם הידוע והתחיל להשיא אותו ולקטרג עמו. ואדם מפני תוקף המעלות והעלויין שהיו בו לא יכול יצר הרע להשרישו מיד הלך לקטרג האשה מפני שהאשה דעתה קלה עליה.⁴⁴⁴ והתחיל להשיא כלומ' אתם יחידים בעולם וחכמתכם מרובה על הכל ואתם שולטים על כל חית השדה ועל כל עוף השמים והכל תחת ידכם אלהים אתם⁴⁴⁵ כשם שהוא יחיד ומלך למעלה כך אתם יחידים ומלכים למטה. מה לכם אמונתו והיא הרהרה בדבר וגדלה בלבה יצר הרע והיא הלכה לפתות לאדם באמרו ותתן גם לאישה⁴⁴⁶ שהרהרו שניהם בגודל יצרם לצאת מאמונתו ית' בחשבו שהוא יחיד כיחודו של עולם. וזה מה שהוכיח הכתוב באמרו הן האדם היה כאחד ממנו⁴⁴⁷ ודרשו רז"ל⁴⁴⁸ כאחד כיחידו של עולם ועיין בדבר הן האדם היה.⁴⁴⁹ לא נאמ' הוה או הוא אלא היה לומ' הן האדם היה בדעתו בשעה שגבר יצרו עליו כאחד. ובא הכתוב להורות לכל שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים⁴⁵⁰ היו צדיק או רשע וזהו סוד אמרו ממנו⁴⁵¹ כלומר לא שאני צויתיו והכנסתי בלבו הדבר הרע הזה אלא ממנו הוא מעצמו ומרשותו לקח דבר זה ודוגמתו כי לא דבר רק הוא מכם⁴⁵² ואם הוא רק מכם ומעצמכם הוא שאין אתם עוסקים כראוי.⁴⁵³

752 ערום] ערום (מכל) 753 ועיינו ועיינו ו] שהוא יצר] זהו זהו 754 ולהתחבר] ולהתגרות 755 כי יצר] כי יצר ו] רע] רע מנעוריו 756 והעלויין] מילויין ו] הלך] והלך 757 האשה] עם האשה ו] 758 כל... השדה] חיה ו] 759 כן 760–759 ומלכים למטה] למטה ומלכים ו] 761 באמרו] כאמרום ו] שהרהרו] עד שהרהרו ו] בגודל] בגודל ו] 762 שהוא] כי הוא ית' ו] כיחודו] ביחודו ו] וזה] זהו ו] 763 ודרשו רז"ל] דרשו ז"ל מאי ו] כיחידו] כיחודו ו] 764 נאמ' אמ' ו] הוה... הוא] הנה הוא ו] לומ' כלומ' ו] יצרו עליו] עליו יצר הרע ו] 765 מיראת שמים] ליתא ו] היו] מהיות ו] 766 כלומר לא] ולא ו] 767 ואם] ודרשו בו אם ו] 768 מכם] מכם הוא ו] כראוי] בו כראוי כראוי ו]

440 השווה: בבלי, בבא בתרא עה ע"א; ויקרא רבה כ, ב (מהדורת מרגליות, עמ' תמו).

441 השווה: פרקי דר' אליעזר יא. 442 בר' ג' 1. 443 שם ח 21.

444 על פי בבלי, שבת לג ע"ב. 445 על פי תה' פב 6.

446 בר' ג' 6. 447 שם 22.

448 בראשית רבה כא, ה (מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 200).

449 בר' ג' 22. 450 על פי בבלי, ברכות לג ע"ב; ועוד.

451 בר' ג' 22. 452 דב' לב 47.

453 השווה: בראשית רבה כב, ב (מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 206).

770 ואמנם כי שמעתי אומרים שהיה להם בקבלה⁴⁵⁴ כל עץ שנאמ' בפרשה הוא עצה ודוגמתו שיפול העץ ועיין והסתכל על הענין אשר אמרנו הן האדם היה כאחד⁴⁵⁵ בגבור יצרו עליו בא הכתוב ורמז ענין זה על חירם מלך צור שאמר⁴⁵⁶ שרצה לעשות עצמו אלוה השיבוהו ואתה אדם ולא אל.⁴⁵⁷ עיין בהיות אומ' ואתה אדם⁴⁵⁸ ולא אמ' ואתה אנוש או גבר או איש אלא אדם כלומ' אתה לקחת אמונות אדם. וכיון שחטא אדם האציל ממנו הבורא יתעלה כל חכמות העליונות והזוהר האמיתי וכל המעלות וכל העלויין שהיו בו כל זה למה כדי שלא ירהר בחכמה ובסתרי תורה ויעשה תשובה שכך דרכו של מקום שכל המהרהר בהרהור רע כזה מונע ממנו התשובה. וזהו סוד אמרו פן ישלח ידו ולקח.⁴⁵⁹ כלומ' פן ישלח ידו בדרך התשובה ואכל וחי לעולם.⁴⁶⁰ ודוגמתו השמן לב העם הזה וכו' פן יראה וכו'.⁴⁶¹ וכן זה פן ישלח ידו ואכל⁴⁶² מנע ממנו הוא ית' עד שנחשך כל גופו ונאפל כאלו נתון בחשך הואיל והאציל ממנו האור הבהיר היוצא מעדן והזוהר האמיתי והחכמות והמעלות העליונות נשאר נחשך ונאפל. וזהו אמרם ז'ל במדרש תילים⁴⁶³ שאמ' אדם פסוק זה ואומ' אך חשך ישופני⁴⁶⁴ ולא היה יודע שום נסתר ונגלה ולא שום חכמה עליונה כבראשונה ונעשה חמרי שנתעסק בענין גופו כאמרו לעבוד את האדמה אשר לוקח משם⁴⁶⁵ וזהו כמו כן.

775 ויגרש את האדם⁴⁶⁶ מלהיות בו שום דבר מכל המעלות והעלויין שהיו בו בתחלה.

782 וישכן מקדם לג'ע⁴⁶⁷ התיבה הזה לא|אמ' וישכון נראה שעל אדם חוזר הענין אלא אמ' וישכן כלומ' השכין מקדם כבתחלה ומהו שהשכין לגן שזו היא התורה והזוהר האמיתי שהיה מעדן כאשר פירשנו⁴⁶⁸ ובאיזה מקום השכין אותה במקום המעלה

771 בא] ובא ושרצה] שרצה ו 773 אמונות אדם] אמונות אדם הראשון ו האציל] הראשון הנציל ו 774 הבורא יתעלה] ית' ו חכמות העליונות] החכמות ו האמיתי] האמת ו וכל העלויין] ליתא ו 775 תורה] התורה ו ויעשה תשובה] ונעשה הטובה ו 776 שכל] כל ו כזה] זה ו התשובה] תשובה ו 777 בדרך] בדרכי ו ודוגמתו] ודוגמתו ו 778 וכו'] ליתא ו יראה וכו'] יראה בעיניו ושב ורפא לו ו 786 הזה] הזאת ו וישכון] וישכון כי אלו אמ' וישכון ו 787 אמ'] לא אמ' אלא ו כבתחלה] מתחלה ו היא] ליתא ו

454 השווה: 'כמד"א, מקום שיפול העץ, שהוא עצה' (מדרש הנעלם, זוהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף ל ע"ד); וראה המקורות הנזכרים לעיל הערה 91 במאמר.

455 בר' ג 22.

456 בראשית רבה צו, ה (מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 1197); והשווה: זוהר, ג, דף סא ע"א.

457 יח' כח 2. 458 שם. 459 בר' ג 22.

460 שם. 461 יש' ו 10. 462 בר' ג 22.

463 מדרש תהלים צב, ד (מהדורת בובר, דף רב ע"ב). והשווה: בראשית רבה יא, ב (מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 89).

464 תה' קלט 11. 465 בר' ג 23.

466 שם 24. 467 שם.

468 השווה דבריו בפסקה הקודמת, שו' 778-780, בקטע שנוסף כאן.

העליונה שהשכינה שורה על כנפי הכרובים וזהו את הכרובים⁴⁶⁹ כלומי' עם הכרובים. ובאותה שעה קנס הוא ית' כל הקנסות וכל העונשים הכתובים בתורה על העובד.⁴⁷⁰ 790

וזהו אמרם ז"ל כי התורה עשרת הדברות היתה בתחלה משחטא אדם הא' קנס עליו כל העונשים וכל הקנסות אשר בה וגזר על כל מצוה ומצוה קנסותיה ועונשיה ועוד גזר עליה ד' מיתות ב"ד וזהו אמרו ואת להט החרב המתהפכת.⁴⁷¹ אלו הם ד' מיתות ב"ד שקנס הבה' על התורה משחטא אדם הראשון. אלו גזר הוא ית' במקום ד' מעלות שהזכרנו בתחלה שהיו בו. להט זה חנק כי להט הוא סוד דם כלומי' דמיו ב' ⁴⁷² על העובר ומהו רמזו בו שצריך לתת לו מיתה שלא יוציאו ממנה דם אלא חנק⁴⁷³ וזהו להט. החרב. זה הרג ואין הרג אלא בסיף.⁴⁷⁴ המתהפכת פלג התיבה המתהפכת. זו סקילה שנאמי' בו מיתה שנאמי' וירגמו אותו באבני' וימות.⁴⁷⁵ הפכת. זו היא שריפה כי הפכת הוא סודו בהיות כף במקום קוף הואיל והם ממוצא א'. אלו הם ד' מיתות ב"ד שגזר הוא ית' על העוברים. וכל כך למה לשמור את דרך עץ החיים⁴⁷⁶ כאמרו עץ חיים היא למחזיקים בה.⁴⁷⁷ ולא יבואו בני אדם לעבור על שביליה וארחותיה. הרי לך כל הענין מבואר על אופניו ועל עניניו הכל ענין אחד.

להט זו שריפה כאמרו ולהט אותם⁴⁷⁸ אש המת זו חנק כאמרו חטא משפט מות והומת.⁴⁷⁹ הפכת זו סקילה. החרב זו הרג כמו שפירשנו⁴⁸⁰ הרי לך הענין מבואר וסוד כל הפרשה והוא ברמז לכל מבין אשר רוח אלהים בקרבו. 805

[החלק השישי]

שער יסוד החלק הנחלק בסוד יחוד ה' ואלהותו על דרך תכונת הפרשה המתכנית בסוד יחודו בתכונת הסוד הנעלם מעיני שאר רוב הדעות אשר לא השיגה ידם בטהרתם. והיא הפרשה הנחלק בענין ויאמי' אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו.⁴⁸¹

אחי אלהים יחנך בהכנסך בפרדס נפלאות החכמה והתושיה. דע לך אחי כי ד' חלקים מתחלקים בענין תוכן הסוד הזה. וכל ד' חלקים מתחלקים בתכונת האותיות 810

789 כנפי' כנפות ו 790 כל הקנסות על קנסות ו ו הכתובים הכתובין ו ו העובד העובר ו 791 אמרם ז"ל אמרת רז"ל ו 791–792 עליו כל עליה על ו 792 העונשים העונשין ו ו כל ליתא ו 793 וזהו אמרו ליתא ו ו הם הן ו 794–795 מעלות... בתחלה המעלות אשר הזכרנו ו 795 זה ו דמיו דמו ו 796 ומהו רמזו ומהו דמיו ו ו דם ו אין מיתה שלא יוציאו ממנו דם ו 797 זה ו ו בסיף דם בסיף ו ו המתהפכת המת הפכת ו ו זה ו ו היא ו 798–799 סודו בהיות סוד בהיותו ו 799 והם ו והוא ו ו אלו הם ו ו אלו הן ו 800 העוברים העוברים ו ו החיים החיים כלומי' לשמור דרכי התורה שהיא עץ החיים ו 801 על ליתא ו ו הרי לך הילכך ו 802 הכל... אחד ענין אחר ו 803 זה ו ו אותם אותם היום הבאו ו ו זה ו ו 804 והומת והומת תלית אותו על עץ וזהו חנק ו ו בסוד ו 805 מבין משכיל ומבין ו 806 יסוד ליתא ו ו ה' השם ו 807 יחודו בתכונת הודו בתנועת ו ו ידם... והיא ידי בעברה והוא ו 808 כדמותנו ו 809 אחי ליתא ו

469 בר' ג' 24. 470 צ"ל: העובר. 471 בר' ג' 24. 472 וי' כ' 9.

473 על פי בבלי, סנהדרין נז ע"ב. 474 על פי משנה, סנהדרין ז, ג.

475 במ' טו 36. 476 בר' ג' 24. 477 מש' ג' 18. 478 מלא' ג' 19.

479 דב' כא 22. 480 לעיל שו' 797. 481 בר' א' 26.

ובסודות ובענין השכל המושכל. ואמנם כי הסוד והעקר בתכונת האותיות מדרך זה שאני נכנס בביאורו. אב ג ד הי תדע לך כי כל האותיות על ענין זה כי כל העולם כלו תלוי בדרך זה ובסוד זה. וביאור זה תמצא אור השכל נמשך אליך. תדע לך כי סוד א'ב'ג'ד' הם ד' חלקים אשר אמרנו ואמנם ה'י' הוא לד' חלקים. והוא המנהיג את הספינה⁴⁸² בכל מיני הענינים כי תדע לך כי המשכת מציאות החלקים שהם ד' תמצא באבגד. הא' הם סוד החלקים שהם נושאי המרכבה. והאחד סוד המרכבה העליונה והאחר הם תכונת העולמות עולם עליון ועולם התיכון.⁴⁸³ סוד ד' פאתי העולם הנמשכים מכחו ית' והכל תמצא בסוד בתנועת האותיות האלו. ואמנם כי תמצא סוד הסוד ויסוד היסוד בענין אות (האות) היוד כי בלתו אין תנועה וקיום לכלם. והנני נכנס בחלקם ותכונתם בעיה. תדע לך כי סוד הד' חלקים אשר אמרנו הם סוד ד' נושאי המרכבה המתחלקים בחלקי האותיות האלו שהם אב ג ד הי הוא הרכב הגדול. אמנם יש לנו לפרש בתחלה סוד ייחודו באלה האותיות הראשונות אשר ביארנו כי בשלשה ענינים. תמצא סוד שמו ית' האחד באלו האותיות הראשונות אשר ביארנו והאחר בסוד הא לבדו. והא' בתשע האותיות

הסוד הא' אב ג ד ה (א) וזהו סוד שמו ית' שהם ד' אותיות יהוה כי תמצא אבגד | הם יסוד יוד⁴⁸⁴ ואמנם יוד מתחלק בג' אותיות כפי תקון דרך זה יוד. וענין כי העשרים וששה הם הסוד השלם מענין שמו ית' והבן בדבר כי אות הא מתחלק בשני ענינים בין בהלקחו אות אלף בין אות יוד. הא' הוא בדרך זה הא והאחר הוא בדרך זה הי. והכל הוא סוד א' וענין א' והנני נכנס בביאור זה להודיעך איך כל הסוד שלם ודרך התבונה פתוח לפניך.

תדע לך כי סוד א' וסוד יוד הכל דבר א'. כבר הודעתך⁴⁸⁵ עלה בסוד גדול ומופלא על ענין המשכת אור השכל העשירי המניע לרצון האדון ית' בהיותו משפיע אור זהרו בו בהיות חותם המלך בקרבו בסוד יה אזי מניע את השאר ומשפיע. ואמנם כי אינם מתנועעים על ידו אלא בהראותו המעלה העליונה כלם מתנועעים על ידו. וענין כי

811 ובסודות] ובסודותם ו הסוד והעקר] היסוד והעיקר תמצא ו מדרך] ובדרך ו 812 כלן] ליתא ו 814 ד'] הארבעה ו הי'] ה'י' ו הוא לד'] הוא המנהיג לארבעה ו הספינה] כל הספינה ו 815 מיני] ליתא ו באבגד] בא"ב ג'ד' ו 816 החלקים] הארבעה החלקים ו שהם] שהם ארבעה ו סוד] הם סוד ו והאחר] והאחד ו 817 עליון] העליון ו התיכון] התיכון ועולם התחתון ו סוד ד'] והאחד הם ארבעה ו 818 בתנועת] מדוקדק בתכונת ו 819 היוד] ה'י' ו וקיום] ואין קיום ו בחלקם ותכונתם] בביאורם ו פתרוניהם ו 820 הד' חלקים] ארבעה החלקים ו 822 באלה] באלו ו בשלשה] בשלש ו 823 והאחר] והאחד ו הא לבדן] ה'י' ו 824 האותיות] אותיות ו 825 הא' הראשון הוא ו והא' ה'י' ו שהם] שהן ו 826 יסוד] סוד ו בג' השלשה ו יוד] י' ו וענין] וענין ו 828 בהלקחו] בהלקחו עמו ו הא' האחד ו 829 א' וענין א'] אחד וענין אחד ו איך] היאך ו 831 דבר א'] דבר אחד וסוד אחד ו עלה] למעלה ו 833 בהיות] כי בהיות ו ית' ית' ו 834 על ידו] ד' ו

482 השווה: חיבור ללא שם, כ"י מינכן 47, hebr. 372–373, וראה לעיל הערה 210 במאמר.

483 כאן חסר 'ועולם התחתון'; וכך ב"ו. 484 אבגד בגימטריה שקול לאות יו"ד (10).

485 לעיל שו' 286–289; וראה בענין זה דברי אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1 במאמר), עמ' 226–227.

835 המעלה חוזרת לבעליה. ואמנם כי אור השכל תמצאהו רוכב על הכל בסוד י כי הוא מתכנה על זה שכל העשירי המניע לרצון הבורא ית'. ואמנם כי בא הסוד להודיעך סוד חזק בהיות י האות הקטן והשפל והנשפל אשר בכל האותיות נתכנה במעלה יתרה על הרמים ועל הנשאים להודיעך כי אין גבהות לפניו ית' כי על כל שפלותו ושחותו מכל האותיות בחר בו להיות רם ונשא על הכל. והתבונן כי בכל האותיות אין בתנועה א' כי אם יוד וקוף שהם בתנועה א' בסוד ח'לם מה שאין כן בשאר. ואמנם כי תמצא לעולם יוד רוכב על כל הרמים והנשאים ואין בכל האותיות רם ונשא כמו אות למד ואמנם תמצא אות יוד הקטן והשפל שבכלם רוכב על גודל הלמד ועל קומתו הרמה וגודל הלמד נסתר ונשפל מתחת יוד. והיוד רוכב למעלה וענין סוד זה תמצאהו בסוד קוף כגון זה ק. הרי לך יוד רוכב למעלה וגודל הלמד וקומתו נסתר ונשפל מתחת בחי' י כי אין גבהות לפניו ית' ואמנם הגבוהים השפלו.⁴⁸⁶ ואמנם על אשר אמרנו בהיות י' אות הקטן שבכלם להורות כי הוא אינו אלא שפל ושח ונשפל כנגד האדון ית'. וגם אשר הוא מניע לרצונו. וכן הוא ושאר השכלים. על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו וכו'.⁴⁸⁷

ואמנם עיין והסתכל כי בהיות חותם המלך כנגד שכל העשירי אשר אמרנו⁴⁸⁸ כי כל תנועת הגלגלים מציאותם מתנועעים על ידו. וכן עיין בענין זה כי כל העולמות נאחזים זה בזה ומתנועעים זה מזה וכלם משפיעים כח זה מזה והכל מכחו ית' כי תדע לך כאשר אמרנו כי השכל העשירי לפני רבו לוקח שפע ועוזר מעם המעלה העליונה ומשפיע שפע יתרה עליו כדי להשפיע לכל שאר. והגלגלים שיוכלו להתנועע ומקבלים שפע ממנו ולא ממנו אלא מאותו השפל⁴⁸⁹ והזוהר הנשפעת בו מקבלים. וגם אשר אינם מקבלים מאותו המקום אשר קבל הוא נמצא שעל ידו מקבלים שפע. וכן תמצא מזה לזה להורות כי גבוה מעל גבוה⁴⁹⁰ והכל מכחו ית'.⁴⁹¹ ואמנם כי הגלגלים משפיעים כח לעולם השפל. והעולם השפל מתקיים בתנועת הגלגלים כי אין לו קיום ולא תנועה בלתי תנועתם והכל מאותו השפע הנשפע בגלגלים. ואמנם כי העולם השפל חוזר כמה וכמה [הגלגלים ולפיכך נקרא עולם שפל ושח ונשפל לקבל שפע משתיהן במעלה קטנה מהם. וגם שמקבל כח ושפע מהעליונים ממנו אולי שקיים כי כלם נאחזים זה בזה וכלם מקבלים שפע זה מזה והכל מכחו ית' ומשאר מקבלים מאותו המקום אשר קבל הוא נמצא שעל ידו מקבלים שפע זה מזה. ואמנם כי זה במעלה גבוהה ויתרה מכל השאר על הכח הנשפע בו מעם המעלה העליונה

בהראותו... העליונה] בראות חותם המעלה ו 836 כי בא] בא ו 837 חזק] גדול ומדוקדק ו י' ליתא ו והנשפל] ליתא ו 838 כל] ליתא ו 839 והתבונן] והתבונן עד מאד ו ו בכל] אין בכל ו ו אין] ליתא ו ו א' אחת ו 840 בשאר האותיות ו 841 יוד] ו ו ו כל] ליתא ו ו ואמנם] ומנם ו 842 שבכלם] מכלם ו 843 נסתר... מתחת] נסתרת תחת ו ו רוכב] רוכב מתחת היד' ו היד' רוכב ו 844 קוף ו רוכב למעלה] למעלה רוכב ו ו נסתר... מתחת] הרמה מושפל ו נסתר ו 845 אות] האות האות ו 847 וכו'] את משמרת י' שמרו

486 על פי יש' י 33. 487 במ' ט 20. 488 ראה לעיל שו' 831-845.

489 צ"ל: השפע. 490 קה' ה 7. 491 השווה: רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי התורה ב, ה.

- כפי אשר אמרנו ולמטה ממעלתו של זה הם סוד המרכבה ד' נושאי המרכבה הם במעלה
 823 תחת הכסא אשר אמרנו וסבבם סביב כסאו הוא יתעלה ולמעלה | מכלם כסא הכבוד. ואמנם
 כנגדם סדר הב' הדגלים למשה⁴⁹² כי תמצא הכל כמו שסדורים למעלה כך סדורים למטה.
 865 למעלה מיכאל לצד מזרח. נוריאל לצד דרום. רפאל לצד מערב. גבריאל לצד צפון. כנגדם
 היו הדגלים סדורים מדה כנגד מדה. מזרח משם האור יוצא. כנגדו מחנה מיכאל. ואמנם כי
 אין דעתנו לפרסם הסוד בכאן אבל מעט מזער. הואיל והיינו בביאורו יש לפרש בכאן כדי
 להודיעך סוד ד' דגלים שהם כנגד ד' מרכבות החיות ממש ובאותו הענין נוסעים המחנות
 בדגלים הוא נאמ' בסודו ונסע דגל מחנה יהודה מזרחה על פי נחשון בן עמינדב.⁴⁹³ ועליו
 870 מטה יששכר⁴⁹⁴ שהוא בעל תורה שנאמ' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים⁴⁹⁵ כאמר⁴⁹⁶
 והחונים עליו מטה יששכר⁴⁹⁷ ועליו מטה זבולון⁴⁹⁸ שהוא בעל יציאה וביאה כאמרו שמח
 זבולון בצאתך וכו'.⁴⁹⁹ ואמנם ראשונה יסעו הכל כנגד מחנה מיכאל. ואמנם מחנה מיכאל
 לצבאותם מזרחה על פי י' ועל צבאו הוא מיכאל בן עמינדב⁵⁰⁰ בן הוא המופקד על עמי
 בנדיבות יושר להליץ בעדם לפני בוראו עמינדב בנדיבות נפשו להיות מליץ בעדם.⁵⁰¹
 875 והחונים עליו⁵⁰² אתו שהוא בעל תורה יופיאל שר התורה ועל אתו שהוא בעל יציאה וביאה
 צדקיאל השר באמרו צדק לפניו יהלך⁵⁰³ כאשר בסוד הנקודה הא' בסוד אלהים כאמרם ז'ל
 מיכאל באחד⁵⁰⁴ והיא הנקודה מהנקודה המובחרת הנקראת קמץ בספר הנעלם⁵⁰⁵ וכמו כן
 מחנה יהודה כנגד מחנה מיכאל הכל זה כנגד זה לא פחות ולא יותר.
 דגל מחנה ראובן תימנה לצבאותם⁵⁰⁶ והוא לצד דרום ראובן כנגדו שנתחמם ביצרו
 880 ועשה תשובה ממנו.⁵⁰⁷ כי אמנם החמימות הגדול באש לצד דרום⁵⁰⁸ ועליו גד⁵⁰⁹ שהוא בעל
- 492 השווה: 'וכשם שברא הקב"ה ד' רוחות העולם כך סיבב לכסא ד' חיות ולמעלה מכולם כסא הכבוד וכנגדן
 סידר הקב"ה הדגלים למשה' וכו' (במדבר רבה ב, י). וראה פירוש רמב"ן על התורה, במ' ב 2, שציטט משם.
 וכן השווה דברי ר' עזרא מגירונה בפירושו לשיר השירים; ראה: כתבי רמב"ן (לעיל הערה 62 במאמר), ב,
 עמ' תפט-תצ.
- 493 על פי במ' ב 3. 494 שם 5. 495 דה"א יב 33.
- 496 השווה: 'והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה וכו' ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה שנא' ומבני יששכר
 יודעי בינה לעתים (דה"א יב 33) וכן הוא אומר והחונים עליו מטה יששכר' (במדבר רבה ב, י).
- 497 במ' ב 5. 498 שם 7. 499 דב' לג 18. 500 על פי במ' י 14.
- 501 ומקור הדברים בכ"י פריז 817, héb. דף 87א: 'ונסע דגל מחנה מיכאל לצבאותם מזרחה על פי יהוה ועל צבאו
 הוא מיכאל בן עמי נדב. בן הוא המופקד על עמי בנדיבות נפש להליץ יושר בעדם תמיד'.
- 502 במ' ב 5. 503 תה' פה 14.
- 504 בבלי, ברכות ד ע"ב: 'תנא מיכאל באחת' וכו'.
- 505 ראה: 'כי כבר יש לנו מן הקבלה שמיכאל הוא בנקודת הרוח שהוא הקמץ' וכן 'אמנם מיכאל בנקודה
 הנבחרת מכל הנקודות' ('ספר הנעלם', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 39ב) [ההדגשות שלי].
- 506 במ' ב 10. 507 השווה: במדבר רבה ב, י.
- 508 למקבילות לעניין זה ראה לעיל הערה 67 במאמר.
- 509 במ' שם 14.

גדוד⁵¹⁰ ועליו מטה שמעון. והחונים עליו מטה שמעון⁵¹¹ וכלם היו לצד דרום כנגד נוריאל לצד דרום. ואמנם מחנה נוריאל תימנה לצבאותם ועל צבאו הוא נוריאל בן שדיאור⁵¹² כי על כל פנים נוריאל הוא ממונה על האור לצד דרום כי הוא על האש בסוד הנקודה שהיא שבא. ואם תאמר⁵¹³ הלא ראינו כי גבריאל הוא ממונה על האש ובראותנו אותם הגחלים שנתנו בידו לזרוק על ירושלם כאמרו ויאמ' אל האיש לבוש הבדים וגומ'⁵¹⁴ ואלולי שהוא ממונה על האש לא נתנו לו בידו. אלא תדע לך כי זה הוא העקר וראית בהיות נוריאל על האש. ואמנם כי שמא נורים [?] נור אלא הבן העקר כי ישראל שהיו באותו זמן היו חכמים מאד באותה הידיעה והיו אומרים אם הב' יביא מבול לעולם אנו יודעים אותו המלאך הממונה על המים ואנו משביעים אותו ולא ירד. ואם הוא אומ' להביא אש כבר אנו יודעים המלאך הממונה על האש ואנו משביעים אותו ולא ירד. ומה עשה הב' החליף המשמרות מי שהיה על המים החליף אותו על האש. ומי שהיה על האש החליף אותו על המים כדי שיתקיים חפצו ית' וכשבאו להשביע למלאך הממונה על האש אין קול ואין עונה⁵¹⁵ כי משמרה אחרת בידו וזהו הסוד ואחלל שרי קדש⁵¹⁶ ועל כן אל תתמה בהיות אותה המשמרה נשנת [?] ביד גבריאל כי על כל פנים נוריאל הוא הממונה על האש לצד דרום כנגדו מחנה ראובן וגומ'. ושניים יסעו⁵¹⁷ לאחר שהיו נוסעים אלו הב' מחנות היה נוסע אהל מועד מחנה הלוי בתוך המחנות כאשר יחנו כן יסעו⁵¹⁸ הבן בכאן כי זהו סוד הכסא ממש.

דגל מחנה אפרים ימה לצבאותם⁵¹⁹ ועליו מטה מנשה⁵²⁰ ומטה בנימין⁵²¹ שהשכינה שורה למעלה במעלת בגבול בנימין⁵²² שנאמ' ידיד יי' ישכון לבטח עליו⁵²³ שהוא פתח הרפואה לכל הכל כנגד מחנה מיכאל שהוא למערב. ואמנם מחנה רפאל לצבאותם ימה ועל

510 לשון במדבר רבה ב, י. 511 במ' שם 12.

512 על פי במ' י 18. וראה: 'דגל מחנה נוריאל. תימנה לצבאותם ועל צבאו הוא נוריאל בן שדיאור' (כ"י פריז héb. 817, דף 287).

513 כל הקטע הבא מקורו בכ"י פריז héb. 817, דף 87א: 'ואלו תקשה ותאמ'. והלא ראינו לגבריאל שהוא ממונה על האש בראותנו אותם הגחלים שנתנו בידו לזרוק על ירושלם כאמ' ויאמר אל האיש לבוש הבדים. ואלולי שהוא ממונה על האש לא נתנו בידו. תדע לך כי קושיתך נכונה ונכוחה אלא זהו העיק' על מה שאמ' בהיות גבריאל על המים ונוריאל על האש. כי תדע לך שישאל שהיו באותו זמן היו חכמי' באותה הידיעה עד מאד. והיו אומרים אם הב' אומ' שיביא מבול אנו מכירים אותו המלאך הממונה המים ואנו משביעים אותו ולא יוכל לעשות שום רעה. ואם הוא אומ' להביא אש. כבר אנו יודעים המלאך הממונה על האש ואנו משביעי' אותו ולא יוכל להרע. והבורא ית' אומ' עצתי תקום וכל חפצי ישלים. מה עשה החליף המשמרו'. מה [כך!] שהיה על המים החליף אותו על האש. ומי שהיה על האש החליף אותו על המים כדי שיתקיים חפצו ורצונו וכשבאו להשביע למלאך הממונה על האש אין קול ואין עונה כי משמרה אחרת היתה בידו וזהו סוד ואחלל שרי קדש וכו'. וע"כ אל תתמה בהיות גחלי האש נתונים ביד גבריאל'.

514 יח' י 2. 515 על פי מל"א יח 26, 29.

516 יש' מג 28. 517 במ' ב 16. 518 שם.

519 שם 18; ושם: 'לצבאותם ימה'. 520 שם 20.

521 שם 22. 522 לפי במדבר רבה ב, י. 523 דב' לג 12.

צבאו הוא רפאל בן | פדהצור.⁵²⁴ תדע לך כי הצור הוא הכל המוחץ והרופא כאמרו מחצתי ואני ארפא.⁵²⁵ והוא קרוב לכל קוראיו⁵²⁶ והצועק למול רחמיו פודה נפשו משחת כאמרו הגואל משחת חייכי⁵²⁷ וזה פדה צור כלומ' צור ברחמיו פדה נפשו משחת.⁵²⁸ ואמנם רפאל הוא ממונה על הרפואה באמרו ית'. ואמנם מחנה אפרים היה לצד מערב כנגד מחנה רפאל שהוא למערב והוא בסוד נקודת פתח ורפאל שהוא ממונה על הרפואה למערב בא לרפאת שברו של ירבעם שיצא מאפרים שהוא למערב⁵²⁹ הכל תמצא זה כנגד זה דוגמת מטה כעין דוגמת מעלה.

דגל מחנה דן צפונה לצבאותם וכו' ועליו מטה אשר⁵³⁰ ועליו מטה נפתלי.⁵³² ואמנם מטה דן לצד צפון שממש יוצא החשך לעולם⁵³³ ושבט דן הוא החשך העולם בע'ז ולפיכך צוה הב' שיחנה דן בצפון.⁵³⁴ ואמנם מצפון תפתח הרעה⁵³⁵ הכל כנגד מחנה גבריא' לצד צפון והוא מדת הדין להפרע מעובדי ע'ז. והוא בסוד הנקודה הנקרא חרק כי כל פעולותיו מדת הדין ואמנם. מצינו לו בשתי נקודות חרק וצרי להיות מתהפך ממדת הדין למדת רחמים בשוב אדם לפני בוראו ית' ועל כן ז"ל אמרו גבריא' בשמים⁵³⁶ והבין ואין להאריך עכשו בזה הענין.

ונחזור למה שהיינו בביאורו כי אמנם כל השכלים כלם מקבלים שפע זה מזה וזה מזה [העלה⁵³⁷ העליונה ומאותו השפע הנשפע בהם כלם יש יכולת]
אם להניע לאשר מתחתם. ואמנם כי הגלגלים מתנועעים על ידם וכן תמצא כל המעלות כלם מקבלים שפע זה מזה וזה מהגלגלים משפיעים כח לעולם השפל כפי אשר אמרנו כי העולם השפל אין קיום ותנועה בלתי תנועתם והכל מאותו השפל בהם והעולם השפל אסר כמה וכמה מהשפעת הגלגלים. ולפי' נקרא עולם שפל ושח. וגם שמקבל כח ושפע מהעליונים אולי שיתקיים.

ונחזור על ענין סוד אלף וסוד יוד כי היא סוד א' וענין א' להם.⁵³⁸ וגם אשר הוא מניע לרצונו וכן הוא אומ' ושאר השכלים על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו⁵³⁹ זולתי שבאלף

921 ונחזור למה שהיינו בביאורו | יוד | י' | היא | ליתא | ו | א' וענין א' | אחד וענין אחד | 922 זולתי | זולת |

524 על פי ב' י' 22. 525 דב' לב 39. 526 על פי תה' קמה 18. 527 תה' קג 4.
528 הדברים מבוססים על קטע מן החיבור שבכ"י פריז 817, héb. 817, דף 87ב–88א: 'דגל מחנה רפאל ימה לצבאותם ועל צבאו הוא רפאל בן פדה צור. באמת אמרנו כי אלה העולם אדון השליט על כל הגאונים והוא המוחץ והרופא כאמ' מחצתי ואני ארפא. והוא קרוב לכל קוראיו. כאמ' קרוב י' לכל קוראיו והקוראים אליו בלב דוי וצועק למול רחמיו פודה נפשו משחת והוא הנקרא בן פדהצור' הוא העומד על כל בעל צער. והש"י פודה נפשו משחת הגואל משחת חייכי וזהו פד"ה צור פדה צור כלו' צור ברחמיו פדה נפשו משחת'.
529 לשון במדבר רבה ב, י. 530 במ' ב 25. 531 שם 27. 532 שם 29.
533 ראה לעיל הערה 205. 534 לשון במדבר רבה ב, י. 535 יר' א 14.
536 ראה: 'תנא מיכאל באחת, גבריא' בשמים' וכו' (בבלי, ברכות ד ע"ב). 537 כנראה צ"ל: המעלה.
538 העניין שיבואר מעתה שב ונתפרש אצל רמד"ל, חיבור ללא שם, כ"י מינכן 47, hebr. 360ב–362א.
539 במ' ט 20. המשפט האחרון ראה גם לעיל שו' 846–847.

תמצא בסודו כל הדברים אשר אמרנו תמצא בהתחלה סוד הרוכב שהוא ל הרכב למעלה. ואמנם הגלגל למטה הוא מתנועע תחתיו ועולם השפל השח והנשפע נאחז למטה מכח הגלגל והכל תמצא בסודו כגון זה א.⁵⁴⁰ עיין ראשו שהוא יוד עומד למעלה ותחתיו עומד הגלגל והי' למעלה עליו והגלגל למטה כי זהו אמצעות האלף ואמנם העולם השפל והשח והנשפע עומד למעלה⁵⁴¹ מכלם זולתי השפע השופע מן הגלגל לעולם השפל אין לו קיום ואין תנועה כי לפי תנועת הגלגלים מתקיימים פרטי השפלים בתנועה וקיים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף⁵⁴² וחדוש פני אדמה⁵⁴³ בתנועת הגלגלים הוא ועל כן עולם השפל מכח הגלגל למטה.⁵⁴⁴ הרי לך סוד א' שהוא סוד⁵⁴⁵ [העולמות הנראות בו ומתנועעים זה מכח זה ועל כן הכל סוד א' וענין א' ולמה שהיינו בביאור בסוד אב ג ד ה כי הוא סוד שמו ית' כי תמצא אב ג ד הוא סוד יוד⁵⁴⁶ ויוד אין זכירתו בלתי יוד כי על כל פנים כן צריך כי יוד לבדו מניע ורוכב על ויד' והתבונן עד מאד היאך. דע לך כי אות יוד⁵⁴⁷ מורה על העולם האמצעי המתנועע במאמרו ית' מכח העשירי בתנועת יה כי תמצא לעולם ואו אמצעי וגם זכירתו אינו נזכר כי אם באמצעות והיא אמצעי הדומה לעולם האמצעי בין בסודו בין בזכירתו

א ו ה בן הסוד הנכון כי הואו הוא ענין העולם האמצעי. וכבר ידעת והתבוננת הסוד כאשר פירשנו⁵⁴⁸ בסוד אלף כי יוד למעלה והגלגל למטה מתנועע מכחו ומוכן להלך וזהו צורת אמצעות האלף הוא דמות ו' והוא בענין זה \ הרי לך כי הוא דמות ואו ותארו ותכונתו וצורתו הוא אחד כי צורת ואו הוא דמות אמצעות האלף⁵⁴⁹ והוא ענין הגלגל המתנועע מתחת יוד הרוכב למעלה. ואמנם הואו אינו נרכב אלא עומד ואינו מתנועע. וכשהוא בא להתנועע ולהורות ממי הוא מתנועע תמצא יוד בסוד שרק ומניעו כעין זה

923 בהתחלה בתחלה ו' ל' י' 924 הוא ליתא ו' תחתיו מתחתיו והנשפע והנשפל ו' 925 בסודו ו' יוד י' ו' למעלה למעלה ו' 926 והי' והי' ו' 927 העולם עולם ו' למעלה למטה ו' זולתי' ונאחז מכח הגלגל כי בלתי ו' 928 השפל ליתא ו' 929 וקיים זרע וקיים זרע ו' 930 מכת נאחז מכח ו' למטה למה ו' סוד י' זולתי ו' 931 הנראות הנבראים ו' א' וענין א' אחד וענין אחד ו' 932 בביאור ו' ה' א' ו' 933 זכירתו ו' בלתי יוד ו' ד' ו' כן כן ו' יוד י' ו' 934 מאד ליתא ו' יוד ו' ו' מורה המורה ו' העולם עולם ו' המתנועע ליתא ו' 935 אמצעי' אמצעי הוא ו' זכירתו זכירה ו' 936 באמצעות באמצעות ו' והיא ו' הדומה דומה ו' 937 העולם עולם ו' 938 כאשר פירשנו אשר פירש ו' אלף א' ו' יוד י' ו' 939 זה \ ו' ו' 940 הוא אחד אחד הוא ו' 941 מתחת יוד תחת י' ו' 942 שרק קשר רוכב עליו ו' ומניעו ומניעו ו' כעין כגון ו'

540 פירוש צורת האות אלף כרמז לשלושת העולמות (בשלושת חלקי האות) מופיע במתכונת זו בנוסח קצר יותר ב'ספר הנעלים', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 42א וב'שער חלק הנקדה', כ"י פריז 817, heb. דף 81ב-82א; ובנוסח ארוך יותר ב'סוד דרכי השמות', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 29ב.

541 השווה ו': 'למטה'; וכך צ"ל. 542 על פי בר' ח' 22. 543 על פי תה' קד' 30.

544 השווה לעיל שו' 274-280. 545 השווה ו': 'זולתי'. 546 ראה לעיל הערה 484.

547 צ"ל: ו'; והשווה: ו'. 548 בפסקאות הקודמות.

549 השווה דברים אלה לספקולציות על צורת האות אלף בפירוש צורת האותיות לר' יעקב הכהן: שלום, קבלות (לעיל הערה 14 במאמר), עמ' 202.

ה' הרי לך אמצעות האלף ותכונתו והיוד עליו להניעו. ואזי הוא נרכב מן יוד והרי לך יוד וקשר מקויים] ⁵⁵⁰[הגלגל ולפיכך נקרא שרק קשר מקויים נאחו זה עם זה. י נאחו למעלה והגלגל למטה. ואל תתמה בהיות אמצעות הא' נהפך לצד זה והואו נהפך לצד זה תדע] ⁵⁵¹[להיות על כל פנים כי תמצא הגלגל הולך וחוזר ממזרח למערב והוא כגון זה ה' הרי לך אמצעות האלף שהוא סוד ואו בקשר אשר הוא קשור כי חוזר והולך ממזרח למערב והופך להלך וכשהוא הולך ממזרח למערב תמצאהו כגון זה ה' הרי לך הגלגל חוזר והולך ממזרח למערב ונהפך להלך. ולפיכך הוא נהפך בצורתו והרי לקבל מה שאמ' שהוא צריך להיות בחבור עם יוד שהוא בחבור שניהם הוא הסוד על מה שאמרנו בתחלה ⁵⁵² כי זה שכל העשירי הוא מרכבה העליונה לרכיבת האדון ית' ותחתיו המרכבה המוכנת לרכיבתו כאמרו ית'. ואמנם כי ארבע החיות מוכנים לכבודו ית' אבל הם מתחת זה כי ד' החיות הם מרכבה לכסא. וכסא כבר ידעת מה הוא ודי לך ברמז קטון זה. אם יש לך רוח ה' בקרבך. ואמנם כי שני הענינים האלה מתנועעים מכת י' ומחברים בו. ולפיכך נקרא יוד וד מחברים עמו. והבן במה שהיינו בו בביאורו כי סוד אב ג ד הוא סוד יוד והם עשרים. ⁵⁵³ הא' סוד ששה הרי ששה ועשרים סוד יהוה. הרי לך הסוד הא' מהשלשה אשר אמרנו.

הסוד השני ⁵⁵⁴ הוא שמו ית' באות ה' כבר הזהרנוך והודענוך ⁵⁵⁵ על ענין אלו האותיות. יא' כי הוא סוד א' וענין א' הם ולפיכך פעמים שהוא לוקח עמו אלף ופעמים יוד כי הכל א' והתבונן. ה' הוא יה ויה הוא חצי השם וחצי השם ככלו כי כלו הם עשרות וששה כגון זה יוד הא הרי כו' ⁵⁵⁶ ועוד כי אות ה' לבדו בלא אות אחר מחובר עמו נתכנה בו ית' וה' לבדו הוא הקדוש והוא מובדל ונפרש מהכל והוא פשוט מכל צדדיו ואין חבר לצדו כאמרו אני יי' לבדי. ⁵⁵⁷ ואמנם הוא רוח מובדל מה שאין כן בכל

944 יוד] ו' למעלה ו' הגלגל] עם הגלגל ו' שרק] שריך ו' 945 י נאחו] ואמנם נ' ו' 946 להיות] כי כן צריך להיות ו' 947 הוא] ליתא ו' כי] בו ו' 948 והופך להלך] ליתא ו' הולך] חוזר ו' כגון] בענין ו' 949 והולך] ליתא ו' נהפך] ליתא ו' 950 לקבל... שאמ' לך ו' שהוא] שהוא ו' עם יוד] עד י"ד ו' שניהם] עם שניהם ו' 951 שכל] שפלו ו' העליונה] עליונה ו' 952 המוכנת] המורכבת ו' כאמרו] במאמרו ו' 953 מה] מי ו' 954 קטון] קטן ו' לך] ליתא ו' ה' השם ו' הענינים] ענינים ו' 955 במה] במה ו' בו בביאור] בדיבור ו' 956 והם] והוא ו' הרי] הרי לך ו' 957 האחד ו' 958 שמו] חלקו שמו ו' ה' ה' והורגנוך] ליתא ו' והודענוך] הודענוך ו' 959 הוא] ליתא ו' א' וענין א'] אחד וענין אחד ו' שהוא] שה' א' ו' 960 א' אחד ו' ה' ה' כי ו' 960–961 הם עשרות] הוא עשרי' ו' 961 וששה] וששה בסוד יהוה וחצי השם הוא עשרים וששה ו' כו'] עשרים וששה ו' 962 והוא] והוא הנותן תנועה ועוד לכל השאר כי ה הוא רוח קדוש והוא ו' מכל] מכלם ו'

השווה ו': 'עם'. 551 השווה ו': 'כי כן צריך'.

ראה למשל לעיל שו' 644–647.

דהיינו האותיות * + 1 = ד + 20 בגימטרייה.

'הסוד השני' כולו נשנה בנוסח דומה בחיבור 'סוד דרכי השמות', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 29א–ב.

ראה לעיל שו' 921–936.

דהיינו כ"ו = 26 בגימטרייה.

על פי יש' מד 24; ושם: 'אנכי ה' עשה כל נטה שמים לבדי'.

וקדן הסוד קדמן פ' הואו הוא ענין העולם האמיתי. וכבר ידעת והיטב הסוד כאשר פירשן בסוד אלף
 פ' יוד למעלה והלל למטה מהנעל מכוון ומולך להלך וזהו צורת אמלעת האלף הוא דמותו
 והוא בענין זה **ה**ה לך פ' הוא דמותו ואו והארץ והפנימי וצורתו הוא אחד פ' צורתו ואו הוא דמות
 אמלעת האלף והוא ענין העולם האמיתי מרחק יוד הרוכב למעלה. ואמנם הואו אינו ערכב
 לא עומד ואינו מהנעל. ופסא הוא בא להנעל ולהורית ממי הוא מהנעל המאז יוד בסוד שיק ונעל
 בענין זה **מ**ה לך אמלעת האלף והנעל והיוד ענין להנעל. ואזי הוא ערכבין יוד
 והה לך יוד וקדן מקוים. הנעל ולפיכך קדן שרף קדן מקוים נחזו זה עם
 זה נחזו למעלה והנעל למטה. ואל תמה בהיות אמלעת הא' נספר לבד זה והוא
 נספר לבד זה רבע להיות על כל פנים פ' הנעל הנעל וחסר חמשה למעלה והוא
 כענין זה **ע**ה לך אמלעת האלף שהוא סוד ואו נספר אשר הוא קדן פ' חוזק והלך חמשה
 למעלה והלך וכשהוא הלך מלמעלה למעלה חמשה חמשה כענין זה **ה**ה לך
 הנעל חוזק והלך מלמעלה למטה. ולפיכך הוא נספר בצורתו והה **ק**ה לך
 שאף שהוא שרף להיות בחסוד עם יוד שהוא בחסוד ששהו הוא הסוד על מה שאמרנו בתורה פ' זה
 סכל העשרה הוא מרכבה העליונה לפיכך קדן יוד ותחתיו המרכבה המוכנה לפיכך נאמרנו י'
 ואמנם פ' ארבעה חמשה מוכנים לבדו יכ' אכל הם מרחק זה פ' ד' החיות הם מוכנה לפסא. וכפא
 כבר ידעת מה הוא זה לך בחזקתו קדן זה אס' שלך רוח ה' בפיך. ואמנם פ' שש העשרים האלף מהנעל
 נחזו ונחמסם בני. ולפיכך קדן יוד וך מחמסם ענין והן צלה שחיינו בו בבאורו פ' סוד
 אב' הוא סוד יוד והם עשרים. **ה**ה סוד ששה ח' ששה עשרה סוד יהוה. הה לך
 הסוד הא' מהששה אש' אמרנו. **ה**ה סוד קדן הוא ששון יכ' באת ה'
 כבר הזכירך והדעך על ענין לו האותיות. יא' כ' הוא סוד א' וענין א' הם ולפיכך
 פעמים שהוא לקח ענין אלף ופעמים יוד פ' הכל א' והרבוי. ה' הוא יח' הוא ח' השם וזה
 השם בכל פ' כל השם עשרה וזה כענין זה יוד קא' הה כ' ועוד פ' אור ה' לבדו כל
 אור אחר מחובר עמו נרבה בו י' ו' לבדו הוא הקדוש והוא מוכנה ועשרה וזהו
 פשוט מכל בדהו ואין חב לבדו נאמרנו א' לכה. ואמנם הוא רוח מוכנה מה שאין כן בכל האותיות
 פ' הנעל לכל האותיות מוכנה ועשרה כד שחל חמס ויוח פ' כל האותיות מהנעלם כד
 דרשם וכלת אלף אין חמס קיימת. והם החיך (קלשון) וקשיעם (קשפתים) פ' בארבעה דרשם
 הלל חמס כל האותיות וזהו אות הא' ט
 עם שום לבדו אחר שבעה פ' הוא רוח וקדן קדנים הוא. ואין שפרים יסקחו ואין לשון תפלה ושלח
 כל לפי ענין נעל ותחתיו נחמסן נבדל שן השם מהעבר חזה וכן השלש מהעבר חזה פ' הוא מוכנה
 מהכל ומעלה יהוה על הכל. והא' הנחם עזר והנעל חמסן והוא אין לקח עזר השם א' חמס פ' כלם כד
 קייס השערתו בס' קיימים. **ה**ה חמס האותיות הוא לקח העזר תחלה חמסן היכל החלך
 אש' שמה היום ועשר אב
 מאב היום ועשרה חמס בארבעה מאב היום. ועשרה למאב חמסן וא' חמסן שאלף חמסן הוא שס'
 פ' הוא ש' א' חמסן אש' ה' שם אלה סתלה פ' חמסן א' וכן הע' פ' חמסן וכן חמסן "

האותיות כי תמצא לעולם כל האותיות נזכרים ונחתכים בצד שתוף חמר ורוח כי כל האותיות מתנועעים בד' דרכים ובלתי אלו אין חתוכם קיימת. והם החיך והלשון והשיניים והשפתים. כי בארבעה דרכים הללו חתוך כל האותיות זולתי אות הא כי אין לו שתוף וחבור עם שום צד דבר אחר שבעולם כי הוא רוח וקדש קדשים הוא. ואין שפתים ישקוהו ואין לשון תכילהו ונלאו כלם לספר עוצם גדלו ותפארתו וממנו נבדל שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה⁵⁵⁸ כי הוא מובדל מהכל ומעלתו יתרה על הכל. והא' הנותן עזר ותנועה ממנו והוא אין לוקח עזר משום א' מהם כי כלם בצד קייום השפעתו בהם קיימים.

תרצה אות האלף הוא לוקח העזר תחלה ממקום היכל המלך אשר שמה הרוח ונמשך אחר החימה כי אחר הלשון והשפתים נמשך⁵⁵⁹ בתחלה מצד החומ' ונעזר מעט באמצעותו מצד הרוח. ונמשך לאחר החומ' ואל מקומו שואף חוזר הוא שם⁵⁶⁰ כי הוא שב אל החומ' אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי⁵⁶¹ בין החומ' ובין הרוח.

תרצה אות גימל היא נעזר מעט משער בית המלך הפנימי אשר הרוח שוכן בתוכו ונמשך אחר החומ' כי אחר הלשון והשפתים והלשון. בתחלה אות דלת אחר החומ' ונעזר מועט מצד הרוח [זכירתו⁵⁶² ונמשך אחר הלשון והשיניים והשפתים כי רב האות הזה כלו חמרי ובדרך זה תמצא כל האותיות.

אבל אות הא הוא דבר רוח בלא שום שתוף כי מובדל הוא מהכל. והתבונן עד מאד כי הא בלא שום יגיעות נזכר. ובהא ינחו כל יגיעי כח.⁵⁶³ והיא תחיה הגוף והנשמות כי בלא הא אין קייום ואין תנועה נמצא. והא הוא המרגוע והנופש. ועייני כי כל היגע בעבודתו ולנוח מעמלו מרוב העבודה הכבדה עליו פותח בהא למען יקל מעליו עולו ולמען ינוח.

964 ונחתכים] ונחרפים 965 ובלתי] וכלו 966 והשיניים] ליתא 967 שבעולם] בעולם 968 ורוח] רוח הקדש 969 וקדשים] וקדשים 968 תכילהו] תכליהו 969 וממנו] ממנו 970 ממנו] לכל מהכל וכולם לוקחים עזר וסמך ממנו 971 א' אחד 971 קייום] ליתא 972 האלף] אלף 973 תחלה] בתחלה 973 החימה] חמר 974 נמשך] נמשך החיך] לך כי נמשך אחר החמר ונעזר מהרוח תרצה אות ב' הוא נמשך 974 בתחלה] בתקלה 975 באמצעותו] באמצעותו 976 ומצד הרוח] ליתא 975 חוזר] ויחזור 977 היא] הוא 978 מועט] מועט 978 הלשון] ליתא 979 והשפתים] השפתים 980 רוב] חמרי 981 חמרי] חמרי 982 דלת] דלת 982 הא] ה"י 983 דבר הנכון] הי 984 והא] והא 984 הא] ה' 985 ליתא 985 בהא] ובהא ינחו כל יגיעי כח 986 עולו] עלו

558 על פי שמ"א יד 4.
559 נשמש כאן משפט שלם (מחמת הדומות), וצ"ל: 'הרי לך כי נמשך אחר החמר ונעזר מהרוח. תרצה אות בית הוא נמשך וכו'; השווה: 1.
560 על פי קה' א 5. 561 על פי בר' יג 3.
562 השווה: 17. 563 על פי איוב ג 17.

והתבונן סוד אמרם ז"ל⁵⁶⁴ על ענין כותשי הקטרת כשהיו כותשים הסמנים מרוב חזוקם כשהיה לו להניף הכתישה כדי להוציא רוח היו פותחים בהא וינוחו כאמרם כשהוא שוחק אומ' הטב הדק הטב מפני שה(כ)ק<ל יפה לבשמים כלומ' מפני חזוק הכתישה כדי שיוכלו למצא מרגוע היו מזכירים הא למען ינוחו אותם הנקראים בשמים זכירת ההא היא יפה להם כדי למצא נחת ומרגוע. וגם כל חולה וכל בעל צער מרוב הדחק והחולי הכבד עליו אינו מוצא נחת רוח ומרגוע עד שפותח הא להמציא רוחה מרוב צערו הכבד עליו ומרבה בהא ולא בדבר אחר כי הוא מרגוע והנופש. וכן הא הוא קייום הגוף ומחייתו. כי תמצא בימות החרף הבשר שהוא כמות מרוב הקרירות פותח אדם בהא ונותן בו חיות ונופש וקייום ותחיה להודיעך כי כל העולם תלוי בהא ולא בדבר אחר.

והתבונן הענין הנכון כי הא הוא הקייום לכל הנמצאים. וממנו הושפעו כלם עולם עליון ותחתון. עיין אמרם ז"ל⁵⁶⁵ הענין בסוד אמרו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם.⁵⁶⁶ בהא בראם ואמרו בראותם זוהר הענין ומבועי הנחל]⁵⁶⁷ אמרו בהא בראם כי הא הוא מנהיג לכל הספינה⁵⁶⁸]⁵⁶⁹ הכל ואין לו קץ ותכלית בסוד ענין תכונתו ית' כי תמצא בכל ששת ימי בראשית שלא נשלם תוכן המעשה ופעולתו כי אם בהא' מה שלא הזכיר בכל ימי המלאכה כי אם בתשלום כל הפעולות יום הששי.⁵⁷⁰ ואז"ל⁵⁷¹ מאי יום הששי מלמד שהתנה הוא לבין בריותיו שאם לא יקבלו ישראל התורה שהוא סוד ה' חומשים שיחזיר העולם לתהו ובהו ועיין כי לא בחר בסוד תורתו אלא בסוד הא שהם כל התורה ככתבה. ושם סוד שמו ית' והתבונן

987 כותש' כתשי 988 כשהיה... להניף] כשהיו נותנין ו להוציא רוח] להמציא רוחה 989 כשהוא] זה תניא ר' נתן אומ' כשהוא ו הדק הדק 990 חזוק] חזוק 991 זכירת] שהם כותשי סמני הקטרת וזהו שהקול יפה לבשמים זכירת ו והיא] היה ו כדי] ליתא 992 רוח] ליתא 993 הכבד] והכבד ו מרגוע] המרגוע 994 ומחייתו] ותחיתו ו בימות החרף] בימי החורף 995 ונופש] ונפש ו ותחיה] ותחיה 997 והתבונן] והתבונן עד מאד ו הקייום] מקיום ו הושפעו] השפיעו ו 998 ותחתון] ועולם תחתון ו אמרם] אמרו ו הענין] וחת[?] מה ענין 999 בהא בראם] ליתא ו בראותם] ברשותם ו 999-1000 הנחל] [אמרו] הנחל וממקורות אמ' 1000 כי הא] ליתא ו מנהיג] המנהיג ו הכל] והוא קיום הכל 1001 ענין תכונתו] ליתא ו ית' יה ו ששת] ימי ששת 1002 המעשה] כל המעשה 1003 הפעולות] הפעולות שנא' ו ואז"ל] ואמרו ו מאי] ליתא ו שהתנה] שנתכנה ו הוא] הוא ית' ביניו 1004 ישראל] ליתא ו שהוא] שהיא 1005 בסוד] סוד ו תורתו] תורתו ימצאו אל ו בסוד הא] ה' ו ושם] וזה ו ית' ליתא ו

564 בבלי, כריתות ו ע"ב; ירושלמי, יומא ד, ה (מא ע"ד; טור 580, שו' 44-45). פירוש זה לדברי התלמוד על כותשי הקטרת בקשר לתכונת האות ה"א הופיע גם בחיבור 'סוד דרכי השמות', כ"י סנקט פטרבורג D 21, דף 30א. והשווה דברי רמד"ל בפירוש המרכבה (לעיל הערה 234 במאמר), עמ' 71-72.

565 בראשית רבה יב, י (מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 107).

566 בר' ב' 4. 567 השווה ו: 'וממקורות'.

567 השווה ו: 'וממקורות'.

568 ראה לעיל הערה 482 (במהדורה) וכן הערה 210 במאמר.

569 השווה ו: 'הוא קיום'. 570 בר' א' 31.

571 בבלי, שבת פח ע"א.

עד מאד כי הא לבדו הוא סוד יה בדרך אב ג ד ה הרי הם יה והנה במה שרמזנו לך תוכל להבין זוהר השכל אם יש לך עיני לראות ואזנים להבין.

הסוד השלישי הוא סוד הנחלק בתשעה האותיות במחלקותם שהם סוד שמו ית'. ובכאן תוכל להבין כי הוא ראשון לכל המעלות וכי מתחתיו אחר מעלתו סוד עבדו העומד לשרת לו. כי תמצא בראשונה סוד מעלת הקדמון בתכונת ט' אותיות הראשונות אשר באלפא ביתא והם בסוד אב ג ד ה ו ז ח ט. עיין הסוד המופלא הזה היאך הוא ית' רמז סוד יחודו בתחלת כל. ואמנם כל האחרים נמשכו לאחריו. וכל הנמצאים נמצאים מסוד יחודו כי תמצא באלו האותיות סוד שמו ית' וית' יוד הא ואו הא. והוא סוד.⁵⁷² אב ג ד ה ו ז ח ט. הרי כאן סוד ית' הא' מבלי ראשון ואמנם לאחר כן תמצא המעלה השפלה מתחתיו והוא סוד יוד. ואמנם כי יש מפרשים כי מן הא' שהוא סודו ית' סוד שמו ית' וית' הו ז ח ט ונשארו אב ג ד שהם סוד המרכבה כי תמצא לעולם א'ב בסוד המרכבה בין המרכבה העליונה בין המרכבה התחתונה כי תמצא אב ג ד הם ארבע נושאי המרכבה העליונה. וגם אשר הם מרכבה ממש. ותמצא באלו האותיות סוד המרכבה העליונה בסוד יוד וזהו הענין הא' אשר אמרנו בהיות אב ג ד סוד ד' נושאי המרכבה שהם ד' החלקים והאחד הם סוד המרכבה העליונה בסוד יוד ולפיכך נמשכו האותיות. אב ג ד שהם המרכבות. ואמנם הוא הסוד והמניע לכלם. והנה כל הענינים נרמזים לכל מבין אשר רוח אלהים בקרבו

ונחזור לענין אשר היינו בביאורו בתחלה.⁵⁷³ ויאמר אלהים נעשה אדם.⁵⁷⁴ כבר ידעת והתבוננת אם נכנסת בסוד החכמה כי בהיות אלהים לעולם בסוד מדת הדין.⁵⁷⁵ ומדת הדין מי הוא כאשר פירשו החכמים הקדמונים בסוד חכמת הקבלה.⁵⁷⁶ ועיין הסוד הנכון כי לעולם זהו בסוד אל באמרו אל שדי.⁵⁷⁷ כי עליו נתכנה הענין הזה. וזה מה שהודיע לאבותינו כאמרו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי.⁵⁷⁸ ואמנם שמי יי לא נודעתי להם.⁵⁷⁹ ועל אשר אמרנו כי לעולם הוא בסוד אל. וזהו הסוד הנכון

1006 הא] ליתא ו' יה] ית' ו' 1007 ואזנים] ולב ו' 1008 סוד] הסוד ו' 1009 סוד עבדו] ליתא ו' 1012 כל] כל המעלות ו' 1013 וית' בסוד ו' 1014 סוד] ליתא ו' טי] ו' ו' ית' שמו ית' ו' הא' מבלי] הראשון מכל ו' 1015 יוד] י' ו' הא' ה' ו' 1016 ית' וית' ית' עד יוד תמצא בסוד ו' 1017 א'ב] אב ג ד הם ו' 1018 ארבע] ארבע ו' באלו] באלו ו' 1019 סוד ד' ארבע ו' 1021 ואמנם] ואמנם ה' ו' 1023 לענין] על הענין ו' 1026 זהו] זה הוא ו' באמרו] כאמרם אל ו' נתכנה] נתכסה ו' הזה] ליתא ו' 1027 לאבותינו] לאבות ו' 1027–1028 ואמנם שמי] ושמי ו' 1028 הוא בסוד] ליתא ו'

572 על יסוד השוויון בערך התיבות 'אב ג ד ה ו ז ח ט' ו' יוד הא ואו הא' בגימטריה (45). עניין זה שב ונתפרש אצל רמד"ל בשם החכמים אשר 'העמיקו עניינים בסוד זה' (חיבור ללא שם, כ"י מינכן 47, hebr. דף 364א).

573 לעיל שו' 808. 574 בר' א' 26.

575 בראשית רבה לג, ג (מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 308).

576 בעניין זה ראה: אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1 במאמר), עמ' 240; פרבר, למקורות תורתו (לעיל הערה 15 במאמר), עמ' 81–82 והערה 32.

577 למשל: בר' יז 1. 578 שם' ו' 3. 579 שם.

כי שמי בקרבו⁵⁸⁰ בהיות יה נתון בקרבו יש לו יכולת ותנועה להניע הנותן חותמו בקרבו כגון זה אל הי שזהו יה עיין כי אל שמו ית' בקרבו ואמנם המם הוא החותם. סוד ענין אלהים מפורש ברמז דבר אל יה חותם. כלומי חותם המלך בקרבו. ואמנם כי כבר הודיעונו⁵⁸¹ כי בהיות חותם המלך בקרבו כל הנמצאים הושפעו ממנו להיות אור ונר מדליק לשאר הנרות כדוגמת הנר הנדלק וממנו נדלקים כמה נרות. ולפיכך בהיותך מבין ענין סוד אלהים תוכל להבין כי שני ענינים הם סוד אל וסוד יה ובוזה תוכל להבין סוד הנכון. 1035

נעשה אדם⁵⁸² כי אין יכולת בידו לעשות נס שהוא בסוד אל ומופקד לעשות מתחת יד רבו עד היות בא לו בקרבו חותמו של מקום ובהיותו בקרבו מחובר אצלו היה לו לומי ויאמי' האחד בלא שום הפרדה. וכאשר תעיין בסוד הגדול והנורא. תמצא אור השכל נמשך אליך.

בצלמנו כדמותנו.⁵⁸³ כלומי בהיות השפעת המקום ית' אצל השכל אזי ההשגה גמורה בהקרבת זה אצל זה. ואזי התנועה מקויימת בהיות נשפעים השאר מאלו. ואמנם הבן בענין ובסוד המדוקדק כי כמו שאמרנו למעלה⁵⁸⁴ גם אשר יש מעלה גדולה לזה יותר מן השאר. תדע לך כי הוא לגד ההשפעה הגדולה כמו הגוף לנפש כי הגוף כנגד הנפש אינו אלא אין ואפס ותוהו. ועל כן התבונן בענין כי על הדרך הזה יש באדם גוף וצורה. הא' אין כנגד הא'. ולפי הדרך הזה תמצא האור הבהיר נמשך אליך וסוד כל הפסוקים מגולה. ואמנם בהיות ההשגחה גמורה והתשועה מקויימת בשכל ובחכמה היה לו לומי בצלמנו כדמותנו⁵⁸⁵ כלומי שיוכלו להשיג למעלה לעלות במדרגות העליונות בלי טורח]⁵⁸⁶ וזהו סוד אחר. והכל נרמז ברמז דבר לכל מבין. והבן בסוד הגדול על מה שאמרנו בסוד כי בא הכתוב להודיעך כל האמת.

ויברא אלהים את האדם בצלמו⁵⁸⁷ הנה אם יש לך עינים לראות כי כל הסוד יוצא לאמתו הבן ויברא את האדם בצלמו⁵⁸⁸ באיזה צלם חזר ואמר בצלם שהוא אלהים.⁵⁸⁹ 1050

1029 הנותן נתון ו בקרבו שזהו סוד יה וזהו כי שמי בקרבו ו 1030 עיין ליתא ו שמו ית' בתחלה ושמו יה וזהו הסוד כי שמי ו סוד והרי לך סוד ו 1031 כבר דבר ו 1032 הודיעונו הודיעונו הקדמונים ו בהיותו ו בהיותו ו להיותו בהיותו ו 1033 הנרות הנר ו כדוגמת כדוגמתו ו הנדלק הנדלק בתחלה ו 1034 ענין סוד סוד ענין ו 1036 נס נר ו 1037 ובהיותו ובהיותו ויאמי' האחד ויאמר באחד ו והנורא ו והנורא הזה ו 1040 אצל אל ו 1041 השאר השאם ו מאלו ליתא ו 1042 ואמנם ליתא ו המדוקדק המדוקדק ו למעלה ליתא ו גדולה גבוהה ו 1045 הא' האחד ו הא' האחר ו 1046 הפסוקים הפסוק ו והתשועה והתנועה ו 1047 לו ליתא ו שיוכלו שיוכל ו 1048 טורח טורח ולא יהיה כקרח ו 1049 על על כל ו בסוד בסוד זה ו 1050 בצלמו בצלמו בצלם אלהים ו אם ליתא ו כ' ליתא ו 1051 ויברא ויברא אלהים ו באיזה באיזה זה ו בצלם שהוא בצלם ו

580 שם כג 21. 581 ראה לעיל הערה 170. 582 בר' א 26. 583 שם. 584 לעיל שו' 861. 585 בר' א 26. 586 השווה ו: 'ולא יהיה כקרח' (על פי במ' יז 5). 587 בר' א 27. 588 שם. 589 לדברים הנאמרים בפסקה זו נתכוון רמז"ל כשציטט דברי עצמו בספר המשקל (לעיל הערה 2 במאמר), עמ' 42, וציין: 'וגם אשר התעוררתי בספר אור זרוע', ועיין לעיל הערה 2 במאמר.

אלהי אלהי⁵⁹⁰ הרי לך כי אל אינו אלא כאין לגד יה והוא כמו הגוף לגד הנפש וגם אשר כלו שכל ואין לו גוף ולא גויה ושאר השכלים. אבל כנגד ההשפעה הגדולה הוא כמו גוף לנשמה דבר מועט כנגד דבר גדול גוף וצורה. הצורה כנגד יה והגוף כנגד אל. ואל | תתמה בהיותנו מכנים אל בענין זה כי תדע לך כי שם זה הוא מתכנה בבשר ודם כשאר האחדים המתכנים בהם כאמרו על חזקיהו אל גבור.⁵⁹¹ וכן הבן בענין כי אלהים שם משותף⁵⁹² הוא בבשר ודם כי בדוגמתו ובסודו נשפכו וכן הוא הסוד בצלם אלהים ברא אותו.⁵⁹³ ולפי כל הדברים האלה תוכל להבין מהו הסוד ומה ענינו וכן בהיות כל המעלות אין ואפס ותוהו כנגדו ית' ואין בורא ועושה בלתי הוא ית' בשמו שהוא יה סוד שמו ממש והבן בדבר כי בהיות סוד יה בסוד אלהים אזי התנועה שלימה והיכולת והקייים וכשתוציא שם יה מן התיבה אזי נשאר אלם בלי שום תנועה]⁵⁹⁴ כי אין ממשות בו וזהו הסוד בצלם אלהים ברא אותם⁵⁹⁵ וכשתעיין בסוד תמצא רוח ה' בקרבך כי בהיות בסוד זה השלמותו תמצא שם יה בתוכו כגון זה אלהים. הרי לך שם יה שהוא הנפש מניע ונותן הקייים וכשתוציא הנפש ממנו שהוא יה נשאר אלם ודומם מבלי נפש ותנועה וקייים כגון זה אלם הרי הוא אלם ונאלם ואין לו יכולת והוא כגוף דומם מבלי יכולת ונפש הואיל וחסר לו יה. וכן הוא בצלם אלהים ברא אותו⁵⁹⁶ והבן כי בכל ה(נ)שמות הנאמרים בתורה לא כנה בריאת האדם זולתי בשם שהוא אלהים. וכן הוא בצלם אלהים עשה את האדם⁵⁹⁷ ולא נאמ' בצלם אדני ולא בצלם יהוה ולא בצלם שדי ולא בשם אחר מכל השמות הנאמרים ועל כל הדרכים האלו אשר הזכרנו תוכל להבין הסוד והעקר כפי אשר אמרנו.⁵⁹⁸

1052 אלהי אלהי | א"ל ה"י א"ל | ואלא כאין | כאן | והוא | ליתא | 1053 ושאר | הוא ושאר | 1054 גוף | הגוף | גדול | גדול | כן הוא האדם דבר מועט כנגד דבר גדול | 1057 כי בדוגמתו | כדוגמתו | השפכו | 1058 מהו | מה הוא | 1059 כנגד | כנגד | לגד | בלתי | בלתי | ית' | 1060 אי | אי | והתנועה | תנועה | 1061 אי | אי | אלם | אלם | והתבונן | על | כן הוא בצלם אלהים ברא את האדם | כן באדם כשתצא הצורה מן הגוף נשאר אלם | בלי | בלא | תנועה | תנועה | ויכולת | וקייים | 1062 אותם | אותו | ה' | השם | 1063 בסוד | סוד | 1065 אלם | אלם | 1066 יכולת | נפש | נפש | 1067 האדם | אדם | בשם | בשם זה | והוא | הוא | 1068 ולא בצלם יהוה | ליתא | 1069 בשם | בשום | והדרכים | הדברים | והאל | האלה |

590 אולי צ"ל: אל ה' אל ה' ; והשווה: ו. 591 יש' ט 5. 592 על פי מורה הנבוכים א, ב; סא. לרעיון זה בכתבי רמד"ל השווה למשל: ספר המשקל (לעיל הערה 2 במאמר), עמ' 44; שקל הקודש (לעיל הערה 68 במאמר), עמ' 28; משכן העדות (לעיל הערה 68 במאמר), עמ' 88-89; פירוש המרכבה (לעיל הערה 234 במאמר), עמ' 64. לרעיון זה בכתבי רי"ג ראה: גוטליב, מחקרים (לעיל הערה 260 במאמר), עמ' 114; אלטמן, אור זרוע (לעיל הערה 1 במאמר), עמ' 242. 593 בר' א 27. 594 השווה: ו' ויכולת קיום'. 595 וצ"ל: אתו. 596 בר' א 27. 597 שם ט 6. 598 הרעיון המוצג בפסקה האחרונה שב ונדון בהרחבה ב'סוד אלהים' בשריד מחיבור בלתי ידוע לרמד"ל, כ"פ פריז 806 heb, דף 260a-261a, וראה דברי לעיל ליד הערה 304 במאמר.

[החלק השביעי]

שער יסוד החלק הז' הנחלק בסוד ענין הפרשה אשר הזכרנו למעלה. ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם.⁵⁹⁹ כבר הודעתך⁶⁰⁰ על ענין כל הפרשה והמעלות והעלויין שהיו בו באדם והודעתך הענין⁶⁰¹ בגבור יצרו עליו. והנה יש לי לעוררך ולהעמיד על הנכון ותפקחנה עיני שניהם.⁶⁰² תאמ' כי בהיות בהם כל המעלות הנאצלים מלמעלה והיו במעלה יתרה על כל שהיו אחריהם והם היו כמו סומים. 1075 איכ מה מעלה ומה חשיבות היתה בם בהיות נחשבים כמתים. ולאחר שחטאו נפקחו עיניהם איכ הוא מעלה גדולה. וגדולה היתה בם כיון שחטאו. אבל חלילה מהיותנו בדעת הסכלות הזה.⁶⁰³

תדע לך כי כן הוא בכל דרכי התורה במקומות הרבה כי כל הולך אחר תאות יצרו וכשיצרו מתגבר עליו הוא לוחט כמו המלהט מן האש ואינו]⁶⁰⁴ ושומע בחמימות יצרו עד עבור]⁶⁰⁵ הוא רואה ויודע מה עשה. ועיין אמרם ז"ל כל המתחמם ביצרו ואפי' בדבר מצוה יותר מדאי נקרא חוטא. ועיין ג"כ במה שאמרו הם זל⁶⁰⁶ כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים.⁶⁰⁷ בכאן תראה בהיותם זל מעלימין הנסתרות.

תעלה על דעתך כי נותן מטתו בין צפון לדרום בין שני הצדדים האלו. יהיו לו בנים זכרים⁶⁰⁸ מאי איכפת לך צד זה. וגם אשר יש מפרשים⁶⁰⁹ כי מפני ששכינה שורה בין מזרח למערב וכדי שלא ישמש מטתו לצד השכינה דברו ז"ל כדבר הזה. והמפרשים דבר

1071 הו' השביעי עירמם] עירומים וכל הפרשה] ליתא ו 1073 בגבור] כשגבר ו יצרו עליו] יצרו ו 1074 ולהעמיד] ולהעמיד ו ו תאמ' אס תאמר ו בהם] אדם ו 1075 מלמעלה] ממעלה ו והיו] והיו לו ו ו היו כמון] היום ו 1076 מה מעלה] מהמעלה ו בהיות] בהיותם ו ו נפקחו] נפקחו ו 1077 הוא] ליתא ו וגדולה] ומעלה ו 1078 הסכלות] הסכל ו 1079 במקומות הרבה] בכמה מקומות ו ו הולך] הולך ו 1080 לוחט] לחוט ו ו המלהט] הלהב המתלהט ו ו ואינו] [ושומע] ואינו רואה ואינו שומע ו 1081 בחמימות] מכה חמימות ו ו עבור] עבור תאותו ואי ו עשה] שעשה ו ועיין] כענין ו 1082 ואפי' אפי' ו ועיין... במה] והגני מעוררך על ענין דבר אחד ו 1083 זל] ז"ל כאמרם ו ו ליה] לו ו ו תראה] תהיה ו 1085 תעלה] ליתא ו ו נותן] בהיותו נותן ו ו בין צפון לדרום] ליתא ו ו האלו] האלה ו 1086 זכרים] זכרים בעזרת הבורא ו

599 בר' ג' 7. 600 ראה למשל: שו' 755-768.

601 לעיל שו' 769-783. 602 בר' ג' 7.

603 השווה: מורה הנבוכים א, ב; והשווה גם פתרונו להלן ליד הערה 628.

604 השווה ו: 'רואה ואינו'. 605 השווה ו: 'תאותו ואי'. 606 בבלי, ברכות ה ע"ב.

607 השווה: 'שושן עדות', שלום שני קונטרסים (לעיל הערה 16 במאמר), עמ' 341-342; שקל הקודש (לעיל הערה 68 במאמר), עמ' 62-63; ספר הרימון (לעיל הערה 12 במאמר), עמ' 370.

608 עד כאן ההעתיקה ב"ו (דף 890א), ונחתם: 'בעזרת הבורא ושלום יהיה לו ועל כל סיעתנו גדולים וקטנים אמן סלה' (דף 890א-ב).

609 השווה דברי רש"י בפירושו לבבלי, ברכות ה ע"ב: 'ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב, לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות; והשווה למסורת שהובאה בתוספות שם: 'מפני שהשכינה מצויה בין מזרח למערב'.

- זה לא ידעו מהו כוונתם. כי כבר אמרו זל⁶¹⁰ כל המשמש מטתו לשם מצוה שכינה שורה על מטתו שנאמ' וישכב עמה בלילה הוא.⁶¹¹ ודרשו זל⁶¹² מלמד שראה שכינה על מטתו.⁶¹³ ועל כן אין פירוש החכמים נכון בדבר זה. 1090
- אבל דע והשכל כי כבר הודיעוני בדרך האמת ודבר זה נכון בסוד הפסוק אעשה לו עזר כנגדו.⁶¹⁴ ודרשו⁶¹⁵ על ענין אשה כי תזריע וילדה זכר⁶¹⁶ שאם האשה מזרעת | תחלה ואיש אינו מזריע אלא בעכוב זרעה עולה למעלה ונשאר המקום פנוי לזריעת האיש וממנו שותת הזכר. ודבר זה מפורש כאשר אמרנו⁶¹⁷ בסוד אעשה לו עזר כנגדו⁶¹⁸ שהוא זרע הפוך וקרי. 1095
- ועל אשר היינו בביאורו עיין בסוד הנכון על מה שאזל⁶¹⁹ שכל המתחמם ביצרו ואפי' בדבר מצוה יותר מדאי נקרא חוטא ונתנו ראייה לדבר שנאמ' ואץ ברגלים חוטא⁶²⁰ ר'ל כי בהיותו מחמם ביצרו יותר מדאי אץ ומוקצה וממהר בהשלכת הזרע קודם לאשה ומאבד הזכר ונעשת נקבה על ידי ביצרו [?] ועל כל פנים נקרא חוטא כי בשביל חמימות יצרו מאבד הזכר. והם זל⁶²¹ רמזו בענינים כל הרוצה להיות לו בנים זכרים יתן מטתו בין צפון לדרום כלומ' יתן עצמו באמצעות בין החמימות ובין הקרירות. אם יהיה לו קרירות לבדו אין חמימות. ואם יהיה לו החמימות יהיה אץ ומוקצה להזריע בתחלה ואין לו בנים זכרים ונקרא חוטא על ידי חמימותו ועל כן אמרו זל⁶²² ליתן מטתו בין צפון לדרום ויהיה לו בנים זכרים כי תמצא [] פאתי העולם אין קר בקרירות וזולתי צפון. ואין חם בחמימות וזולתי דרום וזהו רמזם זל⁶²³ יתן מטתו בין צפון לדרום בין החמימות והקרירות ויהיה באמצעות שניהם ואז יתעכב להזריע אחר האשה בשביל דרך זה ויהיו לו בנים זכרים. 1100
- ונחזור למה שהיינו בביאורו בתחלה כשהיצר מתגבר באדם הוא לזהט כלהב המתלהט מן האש ואינו רואה ושומע מצד חמימות יצרו ובעבור תאוותו אזי רואה ויודע מה עשה. וכן הוא ויפקח אלהים את עיני בלעם⁶²⁴ פקוח אזנים ולא ישמעו⁶²⁵ לפקוח עינים עורות.⁶²⁶ אז תפקחנה עיני עורים⁶²⁷ לא שהיו עורים ממש אלא מפני שלא ידעו והתבוננו קודם.⁶²⁸ 1110
- השווה: 'מאי דכתיב 'וישכב עמה בלילה הוא'?' מלמד שהקדוש ברוך הוא סייע באותו מעשה' (בבלי, נידה לא ע"א). 610
- בר' ל 16. 612 השווה: בבלי, נידה לא ע"א. 611
- השווה: 'אוליפנא דחמא עמיה שכינתא' (זוהר, ג, דף קיט ע"ב). 613
- בר' ב 18. 615 בבלי, ברכות ס ע"א; נידה כה ע"ב; לא ע"א. 614
- וי' יב 2. 617 לעיל שו' 502–510. 616
- בר' ב 18. 619 ראה לעיל הערה 276. 618
- מש' יט 2. 621 בבלי, ברכות ח ע"ב. 620
- שם. 623 שם. 622
- על פי במ' כב 31; ושם: 'ויגל ה' [!] את עיני בלעם'; אך ראה: בר' כא 19. 624
- יש' מב 20; ושם: 'ישמע'. 626 שם 7. 625 שם לה 5.
- לכל הדוגמאות כאן השווה: מורה הנבוכים א, ב. 628

וכן ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם⁶²⁹ כלומ' מאחר שהתבוננו בחטאתם אשר עשו התבוננו בדעתם וידעו מה שעשו כי בתחלה לא ידעו ולא שמעו בחמימות לבם ויצרם וכשעברה תאותם אזי נפקח עיניהם לדעת מה שעשו וידעו כי עירומים הם⁶³⁰ כלומ' נפקח עיניהם בחטאם שעשו וידעו כי עירומים מכל טוב שבועולם שעברו מאמר יוצרם וכן אז'ל⁶³¹ שדבר זה בלשון כנוי כל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום. ערום ס'ד אלא אימא ערום מאותה מצוה וכן זה בעיניהם כי עירומים מכל טוב בעזבם מצות יוצרם.

ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות⁶³² לקחו עלה ותואנה לדבר לפני יוצרם זה על זה.⁶³³ אדם אמר האשה אשר נתת עמדי.⁶³⁴ מה תבקש לעוני⁶³⁵ היא נתנה.⁶³⁶ והיא אמרה הנחש השיאני⁶³⁷ זה תואנה. ואמנם על אשר אמרנו⁶³⁸ וידעו כי עירמם הם⁶³⁹] ית' מאחר שחטאו ידעו כי עירמם הם הרי לך קודם שחטאו שהיו עירומים כאמרם ויהיו שניהם עירומים האדם ואשתו ולא יתבוששו.⁶⁴⁰ ולפי הענין הזה אין נראה שפי' נכון. תדע לך שהפי' נכון וקושייתך נכונה. אבל דע לך כי קודם שחטאו נאמ' ויהיו שניהם עירומים⁶⁴¹ ובכאן נאמ' עירומים⁶⁴² בחלוף הלשון⁶⁴³ וזהו הנכון כי קודם שחטאו היו עירומים בדעת ובשכל ובחכמה. ולא היה מתעכב על ידם שום נסתר [?] ונגלה. ולא היו מתעכבים להשיב החכמה על בוריה ולעלות בשכלם למדרגת עליונות וזה ולא יתבוששו⁶⁴⁴ מן בושש משה⁶⁴⁵ לשון העכבה. וכן עירומים כמו חכמים בדעת כאמרו מפר מחשבות עירומים.⁶⁴⁶ וכן והנחש היה ערום⁶⁴⁷ ותרגומו חכים⁶⁴⁸ ואמנם זהו הענין הנכון והשנוי שבו ערום בנקוד' חולם כאמרו ערום הלכו בלא לבוש⁶⁴⁹ שזהו הפך ערום שהוא בנקודת שורק⁶⁵⁰ והוא הנקרא ערום בדעת אבל עירום או ערום הוא ההולך בלי כסות ועל כן הוצרך לומר' עירמם⁶⁵¹ בנקודת שורק כלומ' חכמים בדעת וכן אחר שהוא מפתה לכלם כי ערום הוא כאמרם כל ערום יעשה בדעת.⁶⁵²

ובכאן תוכל להבין כל הענין והנני נכנס בבאור החלק הזה בסודו וענינו לפי⁶⁵³ תכונת הפסוקים.

וישמעו את קול יי' אלהים מתהלך בגן לרוח היום וכו'⁶⁵⁴ כבר הודעתך⁶⁵⁵ בהיותו ית'

629 בר' ג' 7. 630 שם.

631 על פי בבלי, שבת יד ע"א; מגילה לב ע"א. 632 בר' ג' 7.

633 השווה: "ויתפרו עלה תאנה", אמר' ר' שמעון בן יוחי עלה שהביא תואנה לעולם' (בראשית רבה יט, ו [מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 175]).

634 בר' ג' 12. 635 על פי איוב י' 6. 636 בר' ג' 12. 637 שם 13.

638 לעיל שו' 1111-1114. 639 בר' ג' 7. 640 שם ב' 25. 641 שם.

642 שם ג' 7; וצ"ל: 'עירמם'. 643 עירומים – עירמם. 644 בר' ב' 25.

645 שם' לב' 1. 646 איוב ה' 12. 647 בר' ג' 1.

648 על פי תרגום אונקלוס שם. והשווה: זוהר, א, קלח ע"א.

649 איוב כד' 10; ושם: 'ערום הלכו בלי לבוש'. 650 ערום (בר' ג' 1 ועוד).

651 צ"ל: עירומים. 652 מש' יג' 16. 653 יש להשמיט תיבה זו.

654 בר' ג' 8. 655 לעיל שו' 209-215.

- נבדל משאר הנמצאים בסוד ייחודו הנאה ואין שום [אצלו משום צד מיתר הנמצאים
ובהרבה ענינים דברה תורה כלשון בני אדם⁶⁵⁶ ובדרך משל וחידה. ואין הענין וסודו כמות 1135
שהוא אלא כפי מה שהאזון יכולה לשמוע. ואמנם כי יש הנסתר בתוך נגלה והדעות לא
ישיגוהו אלא הדעת השכלי שישגיג דעתו הוֹך כל העקר וידע כל הענין על בוריו. ובהיות
ית' נבדל בייחודו. ואין מציאותו נמצא כשאר הנמצאים. אבל ממה שאמרנו שדברה תורה
כלשון בני אדם בדרך חידה ובדרך משל כפי מה שהאזון יכולה לשמוע. אבל תדע לך והבן 1140
בסוד הנכבד על מה שאמרנו בהיות בו באדם המעלות והעלויין והגיע למדרגה העליונה
וכל זה למה מפני שנבראו בצלם אלהים ונתכנה בו מה שלא נתכנה בכל שאר הנמצאים
בהיותו בו בריאה יצירה עשייה כמו שפירשנו⁶⁵⁷ שהיה בו בריאה כאמרו ויברא אלהים את
האדם בצלמו. ⁶⁵⁸ יצירה כאמרו וייצר יי' אלהים את האדם⁶⁵⁹ עשיה כאמרו בצלם אלהים
עשה אותו. ⁶⁶⁰ וזהו הסוד כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו⁶⁶¹ הרי לך
בריאה יצירה עשייה מה שאין כן לכל הנמצאים. ואמנם בהיותו באדם כל אלו המעלות כפי 1145
מה שאמרנו לא היה יודע אלא דעת אמיתי וטוב בלא רע כיון שעבר מאמ' ויצרו ידע מה
שלא היה יודע קודם לכן. לכן תמצא בתחלת יצירתו וייצר בב' יודין ביצר טוב וביצר רע.
ואמנם תמצא בשאר כל הנמצאים שלא היה בהם שני יצרים כמו באדם ועל כן כלם תמצא
יצירה ביוֹד א' לבדו⁶⁶² כאמרו ויצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה וכל⁶⁶³ ודרשו הם
ז'ל⁶⁶⁴ ענין זה כי על שיש באדם שני יצרים השפיע ענין יצירתו בב' יודין כאמרו וייצר יי' 1150
אלהים ובשאר כל הנמצאים אין בהם יצר הרע ועל כן נשפיעו ביוֹד א' ואמנם כאשר תעיין
בעין שכלך תמצא הסוד ומעץ הדעת טוב ורע. ⁶⁶⁵ כלומ' הרי אתה עכשו במעלת המדרגת
[ואינך יודע זולתי טוב לבדו יצר א' ולב א'] [שלא תערב עמך היצר האחד
לערבבם ביחד הטוב והרע. וזהו סוד ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו⁶⁶⁶ כלומ' לא תלמד
ממנו לעשות [?] שותף הרע עם הטוב. 1155
- ואמנם על מה שהיינו בביאורו וישמעו את קול יי' אלהים⁶⁶⁷ כבר הודעתך למעלה⁶⁶⁸
כי בהיות באדם המדות האלו ובהתגבר יצרו בו מפני תאות יצר חמימותו אינו רואה ולא
יודע ולא שומע עד עבור תאותו אזי יודע ורואה ושומע ותוהה על מה שעשה. וכן תמצא
- 656 כלשון התלמוד, ראה למשל: בבלי, ברכות לא ע"ב ועוד רבים. השווה: רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי
התורה א, יב; מורה הנבוכים א, כו.
657 ראה לעיל שו' 495–497. 658 בר' א 27. 659 שם ב 7.
660 על פי בר' ט 6; ושם: 'עשה את האדם'; והשווה: שם א 27. 661 יש' מג 7.
662 השווה: א"ר חנילאי, פסוקא דא לא אתא אלא להדרש. 'וייצר' בשני יודין, וכל השאר את מוצא ביוֹד א'
(מדרש הנעלם, זוהר חדש [לעיל הערה 91 במאמר], דף יז ע"ב).
663 בר' ב 19; ושם: 'זאת כל [עוף השמים]'.
664 על פי בבלי, ברכות סא ע"א; עירובין יח ע"א.
665 בר' ב 17. 666 שם.
667 שם ג 8. 668 לעיל שו' 1107–1108.

בכאן בשעה שגבר יצר הרע על האדם לא היה יודע ורואה ושומע וכיון שעבר יצרו אז ידע
 1160 מה שעשה ואמנם אם יש לך עינים לראות תמצא הכל כן ידע כאמרו וידעו כי עירמם.⁶⁶⁹
 ראה באמרו ותפקחנה.⁶⁷⁰ שמע באמ' וישמעו את קול יי' אלהים.⁶⁷¹ הרי לך שעבר יצר
 תאותו ראה וידע ושמע. וכן תמצא הסוד שאמ' הנביא⁶⁷² כשרצה לקלל את ישראל הכשילם
 שלא ידעו⁶⁷³ ולא יראו ולא ישמעו⁶⁷⁴ כי זה דרך כל אדם כי בעבור יצרו אזי יודע ורואה
 ושומע ותוהא על מה שעשה.

1165 ואמנם על מה שהיינו בביאורו כיון שראה וידע ושומע הבין בלבו מה שעשה מיד
 ויתחבא האדם ואשתו.⁶⁷⁵ כלומ' בלשון כנוי הוא שיתביישו במעשיהם וחשבו להסתר
 בתוך סתר המדרגה⁶⁷⁶ שהיא התורה כמתחלה ולא נתנו יכולת בידו כאשר פירשנו⁶⁷⁷ בסוד
 ויגרש את האדם⁶⁷⁸ מהיות בו המעלות והעלוין [?] שהיו בתחלה בו ואמנם כאשר תעיין בעין
 השכל. תמצא <סוד> כל הפרשה מגולה כל דבר ודבר על ענינו ומסוד הענין.

[חתומה]

1170 עד כאן. האור הנזרע בתוך הגן.
 כי זרוע הוא בזריעתו. מרוב אהבתו.
 27א וימים הייתי מחכה. | ודמע מפכה.
 מתי אראה באבי הנחל⁶⁷⁹ ברוב ששונים. ללקוט שושנים.⁶⁸⁰
 ואראה והנה אור זרח. והמטה פרח.⁶⁸¹
 1175 ויצץ ציץ⁶⁸² ופרחו הגפנים. הנצו הרמונים.⁶⁸³
 ובראותי ששתי וגלתי.⁶⁸⁴
 ואזי עיני אורו. ואומ' הזורעים בדמעה ברנה יקצורו.⁶⁸⁵
 זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד⁶⁸⁶ סנסני תמר⁶⁸⁷ ורמוני. והתבשרו משמי עלינו.
 ועליון יתן קולו⁶⁸⁸ אליכם. ויאמ' לקוצרים יי' עמכם.⁶⁸⁹
 1180 ואמנם נפש שפלות כי תבא ביניכם רוממוה. גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה.⁶⁹⁰

669 בר' ג' 7. 670 שם. 671 שם 8.
 672 הכוונה ככל הנראה לנביא ירמיהו, וראה ההפניות בהערות הבאות.
 673 ראה: יר' ה' 4. 674 שם 21. 675 בר' ג' 8.
 676 על פי שה"ש ב' 14. 677 לעיל שו' 784-785.
 678 בר' ג' 24. 679 על פי בר' ו' 11.
 680 על פי שה"ש ו' 2; ועיין: 'אל תקרי שושנים אלא ששונים' (בבלי, שבת ל' ע"ב; פח ע"ב [פסחים קיז ע"א]).
 681 על פי במ' יז 23. 682 שם. 683 על פי שה"ש ו' 11.
 684 על פי יש' סה 19. 685 תה' קכו 5. 686 הו' י' 12.
 687 על פי שה"ש ז' 9. 688 שמ"ב כב 14.
 689 רות ב' 4. 690 שם 15.

- ותבא לתאבון נפש ולא תשיג לבא ביניכם. ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם.⁶⁹¹
 אבל הנפש השכלית תהיה ביניכם אהבה. ולא תגערו בה.⁶⁹²
 ודברי המלך יהיו נמהרים. לאשר נצב על הקוצרים.⁶⁹³
 וישאל עליה ברגזות. למי הנערה הזאת.⁶⁹⁴
 ויען נערה מואביה⁶⁹⁵ היא במרומי. השבה עם נעמי.⁶⁹⁶ 1185
 ותפארת נעמה עלה. [תכלה
 על הרי בשמים⁶⁹⁷ תגבר [?]. מי זאת עולה מן המדבר⁶⁹⁸
 להר בית אל בין הר אלהים הר בשן.⁶⁹⁹ כתמרות עשן.⁷⁰⁰
 ותרוץ למעלה ברננה. מקושרת מר ולבונה.⁷⁰¹
 מי זאת עולה מן המדבר.⁷⁰² 1190
 תדע לך כי הנני מעוררך על ענין [בענין הנפש העולה לדפוק דלתי התשובה
 הנולדת מן אור זרוע הנזרע בתחלה.
 ואמנם כי עצמדנו עד עתה [האור הנזרע. ועכשו יש לנו לחקור על הצמח
 הממציא הזרע הזרוע.⁷⁰³ ולכן הנני מעוררך על הנפש המבקשת דלתי התשובה הדופקת
 שערי האור והרחמים למען תעלה למעלה כחפצה ורצונה לשכון באהלי אפדני מרומים. 1195

[החלק השמיני]

- שער הנפש הדופקת דלתי התשובה.
 כבר עוררתך⁷⁰⁴ על ענין גוף האדם הנקרא חומרי ואותו שאינו חמרי כי תדע לך שיש
 בגוף האדם שהוא זך ונקי והוא בהיר כזוהר ועינו כעין הבדולח⁷⁰⁵ לא מפני שהוא יפה ביופי
 ולא כעור בכעור. אלא גוף זך בלי כבדות חומ' ואינו מלוכלך בעניניו והוא המתנהג תמיד
 ביופי מעשיו כי האל הנכבד והנורא המיופה בתקוניו שהכל תאבים בו והוא הכל אשר חפץ
 בו. 1200

- 691 שמ' י 5. 692 רות ב 16.
 693 על פי רות ב 5. 694 שם.
 695 על פי רות ב 6. 696 שם.
 697 על פי שה"ש ח 14.
 698 שה"ש ג 6; ח 5.
 699 תה' סח 16.
 700 על פי יואל ג 3.
 701 שה"ש ג 6.
 702 שם ג 6; ח 5.
 703 על פי וי' יא 37.
 704 לעיל שו' 707–714.
 705 על פי במ' יא 7.

נספח ב הקדמת 'ספר הנעלם'

כתבי היד

ס כ"י סנקט פטרבורג, האקדמיה הרוסית, המכון לכתבי יד מזרחיים D 21.2 (גינצבורג 606; מתכ"י, F 69418), דף 36א–38ב, המאה השש עשרה, כתיבה מזרחית (ההקדמה מועתקת במלואה).

עד נוסח

ל כ"י לונדון, הספרייה הבריטית Harley 5532 (מרגליות 788; מתכ"י, F 4830), דף 11ב, המאה השש עשרה – השבע עשרה, כתיבה מזרחית (משפטים בודדים מן ההקדמה).

*

נוסח הפנים נקבע לפי ס. נקודות הפיסוק וסימני הקיצור (גרש ומירכאות) נאמנים לנוסחו של כ"י ס, בעוד החלוקה לפסקאות נתחדשה במהדורה לפי העניין.

מקרא לסימנים במהדורה

א	מעבר בין עמודים בכתב היד
א1	ציון (בשולי הטקסט) של מעבר בין עמודים בכתב היד
<א>	תיבות שהוסיפן הסופר בהגהותיו
[?]	קריאה מסופקת (כתיבת התיבה או משמעותה אינן ברורות)
אאא	מילה מודגשת בכתב היד

א36

וכי יהוה יתן חכמה מפיו דעת ותבונה¹

אחרי הודיע אלהים² לעבדיך העומדים בתוך מצפה ענין החכמות והתושיות להוציא לאור כל תעלומות מתוך הנגלות אשר סתמו הקדמונים. והוזהרו להסתירם למען לא יבינום כל פתי וכל סכל הרחוקים מתורת האמת. ולא ימצא שמו מתחלל על ידיהם.³ ולכן התעוררנו אחריהם אחר מנהגם הישר לסתום הפרצות. פן תהיינה חכמת האלהית נפוצות. בשוקים וברחובות⁴ ובחוצות. ולהיותנו גודרים הגדר⁵ למען נשלח מתוך ההפכה.⁶ אותם העוברים בעמק הבכא.⁷ ולסתום מימי מעין התבונות. ומבועי חכמות השכליות להשיבם בצחצחות נפשם⁸ ולהיות דברינו אלה נעלמים מעיני הכל וגם מעוף השמים נסתרה.⁹ על כן קראנוהו ספר נעלם ונסתר. להיות נחסר¹⁰ בסתר המדרגה.¹¹ והנה על חוג שמים יתהלך¹² וממעלת החכם [?] שמענו שמעו.¹³ והחכמה הזאת שאלוה אבירי לבב¹⁴ והלכו ושוטטו בימים ובתהומות ותהום אמ' לא כי היא וים אמ' אין עמדי¹⁵ אבדון ומות אמרו באזנונו שמענו שמעה.¹⁶ ועיננו לא ראתה.¹⁷ ורעיונו רחוק מחקירתה אבל דרשו מעל ספר יהוה וקראו¹⁸ ולאנשי העליה שאלו ותמצאו.

מה ידידות משכנותיך יי' צבאות.¹⁹ מה רב טובך אשר צפנת וכי²⁰ יי' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ.²¹ נשגב ונפלא חקירתו מיושבי בתי חומ' אשר בעפר יסודם²² כי הודו והדרו אשר ליושבים לפניך נתתו. ולהם למורשה הנחלתו. והמשלתם במעשה ידיך²³ וכדי למלא ספקם. הם יקחו חלקם.²⁴ יהוה אלהינו בהגלות בני רחומיך אבדה חכמת | חכמנו ובינת נבוננו²⁵ כי בעלונו אדונים וולתך.²⁶ ולא נשאר לנו מכל הטוב לבד כן נזכיר שמך.²⁷ לכן אתה אל מסתתר²⁸ ונפלא ברום סתריך. אשר שתה²⁹ ערפל סביבותיך.³⁰ ואין משיג הזוהר הבהיר כי אם שמץ מנהו³¹ ומתוך חשך ענן וערפל.³² ואתה יי' אבינו אתה אנחנו החומר ומעשה ידך כולנו.³³ גלוי וידוע לפניך כי אין כוונתנו להתגבר בנפלאותיך. ולא להתפאר בתפארת הפארים.³⁴ כי אין לנו מענה³⁵ בלתך. היתפאר הגרון על החוצב בו.³⁶ ומי אנחנו יי' אלהינו

1 מש' ב. 6. 2 על פי בר' מא 39. 3 על פי משנה, אבות א, יא.

4 על פי שה"ש ג. 2. 5 על פי יח' יג. 5; כב 30. 6 על פי בר' יט 29.

7 על פי תה' פד. 7. 8 על פי יש' נח 11. 9 איוב כח 21.

10 צ"ל: נסתר. 11 שה"ש ב 14. 12 על פי איוב כב 14.

13 על פי יהו' ט. 9. 14 על פי תה' עו. 6. 15 איוב כח 14.

16 שם 22. 17 על פי יש' סד. 3. 18 שם לד 16.

19 תה' פד. 2. 20 שם לא 20. 21 שם ח. 2, 10.

22 איוב ד 19; ושם: 'שכני בתי חמר'. 23 על פי תה' ח. 7.

24 על פי בר' יד 24. 25 על פי יש' כט 14. 26 יש' כו 13.

27 שם. 28 שם מה 15; ושם: 'אכן אתה'.

29 על פי תה' פד. 4. 30 על פי תה' צו. 2.

31 איוב ד 12. 32 על פי דב' ד 11. 33 יש' סד. 7 (בדילוג).

34 אולי על פי יש' ג. 18, 20. 35 על פי מי' ג. 7. 36 יש' י. 15.

לבא בסוד תכונתך זולתי הבטחתך אשר הבטחת לעבדיך וליריאך נאמ' לכן ידע עמי שמי.³⁷
 על כן התעוררנו על הענינים האלה להיות חכמה זאת נעלמת ונסתרת בגו נדנה.³⁸ וגם
 25 אמנם הור הקרב יומת.³⁹ ואשרי אנוש⁴⁰ הבא בהיכל המלך⁴¹ ובגדיו לבנים. לכן אמר החכם
 בכל עת יהיו בגדיך לבנים⁴² וכו' הנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה וכו'⁴³ והנה יי'
 נצב עליו⁴⁴ לתת עזר לעולם להיות סמך ליורדים ובתוך סולם זה תמצא המדריגות תחתיות
 תיכונות ועליונות. לכן השבענו אתכם כל עוברי דרכים אלו בסוד החכמה הזאת להיות
 לבבכם שלם עם יי' אלהיכם.⁴⁵ ולא יגבה לבבכם כעמדם על הנכון לעמוד עמו בשער בת
 30 רבים⁴⁶ כי אם לבבכם בתשלום האהבה. ולהיות סודותיו בקרבכם מיוסדות. ולשים בלבבכם
 יראתו. וכי הוא אלהים חיים ומלך עולם.⁴⁷ ואין דומה לו בשום צד ואין ערוך אליו⁴⁸ וכי כל
 המעלות כאין נגדו⁴⁹ כי גם אמנם מצאנו בספרי חכמי הודו בהיות אמונתם בראותם עוצם
 מעלתו וגבהו להיות אמונתם וקיימם בו וראינו בענין תקון תפלותיהם ענין אמן יהא שמייה
 רבה בהיותם אומ' אמן יהא שם יה מברך בהיות מחשבתם כי הואיל ותנועתו וקיימו הוא
 35 בשם זה שהוא יה שהוא שמו ממש. ושלא היה שם זה נשפע אליו מאת המעלה העליונה. ועל
 זה היו סומכים בפסוק אמרו לחם אלהיו⁵⁰ כלומ' חלם שהוא סוד יה אלהיו שהוא לחם הפנים⁵¹
 שר הפנים⁵² כאשר הוא בענין חלקי הנקודות. ועלה בלבם אמונתם הרע הזה. כאשר קרה
 לקצת אותם שנכנסו לפירס וכן היה אמונת קיימם בזה שר המעלות.⁵³ והיו סומכים על
 עניני פסוקים הרבה וכל הנשמה תהלל יה.⁵⁴ וכן הללויה.
 40 ועל זה בהיות בעל הסוד רבינו יעקב איש תבין עומד על ספריהם וחוסר אמונתם נפשו
 בקניי בא. ועבר עליו רוח קנאה⁵⁵ וחבר חבורים גדולים ועמד על מצפה⁵⁶ לשבור מלתעות
 אפיקורסין והכופרים מתורת האמת. והעמיד על סודות התושיה ועקרי האמונה דבריו. ואנו
 מצאנו בספרי קבלתו עניני דבריו מיוסדים על אדני פז⁵⁷ כהוגן וכראוי וכפי תקון קבלתו
 ותקון קבלת החסידים העומדים בפרצות אשר רוח יי' בתוכם. התעוררנו לעמוד בתוכם.
 45 ולבא בסדר תכונתם ולהיות מיוסדים בתוך יראי יי' וחושבי שמו.⁵⁸ ונתחיל בשם האל החונן
 לאדם דעת.

37 שם נב 6. 38 על פי דנ' 15. 39 למשל על פי במ' א 51.
 40 על פי יש' נ 2; איוב ה 17. 41 על פי דנ' א 4. 42 קה' ט 8.
 43 בר' כח 12. 44 שם 13. 45 על פי מל"א ח 61.
 46 שה"ש 5. 47 על פי יר' י 10. 48 על פי תה' מ 6.
 49 על פי יש' מ 17. 50 וי' כא 17, 21, 22. 51 למשל שם' לה 13.
 52 השווה לעיל במהדורת 'אור זרוע', שו' 308.
 53 נדון בהרחבה לעיל במהדורת 'אור זרוע', שו' 608–620.
 54 תה' קנ 6. 55 על פי על פי במ' ה 14. 56 על פי יש' כא 8.
 57 על פי שה"ש ה 15. 58 על פי מלא' ג 16.

א	ב	ג	ד	ה
ו	ז	ח	ט	י
קמץ	פתח	חרק	שבא	
א	ב	ג	ד	

50

המעלה העליונה. ואמנם הנקודה היא קמץ בסוד מעלתו ית' וית' אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש⁵⁹ ית' וית' שמו. שרק שבא פתח שבא קמץ שרק ג' חלם | עיין והסתכל סוד האלפא ביתא הזאת המתחיל⁶⁰ לכמה חלקים. הא' סוד המרכבה 37א
בסוד ארבע חיות הנושאות את המרכבה. המוכנת לרכיבת האדון ית'. וגם אמנם כי הם מרכבה העליונה באשר רוכב הרוכב הגדול ית' ויתעלה אמן. 55

והחלק הא' הוא סוד המתחלק בענין האותיות וכתריהן. והחלק האחר הוא הסוד הגדול המתחלק בענין שמות המפורשים הנתונים בידיעתם לעבדיו האוכלים על שולחנו.⁶¹ ואשרי הזוכה בהם כראוי ובד' החלקים הללו תמצא הסוד שלם בכל עניניו ובכל סודותיו. החלק הא'⁶² הוא מעלת המרכבה בסוד ד' חיות. ואם בענין זה ועדין נפרש סודותם כדין וכראוי. אבל יש לנו להזכירם עכשו. למען נוכל לבא לאחר כן לסוד תכונתם 60

א	מיכאל	קמץ	מזרח
ב	רפאל	פתח	מערב
ג	גבריאל	חרק	צפון
ד	נוריאל	שבא	דרום

אלה הם סוד המרכבה. ואולם הם מרכבה ממש. והם מרכבה לרכיבת המרכבה העליונה. והמרכבה העליונה מוכנת לרכיבת האדון ורוכב על הכל להודיעך כי גבוה מעל גבוה⁶³ וסוד ים הגדול עליהם והכל נפרש בע'ה. 65

ה' סוד מעלה העליונה לא יעף ולא יגע. ואין חקר לתבונתו⁶⁴ ית' וית' ואמנם צרי עגול יוצאות מכח סודו. וגם בכל אשר הנקודות כן יוצאות אבל אלה הם הקרובות למלכות. והם תמיד לוקחות יותר שפע מאת המעלה העליונה מן האחרים להתנהג במדת יוצרם על ענין רחמים ושלוש כאשר נפרש בע'ה. אלו הן תחת המרכבה הראשונה להתנועע אחריהם. ואמנם הם מרכבה ממש לרכיבת אותם הראשונים. 70

59 איוב יב 10. 60 צ"ל: המתחלק. 61 על פי שמ"ב ט 13.

62 החלק הראשון מופיע (כנראה בשלמותו) בדף 338 – 41 בכתב היד.

63 קה' ה 7. 64 יש' מ 28.

עין והספר סוד הלחץ חיה הזאת המהיל לבנה חלקים הא סוד המרבה בסוד ארבע
 חיות הנשאיות את המרבה המוכנה לפתח האדון
 ית' ופ' אמונ' פ' המרבה העלונה כאשר נוכח הדוכס קצול ית' ויעלה אמן (החלק הא'
 הא סוד המהיל פ' העלונה האדון ובהלך) (החלק האחר הוא הסוד הנדון ה'
 בעלן שמות המהלים הנחש פ' העלונה לעבדו האוכלים על שולחנו ואשר הזוכה בהם כראוי ובר
 החלקים הללו המהיל הסוד שלם בכל ענינו ובכל סודותיו החלק הא' הוא מעלת המרבה בסוד ד'
 חיות' ואם נענין זה נענין עשר סודות כן נכאוי' אכלש לנו לחיפה עבשו למען נוכל לבא
 לאחד כן לסוד הכונס

א	מיכאל	קמץ	מזרח
ב	רפאל	פתח	מערב
ג	גבריאל	חרק	מצפון
ד	נוראל	שבא	דרום

אלה הם סוד המרבה ואולם הם מרבה ממש' והם מרבה לרפת המרבה העלונה ו'
 והמרבה העלונה מוכנה לרפת האדון ונוכח על קול להועד פ' בזה מעלה בזה וסוד יס העלון
 עליהם והל נחש בעל' ה' סוד מעלה העלונה לא יעל ולא יעל ואין חקד לרפת ית' וית'
 ואמונ' זה ענין יסאות מרבה סוד' ופ' בכל אשר הנקודות כן וסאות אכל
 אלה הם הקדמות למעלות והם המהיל לחיות וזה שפע מאת המעלה העלונה מן האהים המהיל
 יצא על ענין המהיל ושלם כאשר ענין בעל' אלה ק' חיות המרבה המהיל להינעם אהיה ואמונ'
 הם מרבה ממש לרפת אולם המהיל

ו ורדיאל שרק
 ז זחאל שבא פתח
 ח חסדיאל שבא קמץ
 ט שרפאל שרק
 מטטרוז חלם

ו' אמונ' שרק נענין סמאל שהוא קצול מאה סוד ית' שמו כשם ר' סוד המרבה העלונה המוכנה
 לרפת האדון ית' אלה הם' בסוד' יסאות מן האלה ר' אב נד ה'
 ה' סוד עשר הסמיות העלונות בעלמה ואף המהיל חיד

ו ורדיאל	שרק
ז זחאל	שבא פתח
ח' חסדיאל	שבא קמץ
ט שרפיאל	שרק
מטטרון	חלם

75

וגם אמנם שרק בענין סמאל שהוא קפציאל ראה סוד יה שמו כשם רבו⁶⁵ סוד המרכבה העליונה המוכנת לרכיבת האדון ית' אלו הם י' בסוד י' אותיות מן האלפא ביתא שהם⁶⁶

אב	גד	ה
ו	זח	טי

80

37 ב הרי לך סוד עשר הספירות הנכללות בבלימה. ואף תמצא מיד | נושאי המרכבה ארבעה ומתחתם הארבעה האחרים והם מוכנים אלה כנגד אלה. והרוכב הגדול והרוכב הקטן מוכנים זה למעלה וזה מתחת והכל יתפרש בעזרת הבורא.

85 סוד החלק השני⁶⁷ המתחלק בעזרת צורת האותיות וכתריהן. דע לך כי צורת האותיות הן בשפוי הסוד האמיתי היוצא מהם בתכונתם ובצורתם ובדמיונם כפי מעלתם. ואמנם על ראשיהם מלמעלה⁶⁸ והן בעגולם רקיע כעין הקרח הנורא.⁶⁹ והן בעגולם וברבועם >הסוד הוא שלם ונכון למבין דעת ענין הסוד הקדוש המפורש היוצא מתוכם בדמיונם ובצורתם ובעגולם וברבועם> וכתרי האותיות הנטויים על ראשיהם מלמעלה⁷⁰ הם המעלות המופקדים עליהם איש איש על עבודתו ועל משאו⁷¹ כל אחד ואחד כפי כחו ויכלתו על הוא מופקד איש איש ממלאכתו אשר המה עושים.⁷²

90

סוד החלק הג'⁷³ המתחיל⁷⁴ בענין סוד המעלות. הוא סוד ענין א' ולא כמו שאמרנו בחלוק כתרי האותיות כי זה הוא סוד הנחלק בכל האותיות האחרות הנשארות אשר נשארו בה והסוד הזה נחלק בחלוק אחר כאשר נפרש בעה.

95 סוד החלק הד' המתחלק בענין חלקי השמות המפורשים והוא הנקרא חלק הקדוש אצלנו כי קדוש הוא⁷⁵ ולמעלה מן הכל הוא וזה החלק הד' כולל המעלות הראשונות

65 על פי בבלי, סנהדרין לח ע"ב.

66 מכאן הועתקו שורות אחדות (עד התיבה 'מתחת') בכ"ל, דף 12א.

67 בכתב היד נמצא החלק השני בדף 41ב – 42ב (אמצע) ואין ממנו עוד.

68 יח' א 22. 69 שם. 70 על פי יח' א 22.

71 על פי במ' ד 49. 72 שמ' לו 4.

73 קטעים מן החלק השלישי ומן החלק הרביעי באים אולי בכתב היד החל מדף 42ב, ובצורה מקוטעת בלבד (אולי עד דף 44א).

74 צ"ל: המתחלק. 75 על פי וי' כא 7.

- והאחרונות. והיא המעלה הנגלת לקצת עבדיו העומדים לפניו⁷⁶ ית' ואמנם היא כוללת כל סתרי העולם. וכל הספירות הסדורים בלי מה וכן הפעולות בסוד שמו ית' וית' אמ' ואמנם יש חלקים אחרים ששה שהם כנגד האותיות עשרה כאשר אמרנו עשר כנגד עשר וכלם י' חלקים לכן יש ששה אחרים בענין סודותם ותכונתם כל אחד ואחד כפי סודו וענינו. 100
- סוד החלק הה' המתחלק. בענין סוד המרכבה העליונה שמו כשם רבו⁷⁷ בדרך הנקוד ובה הפעולה בענין שם המפורש כאשר הוא מניע ומתנועע.
- סוד החלק הששי המתחלק בענין סוד ד' נושאי המרכבה. בדרך נקוד המפורשים⁷⁸ ביושר מתנועע כל א' ואחד מהם ומניע לשאר האחרים אשר מתחתם כל אחד ואחד כפי כחו ופעולתם. 105
- סוד החלק הז' המתחלק בענין חלקי נקוד השמות המפורשים להכיר יושר ותוכן פעולתם לבא עד תכונתם למען לא יארע שום תקלה בהם למען ילך בדרך הישר וכי ישרים דרכי יי' וצדיקים ילכו במ פושעים יכשלו במ.⁷⁹ ולידע בכח זה כל דרך הישר הראוי לבא בכל שמות המפורשים. 110
- סוד החלק הח' המתחלק בדרך ענין המעלות. ולהכיר כל מעלה ומעלה משרתיו וכהניו וממוניו ושופטיו ושוטריו ומי הוא נושא כליו וענין סיעתו תחתיים שניים ושלישיים⁸⁰ סוד החלק הט' המתחלק בענין פירושי השמות המפורשים לשנות פעולתם מפעולתם מפעולה לפעולה אחרת ובאיזה כח ובאיזה ענין.
- סוד החלק הי' המתחלק בענין פירושי השמות המפורשים כל א' וא' כפי מתכונתו ומעלתו וכפי תקונו וכל אות ואות וכל נקודה ונקודה. וכל תיבה ותיבה כפי קבלת החסידים העומדים על משמר⁸¹ יראי ה' וחושבי שמו.⁸² וכפי קבלתנו אשר השגנו מהם ואנו יודעים כי רבים יכשלו במ.⁸³ למען אשר לא תהיה החכמה מסולה ודבוקה בלבם כהוגן וכראוי. ורבים ירוצו ויעלו למעלה אבר כנשרים ירוצו ולא יגעו ילכו ולא יעפו⁸⁴
- ואמנם החלק הי' הוא קדש ליי'.⁸⁵ וגם אשר אמרנו⁸⁶ חלק הד' הוא חלק הקדש בעיניך בעין השכל הכל הוא ענין א' ותכונה א' בסוד א' כי הכל ענין א' הוא כי זה החלק הי' הוא הד' זולתי שהוא בא לפרשו ולדקדק על ענינו. ועל מה הוא תוכן השמות ומי הוא סדורם וסודם ותכונתם והכל הוא הי' קדש ליי'⁸⁷ כי תמצא חלק זה שהוא עשירי בסוד אבג'ד. והכל סוד א'

76 על פי מל"א יב 8; זכ' ג 4. 77 על פי בבלי, סנהדרין לח ע"ב.

78 צ"ל: השמות המפורשים. 79 הו' יד 10.

80 על פי בר' ו 16. 81 על פי חב' ב 1.

82 על פי מלא' ג 16. 83 על פי הו' יד 10.

84 על פי יש' מ 31; ושם: 'יעלו אבר'.

85 על פי וי' כז 32; ושם: 'העשירי יהיה קדש לה'.

86 לעיל שו' 95-96. 87 על פי וי' כז 32.

עם זה. והן בחלק | ובחכמה אותו החלק הד' עוד בה עשירה.⁸⁸ ולכן הן חלקי הקדש מלאים סלת.⁸⁹ 125

ספר הנעלם. אשר עליו נכון העולם.⁹⁰ עליו פני האולם⁹¹ פנימה נכח בית המלך. והמלך יושב על כסא מלכותו בית המלכות⁹² למעלה על הכל תמצאהו בספר זה כי לו יאתה⁹³ המלכות והגדולה והתפארת והנצח וההוד.⁹⁴ ואמנם תחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים⁹⁵ ועצמם ותקפם ותנועתם נתנים לטוהר⁹⁶ במאמ' האדון ית'. ויש לנו לדבר בתחלה הדברים אשר קבלנו וקבלתנו ההגונה מפי קבלת החסידים אשריהם ואשרי יולדתם. 130

מצאנו בקבלת רבינו יעקב איש תבין אמרו בתחלה. נאם יעקב הקטן בר' חסדאי גאון ז"ל מתבין. רוח יי' אלהים עלי יען משח אותי לבשר ענוים שלחני לחבוש לנשברי לב⁹⁷ בהיותי עומד על משמר⁹⁸ על יתר הפלטה הנשאר⁹⁹ מן השמד ולגדור פרצותם בידיעת שמות הקדושים כפי אשר הסביר לי אבי זצ"ל. ויורני ויאמ' לי בני יתמוך דברי לבך¹⁰⁰ חזק ועשה¹⁰¹ כי ידעתי בני כי עשה תעשה ובכל אשר תפנה שם.¹⁰² עתה בני שמע בקולי¹⁰³ כבר למדתיך והודעתך ענין החכמות והעמדותך על סוד הסוד. ובהיותי בתפארת הכח והמזימה והתושיה עמדותי על עמדי¹⁰⁴ כגבור מלחמה. להיות למגן וצנה על עמי בהיות קמים עליהם אויבים. כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי. ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי¹⁰⁵ ובהיותי בתוכם לא היה נגף בכל עדת ישראל. ואפי' נחש כרוך על עקבו לא ישיר.¹⁰⁶ ועתה עלי קפצה הזקנה והשיבה. ואני הדרכתך במעגלי יושר.¹⁰⁷ חזק ועשה¹⁰⁸ ואל תערוך ואל תחת.¹⁰⁹ והלחם מלחמות יי'¹¹⁰ והיה תמיד מערכה לקראת מערכה.¹¹¹ ולמען הנס מפחדך לאמ' מן המערכה נסתי היום¹¹² ונסו לפניך כמפני חרב ורודף אין¹¹³ ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך.¹¹⁴ הנה כתבתי לך שלשים במועצות ודעת¹¹⁵ אשר בהם נברא העולם וכל צבאם ומעלה ותחת. ואנשי העליונה בלתם כמעט נטייו רגלם.¹¹⁶ ואתה בחר לך מתלמידי הישרים אשר היו עומדים לפני כל הימים¹¹⁷ וצויתם

- 88 על פי יש' 13. 89 למשל על פי במ' ז' 13.
90 ל, דף 11ב (לפני ההעתקה מגוף 'ספר הנעלם'): 'כתוב בספר הנעלם אשר עליו נכון העולם'.
91 על פי יח' מא 25. 92 על פי אס' ה' 1. 93 על פי יר' י' 7.
94 על פי דה"א כט 11. 95 שמ' כד 10. 96 שם.
97 על פי יש' סא 1. 98 על פי חב' ב' 1. 99 על פי שמ' י' 5.
100 על פי מש' ד' 4. 101 על פי עז' י' 4; דה"א כח 10. 102 על פי מל"א ב' 3.
103 על פי בר' כז 8. 104 על פי דנ' ח' 18. 105 אס' ח' 6.
106 על פי משנה, ברכות ה, ע"א. 107 מש' ד' 11. 108 על פי עז' י' 4; דה"א כח 10.
109 על פי יהו' א' 9. 110 שמ"א יח' 17. 111 שם יז' 21.
112 שם 16. 113 וי' כז 37. 114 על פי בר' כז 8.
115 על פי מש' כב 20. 116 על פי תה' עג 2.
117 על פי יר' לה 19.

ובכמה אותיות חלקי הד' עור בה עשייה. ולכן חן חלקי הקדש מלאים סלח.
 סתם הנעלים. אשר עליו נכון העולם. עליו פה האולם פנימה נח פתח חלקי. והחלק יושב על כסא
 מלכותו בית המלכות למעלה על הכל המצאיו בספר זה פ' ואתה המלכות והנולה
 והקפאה והנח וההוד. ואומץ חיה נענו במעשה לבית הספר וכעלם האמים ועלםם והקפס והנעלם
 נעלם לאור במאז הארון יר'. וישלח לבג בחמלה הדברים אשר קבלו וקבלו הנעלה מנח קבלה
 חסידים אשה ואשה יולדתם.

מצאנו בקבלה רפין יעקב איש תבן אמרו בחמלה. נאם יעקב הקטן ב' חסדאי. נאן אל
 מנחם. רוח ה' אלהים עלי יען משה אורי לבש ענינים שלח (כבוד)
 לשבת לב בחיות עמוד על משמר על ירב הפלטה הנשארית מן השמר ולבדוד פקדון פקדון שמות
 הקדושים כפי אשר הספד ל' אפ' זל. ויורד. ויא' ל' כפי יתמוך דבר לבד חזק נעשה פ'
 ידעתי כפי עשה העשה וכל אשר פסעה שם. ענה כפי שיער בקול כפי למדתיך

והודעתך ענין החמורות והעמדותך על סוד הסוד. ובהיותך בתפארת הכח והמזיומה והתשיה—
 עמדתך על עמדה כבוד מלחמה. להיות לממן נכח על עמי להיות קאים עליהם אויבם. פ' איבנה
 אול ויארית בנעה אשר ימנח ארעמי. ואיבנה אול ויארית באבן מעלתי. ובהיותך בתפ' ל' א'
 היה נכח כפי עמדה. ואל' נחש כדך על פקדו לא ישיך. וענה על קפדה הזקנה והשינה. ואם
 הדברתיך במעלה יושך. חזק נעשה ואל' נענין ואל' בחר. והלחם מלחמות ה'. והיה הידי מערכה—
 לקראת מערכה. ולמען הנח מחדך לא' מן המערכה נשר. היום נבנו לבטח כפצח חפ ויוזל
 אין. ונעלה כפי שיער בקול אשר את מלך אורך. הנח כרתי לך שלשים במעבדות
 אשר בהם נבדא העולם וכל צבאם ומעלה ויתר. ואנשי העליונה.

כלום פועל נא' ואל'. ואתה בחר לך מלחמה הישם אשר היו עומדים לפני כל הימים. וצויהם—
 ואמרת ליהם כה דבר אפ' ומה עמך והם יעזרוך על המלכות. והנה עמך יתקן אפתי הוא וכו' פ'
 ידעתי להם פ' חכמת האלים בקרב וימנח נח עליהם. ואם לא תמצא ידך ה' והלחמה שתי תהיה
 להקדים לפני ה'. לעולה. ואח' שאן שלשית אל אהל מועד ושמועך את הקול מדבר מעדך אהל
 אשר על ארון העדות מלפני שני הכרופס ואזי כל אחד מכלל הנה שברו אתו ופעולתו לפניו

ואין הקטן אשר בקמטם התחזקת ואקום תבת חסדאי אפ'. ואשכ על כסא השע והלחית
 וענתי ככל עט ומענהו מהענינ כפי האדם. ואם והילחם אשר נחל יחיה
 לאומה ולמותרם פאדל שברו שני המיעים והאפקודוסים החוקים מותיה ה'. וכל אחד מלמן
 עמד בפ' לפני י' ויהנה. ופ' ל' וידע לפניו פ' אין כוונת להשפח לעמיו ולא להפחז ולתעבד
 פ' את כתר השפלה ואת עמיו ומעשר מלמן המלפס והנעלם פ' אי' מיתא לא ספדי. ואי' ספדי
 לא ס' יפא. פ' כל המצאה לשלח המלפס והנעלם אויה לו ויהו סר מעליו. ועל כן העב בשפלי השפלי
 ובתך המלכות פ' ד' פ' א' אין כדך הוא אינו שוכן לא עם דב' ושפל כוח לחיות רוח שפלים ולחיות
 לב נבאים. ולא עם מי שמצאה לשלח המלפס והנעלם ואל' שבע נדון ופנה להקפס ולמעלה
 הנעלים להפא למעלה. ואין כפי הפניות לפי א' ספדי ומצאה אל חזקתו ונעשרת
 בהם ע' כל פ' ופ'—
 למלך ועליוס לרופה ואשה הזוכה בזה כחון וכאוי

ואמרת אליהם כה דבר אבי וכה ענני¹¹⁸ והם יעזרוך על המלכות. והנה עמך יצחקן' אביתור הוא ובנו כי ידעתי בהם כי חכמת האלהים בקרבם¹¹⁹ ויראתו נחה עליהם. ואם לא תמצא ידך די שה ולקחת שתי תורים¹²⁰ להקריב לפני יי' לעולה. ואתם צאו שלשתכם אל אהל מועד¹²¹ ושמועתם את הקול מדבר מתוך האהל אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים¹²² ואזי כל אחד מכלם הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו.¹²³

ואני הקטן אשר בקטנים התחזקתי ואקום תחת חסדאי אבי. ואשב על כסא¹²⁴ העוני והדלות ועניתי בכבל¹²⁵ גופי ומנעתיהו מתענוגי בני האדם.¹²⁶ ואני והילדים אשר נתן לי יהוה לאותות ולמופתים בישראל¹²⁷ שברו שני המינים והאפיקורסים הרחוקים מתורת יי'. וכל אחד ממנו עמד בפרץ לפני¹²⁸ ית' ויתעלה. וגם גלוי וידוע לפני כי אין כוונתי להשתבח לעצמי ולא להתפאר ולהתגדל כי אני בתוך השפלות ולתת עצמי ונמנעתי משלחן המלכים והגדולים כי אי סייפא לא ספרא. ואי ספרא לא סייפא.¹²⁹ כי כל המתאווה לשלחן המלכים והגדולים אויה לו ויהוה סר מעליו.¹³⁰ ועל כן הנני בשפלי השפל' ובתוך הדלות בידעי כי אלהינו ברוך הוא אינו שוכן אלא עם דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים.¹³¹ ולא עם מי שמתאווה לשלחן המלכים והגדולים ואכל ושבע ודשן ופנה אל¹³² רהבים ולמעלות הגדולים להתנשא למעלה. ואני בענני הכינותי לבית אלהי¹³³ ספרים ומנחה אל חזקיהו¹³⁴ ונטעתי בהם עץ כל פרי¹³⁵ ופרים למאכל ועליהם לתרופה¹³⁶ ואשרי הזוכה בהם כהוגן וכראוי ויי' אלהיו עמו ותרועת מלך בו.¹³⁷

והנני זנב השועלים אשר קמתי אחריהם בהיותי חוקר ודורש לענין החכמות השכליות והתושיה הלכתי לתבץ ופשפשתי בבית גנזיו שהיו לרבינו יעקב מ"כ¹³⁸ ומצאתי בגנזות ספריו הקדמונים כל סודות הסתומים והחתומים וכל קדיש ועיר וכח פעולות עניני שמות המפורשים כי לולי שגנזו בספר הרפואות.¹³⁹ ומצאם אדם שהוא חוץ מהיכל המלך היה מחריב את העולם. ואם יהיה מצוי בתוכם האוכל על שולחן המלך¹⁴⁰ ויהי בקי בהם ישיג חכמה אשר לא השיג אדם מימות רבן הנביאים. ואנחנו לקחנו מהם הצוף והמן וקבלנו קבלתינו ואשרנו באותו הדרך ובאותו הענין וחברנו חבורים אחר פעמי מרכבותיו.¹⁴¹

118 על פי מל"א ב 39. 119 על פי מל"א ג 28. 120 על פי וי' יב 8.

121 במ' יב 4. 122 על פי במ' ז 89. 123 יש' מ 10; סב 11.

124 על פי מל"א ח 20. 125 על פי תה' קה 18. 126 על פי קה' ב 8.

127 על פי יש' ח 18. 128 תה' קו 23. 129 על פי בבלי, עבודה זרה יז ע"ב.

130 על פי שופ' טז 20. 131 על פי יש' נז 15. 132 על פי דב' לא 20.

133 דה"א כט 2. 134 על פי מל"ב כ 12. 135 קה' ב 5.

136 על פי יח' מז 12. 137 במ' כג 21. 138 מנחתו כבוד.

139 כנאמר על חזקיהו בבבלי, ברכות י ע"ב.

140 על פי שמ"ב ט 13.

141 על פי שופ' ה 28.

ותברנו חבור ספר זה וקראנוהו ספר הנעלם כי כשמו כן הוא.¹⁴² ואמנם עשר מעלות לכסא¹⁴³
 בסוד החלקים אשר בו וי' אלהינו ירצנו ויורנו דרכיו ונלכה באורחותיו כי משם תצא תורה
 ודבר יי¹⁴⁴ והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו.¹⁴⁵

142 על פי שמ"א כה 25.

143 על פי מל"א י 19; דה"ב ט 18; ושם: 'שש מעלות'.

144 על פי יש' ב 3; מי' ד 2.

145 יש' מ 10; סב 11.

